

ISSN 1987-5789

ESSN 2587-5426

ეკონომიკა და ბიზნესი **ECONOMICS and BUSINESS**

4

ტომი XII Volume

2020

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის
რეფერირებადი და რეცენზირებადი
საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

Refereed and Reviewed International Scientific and
Analytical Journal of the Faculty of Economics and Business,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

გამოდის 2008 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2015 წლიდან - კვარტალურად
Publish since January 2008 once in two months,
since 2015 – Quarterly

რედაქციის მისამართი: თბილისი, უნივერსიტეტის ქ. №2
თსუ მაღლივი კორპუსი, III სართული, 316-317
ტელ. +995 32 2 25 04 84 - 9781, 9763, 9724

მთ. რედაქტორი: ტელ.: 599794949, მოადგილე - ტელ.: 599103816,
პ/მდ. - ტელ.: 599218384, მთ. სპეც. - ტელ.: 577970280,
ვებრედ. - ტელ.: 595037455

Address: Tbilisi, University str. №2.
Tel: +995 32 2 25 04 84 - 9781, 9763, 9724

Chief Editor - Tel: 599794949, Deputy Chief Editor - Tel: 599103816,
Responsible Secretary – Tel: 599218384,
Chief Specialist – Tel: 577970280, Web redactor - Tel: 595037455

eb.tsu.ge e-mail: ebf.journal@tsu.ge

თსუ პიროვნებები: **იუხი ანანიაშვილი**, **თეიმურაზ ბეჩიძე**, **სიმონ გეგაშვილი**, **ივანე გვედესიანი**, **ივანე გოგონია** (ხედაქტოხის მოადგილე), **თამაზ ზუბიაშვილი** (პასუხისმგებელი მდივანი), **ნუგზაი თოდუა**, **იჩაკლი კოვზანაძე**, **მუხთაზ მალხაძე**, **ედგუა მექვაბიშვილი** (მთავარი ხედაქტოხი), **დავით ნახმანია**, **ნუგზაი პაიჭაძე**, **დევან საბაუხი**, **დემურ სიჭინავა**, **მიხიან ტუხაშვილი**, **გიორგი ლალანიძე**, **თეიმურაზ შენგელია**, **ეთეხ საჩაიშვილი**, **იოსებ ხედაშვილი**; პიროვნებები: **ხამაზ აბესაძე** – პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი, **ანზოხ აბხადავა** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, **იოსებ აჩივაძე** – ქუთაისის უნივერსიტეტი, **გიორგი თუჩქია** – საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი, **მეხაბ კაკულია** – საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი, **მუხმან კვახაცხელია** – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, **პაატა კოლუაშვილი** – საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, **შადვა მაჭავახიანი** – ევროპული უნივერსიტეტი, **ვლადიმერ პაპავა** – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, **დადი სეხნიაშვილი** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, **ავთანდილ სილაგაძე** – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი, **ვლადიმერ ღლონტი** – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, **ნიკოლოზ ჩიხაძე** – ქუთაისის უნივერსიტეტი, **მიხეილ ჯიბუტი** – საქართველოს ეკონომიკის მეცნიერებათა აკადემიის პეტიტი.

სარედაქციო პოლემიის უცხოელი წევრები

მიხეილ აღტმანი – ჩხიდიშვილი კახილიანის უნივერსიტეტი, პიროვნები, მეხედი კოდეჯის ბიზნესის სკოლის სტუდენტის პინდრობისა და ტუჩიშვის მენეჯმენტის პიროვნების დირექტორი (აშშ); **ვლადიმერ ვენგი** – ბეჩიშვის ტექნიკური უნივერსიტეტი, პიროვნები (გეგმანია); **იოსებია მ. კინგი** – ოსტოდის უნივერსიტეტის კოდეჯის ეკონომიკისა და სოციალური მეცნიერებების გამოყენებითი ეკონომიკის კვლევითი ჯგუფის ხელმძღვანელი (ნოხვეგია); **დმიტრი დუკანენკო** – კიევის ვადიმ ჰეგმანის სახელობის ნაციონალური ეკონომიკური უნივერსიტეტის ხედაქტოხი, პიროვნები (უკრაინა); **იჩაკლი მანაგაძე** – სიდქიოუდ ბანკის სამეთვალყუიერ საბჭოს თავმჯდომარე, J. Stern&Co Investment ოფისის კონსულტანტი, დოქტორი (დიდი ბრიტანეთი); **გეგოხი ნ. მენქიუ** – ჰაივარდის უნივერსიტეტი, პიროვნები (აშშ); **იან მიხაილუკი** – ვაჩშავის უნივერსიტეტის ეკონომიკის მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანი, პიროვნები (პოლონეთი); **დადი ნილი** – ილინოისის უნივერსიტეტი, ემეხეტუსი-პიროვნები (აშშ); **დმიტრი სოხოკინი** – ხუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კოხესპონდენტი (ხუსეთი); **ამეზიან ფეხგუინი** – გენობრის აღპების უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტის პიროვნები (საფრანგეთი); **ელიზაბეთ ჩაკო** – ჯოხვ ვაშინგტონის უნივერსიტეტის გეოგრაფიისა და საეხთაშოხისო უხთიეხთობების პიროვნები (აშშ); **ტომას ჰადდმა** – ტაიუს უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის აღმინისტიხების ფაკულტეტის დეკანი, პიროვნები (ესტონეთი).

EDITORIAL BOARD

TSU Professors: **Iuri Ananiashvili**, **Teimuraz Beridze**, **George Gaganidze**, **Simon Gelashvili**, **Revaz Gvelesiani**, **Revaz Gogokhia** (Deputy Redactor), **Eter Kharaishvili**, **Ioseb Khelashvili**, **Irakli Kovzanadze**, **Murtaz Maghradze**, **Elguja Mekvabishvili** (Editor-in-Chief), **Davit Narmania**, **Nugzar Paichadze**, **Levan Sabauri**, **Temur Shengelia**, **Demur Sichinava**, **Nugzar Todua**, **Mirian Tukhashvili**, **Tamaz Zubiashvili** (Executive Secretary), Professors: **Ramaz Abesadze** – Paata Gugushvili Economic Institute Director, **Anzor Abralava** – Georgian Technical University, **Ioseb Archvadze** – Kutaisi University, **Nikoloz Chikhladze** – Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), **Vladimer Glonti** – Batumi Shota Rustaveli State University, **Mikheil Jibuti** – Georgian Academy of Economic Sciences President, **Merab Kakulia** – Georgian Institute of Public Affairs (GIPA), **Murman Kvaracxelia** – Sukhumi State University, **Paata Koguashvili** – Georgian Academy of Agricultural Sciences Academician, **Shalva Machavariani** – European University, **Vladimir Papava** – Georgia National Academy of Sciences Academician, **Dali Sekhniashvili** – Georgian Technical University, **Avtandil Silagadze** – Georgia National Academy of Sciences Academician, **George Turkia** – Georgian Institute of Public Affairs (GIPA).

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Michael A. Altman – Director, Hospitality and Tourism Management Program, Meredith College School of Business, North Carolina University (USA); **Ameziane Ferguène** – Professor of Economics at Grenoble Alps University (France); **Toomas Haldma** – Tartu University (Estonia); **Roswitha M. King** – Leader of Research Group ‘Applied Economics,’ Faculty of Economics and Social Sciences, Ostfold University College (Norway); **Dmytro Lukianenko** – Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Rector, Professor (Ukraine); **Irakli Managadze** – Chairman of Silk Road Bank Supervisory Board, Senior Advisor and Consultant at J.Stern & Co Investment Office Acad. Doctor (UK); **Gregory N. Mankiw** – Harvard University, Professor (USA); **Jan Mikhalek** – University of Warsaw, Dean of the Faculty of Economic sciences, Doctor of Economic Sciences, Professor (Poland); **Larry Neal** – Illinois University Emeritus Professor (USA); Dean of the Faculty of Economics and Business Administration, Professor. **Dmitry Sorokin** – Corresponding Member of the Russian Academy of Sciences, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Wolfgang Weng** – Berlin Technical University, Professor.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

კორონომიკა ◊ კორონომიკური კრიზისი

ვდადიმეხ პაპავა - COVID-19-ის პანდემიის პირობებში ატიპური ეკონომიკური კრიზისის შესახებ	9
გიოხგი ღალანძე - მსოფლიო ეკონომიკა პანდემიამდე, პანდემიის დროს და პანდემიის შემდეგ	17
იხაკი კოვზანაძე - ეკონომიკური გამოწვევები COVID-19-ის პერიოდში და პოსტპანდემიურ ეპოქაში.....	27
თეიმურაზ შენგელია, ზუხაბ კიხიკიძე - მსოფლიოსა და საქართველოს პოსტ-კორონავირუსული ეკონომიკა	34
ვახტანგ ქაჩაია, მაჩიამ დაშხი - საქართველო-ჩინეთის ეკონომიკური თანამშრომლობა COVID-19-ის პანდემიამდე და პანდემიის პერიოდში	43

ეკონომიკური თეორია ◊ ეკონომიკური პოლიტიკა

გიოხგი მაღაშხია - სიმდიდრის დაგროვების კანონი და კეთილდღეობა	54
პაატა კოლუაშვიდი, ნიკოლოზ ჩიხაძე - მარეგულირებელი სამსახურების შექმნა აგროსასურსათო სექტორში - სახელმწიფოებრივი აუცილებლობა	75

მეცნიერება ◊ ჯანდაცვა

ინეზა გაგნიძე - საქართველოს სამეცნიერო-კვლევითი სისტემა .საერთაშორისო შეფასებებში და მისი გაუმჯობესების ზოგიერთი მიმართულება	89
თენგიზ ვეხუღავა, ჰევაზ ჯოხბენაძე - ჯანდაცვაზე ხელმისაწვდომობა, როგორც ფუნდამენტური უფლება თუ პრივილეგია?	113

ბიზნესი ◊ მენეჯმენტი

იხაკი მანველიძე, მადვინა ჯიბაძე - სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის და სოციალური გარემოს შეფასება მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზის მეთოდებით	130
--	------------

გედა მამუდაძე, სადომე შეხვაშიძე - კომუნიკაციის მნიშვნელობა და ძირითადი ტაქტიკური გადაწყვეტილებები ბიზნესი ბიზნესისათვის (B2B) ვაჭრობის სფეროში.....	144
ნინო მედიტაუხი - საქართველოს საერთაშორისო სავაჭრო კავშირების ანალიზი	160
ჟანა თოდოხვა - მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების მეთოდები	176

აკადემიკოსი პაატა გუგუშვილი – 115

ხევაზ გოგოხია - აკადემიკოსი პაატა გუგუშვილი - მსოფლიო დონის მეცნიერი და ქუშმარიტად დიდი ერისკაცი	196
პაატა გუგუშვილი - ეკონომიური ფორმაციებისათვის (პროფ. გუჩამ ყოჩანაშვილის წინასიტყვაობით)	204

CONTENTS

CORONOMICS ♦ CORONOMICAL CRISIS

Vladimer Papava - On the Atypical Economic Crisis under the COVID-19 Pandemic	9
Giorgi Gaganidze - The World Economy before, during and after the Pandemic.....	17
Irakli Kovzanadze - Economic Challenges during COVID-19 and Post-Pandemic Era	27
Teimuraz Shengelia, Zurab Kirkitadze - The Post-Coronavirus Economy of the World and Georgia	34
Vakhtang Charaia, Mariam Lashkhi - Georgia-China Economic Cooperation before and during Covid-19 Pandemic	43

ECONOMIC THEORY ♦ ECONOMIC POLICY

Giorgi Malashkhia - The Law of Wealth Accumulation and Prosperity	54
Paata Koguashvili, Nikoloz Chikhladze - The Establishment of Regulatory Agencies in the Agri-Food Sector - State Necessity	75

SCIENCE ♦ HEALTHCARE

Ineza Gagnidze - The Scientific-Research System of Georgia in International Evaluations and Some Directions of its Improvement	89
Tengiz Verulava, Revaz Jorbenadze - Access to Healthcare - as Fundamental Right or a Privilege?	113

BUSINESS ♦ MANAGEMENT

Irakli Manvelidze, Malvina Jibladze - Assessment of Business and Social Environment in the South Caucasus Countries by Multi-Criteria Analysis Methods	130
Gela Mamuladze, Salome Shervashidze - The Importance of Communication and Key Tactical Solutions in the Business to Business (B2B) Commerce	144
Nino Melitauri - Analysis of Georgia's International Trade Relations	160
Zhana Tolordava - Methods of Making Managerial Decisions	176

ACADEMICIAN PAATA GUGUSHVILI – 115

<i>Revaz Gogokhia</i> - Academician Paata Gugushvili - World-Class Scientist and Truly a Great Patriot	196
<i>Paata Gugushvili</i> - For Economic Formations (Foreword by Prof. <i>Guram Koranashvili</i>)	204

პრონომიკა ♦ პრონომიკური კრიზისი CORONOMICS ♦ CORONOMICAL CRISIS

On the Atypical Economic Crisis under the COVID-19 Pandemic

Vladimer Papava

Academician, Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

vladimer.papava@tsu.ge

This article examines the nature of the economic crisis that has formed due to the COVID-19 pandemic. It is justified that this crisis, called the coronomic crisis, is in fact atypical. The coronomic crisis is fundamentally different from other atypical economic crises. The coronomic crisis did not originate in the economy itself and its completion depends only on the success of medicine in the fight against the coronavirus. Anti-crisis economic measures in the context of this crisis are aimed at social assistance to needy members of society and support for those firms that have suspended or reduced their activities due to the pandemic. The coronomic crisis forced us to take a fresh look at the globalization process. The process of forced de-globalization caused by it is temporary, since overcoming the pandemic is possible only on the basis of a global approach. Atypical economic crises should be the subject of a special study for economics.

Keywords: *pandemic COVID-19, atypical economic crisis, coronomic crisis, anti-crisis economic measures, globalization, de-globalization.*

JEL Codes: *G01, H12, N12, N14, P21*

Due to the global spread of COVID-19 in March 2020, the World Health Organization (WHO) announced the beginning of a pandemic (Ghebreyesus, 2020). The COVID-19 pandemic has led to a global economic crisis (e.g., Baldwin, Mauro, eds., 2020). This is explained by the fact that in order to prevent the massive spread of the coronavirus, it was necessary to limit contacts between

people which led to the closure or significant restriction of the actions of many sectors of the economy (Geller, Wiseman, Rugaber, 2020).

Emphasizing the importance of the economic crisis caused by the COVID-19 pandemic, the term “Coronomics” (by combining the two terms “Corona” and “Economics”) appeared to denote the sub-sector of economic science that should study the impact of the COVID-19 pandemic on the economy (de Alwis, 2020).¹ Based on this term, the economic crisis caused by the COVID-19 pandemic can be qualified as a coronomic crisis (Papava, 2020a).

The purpose of this article is to identify the features of the coronomic crisis.

Under the COVID-19 pandemic, the economy is completely dependent on medicine. Until it can find effective treatments for the coronavirus and develop an effective and safe vaccine to prevent its spread, the global coronomic crisis will not be over. The reasons that caused the coronomic crisis are not endogenous (i.e., formed in the bosom of the economy itself), but exogenous (i.e., brought into the economy as a result of the rapid spread of the coronavirus). Consequently, economists are powerless in overcoming the coronomic crisis since it cannot be completed exclusively by economic means. Thus, the economy has become a hostage of medicine amid the COVID-19 pandemic (Papava, 2020a).

Unlike typical economic crises that originate in the economy itself, the roots of the coronomic crisis are not in the economy itself. The end of typical economic crises depends entirely on the economic measures taken by governments while the end of the coronomic crisis depends on when medicine can defeat the coronavirus and its spread. Thus, a coronomic crisis is an atypical economic crisis.

Because of their atypicality, all atypical economic crises differ from each other. In particular, the coronomic crisis is fundamentally different from such atypical economic crises of the twentieth century as the economic crises that began after the First and Second World Wars and as a result of the collapse of communist regimes in the countries of Eastern Europe and the USSR.

As is known, post-war economic crises were caused by the destruction of cities, villages and infrastructure. Consequently, after the end of these wars, it was necessary to restore them. In contrast to this situation, there is no disruption under the coronomic crisis.

The economic crisis caused by the collapse of the communist regimes in the countries of Eastern Europe and the USSR was the result of a change in economic systems and the transition from a command economy to a market

¹ The term “Corononomics” was also coined (Eichengreen, 2020).

economy. As for the coronomic crisis, it excludes any transformational process of economic systems.

It should be noted that some time after the end of the First World War, the “Great Depression” began which, by its nature, was a large-scale typical economic crisis (e.g., Shlaes, 2007). At the same time, in the USSR, isolated from the rest of the world, a transformational process of transition from capitalism to socialism began (Bukharin, 2003).

From what has been said it follows that the accumulated knowledge about typical and other atypical crises, in principle, may be of little use (Roach, 2020). At the same time, under the coronomic crisis, governments practically use the same arsenal of economic instruments as under the conditions of the global financial and economic crisis of 2008-2009 (Hatheway, 2020).

It is necessary to emphasize one specific feature of the use of traditional anti-crisis measures in the context of a coronomic crisis. Anti-crisis measures used in a typical economic crisis are designed to end it. The same measures applied in the atypical coronomic crisis can only alleviate the social situation of citizens in need and support firms that were forced to suspend their activities due to the COVID-19 pandemic.

After medicine solves the problem of treating and preventing the spread of the coronavirus (i.e., after the end of the coronomic crisis), it will be necessary to use the post-crisis economic measures that came to be developed during this crisis. This approach will help to avoid any waste of time for this development. These measures should be developed in times of crisis to avoid delays in creating them.

The COVID-19 pandemic has exposed many of the weaknesses of globalization.

Due to the unexpected and rapid spread of COVID-19, many international organizations, and above all the WHO, were unprepared to adequately confront the pandemic. On the other hand, this gave rise to skepticism about globalization and contributed to the “justification” of the process of de-globalization which should ultimately lead humanity to isolationism. In other words, the COVID-19 pandemic triggered a process of “forced de-globalization”¹ when individual countries independently took measures to counter the spread of this virus. As a result, the COVID-19 pandemic began to be considered a “crisis of globalization.”

1 It should be emphasized, that the process of the forced de-globalization, regardless of the COVID-19 pandemic and long before its start, was initiated by US President Donald Trump (e.g., Sachs, 2017).

It should be borne in mind that the pandemic as such, and in particular the COVID-19 pandemic, is a global phenomenon by its nature. And the solution to the problem of a global nature is possible only by global measures. It should also be remembered that isolationist policies negatively affect both economic growth (Rogoff, 2020) and the social, political and environmental spheres (Haass, 2020).

To overcome such a global phenomenon as a pandemic, it is essential to abandon isolationism and implement globally coordinated actions (Mazzucato, Torreele, 2020; Stiglitz, 2020a). Consequently, the present process of de-globalization is of a temporary nature and it is advisable for all countries to use this situation to better prepare for the beginning of a new stage of globalization (El-Erian, 2020).

In the context of de-globalization, the problem of food security of each country is aggravated. As a result, national governments begin to focus their attention on solving this (Blair, Kalibata, 2020).

Anti-crisis measures by national governments require an increase in national budget spending to support and develop the health care system, social assistance to the needy population and financial assistance to those firms that had to suspend their activities due to the pandemic (IMF, 2020). Along with an increase in the expenditure side of the national budgets of various countries, tax revenues also decrease, since the functioning of many firms is suspended or limited. As a result, national budget deficits are growing and governments are forced to increase borrowing in order to cover them. A significant feature of the coronomic crisis is the fact that an increase in national budget deficits and an increase in sovereign debt in many countries occur simultaneously. It should be borne in mind that these countries will have to simultaneously solve the problems with their national budget deficits and their sovereign debts (Stiglitz, Rashid, 2020).

Under the coronomic crisis, governments are giving firms tax breaks and concessional lending. Unfortunately, these measures will ultimately lead to an expansion of the process of the zombie-ing of the economy (Stiglitz, 2020b).

In the context of the coronomic crisis, tax breaks and concessional lending are becoming available to those firms that had already had financial problems with solvency before the crisis began. In other words, financial support for firms that were insolvent even before the onset of the crisis is veiled by anti-crisis measures to mitigate the results of the coronomic crisis. And without the

beginning of the coronomic crisis, these firms were real candidates for zombie-ing (e.g., Ahearne, Shinada, 2005). During the coronomic crisis, there is no time to screen firms for solvency before the onset of the crisis. As a result, the use of anti-crisis measures contributes to the zombie-ing of these firms (Papava, 2020b).

It should be noted that the process of the zombie-ing the economy was already a global problem even before the onset of the coronomic crisis (Krugman, 2020). And the corona crisis will further enhance this process.

In addition to the noted features of the coronomic crisis, there are others, too, which should also be the subject of independent study.

In conclusion, we note that the COVID-19 pandemic has entailed a corona crisis which by its nature is an atypical crisis and its study is a top priority for modern economic science.

References

- Ahearne A. G., Shinada N. (2005). Zombie Firms and Economic Stagnation in Japan. *International Economics and Economic Policy*, Vol. 2, No. 4.
- Baldwin R., Mauro B.W. di, eds., (2020). *Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes*. London, CEPR Press, https://voxeu.org/content/mitigating-covid-economic-crisis-act-fast-and-do-whatever-it-takes?fbclid=IwAR-2tO7kRFEgS1_3J88oedtd1G3CARE4S0PFDSmOFJeSzH5tfEi6Odu55Fx8, (last accessed November 23, 2020).
- Blair T., Kalibata A. (2020). *Building Food Security During the Pandemic*. Project Syndicate, May 7, https://www.project-syndicate.org/commentary/four-ways-to-boost-food-security-during-covid19-pandemic-by-tony-blair-and-agnes-kalibata-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=2ad6876daf-sunday_newsletter_10_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-2ad6876daf-93567601&mc_cid=2ad6876daf&mc_eid=e9fb6cbc-c0&barrier=accesspaylog, (last accessed November 23, 2020).
- Bukharin N., (2003). *The Politics and Economics of the Transition Period*. Abingdon, UK, Routledge.
- de Alwis A. (2020). *Coronomics – Plan Your Eggs and the Basket!* Daily FT, February 25, <http://www.ft.lk/columns/Coronomics-%E2%80%93-Plan-your-eggs-and-the-basket-/4-695109>, (last accessed November 23, 2020).
- Eichengreen B. (2020). *Corononomics 101*. Project Syndicate, March 10, https://www.project-syndicate.org/commentary/limits-macroeconomic-tools-coronavirus-pandemic-by-barry-eichengreen-2020-03?utm_source=Project+Syndicate+Newslet

- ter&utm_campaign=cba7e1c6a1-sunday_newsletter_15_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-cba7e1c6a1-93567601&mc_cid=cba7e1c6a1&mc_eid=e9fb6cbcc0, (last accessed November 23, 2020).
- El-Erian M. A. (2020). Navigating Deglobalization. Project Syndicate, May 11, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid19-deglobalization-two-priorities-by-mohamed-a-el-erian-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=3ce69c95d3-sunday_newsletter_17_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-3ce69c95d3-93567601&mc_cid=3ce69c95d3&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog, (last accessed November 23, 2020).
 - Geller A., Wiseman P., Rugaber C. (2020). Outbreak Starts to Look More Like Worldwide Economic Crisis. Herald Tribune, February 28, <https://www.heraldtribune.com/business/20200228/outbreak-starts-to-look-more-like-worldwide-economic-crisis>, (last accessed November 23, 2020).
 - Ghebreyesus T. A. (2020). WHO Director-General's Opening Remarks at the Media Briefing on COVID-19 – 11 March 2020. World Health Organization, March 11, <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>, (last accessed November 23, 2020).
 - Haass R. N., (2020). Deglobalization and Its Discontents. Project Syndicate, May 12, https://www.project-syndicate.org/commentary/deglobalization-discontents-by-richard-n-haass-2020-05?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=3ce69c95d3-sunday_newsletter_17_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-3ce69c95d3-93567601&mc_cid=3ce69c95d3&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog, (last accessed November 23, 2020).
 - Hatheway L. (2020). A COVID-19 Emergency Response Plan. Project Syndicate, February 27, <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid-19-economy-response-plan-by-larry-hatheway-2020-02>, (last accessed November 23, 2020).
 - IMF, (2020). Policy Responses to COVID-19. International Monetary Fund, April 10, November 5, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>, (last accessed November 23, 2020).
 - Krugman P. (2020). Arguing with Zombies: Economics, Politics, and the Fight for a Better Future. New York, W.W Norton & Company.
 - Mazzucato M., Torreele E., (2020). How to Develop a COVID-19 Vaccine for All. Project Syndicate, April 27, https://www.project-syndicate.org/commentary/universal-free-covid19-vaccine-by-mariana-mazzucato-and-els-torreele-2020-04?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=64d8372856-sunday_newsletter_03_05_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-64d8372856-93567601&mc_cid=64d8372856&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog, (last accessed November 23, 2020).
 - Papava V. (2020a). Coronomic Crisis: When The Economy Is A Hostage To Medicine.

- Eurasia Review, March 29, <https://www.eurasiareview.com/29032020-coronomic-crisis-when-the-economy-is-a-hostage-to-medicine-oped/>, (last accessed November 23, 2020).
- Papava V. (2020b). Features of the Economic Crisis Under the COVID-19 Pandemic and the Threat of the Zombie-ing of the Economy. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, Vol. 14, No. 3, No. 2.
 - Roach S. S. (2020). The False Crisis Comparison. Project Syndicate, March 19, <https://www.project-syndicate.org/commentary/covid-19-crisis-nothing-like-2008-by-stephen-s-roach-2020-03>, (last accessed November 23, 2020).
 - Rogoff K. (2020). Deglobalization will Hurt Growth Everywhere. Project Syndicate, June 3, https://www.project-syndicate.org/commentary/deglobalization-threat-to-world-economy-and-united-states-by-kenneth-rogooff-2020-06?utm_source=Project%20Syndicate%20Newsletter&utm_campaign=56f4462bc8-sunday_newsletter_07_06_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-56f4462bc8-93567601&mc_cid=56f4462bc8&mc_eid=e9fb6cbcc0&barrier=accesspaylog, (last accessed November 23, 2020).
 - Sachs J. (2017). Global Cooperation is the Only Way Forward for the US. World Economic Forum, January 6, <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/jeffrey-sachs-global-cooperation-is-the-only-way-forward-for-the-us/>, (last accessed November 23, 2020).
 - Shlaes A., (2007). The Forgotten Man: A New History of the Great Depression. New York, Harper Perennial.
 - Stiglitz J. E. (2020a). Plagued by Trumpism. Project Syndicate, March 9, https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-coronavirus-failure-of-small-government-by-joseph-e-stiglitz-2020-03?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=cba7e1c6a1-sunday_newsletter_15_03_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-cba7e1c6a1-93567601&mc_cid=cba7e1c6a1&mc_eid=e9fb6cbcc0, (last accessed November 23, 2020).
 - Stiglitz J. E. (2020b). Priorities for the COVID-19 Economy. Project Syndicate, July 1, https://www.project-syndicate.org/commentary/covid-2020-recession-how-to-respond-by-joseph-e-stiglitz-2020-06?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=67133fbc7b-covid_newsletter_02_07_2020&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-67133fbc7b-93567601&mc_cid=67133fbc7b&mc_eid=e9fb6cbcc0, (last accessed November 23, 2020).
 - Stiglitz J. E., Rashid H. (2020). How to Prevent the Looming Sovereign-Debt Crisis. Project Syndicate, July 31, <https://www.project-syndicate.org/commentary/how-to-prevent-looming-debt-crisis-developing-countries-by-joseph-e-stiglitz-and-hamid-rashid-2020-07?barrier=accesspaylog>, (last accessed November 23, 2020).

COVID-19-ის პანდემიის პირობებში ატიპური ეკონომიკური კრიზისის შესახებ

ვლადიმერ პაპავა

აკადემიკოსი, პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
vladimer.papava@tsu.ge

სტატიაში შესწავლილია იმ ეკონომიკური კრიზისის ბუნება, რომელიც COVID-19-ის პანდემიის პირობებში ჩამოყალიბდა. დასაბუთებულია, რომ ეს კრიზისი, რომელსაც კორონომიკური კრიზისი ეწოდება, სინამდვილეში არატიპურია. კორონომიკური კრიზისი არსებითად განსხვავდება სხვა ატიპური ეკონომიკური კრიზისებისაგან. კორონომიკური კრიზისი თავად ეკონომიკაში არ წარმოშობილა და მისი დასრულება კორონავირუსის წინააღმდეგ ბრძოლაში მხოლოდ მედიცინის წარმატებაზეა დამოკიდებული. ამ კრიზისის პირობებში ანტიკრიზისული ეკონომიკური ზომები მიზნად ისახავს საზოგადოების გაჭირვებული წევრების სოციალურ დახმარებას და იმ ფირმების მხარდაჭერას, რომლებმაც პანდემიის გამო სრულად შეაჩერეს, ან ნაწილობრივ მაინც შეზღუდეს თავიანთი საქმიანობა. კორონომიკურმა კრიზისმა გლობალიზაციის პროცესის ახალი კუთხით გააზრებას შეუწყო ხელი. ამ კრიზისის მიერ გამოწვეული იძულებითი დეგლობალიზაციის პროცესი დროებითია, რადგან პანდემიის დაძლევა მხოლოდ გლობალური მიდგომის საფუძველზე იქნება შესაძლებელი. ატიპური ეკონომიკური კრიზისები ეკონომიკური მეცნიერებისათვის სპეციალური კვლევის საგანი უნდა გახდეს.

საკვანძო სიტყვები: COVID-19-ის პანდემია, ატიპური ეკონომიკური კრიზისი, კორონომიკური კრიზისი, ანტიკრიზისული ეკონომიკური ზომები, გლობალიზაცია, დეგლობალიზაცია.

JEL Codes: G01, H12, N12, N14, P21

The World Economy before, during and after the Pandemic¹

Giorgi Gaganidze

Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

giorgi.gaganidze@tsu.ge

The article discusses the state of the World Economy before, during and after the Pandemic. The state of the Georgian economy has been analyzed, the external trade analysis of Georgia in the conditions of the pandemic has been made. Certain approaches have been developed in order to formulate recommendations for the Post-Pandemic Economy.

The 21st century knowledge of the World Economy is somewhat similar to knowledge of the 20th century World Economy until 1929. Then and now everyone thought that everything is studied in economic science, we know everything well and we have the answers to all the challenges. It was also the characteristic of the recent period that the crisis of 2008 (also, atypical) had already occurred, but no relevant conclusions had been drawn. The feature of the 2008 economic crisis was that the crisis started not from overproduction or other economic fields, but directly from the financial sector. Overcoming the crisis was made possible by mobilizing huge financial resources, although the mechanism and underlying causes remained unexplored. The crisis of 2020 is completely different, we can directly call this crisis “artificial”, because the decision to stop economic activity was made independently, we made economic sacrifices to save people’s lives. It will be too hard to get out of the crisis, as the rush demand for products before the crisis has become a certain safety cushion for future reduced sales. This issue was well thought out by those who are in power in all states and they named the dates of the economic downturn from the very beginning. And yet, what did the crisis show? What lessons should we learn and what should we consider in the future? What are our export potential and opportunities? Which markets should become the best for better use of export potential?

1 Article is based on the Georgian version printed previously, statistical figures are re-shaped.

Georgian economists have expressed their positions on these issues (see ref: 1-13).

Keywords: *Pandemic, world economy, globalization paradox, ultra-modern technologies, high added value, export.*

JEL Codes: *I10, I11, I18*

The World Economy before the Pandemic

Before the pandemic, everything seemed to be clear in the world economy - there were different economic clusters - economies focused on highly developed technologies and services, highly developed resource-rich economies; Rapidly emerging economies trying to move from manufacturing to technological activities; Emerging economies looking for their place in the world economy and low-developed, survival-oriented economies. Unfortunately, we belong to the third type. The unconditional advantage of the "Washington Consensus" was recognized and all national governments were advised to act in this direction. It should be noted that abate the taxes, deregulation of the economy, weakening the currency control have become very popular all over the world. Less attention was paid to the fact that after the initial rapid growth, which is mainly explained by the establishment of an elementary economic order, states faced serious problems in terms of economic growth. The slogan - market will regulate everything probably worked the most at the end of the 19th century when the technological level was very low. Globalization itself has created a competitive phenomenon of globalization - on the one hand, it must constantly improve its own performance, and on the other hand, it helps others to improve their performance and become more competitive. The constant growth of mass production at the same time destroys the opportunities for growth of production. Steady growth in demand is essential for economic growth, which is virtually impossible in developed countries where very high levels of consumption are achieved, on the other hand those who create material things receive such a low payment that they cannot become consumers of these products. That is, we have to produce where it is cheap, for those who can afford it, and those who produce cheaply cannot become buyers themselves because they have to be paid cheaply.

The global economy should have emerged from this paradox as before after a certain crisis. The well-known financial capitalism in economic theory

should have changed, but with what? A certain part of the scientists took into consideration an increase of role and importance of information and hence the new phase was called the information phase. Industry 4.0 emerged. Ideas where the focus shifts to aspects such as large databases, augmented reality, cloud technologies and quantum computing. In fact, economic crisis should occur, and that is why world-renowned intellectuals were talking about the necessity of this fact. Its shape was unclear. However, in the world economy, when the level of interdependence had become so high, it was enough for one of its major players to face the problems that these problems would quickly become global. The crisis started in 2008 in the US and in 2020 in China. The first one has been overcome as the crisis in the financial sector has been localized, the second crisis has affected all sectors simultaneously and every state is trying not to let this crisis affect the financial sector, then there will really be a global crisis. Maximum globalization of economic ties should have objectively reached the threshold when further globalization would take place with the deepening of political unions, or in one place a small problem would become global. Thus, the economic paradox of globalization can be formulated as follows: The globalization of economic ties makes the sustainability and security of the economic system more and more fragile. Each subsequent global connection to achieve efficiency makes the system even more vulnerable. Thus after the pandemic the world economy will be different.

The World Economy during the Pandemic

The pandemic has shown that human life is indeed the highest value in the modern world. Virtually all states, made the hardest (in economic terms) decision and stopped their own economies. In this case, the goal was highly humanistic - the lives and health of people. It is good that world leaders have unanimously acknowledged Kant's moral imperative - one cannot quantify the lives of people, there is something that has no price, it is priceless. Pandemic economies are very similar to war mobilization economies, where money circulates freely, although there are elements that are very valuable: access, permission, permit, etc. Fortunately, at this stage there is no shortage of food in the world, which would inevitably lead to the launch of direct distribution systems and coupons typical for mobilization economies. The mobilization economy that is not good has been seen by everyone, but it was the only response to a hitherto unknown

threat. As always, the defenders of the autarky farming have reappeared, whose main motto is, no matter what it costs, we produce ourselves. Unfortunately, as it turned out, the production of such a technologically simple product as a mask is quite difficult and local production could not cope with this task. Perhaps in the future it is better to have ample supplies of this type (personal care ones) products, which should be managed and operated by the Ministry of Health.

At the same time the pandemic showed different adaptation skills. If we consider the example of Georgia, then it is clear that the education and health systems have shown very high adaptation skills, and in fact this high adaptability should become the basis for sustainable competitive advantage for Georgia. When it comes to reorientation of production capacities, it is clear that this will happen and will happen depending on how adaptive the health and education systems are. The pandemic has once again shown how easy it is to deliver products and services where the customer and the seller do not necessarily have to interact in real time or in other words the customer does not need to be present to receive the product or service. However, where this is necessary there has arisen insuperable resistance, haircuts, surgical assistance, and so on. A standard application for repairing a car in the future will allow the customer and the service provider to remotely communicate with each other, agree on basic service settings, make acceptance and refunds. Unfortunately, it will not be possible to provide personal care services remotely. However, we should not rule out the emergence of special programs and training courses where users are explained and taught how to perform these procedures. The pandemic has shown that in the future it will be possible to maximize process automation, allowing us to take advantage of remote action. Most of all the pandemic has shown us the problem of job sustainability in the future. In fact, jobs will move to virtual mode, which has both positive and negative aspects. The pandemic has also shown us that the modern system of social protection has become the biggest problem for the financial sustainability of states. After the pandemic, public debt will increase in all countries. It is thus advisable to reconsider pension systems now and move them entirely on a voluntary basis. States will no longer be able to pay future pension amounts thus tax reform must be implemented on the one hand and pension reform on the other. In 2021, we should tell the population who have reached the age of 18 that they can no longer receive an old-age pension, at the same time their income tax must be reduced by 2%, and this amount they can use at their discretion. This will be

one of the models we have to discuss. A pandemic is a good time to re-evaluate values. Also a very strong impetus will be given to the use of 3 dimensional printing technologies, everything that will be related to local resources. It is advisable to re-evaluate the existing mineral and construction resources, as well as to create products based on these resources using the ultra-modern technologies.

In this context, it is advisable to consider the indicators of external trade of Georgia. Many publications on the problems of external trade of Georgia have been published, a fundamental monograph has been drawn, where the problems of external trade are analyzed (1).

Since at this stage we have only the figures for the third Quarter of 2020, the comparison should be limited to these figures.

For Georgia, as a small and open economy, the global crisis is always very painful, the opening of foreign markets and the placement of Georgian exports in these markets is one of the preconditions for economic growth. In addition to the low diversification of Georgian exports, the small number of export commodity groups exacerbates this problem. It should also be noted that in the three Quarters of 2020 the world was only entering an economic crisis and thus we have worse days ahead in economic terms. In the three Quarters of 2020, exports fell by 12.1%. A further decline in imports will lead to a halt in the tourism industry and to some extent will alleviate the problem of trade deficit. Thus it is very important for us to analyze the decline in exports. For this micro-analysis we have selected 4 commodity groups in Georgian exports: Ferro-alloys, wine of fresh grapes, medicaments and nitrogen fertilizers. The data are given in Table.

Such an analysis is necessary in order to correctly determine both the demand price and other parameters. Except for wine of fresh grapes, where the value ratio has decreased slightly from \$ 3.15 to \$ 3.06 per conditional bottle, elsewhere there is a decline. Given that the large share of exports comes from the Russian Federation, where the epidemiological situation is worsening, the future fate of this commodity group is also very difficult to predict. In all other cases we have a decrease in value ratio. This is especially true of medicaments where the physical quantity of the product has also been reduced, as well as its value ratio. In other words, low value-added products remained. We can also assume that due to the coronavirus pandemic there was an increase in demand for personal care medical products, which objectively reduced the demand for existing products.

Major Commodity Groups by Exports in Georgia

	January–September 2019		January–September 2020*		Change (%)
	Thousand USD	Share in Total (%)	Thousand USD	Share in Total (%)	
Total Exports	2 735 328.0	100.0	2 403 464.8	100.0	-12.1
Of which:					
Copper ores and concentrates	474 824.9	17.4	541 657.8	22.5	14.1
Motor cars	485 267.2	17.7	304 176.6	12.7	-37.3
Ferro-alloys	240 005.0	8.8	180 304.7	7.5	-24.9
Wine of fresh grapes	152 119.7	5.6	143 274.8	6.0	-5.8
Spirituuous beverages	77 839.3	2.8	86 274.3	3.6	10.8
Mineral and aerated waters	97 834.3	3.6	81 288.6	3.4	-16.9
Precious metal ores and concentrates	-	-	77 311.6	3.2	-
Medicaments put up in measured doses	141 871.5	5.2	71 518.8	3.0	-49.6
Gold	53 084.9	1.9	68 763.1	2.9	29.5
Nitrogenous fertilizers	71 335.5	2.6	56 320.7	2.3	-21.0
Other commodities - total	941 145.8	34.4	792 573.8	33.0	-15.8

In the case of Ferro-alloys (price per ton declined from 1103 to 979 \$) and nitrogen fertilizers (price per ton declined from 192.8 to 150 \$) the downturn is quite high, which indicates that both of these areas will need serious assistance from the government. These products are a happy exception when industrial products have been preserved since the Soviet period. The enterprises producing these products are the most important industrial centers for the whole regions and their maintenance is essential. The severity of this problem was indicated by Academician Papava V. (10). Thus with high probability we should assume that a further downturn in the world economy will weaken the demand for these products, while the absence of demand from the local market cannot alleviate the severity of the blow even by a small percent. In this situation, it is advisable to consider the range of products obtained as a result of further processing of Ferro-alloys and to give priority to companies working in this field. It is possible for them to establish a special economic environment if they invest in Georgia. Unfortunately, after the pandemic, the economic boom will still be linked to increased access to foreign markets, the task for Georgia will be the same - to create higher value-added industrial products and deepen globalization.

The World Economy after the Pandemic

The arguments that the world economy will become more autarkic after the pandemic lacks a serious scientific basis. Medical / epidemiological requirements for all types of products will change and definitely be tightened, which gives countries like Georgia, in case of certain purposeful work, a certain opportunity to attract new production capacities on its territory. In other words, the open advantage of foreign markets is accompanied by the supply chain shortage and good medical / epidemiological situation¹. It is somewhat possible to achieve some success with a combination of these factors. However, after the pandemic, the world economy will continue to strive for globalization. It should also be noted that the fact that the paradox of globalization - each subsequent stage of globalization - makes the global economy more invasive, and the way out of the crisis is possible by deepening globalization - remains unchanged.

The fact is that the digital economy has been given a very strong practical impetus. One of the demonstrations of this will be the rapid growth of network companies, the transition of higher education to remote mode, the acceleration

¹ Honestly for the end of year this situation worsened dramatically.

of the formation of virtual stores, where it will be possible to study the products in more detail, through appropriate programs.

For example, measuring clothes virtually. In such a situation, the “Red Queen” phenomenon created in the era of globalization will become even more relevant and global competition will intensify. In such a situation, the quality and speed of access to communications acquires a completely unique importance. Georgia should be focused on attracting such companies in the medium term. Virtual space companies have low costs, so offering standard taxation will not be effective. It is advisable for Georgia to consider mechanisms for registering and taxing companies by mailing address or web address. Such an approach will be necessary in order to attract new investments; it is also advisable to offer large capacity pharmaceutical companies to transfer production capacity to Georgia. For a period of time, these companies should be exempt from taxes altogether, and the income tax of the employees of the company should be fixed at the level of 10%.

The announcement of a program to promote local production is certainly a step forward, although this program needs to create a modern industrial policy. On the one hand, Modern industrial policy must combine existing resources and, on the other hand, bring together various advantages of Georgia.

References:

- Strategic Directions for Deficit Elimination of External Trade of Georgia, Monograph, co-authored by Ramishvili B., Tbilisi, „Universali“ Publishing House 2018.
- Foreign Trade of Georgia, Ukraine and Moldova after the Signing of the Association Agreement with the European Union, Ecoforum, V7, N1, 2018.
- Formation of Effective Export Strategies in Modern Conditions, The Economist, International Scientific-Analytical Journal, 2017, 4, Volume XIII.
- Country Competitiveness as a Basis for Forming an Effective Export Strategy, International Conference ICABMIT, 13-14 November, 2018, Cannes, France.
- Comparative Analysis of External Trade of Georgia and Central and Eastern European Countries, (co-author Ramishvili B.), Ecoforum, Vol 7, N2 (15) 2018.
- Gravitational Model of External Trade of Georgia, Conference Proceedings, 4th International Conference, European Academy of Sciences, January 20-30, 2019, Bonn, GFR (co-author Munjishvili T.)
- IMF (2020) World Economic Outlook: The Great Lockdown. Washington.D.C.

- Gaganidze G. (2016). Georgian Export Potential Utilization on the EU Market, Journal of International Management Studies, Volume16, Number 1.
- Mekvabishvili E., Atanelishvili T. (2017). Globalization: Emigration and Transactions.. <http://www.ecoforumjournal.ro/index.php/eco/article/view/628> 17. 07. 2017.
- Papava V. (2013). Economic Reforms in Post-Communist Georgia: Twenty Years After. New York: Nova Science Publishers.
- Silagadze A., Zubiashvili T. (2015). Parameters of the European Union and the Post-Soviet Georgia's Economy. Refereed International Journal of Business and Management Studies (IJBMS), pp. 441–448.
- Silagadze A., Atanelishvili T. (2014). The Main Economic Indicators of the EU and Georgia "Topical Problems of the Development of Economy and Economic Science." Collection of scholarly works of Paata Gugushvili Institute of Economics TSU, pp.50-52.
- Kharaishvili E. (2016). Demand for Georgian Wine and the Evaluation of Competitive Advantage Factors of Viticulture and Winemaking Sector TSU, scientific and practical journal, Economics and Business, N4.

მსოფლიო ეკონომიკა პანდემიამდე, პანდემიის დროს და პანდემიის შემდეგ

გიორგი ღალანიძე

პროფესორი

ივ. ჭავჭავაძის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

giorgi.gaganidze@tsu.ge

სტატიაში აღნიშნულია, რომ პანდემიამდე მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების წამყვან ტენდენციებს წარმოადგენდა მისი კლასტერიზაცია, ინფორმატიზაცია, კერძოდ კი 4,0 ინდუსტრიის გაჩენა, გლობალიზაცია და ეკონომიკის ფინანსიზაცია. 2008 წლის გლობალური კრიზისი აშშ-ს ფინანსურ სფეროში წარმოიშვა და აქვე მოხდა მისი ლოკალიზაცია. 2020 წლის კრიზისს სრულიად განსხვავებული ხასიათი აქვს. მას პირდაპირ შეიძლება ეწოდოს „ხელთქმნილი“, ვინაიდან ეკონომიკური აქტიურობა მთელ მსოფლიოში შეჩერებულია და ეკონომიკური მსხვერპლი გაღებული, რათა გადარჩენილ იქნას ადამიანთა სიცოცხლე, როგორც უპირველესი და ყველაზე მაღალი ფასულობა. პანდემიით გამოწვე-

ულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა აჩვენა, რომ ჩვენთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია ეროვნული წარმოების განვითარება, რომელიც, პირველ რიგში, ადგილობრივი რესურსების გამოყენებასთან იქნება დაკავშირებული. ულტრათანამედროვე ტექნოლოგიების საფუძველზე უნდა მოხდეს ადგილობრივი რესურსების გამოყენებით გლობალურად კონკურენტუნარიანი პროდუქციის შექმნა. ამ კონტექსტით სტატიაში გაანალიზებულია საქართველოს საგარეო ვაჭრობის მაჩვენებლები და გაკეთებულია დასკვნა, რომ პანდემიის შემდგომ პერიოდში საქართველოს ეკონომიკის აღმავლობა კვლავ დაუკავშირდება საგარეო ბაზრებზე ხელმისაწვდომობას, რისთვისაც აუცილებელია მაღალი დამატებული ღირებულების მქონე სამრეწველო პროდუქციის ხვედრითი წილის გაზრდა ექსპორტის საერთო მოცულობაში. ასევე მეტად მნიშვნელოვანია სამეწარმეო აქტიურობისათვის მაქსიმალური ხელშეწყობა და ახალი კომპანიების შექმნა დასაქმების გაზრდის მიზნით. გადასახედია დაბეგვრის სისტემა და ამ თვალსაზრისით აქტუალურია საფოსტო ან ვებგვერდის მისამართებით კომპანიების დაბეგვრის შესაძლებლობების გამოყენება.

საკვანძო სიტყვები: პანდემია, მსოფლიო ეკონომიკა, გლობალიზაციის პარადოქსი, ულტრათანამედროვე ტექნოლოგიები, მაღალი დამატებული ღირებულება, ექსპორტი.

JEL Codes: I10, I11, I18

Economic Challenges During COVID-19 and Post-Pandemic Era

Irakli Kovzanadze

Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
irakli.kovzanadze@tsu.ge

Condition of world economies in the pre-pandemic state is discussed and analysed in the present article on the grounds of statistical data released by various countries, along with the economic challenges caused by the spread of COVID-19, with realities and prospects for future. Article also conveys information on the anti-crisis measures in monetary, fiscal and social dimensions designed by governments of various countries, including Georgia. What is most important, it elaborates on the efforts intended to overcome the negative consequences of the crisis.

Keywords: crisis, recession, economic growth, monetary policy, fiscal policy, budget policy, budget deficit, public funds, public debt, banking system, macroeconomy, pandemic, Coronavirus, COVID-19.

JEL Codes: E52, E62, F40, F43, O2

COVID-19 pandemic is having a significant impact on the world economic order and processes shaped over centuries. It causes changes in them and will fundamentally change them in future. So-called mainstream economic approaches are revalued and will be more revisited in future.

Before elaborating on the economic impact, challenges and essential economic measures in the context of a novel Coronavirus, I wish to briefly review the world economic position in the pre-COVID phase.

World financial crisis witnessed back in 2008 and economic developments in 2014 have conditioned a distortion and adjustment of traditional economic processes and tendencies, which were manifested in the declining economic growth rates, fluctuations of currency exchange rates and sharp increase of inflation in some cases, deflationary trends in some cases and other occurrences observed in individual states and regions.

Oil prices have been fluctuating sharply since 2014 and have had a declining trend. Brent trademark oil cost 115 USD in June 2014. Price for a barrel of oil dropped from a peak to an average of 53 USD in 2017, 69 USD in 2018, 60 USD in 2019 and ranged between 19-57 USD in the first 5 incomplete months of 2020.

Prices on mineral ores, technical metals and major feedstock groups have been declining in recent years.

A so-called trade and tariff war between the USA (largest economy of the world and 21.4% of the global GDP) and China (second largest economy of the world and 14.1% of the global GDP) has been turning fierce since 2018, which was manifested in the curbed imports and investments from China (import of commodities from China in the value of almost 550 billion USD was subject to a customs duty rated at 15-30%). USA also adjusted the North American Free Trade Agreement (NAFTA) which engages USA, Canada and Mexico, and is currently revisiting the terms and conditions laid out in the Free Trade Agreement concluded with the European Union (almost 20% of the global GDP) tilting them towards its own interests.

By 2019 positive economic trends were witnessed only in the USA (GDP increased by 2.3%, low inflation indicator was 1.6%, unemployment – 3.5%, thus producing the best indicators in almost 50 past years) among the leading economies of the world and practically all other economies acted in an unstable and fragile manner (including the economic growth rate of China in 2019 at about 6%, which was the lowest indicator over the past 25 years).

That was – conversely speaking – a fragile, unstable and unclear economic position of the world at the dawn of COVID-19 and besides we entered the new reality absolutely unprepared.

Mankind was challenged by an unprecedented development in economic terms, when the economy experienced blows from both sides – demand shock and supply shock. At the same time, reason was also unordinary as it is neither macroeconomic, nor fiscal or monetary and even sectoral. It was stemming from public healthcare.

It may well be said that the pandemic has shaken the world, thereby paralyzing and throwing the world economic order to the ground.

US economic growth rate in Q2 of 2020 was -9.1% compared to the respective period of the previous year. Unemployment increased, consumer and capital expenditures declined, exports dropped and so on. The EU economy shrunk by 13.9% in Q2 of 2020 in contrast with the respective period of the previous year.

Significant volatilities are observed at the financial markets of the world.

Only 9 months have passed since the dawn of the pandemic and it is still premature to make an assessment, while projections are utterly risky. Nevertheless, a certain picture is clearing up on the grounds of data released by the International Monetary Fund (IMF), World Bank (IBRD), European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), US Department of Commerce, US Department of Labor and reputable research institutions.

Preliminary projections evidence that the US economy will be contracting at 5.9% in 2020, Japanese economy – at 5.2%, German economy – at 7%, UK economy – at 6.5%, French economy – at 7.2%, Italian economy – at 9.1%, Dutch economy – at 7.5%, Canadian economy – at 6.2%, economies of the Euro zone – at about 6%, Russian economy – at 8%, Turkish economy – at 8-9%. Chinese economy will have the lowest economic growth indicator (1.1%) since 1976. Relatively lower decline is expected in the economies of Asian countries.

Such recession has not been remembered by the world since the great depression witnessed in 1929-1933.

World has entered a phase of economic contraction with a demand of reduced solvency, cheap money, excess indebtedness and financial fluctuations.

In the given circumstances, following is expected at a global level:

1. Sharp increase of the unemployment level – it is expected to see unemployment rise to 10.4% in the countries of the Eurozone in 2020, while to 8% in the USA.

2. Increase of budget deficit - revenues to the budget will reduce (primarily in terms of tax revenues), while demand on budget expenditures will rise (expenditures of social nature and funding in support of businesses will increase). According to the projections, budget deficit in countries of Eurozone will reach 7.5% of GDP (instead of 0.7% witnessed in 2019), 15.4% in the USA, 7.1% in Japan, 5.5% in Germany, 8.3% in the UK, 9.2% in France, 11.8% in Canada, 9.5% in Spain, 8.3% in Italy and 6% on average in emerging economies.

3. Increased public debt – governments will have to finance the urgent measures with public debt. This indicator will probably increase to 131.1% of GDP in the USA, to 251.9% in Japan, to 68.7% in Germany, to 95.7% in the UK, to 155.5% in Italy, to 109.5% in Canada, to 113.4% in Spain and so on.

Entire world, including Georgia, is facing such reality and challenges nowadays.

Three directions are put forward within the context of measures designed to overcome the socio-economic problems caused by the global pandemic:

1. Fiscal measures, which entail the social security of population and incentives for businesses through direct and indirect facilities;

2. Monetary measures, which are focused on the supply of cheap money to the economy, increased refinancing and extension of quantitative easing policies;

3. Ensured liquidity, creditworthiness and sustainability of the financial and banking system.

By recent data, governments have in total allocated over 9 trillion USD for fiscal support purposes (including 4.4 trillion USD intended for the direct budget support and 4.6 trillion USD for loans, guarantees and capital injections). Central banks of countries are sharply (often in an unprecedented manner) reducing the interest rates and providing additional liquidity through discounted transactions to the market, thereby developing mechanisms for the resolution and sanitation of financial institutions.

Georgia completed 2019 with an economic growth of 5.1%, unemployment level reduced to 11.6% and inflation of 7%. Main challenges of our society were the price increase, excess indebtedness and scarcity of disposable income.

According to the data released in Q1 of 2020, Georgia had its GDP increased by 1.5%, while the GDP was reduced by 5.3% in contrast with the respective period of the previous year according to the data released in August 2020. Annual inflation reached 3.8% by September. Tourism sector is getting a painful blow (9.3 million visitors and 3.2 billion USD in revenues generated throughout 2019). Overall, we will have a decline in remittances (1.5 billion USD net inflows observed in 2019). Export is dropping (-14.7%), while it had a stable increase in recent years and exceeding the import growth trend by 10-12%. Foreign direct investments (FDI) will probably drop. Contraction will be observed in the construction sector, transactions related to real estate, financial and insurance operations, trade, production and manufacturing, etc.

The Government of Georgia openly declared that recession is expected in the country and adjusted the projected economic growth indicator from 4.5% to at least -4% (State Budget projections for 2021 refer to -4.9%). At the same time, State Budget will spend about 3.9 billion GEL for the management of the crisis:

- Care and social security of citizens in various categories will be the aim of budget allocations in the amount of 1.035 billion GEL;

- Care for the economy and support of entrepreneurship will be the aim of budget allocations in the amount of 2.110 billion GEL;

- Improvement of the healthcare system and fight against the pandemic will be the aim of budget allocations in the amount of 350 million GEL;
- Capital expenditures will be further increased by 300 million GEL and so on.
- Anti-crisis plan has been developed, which will be concentrated on the following directions apart from the social security of the population:
- Recovery of tourism, which entails tax breaks, support of accommodation facilities, eateries, travel agencies and guides, etc.
- Care for the rural areas and farmers, inter alia, including the incentives for the agriculture land owners, programs entailing provision of diesel fuel for agricultural purposes, concessional loans for agriculture, facilitation of agro-industrial activities, agri-insurance, development of agro-industrial cooperatives, etc.
- Support of businesses, inter alia including the subsidies for loans and leasing, credit guarantee scheme, support of micro and small entrepreneurship, etc.

Georgia plans allocate about 9 billion GEL overall for the crisis management and recovery of the economy in the post-pandemic phase, mainly at the expense of external loans and support. It will include about 4.5 billion GEL in the public sector and 4.5 billion GEL in the private sector through loans, guarantees, etc.

It also needs to be taken into account that according to the data released in Q1 of 2020, all 15 commercial banks operating in Georgia have incurred losses in the total amount of 747 million GEL, which is about 1.5% of the country's GDP or 2.9% of deposits. Commercial banks of Georgia have provisioned 1.22 billion GEL for potential asset losses, which reflect the possible losses on loans. Nevertheless, their operating activities are still profit-making and in the first 9 months of 2020 losses were reduced to 252 million GEL. Commercial banks have a sufficient equity buffer, which enables them to absorb the losses, while the central bank of the country has efficiently enforced additional tools of liquidity supply (SWOP transactions, etc.) to compensate the reduced cash flow into the commercial banks.

In the conditions of high dollarisation of the economy and equally high dependency on imports, situation is further jeopardised in the reality of Georgia by the supply of cheap money through monetary channels and increased funding through fiscal channels, which is significantly reflected in the exchange rate of the national currency, price increase and solvent demand and poverty level.

Curb of the economic downfall, exit from the recession and return to the advancing trend will significantly depend on the second wave of the pandemic and ultimate victory over COVID-19 and/or definition of rules (culture) for co-existence with it. Overall, economies will enter the post-pandemic phase with an increased budget deficit, increased public debt, increased non-performing assets in the financial and banking sector, reduced disposable income and altered sectoral structure of the economy.

References:

- Kovzanadze I. (2020). Economic Challenges and Prospects Against the Background of COVID-19 Infection. "Economy and Business", Tbilisi, vol. XII, N2.
- Kovzanadze I. (2019). Financial Support Policy for Agriculture at the Modern Stage. „Economy and Business“, Tbilisi, vol. XII, N1.
- Kovzanadze I. (2018). Global Economy: Post-Crisis to Sustainable Development. "iUniverse Inc.", Bloomington.
- Kovzanadze I. (2010). Systemic and Borderline Banking Crises: Lessons Learned for Future Prevention. "iUniverse Inc.", New York, Bloomington.
- Kovzanadze I. (2010). Lessons Learned from the Global Crisis: New Model of Economic Regulation Needed. " Voprosy Ekonomiki", Moscow, N4.
- www.geostat.ge
- www.gov.ge;
- www.mof.ge;
- www.economy.ge;
- www.nbg.gov.ge;
- www.img.org;
- www.worldbank.org;
- www.ebrd.com.
- www.oecd.org

ეკონომიკური გამოწვევები COVID-19-ის პერიოდში და პოსტპანდემიურ ეპოქაში

ირაკლი კოვზანაძე

პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

irakli.kovzanadze@tsu.ge

სტატიაში სხვადასხვა ქვეყნის სტატისტიკაზე დაყრდნობით განხილული და გაანალიზებულია მსოფლიო ეკონომიკების პანდემიისწინა მდგომარეობა და კორონავირუსის გავრცელებით გამოწვეული ეკონომიკური რეალობები, პრობლემები და პერსპექტივები. სტატიაში ასევე წარმოდგენილია სხვადასხვა ქვეყნის მთავრობების და მათ შორის საქართველოს ხელისუფლების ის ანტიკრიზისული ღონისძიებები, მონეტარული, ფისკალური და სოციალური მიმართულებით, რაც მნიშვნელოვანია კრიზისის უარყოფითი შედეგების დაძლევის მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: კრიზისი, რეცესია, ეკონომიკური ზრდა, მონეტარული პოლიტიკა, ფისკალური პოლიტიკა, საბიუჯეტო პოლიტიკა, ბიუჯეტის დეფიციტი, საჯარო ფონდები, სახელმწიფო ვალი, საბანკო სისტემა, მაკროეკონომიკა, პანდემია, კორონავირუსი, კოვიდ-19.

JEL Codes: E52, E62, F40, F43, O2

The Post-Coronavirus Economy of the World and Georgia

Teimuraz Shengelia

Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
shengelia.temur@gmail.com

Zurab Kirkitadze

Doctor of Economics

kirkitadze.zurab@gmail.com

Coronavirus has a significant impact on the world economy, which is reflected in the decline of international trade, the restriction of the labor market and investment activity, the undermine of public finances and the monetary system and change of human behavior. Under these conditions, states face two main tasks: first, to localize the virus in the hope that world medicine will create an antivirus, and second, to rationally manage the economy under these conditions. Otherwise, in the post-coronavirus period, rapid and less harmful resuscitation of the economy will be difficult.

Keywords: Coronavirus, economy, postvirus crisis, scenarios, resuscitation of economy.

JEL Codes: I10, I11, I18

It is clear that the pandemic is the enemy of humanity, but no less dangerous is the economic downturn, which poses no less a great threat to the dynamic development of mankind. Generally, there are up to 800 thousand viruses on Earth, which pose a potential threat to humanity, because they destroy human immune system. In the last 40 years, about 70 dangerous viruses have reached the human body. Under these conditions, the countries of the world face two main tasks: localizing the virus in the hope that world medicine will create an antivirus and rational management of the economy. Otherwise, the world community may come out of the coronavirus medical consequences, but it will take years for the economy to resuscitate. Under the conditions of the coronavirus economy, the state must transfer the main financial resources to the medical field, that is we must tolerate the idea that a significant part of the state budget in this extraordinary situation should be allocated to health care, second and most important is the social protection. Under conditions of

quarantine, the population needs strong social support from the state due to total unemployment. This is the behavior of all the advanced states of the world, including those that have reached an unprecedented, relatively small scales of coronavirus spread, or have localized it.

The World Health Organization declared a coronavirus epidemic a pandemic on March 11, 2020, that has puzzled prominent economists. What will be the economic consequences of the coronavirus? Prediction of these processes is the most important task for the world. The more accurate these forecasts are, the faster countries with large or small economies will be able to overcome post-viral crisis.

As early as February 2020, scientists were making their predictions based on the SARS-CoV virus model. It was believed that China's economic growth would slow by 1%, the economic growth of Southeast Asian countries would also slow down, and the rest of the world would continue to experience dynamic economic development. It is already clear today that this model of economic development has turned out overly optimistic.

Coronavirus is characterized by various economic shocks that have a significant impact on the economic system:

- International trade is declining;
- Labor market is limited;
- public finances and the monetary system are undermined;
- human behavior is changed, which affects the structure of consumption.

In early March 2020, the scenario of the impact of the coronavirus epidemic on the world economy, taking into consideration all the shocks, was published by the Washington Research Institute Brookings, which is based on the hypothetical model of the epidemic of flu that was created in 2006 [1].

The largest financial agency Bloomberg presented its vision for the development of the economy, based on three forecast scenarios:

According to the first, only China will incur losses because of the epidemic. It is based on the optimistic assumption that the second wave of the spread of virus will be localized in countries as a result of restrictions on the movement of citizens and the protection of "social distance" that is the implementation of strict quarantine measures. As a result of these measures, the resumption of production in China was expected in April 2020. Moreover, in the epicenter of the epidemic – in the province of Hubei – the economic downturn will continue until the end of the third quarter. Local economic hardships should have been

also expected, which arise over a specific period of time due to labor shortages in companies, as labor migrants from agricultural provinces are unable to return to cities immediately after quarantine is abolished. It is unknown how consumer and industrial demand will recover as individuals and companies may purchase products and semi-finished goods not in the amount that was the case before the epidemic. China's economic growth, with this model, is less than 1 percent per year. It is also clear that this scenario is unrealistic today.

In addition to China, at least four centers of pandemics have occurred in regions around the world:

- ❖ in East Asia, with South Korea as its center;
- ❖ in the Middle East, centered in Iran;
- ❖ Europe, centered in Italy-Spain;
- ❖ and the largest – in the U.S. and Russia.

It is clear that the epidemic itself and the struggle against it, through the negligence of the Chinese communist government, spread beyond its borders. It is impossible to accurately predict the pandemic area, but it is already clear that the economic consequences will be dire. International economic relations are collapsing between countries: for example, on March 11, 2020, U.S. President Donald Trump completely abolished traffic between the U.S. and Europe. The largest shipping companies of Europe and Asia have suspended operations due to the coronavirus, large enterprises will be closed, the service sector and the tourism sector are in the heaviest situation, Europe and the U.S. started the process of partial economic resuscitation in late April.

According to the moderate forecast, Restriction of the pandemic will be based on the example of China, the government of the countries will defeat the spread of the coronavirus by imposing strict restrictions on the movement of citizens and contacts.

There was a lot of uncertainty in these scenarios: there was assumption that the epidemic in the Northern Hemisphere would be seasonal, meaning that it would end by itself as soon as warming began, which is now unreal. It is possible that the coronavirus may continue to spread to warmer regions, such as India and Africa, where signs of it have appeared. It is also clear that not all states have a developed system of medicine. In countries with poor medicine, the consequences of an epidemic will be more severe. In addition, citizens of all

countries are not ready to easily accept the restrictions due to the pandemic, because this process is accompanied by a significant change in lifestyle, unlike the Chinese, civil liberties are important for Europeans and Americans (for this reason, USA, Italy, Spain, France, UK And in other European countries the virus began to spread widely, becoming the cause of the spread of the pandemic), which led to a deep crisis of demand in these countries.

Today it is unclear how fast international transport will recover. Airlines and travel agencies have been forced to miss the summer peak of their business, causing them to face a serious crisis in the third quarter of 2020. This has led to a significant reduction in demand for fuel, causing oil prices to fall sharply (by the end of April 2020, US low-octane fuel prices were below zero).

The epidemic has caused an imbalance in global finances. Consistent with predictions of Morgan Stanley, one of the largest investment banks, since the beginning of April 2020, the central banks of developed countries, which are trying to support the economy, have reduced interest rates to a minimum that exceeds a similar rate of liberal monetary policy during the 2008-2009 crisis. This led to a reduction of price of money. This process will deepen in countries where governments are pursuing fiscal stimulus policies. So for example, Trump has signed a \$ 200 billion business and social support program, China has allocated \$ 120 billion for this purpose, Italy \$ 40 million, and other European countries are similarly addressing the issue. Such economic policies lead to rising inflation, or that is to say “stagflation” – a mixture of stagnation and high inflation, which developed countries have not had since the 1980s, the global economy growth will reduce by 1-2% by the end of 2020. By overcoming pandemic, the economy reviving Will start in the third quarter of 2020. Nevertheless, air transport and tourism will find themselves in a difficult crisis which they will not be able overcome until the end of the year [3].

When forecasting a bad scenario, economists predict that a catastrophe will look like an average scenario, but it will last until the end of 2020 that is throughout the year. At the same time, new independent centers of the epidemic will be created in the world. According to this scenario, the spread of the coronavirus is non-seasonal, that is in the Northern Hemisphere this process will also continue in the summer.

Economic scenarios based on the spread of the coronavirus in the global economy show that recession will deepen in the world- that is, the global economy will not grow until at least the end of the year. Organization for

Economic Co-operation and Development, in its report: “Coronavirus. The global economy is in danger, represented” domino fall” scenario according to which the peak of economic losses will be revealed at the end of the year. Currently loss is only caused by fall of demand, but soon the deep crisis of stock, commodity and investment exchanges will be added to it. The annual growth of the world economy will be minimal – 0.5-1%, or equal to zero (according to Bloomberg). The loss to the global economy in 2020 alone will be about \$ 2.7 trillion. This is equal to to the losses of the Great Recession of 2008-2009, when the world economy shrank by two trillion in the first six months of the crisis. [2]

Major world exchanges (Tokyo, Shanghai, London, Frankfurt, New York reacted to the coronavirus with adequate panic. Major stock indexes (Dow Jones, NASDAQ, FTSE, DAX, Shanghai Composit, Nikkei) fell on average by 10%-12% in the second half of March 2020. On March 2 2020, after the collapse all major world stock exchanges began recovery process:

- In the United States, on March 6, the stock indexes changed with the following dynamics: S&P 500 increased by 3.19%, NASDAQ – by 4.07%, Dow Jones Industrial Average by 4.75%. The price of Brent crude oil increased by 5%.

- China Shanghai Composite Index rose by 3.2%.

- Weaker growth was observed in the Japanese and European markets. The Japanese Nikkei increased by 1%, the British FTSE 100 –by 1.13%, the French CAC 40 –by 0.44% [3].

What caused such positive dynamics? The first reason for this was China’s success in fighting the epidemic. Second, and most importantly, the world’s leading central banks (US Federal Reserve, Bank of Japan) have officially stated that they are ready to help increase market liquidity. This means that central banks will strengthen their purchase policies of securities, as they did to stimulate economic growth after the 2008-2009 crisis. The US Federal Reserve announced a cut in key rates in March and April 2020.

It is impossible to solve common problems in real sector of global economy in the short-term for several reasons: First – as early as December 2019, industrial production in the euro area fell by 2% (by 3.5% in Germany), Japan’s GDP fell sharply by 6.3% in the fourth quarter, and Growth in China also slowed significantly at the end of the year. The real recession in the largest economies began before the spread of the coronavirus. Second, central banks try to fill markets with money to avoid default, but it is unclear whether this effect lasts for long time, the lower the rates are, the harder it is to stimulate the real sector of the economy. Third, it will take a few more months to determine how well the

world will be able to fight the virus. During this period, investors will not invest risky assets on stock exchanges and developing countries [6].

What impact will the coronavirus have on the Georgian economy? Imports from China have decreased significantly, this is important food reserve, as China is the largest importer of food in Georgia. Imports from the US and EU countries have decreased significantly (Georgia is an import consuming country, that is the country's economy is not minimally satisfied with local production, which is why it is characterized by a chronic trade imbalance). Under such conditions, it is clear that the country's exports have declined (due to production delays), remittances have decreased (due to the repatriation of migrant workers), and the coronavirus has a severe impact on foreign investment, leading to a significant depreciation of the lari. The National Bank tried to stop this process with the results of the dollar intervention, but this did not have a significant impact on the depreciation of the lari. Forecast data of economic growth decreased significantly in country (The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) estimates that Georgia's economic growth forecast for the year 2020 is minus 5.5%, that of Armenia – 3.5%, and that of Azerbaijan – 5%. According to forecasts of Georgian government, economic growth will be minus 4%). Unemployment reached a peak, the country's external debt increased catastrophically (18 billion 222 million Lari in April 2020), which was negatively reflected in the economic downturn and eventually in its crisis. It will take at least 2-3 years to overcome post-coronavirus effects in the Georgian economy.

One thing is clear, the Georgian government did not have a proper anti-crisis plan for the coronavirus or other crisis situations. Risk management is foreign to the government, the anti-crisis plan is written for viruses, earthquakes, floods and other natural and unnatural cataclysms before these crisis situations arise and not post factum.

Summary

Predicted scenarios of the spread of Coronavirus in the global economy show that a recession will occur in the world, that is, the global economy will not grow at least until the end of the year. Because of the influence of Coronavirus on the Georgian economy, imports from China, which is an important food reserve for the country, and imports from the USA and the European Union, will decrease. Due to the slowdown in the economy, the pace of exports will

decrease significantly, due to the repatriation of labor; remittances will be reduced, because in conditions of economic instability, investors will try to limit economic activity in countries with unstable economic dynamics, which will lead to a further depreciation of GEL. It will take at least 2-3 years to overcome the consequences of post-Coronavirus in the Georgian economy.

References:

- Sifan Liu., Jozeph R. (2020). What the great Recession can tell us the COVID-19 small business crisis.
- <https://www.brookings.edu/topic/economic-development/>
- Kuznets D. (2020). Koronavirus vsio bolee opasen dlia mirovoi ekonomiki [Coronavirus is increasingly dangerous for the global economy]. In Russian. <https://meduza.io/feature/2020/03/12/>
- Carlsson-Szlezak P., Reeves M., Swartz P. (2020) What Coronavirus Could Mean for the Global Economy.
- <https://hbr.org/2020/03/what-coronavirus-could-mean-for-the-global-economy>
- Edwards J. (2020). After coronavirus: Where the World Economy will Stand. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/after-coronavirus-where-world-economy-will-stand>
- Coronavirus update: COVID-19 likely to cost economy \$1 trillion during 2020, says UN trade agency. 9 March 2020. <https://news.un.org/en/story/2020/03/1059011>
- Karunakar R., Sarkar S. (2020). Global economy already in recession on coronavirus devastation: Reuters poll MARCH 20, 2020.
- <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-global-economy/global-economy-already-in-recession-on-coronavirus-devastation-reuters-poll-idUSKBN21702Y>
- Shengelia T. (2017). The Role of State Regulation of Investment in the Georgia Business Development. International Business in the World Economic System.
- Shengelia T., Berishvili Kh. (2014). Evaluation of the Global Position of Georgia and its Role in the Development of Business. Georgian International Journal of Science, Technology and Medicine 6 (1), 57
- Shengelia T., Kozak Y. (2020). FDI Motivation Effects on Host Countries. World Economy and International Economic Relations 3, 15-20
- Shengelia T. (2014). Tendencies of The Capital International Movement and Its Influence on the Economy of the Sovereign State. Georgian International Journal of Science, Technology and Medicine. Nova Science Publishers, Inc.Vol.6, Issue 1.

მსოფლიოსა და საქართველოს პოსტკორონავირუსული ეკონომიკა

თემურაზ შენგელია

პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
shengelia.temur@gmail.com

ზურაბ კირკიტაძე

ეკონომიკის დოქტორი
kirkitadze.zurab@gmail.com

გლობალურ ეკონომიკაში კორონავირუსის გავრცელებაზე დაფუძნებული პროგნოზული სცენარები აჩვენებს, რომ მსოფლიოში მოხდება რეცესია - ანუ გლობალური ეკონომიკა არ გაიზრდება მინიმუმ წლის ბოლომდე. ეკონომიკაში მნიშვნელოვნად შემცირდება მოთხოვნა, რასაც დაემატება საფონდო, სანედლეულო და საინვესტიციო ბირჟის ღრმა კრიზისი. მსოფლიო ეკონომიკის წლიური ზრდა იქნება მინიმალური - 0.5-1%.

გლობალური ეკონომიკის ზარალი, მხოლოდ 2020 წელს, 2008-2009 წლის დიდი რეცესიის ტოლფასია. საქართველოს ეკონომიკაზე კორონავირუსის ზეგავლენის შედეგად შემცირდება იმპორტი ჩინეთიდან, რაც ქვეყნის მნიშვნელოვანი სასურსათო რეზერვია, რადგანაც ჩინეთი წარმოადგენს საქართველოში სურსათის უმსხვილეს იმპორტიორს, შემცირდება იმპორტი აშშ-დან და ევროკავშირის ქვეყნებიდან, ეკონომიკის დაპაუზების გამო, მნიშვნელოვნად შემცირდება ექსპორტის მაჩვენებელი, სამუშაო ძალის რეპატრიაცია, შემცირდება ფულადი გზავნილები. კორონავირუსი მძიმედ აისახება უცხოურ ინვესტიციებზე, რადგანაც ეკონომიკური არასტაბილურობის პირობებში ინვესტორები შეეცდებიან შეზღუდონ ეკონომიკური აქტივობა არასტაბილური ეკონომიკური დინამიკის მქონე ქვეყნებში, რაც გამოიწვევს ლარის კურსის შემდგომ ვარდნას. ეკონომიკური ზრდის საპროგნოზო მაჩვენებლები ქვეყანაში შემცირდება, უმუშევრობის დონე მიაღწევს პიკს, სახელმწიფო ბიუჯეტს ელოდება დევალვაცია, გაიზრდება ქვეყნის საგარეო და საშინაო ვალი, რაც საბოლოოდ აისახება ეკონომიკის დაცემასა და მის კრიზისში. საქართველოს ეკონომიკაში პოსტკორონავირუსის შედეგების დაძლევის სულ მცირე 2-3 წელი დასჭირდება.

ერთი რამ ცხადია, რომ საქართველოს ხელისუფლებას კორონავირუსისა თუ სხვა კრიზისული სიტუაციებისათვის არ გააჩნდა მწყობრად

განერილი ანტიკრიზისული გეგმა. ხელისუფლებისათვის უცხოა რისკ-მენეჯმენტი, ანტიკრიზისული გეგმა იწერება ვირუსების, მიწისძვრის, წყალდიდობის და სხვა ბუნებრივი და არაბუნებრივი კატაკლიზმებისათვის ამ კრიზისული სიტუაციების დადგომამდე და არა პოსტფაქტუმ.

საკვანძო სიტყვები: კორონავირუსი, ეკონომიკა, პოსტვირუსული კრიზისი, ეკონომიკის რეანიმაცია.

JEL Codes: I10, I11, I18

Georgia-China Economic Cooperation before and during Covid-19 Pandemic

Vakhtang Charaia

Professor

*Georgian Aviation University
vakhocharaia@gmail.co*

Mariam Lashkhi

Invited Lecturer

mariam.lashkhi09@gmail.com

Covid-19 pandemic has changed the world. Initially seemed as health-care challenge, new Coronavirus managed to change not only medical, but also economic, as well as almost all other aspects of our every day life (Balogu, 2020). Coronomics even cooled down the global economic interconnectedness which reached its historic heights in the 21st century (Papava, Charaia, 2020). Consequently, countries are struggling to attract foreign direct investment (FDI) and to expand trade (Barbate, 2020). Consequently, Supply chains have slowed, consumer spending is down, political reality vague, and most states have been unable to stave off recession.

At the same time, global crises often open up new opportunities that can ultimately lead to progress and prosperity (Buheji, Ahmed, 2020). Under these circumstances, countries big and small are looking for strategic partnerships to overtake their competitors. This is why China, a rising superpower, and Georgia, a middle-income country, have been enhancing their economic relationship (Charaia, Papava, Wang, 2018).

Currently, cooperation between Georgia and China is less than between Georgia and the West, but presents its own unique opportunities and challenges. China Georgia cooperation is positive not only for this two, but many other countries in the world, including S. Caucasus, Baltic and other EU member states (Charaia, Chochia, Lashkhi, 2018), as well as for other countries out from the given region. Despite the fact that Georgia - China cooperation could cause some challenges from Georgia's western partners, it still tries to diversify its economic potential through cooperation with all possible economic partners, including not only China, but even occupier - Russian federation (Charaia, 2016), which could bring some level of stability in good case, but total disaster in case of negative scenario.

Keywords: *Coronomics, global economics, China-Georgia economic relations.*

JEL Codes: *F00, F02, O11*

Overall Economic Cooperation

After several decades of partnership, more or less significant economic cooperation between Georgia and China has only started in 2005 and reached its pick in the 2010s. The cooperation between the two has gradually increased through significant economic forums, BRI initiative, cooperation in transit, investments and etc. Shortly after Georgia signed an Association Agreement (AA) with the EU and joined the Deep and Comprehensive Free Trade Area with EU, it was invited by China to strengthen their partnership considerably by signing FTA in 2017 (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2017).

Nowadays Georgia can be counted among the few countries in the world to have FTAs with both the EU and China (only four in the world: Israel, Island, Switzerland and Georgia), while none of them are a direct competitors. At the same time Georgia is one of the most reliable countries for the foreing investors according to different international rankings and local researches (Charaia, Lashkhi, 2018; Charaia, Chochia, Lashkhi, 2020). The FTA with China means more to Georgia than just a new market for its goods and services. In fact, the country stands to benefit in multiple ways. Local businesses and infrastructure projects should boom as Georgia turns into a transport hub, creating jobs and raising living standards. Companies from countries lacking FTAs with China and the EU, as well as CIS and Turkey may wish to move their production to Georgia, also knowing that India and Israel are also close to sign FTA with Georgia makes opportunities even more attractable.

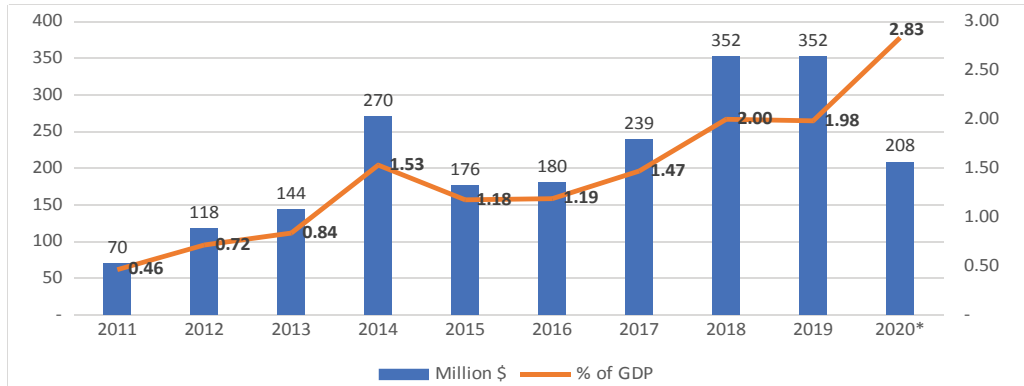
According to the official data from National Statistics Office of Georgia and National Bank of Georgia, China's involvement in the Georgian economy is significantly less than in case of other top countries, but follows an upward trajectory. According to the 2019 statistics, the Georgian economy made almost \$300 million from China across a variety of sectors - from tourism (\$30 million), investments (\$43.8 million), exports (\$223 million), and remittances (\$1 million) - which is equivalent to 1.98 percent of Georgian GDP that year (see Diagram 1). In the first two quarters of pandemic 2020, cooperation has reached its maximum with 2.83 percent or more than 200 million, only for the first half of the year (see diagram 1).

China's Role in the Georgian Economy for 2011-2020* years

Diagram 1

Source: Authors own calculations based on GEOSTAT and NBG data

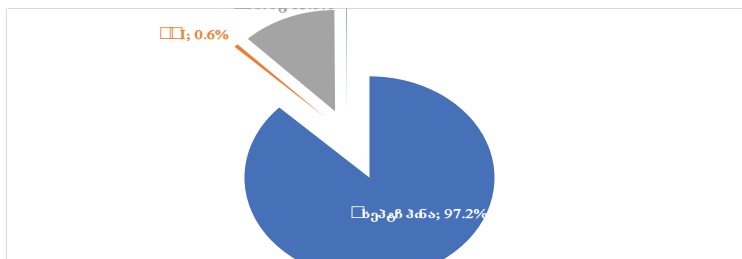
*I and II quarters of 2020

If braking down the numbers for the first half of 2020, its clear that the main part comes from the exports, while foreign direct investments, tourism and remittances are making really insignificant part of the economic cooperation between the two. Exports makes not just a significant part of the cooperation, but it is the biggest export market for Georgia with 13.6% of total exports (see diagram 2). However should be noted that Georgian exports to China has lack of diversity and in general consists from one major product – copper ore, unfortunately just a row material and not final product.

China's role in the Georgian economy as percentage of GDP (2020*)

Diagram 2

Source: Authors calculation based on Geostat data

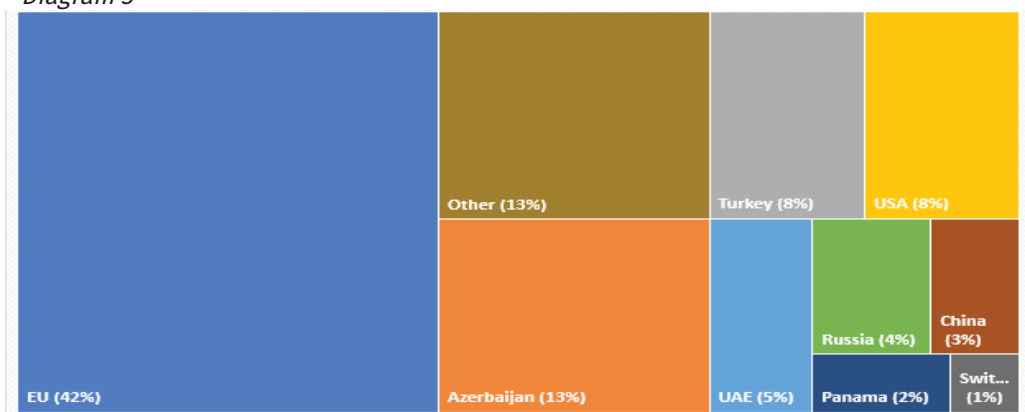
* I and II quarters of 2020

Cooperation in FDI, Trade and Tourism

Since its independence, Georgia has attracted more than \$21 billion in FDI, of which \$690 million (about 3 percent) has come from China. This makes China the seventh-largest foreign investor in Georgia, lagging behind the EU (42%), which is the top investor in Georgia; Azerbaijan (13%), which has been especially productive in Georgia of the last 5 years, but significantly decreased its activities since 2019; Turkey (8%), USA (8%), UAE (5%), Russia (4%), but running in from of Panama (2%), Switzerland (1%) and other investor countries (see diagram 3).

FDI Stock in Georgia (1996 – II quarters of 2020)

Diagram 3

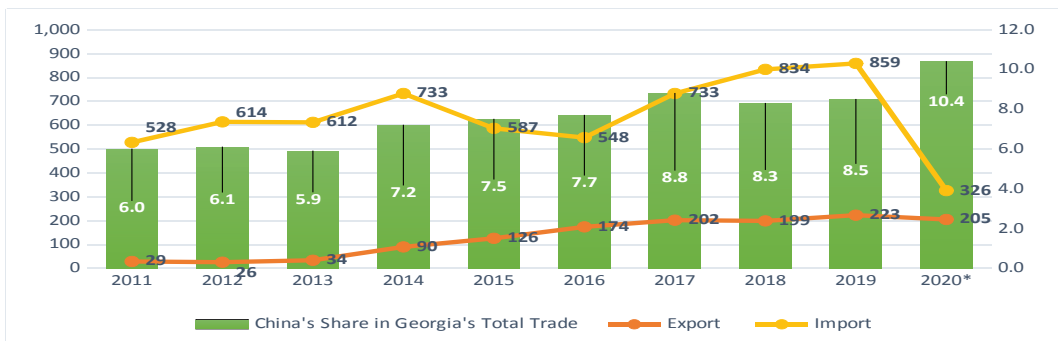
Source: Authors calculation based on Geostat data

Chinese investors first entered the Georgian market in 2002, with \$2.5 million in total investment for that year. China's FDI reached its peak in 2014 at \$220 million, representing 12 percent of total FDI inflows (Papava, Charaia, 2017). The total for 2019 fell short of that for 2014, but still saw a significant investment of \$44 million. However, the first half of the 2020, in terms of Chinese FDI activities in Georgia are not significant – only \$2.6 million. As of Jan. 1, 2020 there are 222 Chinese company registered in Georgia, among them 200 companies are with Chinese capital only and the rest with China foreign capital. For the last three years, construction, real estate, manufacturing and financial services have been the leading the sectors for Chinese investments, attracting more than 90 percent of the total Chinese FDI to Georgia.

Cooperation in trade has been on the rising trend for the last years, exceeding \$1 billion for the first time in 2018. At the same time, it should be mentioned that the FTA between China and Georgia, despite its importance and potential, has been slow to come into effect. Once the agreement is fully implemented, we can expect to see an increase in the value and diversity of exports, with new Georgian companies entering the Chinese market. Georgian exports to China for the last 10 years (2010-19) have increased around 6 times in absolute numbers and from 6 to 10.4 percent in terms of market share. At the same time, over the last two years (after the FTA) Georgian exports to China have been increased by only around 10 percent. Entering the Chinese market, despite the FTA, proved difficult for Georgian companies after their initial breakthrough (see diagram 4), thus requiring additional support from the Georgian Government.

Total Trade between Georgia and China, 2005-2020* (\$ million)

Diagram 4

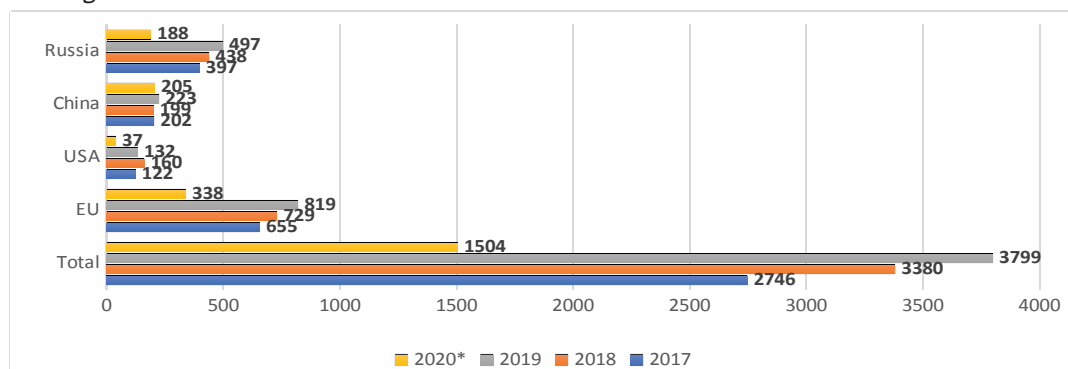
Source: Authors calculation based on Geostat data

*I and II quarters of 2020

If comparing China to other main trade partners of Georgia, the difference is obvious through the different years prism (see diagram 5), is significantly less the Georgia's cooperation with the EU and Russia, but bit more then with USA. Considering the uprising trend of Georgian export to China for the last decade and FTA factor, with probably further opportunities, one can say the potential is still not fully used.

Georgian exports to different destinations, 2017-19 (\$ mn)

Diagram 5

Source: Authors calculation based on Geostat data

*I and II quarters of 2020

Unfortunately, Georgian export to China is undiversified, making up 90% only from two main products – a. copper ores and concentrates and b. Precious metal ores (see diagram 6). In both cases not the final products but the ores only. On the other hand, should be mentioned that in the first 5 month of 2020 Georgian export to China has been increased 3 times (244%), in comparison to the same period of the previous year. This result was enough to make China number one export market for the Georgian products with 13.6 percent of total exports. On the opposite, Chinas export to Georgia is diversified with no more then 3% for any product.

Georgian Exports to China 2020

Diagram 6

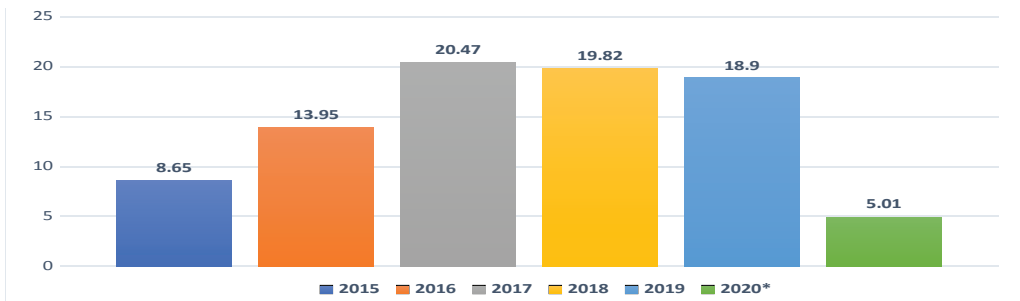
Source: Authors calculation based on Geostat data

*only first five months of 2020 are available

One of the famous Georgian export products – wine, makes an interesting move to Chinese market as well, significantly boosted by the free trade regime, which lowered tariffs on this product by 40 percent. Exports of Georgian wine to China have increased around 8 times over the last six years. In the first five-month of 2020 Georgian export to China has decreased by 33 percent in comparison to the same period of 2019 (see diagram 7), however still makes an important part of Georgian export to China.

Exports of Georgian wine to China, 2105-19 (\$ mn)

Diagram 7

Source: Authors calculation based on Geostat data

*only first five months of 2020 are available

Covid-19 has already transformed the economic structure of the world (Aptsiauri, 2020), including Georgia. With the huge influence on international trade, investments, tourism, remittances and etc. changing the global economic outlook as such (IMF, 2020). Prior to the pandemic, the tourism industry contributed 12 percent of Georgia's GDP and employed 120,000 people directly as well as an additional 500,000 indirectly. However pandemic decreased this numbers close to zero, with only two visitors from China in the first half of 2020, down from almost 50 thousand in 2019 (GNTA, 2020). As a result, the global drop-off in travel hit the Georgian economy hard and forced it to take out a \$1.5 billion (8.5 percent of GDP) international loan. Different international organizations have calculated the contraction of Georgia's economy at around 5 percent, worse than China (3 percent) but better than the EU average (around 10 percent).

Conclusion

Georgia – China economic cooperation despite its challenges has a room for further increase, which can boost not only Georgia, but also Chinese economy, as well as others. Simultaneous FTA with China and DCFTA with EU, with other countries in the queue increases Georgia's perspectives significantly.

Pandemic has put its own impact on Georgia – China cooperation, as well as to the cooperation of any other players in the world, but has shown a new path for further cooperation. With decreased FDI and tourism from China, the last managed to become the biggest market for Georgian products overwhelming Georgia's traditional markets.

Overall perspectives of Georgia – China cooperation could lead both countries to the new heights; however, without significant western support opportunities seems to be significantly limited, not only because of pandemic, but other open and hidden wars between the west and China.

References:

- Aptsiauri D. (2020). Current Trends in the Development of Modern International Economic Relations and Post-Virus Pandemic Crisis (COVID-19) Challenges. Expert Opinion 139. <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/139-expert-opinion-eng.pdf>
- Balogu I. E. (2020). Coronomics and Global Economy. University of Suffolk, United Kingdom. <https://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/10731/Coronomics%20and%20Global%20Economy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Barbate V. A., Aher D. N. (2020). Analysis of Covid-19 Pandemic Status Quo and Global Trade Economic Crises. Dogo Rangsang Research Journal. http://www.drsrcjournal.com/no_12_june_20/14.pdf?i=1
- Buheji M., Ahmed D. (2020). Foresight of Coronavirus (COVID-19) Opportunities for a Better world. American Journal of Economics, 10(2), pp.97-108. https://www.researchgate.net/profile/Mohamed_Buheji/publication/339973652_Foresight_of_Coronavirus_COVID-19_Opportunities_for_a_Better_World/links/5e9839f1299bf130799eabed/Foresight-of-Coronavirus-COVID-19-Opportunities-for-a-Better-World.pdf
- Charaia V. (2016). Economics of Conflict: Core Economic Dimensions of the Georgian-South Ossetian Context. International Journal of Humanities and Social Sciences, 3 (10), p.1. https://www.researchgate.net/profile/Vakhtang_Charaia/pub

lication/311713339_Economics_of_Conflict_Core_Economic_Dimensions_of_the_Georgian-South_Ossetian_Context/links/5856c3d908aeff086bfbd032/Economics-of-Conflict-Core-Economic-Dimensions-of-the-Georgian-South-Ossetian-Context.pdf

- Charaia V., Chochia A., Lashkhi M. (2018). The Caucasus 3 Plus the Baltic 3 and Economic Cooperation with China. *Baltic Journal of European Studies*, 8(2), pp.44-64. <https://content.sciendo.com/view/journals/bjes/8/2/article-p44.xml?language=en>
- Charaia V., Chochia A., Lashkhi M. (2020). The impact of fdi on Economic development: The Case of Georgia. *TalTech Journal of European Studies*, 10(2), pp.96-116. <https://content.sciendo.com/view/journals/bjes/10/2/article-p96.xml>
- Charaia V., Lashkhi M. (2018). An Analyses of the Motives Underlying Foreign Direct Investments (the Case of Georgia). *Central Asia & the Caucasus* (14046091), 19(4). <https://web.b.ebscohost.com/>
- <https://web.b.ebscohost.com/abstract?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=14046091&AN=133578531&h=oZzwFJ6oXkJnqKWY%2bq2KzejslmpOIgWKfXncqISeHx3gX%2fzpGoKzVfnDYyh0Tu0DIoHI2eiv3WZrMXK-b9UAA%3d%3d&crl=c&resultNs=AdminWebAuth&resultLocal=ErrCrlNotAuth&crl-hashurl=login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d14046091%26AN%3d133578531>;
- Charaia V., Papava V. (2017). Belt and Road Initiative: Implications for Georgia and China-Georgia Economic Relations. *China Int'l Stud.*, 67, p.122. http://eprints.tsu.ge/369/1/Charaia-Papava_Belt-and-Road_Georgia.pdf
- Charaia V., Papava V., Wang W. (2018). China-Georgia Economic Relations in the Context of the Belt and Road Initiative. *Bull. Georg. Natl. Acad. Sci*, 12(1). http://science.org.ge/bnas/t12-n1/25_Charaia.pdf
- Georgian National Tourism Administration. (2020). Statistics. <https://gnta.ge/statistics/>
- International Monetary Fund. (2020). The Global Economic Outlook During the COVID-19 Pandemic: A Changed World. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world>
- Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. 2017. Georgia-China Free Trade Agreement. <http://www.economy.ge/?page=news&nw=206&lang=en>
- National Bank of Georgia. (2020). Statistical Data. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=308>
- National Statistics Office of Georgia. (2020). External Trade. <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/35/external-trade>

- National Statistics Office of Georgia. (2020). Foreign Direct Investments. <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/191/foreign-direct-investments>
- OECD. (2020). The Global Outlook is Highly Uncertain. https://www.oecd.org/economic-outlook/june-2020/?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=econoutlookjun2020&utm_content=en&utm_term=pac
- Papava V., Charaia V. (2020). The Coronomic Crisis and Some Challenges for the Georgian Economy. GFSIS, Expert Opinion, (136). <https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-eng.pdf>
- World Investment Report. (2020). UNCTAD. <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2020>

საქართველო-ჩინეთის ეკონომიკური თანამშრომლობა COVID-19-ის პანდემიამდე და პანდემიის პერიოდში

ვახტანგ ჭარაია

პროფესორი

საქართველოს საავიაციო

უნივერსიტეტი

vakhocharaia@gmail.com

მარიამ ლაშხი

მოწვეული დოცენტი

mariam.lashkhi09@gmail.com

კოვიდ-პანდემიამ მსოფლიო შეცვალა. ე.წ. „კორონომიკური“ გამოწვევა შეეხო როგორც ყველაზე მდიდარ, ასევე ყველაზე ღარიბ ქვეყნებსაც, თუმცა აღსანიშნავია, რომ მისი გამკლავება არა იმდენად სიმდიდრეზე, არამედ პრაგმატულ ნაბიჯებზე გახდა დამოკიდებული. გამოჩნდა კრიზისების მართვაში ძლიერი სახელმწიფო ინსტიტუტების როლი.

კორონომიკურმა კრიზისმა შექმნა არამხოლოდ ახალი გამოწვევები, არამედ ახალი შესაძლებლობებიც. მათ შორის - მსოფლიოს ნომერ მეორე ეკონომიკის მქონე ჩინეთსა და საქართველოს ურთიერთობებისთვისაც, რომელთა პოტენციალი და რეალობა ჯერ ისევ საკმაოდ დაშორისშორებულია. უფრო მეტიც, საქართველო-ჩინეთის კომბინაციამ, გლობალური, დაძაბული გეოპოლიტიკური კონტექსტის და საქართველოს გრძელვადიანი სტრატეგიული ორიენტირების მიუხედავად, სამყაროს შეუძლია მისცეს შესაძლებლობების ახალი პლატფორმა როგორც ვაჭრობის, ინვესტიციების, ტრანზიტის, ასევე სხვა პოტენციალის სრულად ასამოქმედებლად.

თუმცა, სამწუხაროდ, ჯერ მხოლოდ რაოდენობრივ გაუმჯობესებაზე თუ ვიმსჯელებთ, ხარისხობრივი მწვერვალების დაპყრობა კი კვლავაც მომავლის საკითხად რჩება. აღსანიშნავია, რომ შეზღუდული ქართულ-ჩინური თანამშრომლობის მიუხედავად, ჩინეთის ეკონომიკის როლი ქართულ ეკონომიკაში ბოლო 10 წელიწადში 6-ჯერ და უფრო მეტადაა გაზრდილი.

პანდემიური 2020 წლის განმავლობაში ჩინეთი ნომერ პირველი საექსპორტო ბაზარი გახდა ქართული პროდუქციისათვის, თუმცა ჯერ-ჯერობით ეს მხოლოდ და მხოლოდ სანედლეულო პროდუქციას შეეხება (78% სპილენძსა და სპილენძის მადნებზე მოდის). ფულადი გზავნილების, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების და ტურიზმის კუთხით თანამშრომლობა კი ჯერ ისევ განუვითარებელია.

მომავლის თანამშრომლობის სფეროებს შორისაა თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმების და მასთან ერთად ტრანზიტის შესაძლებლობის ამოქმედებაც, რომლის პირველი კონტურები უკვე იკვეთება, თუმცა მძალვრი საერთაშორისო მხარდაჭერის გარეშე შეუძლებელია სრულფასოვნად ამოქმედდეს.

მიუხედავად ქართულ-ჩინური თანამშრომლობის სირთულეებისა, პანდემიურმა 2020-მა წელმა ნათლად დაგვანახა, რომ ურთიერთობის განვითარება ყველაზე რთულ დროსაც კი არის შესაძლებელი და შეიძლება გამოსავალიც კი – საქართველოსნაირი სუსტი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისათვის, რომლებსაც ამ წარმატების მისაღწევად რადიკალური ნაბიჯების გადადგმა მოუწევთ, მათ შორის საკუთარი ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაციის ქრილშიც.

საკვანძო სიგყვები: კორონომიკა, გლობალური ეკონომიკა, საქართველო-ჩინეთის ეკონომიკური ურთიერთობები.

JEL Codes: F00, F02, O11

ეკონომიკური თეორია ♦ ეკონომიკური პოლიტიკა ECONOMIC THEORY ♦ ECONOMIC POLICY

სიმდიდრის დაგროვების კანონი და კეთილდღეობა¹

გიორგი მალაშხია

პროფესორი (ემერიტუსი)

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

g.mal2012@yahoo.com

„*ჩა კახგი იქნებოდა, თუ ყვედა სახედმწიფოში
იახსებებდა ჭეშმახიგი შეხედულება სიმდიდრეზე*“
პლატონი

ნაშრომში გადმოცემულია სიმდიდრის შექმნისა და ზღის ახადი, აღჭენატიული კონცეფცია; ნაჩვენებია სიმდიდრის შექმნაში სხუდად და ნაწიდობივ უსასყიდო სოციალუი ენეხგიის წყახოთა - ბუნებხივი ხესუხსების - მზის ენეხგიის, კდიმაგის, მიწის ნაყოფიეხების, წიალი-სეული სიმდიდრის, ფდოხის ფაუნის, ჰიდოენეხგიის და სხვ., ასევე ან-თხოპოვენუი - გამოყენების პოცესში უქობადი, წინა თაობებისაგან გადმოცემული და ახდადმილებული ცოდნის, გამოცდილების, მეცნიეხებისა და ტექნიკის, ინოვაციუი აზრის მონაწილეობა და ხოდი სიმდიდრის წაჰმოებაში. დამტკიცებულია სიმდიდრის ზიდა მოგების - დანახაჯებზე ნამეტის სახით მილებული, ანუ დამატებული პოდუქტის წაჰმოქმნა სუდ უფხო მეტი მასშტაბით აღნიშნული უსასყიდო ხესუხსების შიომასა და წაჰმოების საშუალებებთან შეეხთებით. დასაბუთებულია, ხომ უსას-ყიდო სოციალუი ენეხგიის მზახიდი მასშტაბით ამოქმედების და კა-პიტადუი (გხედვადიანი მოხმახების) დოვდათის გამოყენების დოის წაჰმოების დოზე ჰამდენჯეჰმე გადამეტებისას, ასევე საზოგადოების მწაჰმოებდუი ძადთა სამომხმახებდო ძადებზე ჭაჰობობის წყადობით, სი-მდიდრის ზიდის ტემპი აღემატება მისი შექმნის ტემპს. ამით გამოიხა-ტება სიმდიდრის ზიდის კანონი. ნაჩვენებია სიმდიდრის ზიდის მიმახთ

1 იბეჭდება საკითხის განხილვის წესით.

საეხთო კეთილდღეობის ჩამოხრენა სიმდიდრის უსამაჰთო განაწილების, მოსახლეობის მეცისმეტი ქონებრივი უთანაბრობის, მოხმაჩების აჩაჩაციონადუხოობის, ასევე იმის გამო, რომ აჩსებობს უქმი ეკონომიკა, ჰომედსაც აჩ მოაქვს ჩეადუხი საჩგებლობა.

საკვანძო სიჭყვები: სიმდიდრე, სოციალუხი ენეჩგია, უსასყიდრო ჰესუხსები, უსასყიდრო სოციალუხი ენეჩგია, დამატებული ჰხოდექტი, სიმდიდრის დაგროვების კანონი, კეთილდღეობა, უქმი ეკონომიკა.

JEL Codes: D30, D31, D39

სიმდიდრე, როგორც ფართო განსჯის საგანი

სიმდიდრე უძველესი დროიდან იყო მეცნიერული კვლევის საგანი. არსებობს მრავალი კლასიკური წიგნი, მიძღვნილი სიმდიდრის შექმნის, განაწილების, გაცვლისა და მოხმარების ფუნდამენტური პრობლემებისადმი. ჯერ კიდევ ძველ საბერძნეთში V-IV სს. ჩვენს ერამდე **ქსენოფონტი** ნაშრომებში - „საოჯახო მეურნეობა“ და „გადასახადების შესახებ“, ფაქტობრივად, იკვლევდა სიმდიდრის წარმოებისა და გადიდების, მწარმოებლურობის ზრდის ფაქტორებს. ძველი რომაელი მოაზროვნეების ნაშრომები, კერძოდ, **კატონის** „მინათმოქმედება“ და **ვარონის** „სოფლის მეურნეობა“ მიძღვნილია სოფლის მეურნეობის პროდუქტების - მაშინდელი სიმდიდრის ძირითადი ნაწილის წარმოების ორგანიზაციისადმი. XVIII საუკუნეში გამოიცა ფრანგი ეკონომისტისა და ფილოსოფოსის ა. **ტიურგოს** წიგნი „განსჯა სიმდიდრის შექმნასა და განაწილებაზე“. სიმდიდრის სხვადასხვა ასპექტს ეხება დიდი ინგლისელი ეკონომისტისა და ფილოსოფოსის **ადამ სმიტის** (XVIII ს.) ნაშრომები: „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“ და „ზნეობრივ გრძნობათა თეორია“. დიდი ეკონომისტი დ. **რიკარდო** სხვადასხვა კუთხით განიხილავდა სიმდიდრის შექმნისა და განაწილების საკითხებს. ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსმა ჟ. ბ. **სეიმ** შეიმუშავა წარმოების ფაქტორებისა და დოვლათის განაწილების ორიგინალური თეორია. დიდმა თეორეტიკოსმა დ. მილმა გააღრმავა სიმდიდრის შექმნისა და განაწილების ფაქტორების თეორია. სიმდიდრე, მისი ზრდის ფაქტორები, განაწილება და საზოგადოებისათვის გამოყენების შედეგები სხვადასხვა ასპექტით გამოკვლეულია კ. **მარქსის** მრავალტომიან წიგნში „კაპიტალი“ და სხვა ნაშრომებში. XIX ს. ბოლოს ამერიკელმა ეკონომისტმა ჯ. **კლარკმა** სიმდიდრეს

ორი ნაშრომი მიუძღვნა: „სიმდიდრის ფილოსოფია“ და „სიმდიდრის განაწილება“, რომლებშიც განხილულია სიმდიდრის შექმნისა და განაწილების საკვანძო საკითხები. XX საუკუნეში სიმდიდრის გარშემო შექმნილ ნაშრომებს შორის საგულისხმოა ა. პიგუს „სიმდიდრე და კეთილდღეობა“ და ა. შ. სხვადასხვა დროს სიმდიდრის თემა დიდ ადგილს იჭერდა ფილოსოფიური, სოციოლოგიური თუ მხატვრული აზროვნების სფეროში. ჩვენს დროში სიმდიდრისადმი მიძღვნილია მეცნიერული, მეცნიერულ-პოპულარული, პუბლიცისტური, მხატვრული თხზულება. ამრიგად, სიმდიდრე მეცნიერების ერთ-ერთი საკვანძო თემაა, ეკონომიკურ მეცნიერებას კიდევაც თვლიან სიმდიდრის შესახებ მეცნიერებად.

საინტერესო და საყურადღებო აზრები მოიპოვება ხალხურ შემოქმედებაში სიმდიდრეზე, მის რაობაზე, მნიშვნელობაზე ადამიანებისათვის, მისდამი სწორი დამოკიდებულების, მისი ფლობის სხვა ასპექტებზე, რომელთა გათვალისწინება უდავოდ სასარგებლოა.

აღნიშნულის მიუხედავად, სიმდიდრის თემა თეორიული ასპექტით, სრულიადაც არაა ამოწურული. დაზუსტებას, ახლებურ გაშუქებას საჭიროებს მისი რიგი ასპექტი რაც შეეხება სიმდიდრის რაობას, წარმოებას, სტრუქტურას, განაწილებას, გაცვლასა და მოხმარებას. სიმდიდრის თეორიის გაღრმავებამ უნდა მოგვცეს უფრო სრული და ჭეშმარიტი ცოდნა ამ მეტად მნიშვნელოვან ფენომენზე.

ამჯერად შევეცდები მოკლედ, გარკვეული შევსებით გადმოვცე სიმდიდრის გარშემო ჩემი ხანგრძლივი კვლევის ცალკეული შედეგები, რაც ასახულია ჩემს ადრინდელ შრომებში – „მეტაეკონომიკა - ეკონომიკის ფილოსოფია“ (მაღაშხია გ. 1995, 560), „მცირე ეკონომოლოგია. ეკონომიკური თეორიის ახალი პარადიგმები“ (Магашхия Г. 2018, 241) და სხვა.

მოვლენების ღრმა წვდომისათვის ვცდილობ გავაფართოვო კვლევის მეთოდოლოგია. ამ მიზნით, კლასიკურ მეთოდებთან ერთად ვიყენებ: **ანთროპოცენტრულ მიდგომას** - ეკონომიკურ და სოციალურ მოვლენათა განხილვას, ერთი მხრივ, ადამიანთა მოთხოვნილებებისა და ინტერესების, მეორე მხრივ, ადამიანთა შემოქმედებით-მწარმოებლური ძალის კუთხით; **აქსიომეტრიულ ანალიზს** - ცხოვრების ყოველგვარ მოვლენათა შეფასებას ადამიანურ ფასეულობათა - ზნეობის, სამართლიანობის, თავისუფლების, მშვენიერების, სიყვარულის და ა.შ. საბოლოოდ, სიკეთისა და ბოროტების თვალსაზრისით; **ევდემონისტურ ხედვას** - სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესთა და მოვლენათა აღქმას ადამიანთა ბედნიერების თვალსაზრისით.

ჩემი შეხედულებების ზუსტად გადმოცემისათვის ვიყენებ ცნებებს: სოციალური ენერგია, უსასყიდლო რესურსები, დამატებული პროდუქტი, უქმი ეკონომიკა და სხვ.

სიმდიდრის რაობისა და შედგენილობის შესახებ

პირველ რიგში, ვაზუსტებ სიმდიდრის რაობის განმარტებას, მისი შედგენილობისა და სტრუქტურის შესახებ წარმოდგენას, რაც არსებობს მეცნიერებასა და პრაქტიკაში.

სიმდიდრეს ჩვეულებრივ განმარტავენ ეკონომიკური თვალსაზრისით. მაგალითად, ავტორიტეტული ინგლისური გამოცემა – „თანამედროვე ეკონომიკური თეორიის ლექსიკონი“ იძლევა მის შემდეგ განმარტებას: „ყველაფერი, რასაც აქვს საბაზრო ღირებულება და შესაძლებელია გაიცვალოს ფულსა და დოვლათზე, შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც სიმდიდრე. ის შეიცავს ფიზიკურ დოვლათს, ანუ აქტივებს, ფინანსურ აქტივებს, ჩვევებს, უნარებს, ე.ი. ყველაფერს, რამაც შეიძლება მოიტანოს შემოსავალი. ყველა ეს ელემენტი განიხილება სიმდიდრედ, როცა ისინი შეიძლება გაიყიდოს ან შეძენილ იქნეს სასაქონლო ბაზრებზე. სიმდიდრე შეიძლება დაიყოს ორ ძირითად სახეობად: ნივთობრივი სიმდიდრე, რომელიც განსახიერებულია ფიზიკურ და ფინანსურ აქტივებში და ინოვება კაპიტალად და - არანივთობრივი სიმდიდრე, რასაც ადამიანკაპიტალს უწოდებენ. სიმდიდრის ყველა სახეობას გააჩნია ძირითადი თვისება - მოაქვს შემოსავალი, რომელიც წარმოადგენს სიმდიდრის უკუგებას.“ (Pearce D. 1997, 530).

ამ განსაზღვრებაში სრულადაა ჩამოყალიბებული სიმდიდრის შესახებ თანამედროვე წარმოდგენა, რომლის მიხედვით ის განიხილება როგორც ეკონომიკური, საბაზრო ობიექტი.

მიმაჩნია, რომ სიმდიდრისადმი საჭიროა უფრო ფართო მიდგომა. კერძოდ, სიმდიდრეა ყოველივე ის, რასაც ადამიანისათვის რეალური სარგებლობა მოაქვს, ე.ი. ყოველგვარი სიკეთე, მიუხედავად მისი ფორმისა, მატერიალურია (ფიზიკურია) ის თუ არამატერიალური (არაფიზიკური). ძირთადად ასეთად განიხილება სიმდიდრე პრაქტიკაში. გარდა იმისა, რაც იგულისხმება სიმდიდრეში ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრების მიხედვით, მას უნდა მივაკუთვნოთ არასაბაზრო ფასეულობებიც, რომელთაც ადამიანებისათვის სარგებლობა მოაქვს. კერძოდ, ასეთად შეიძლება უწინარესად ჩავთვალოს კლიმატური პირობები, დედამიწის კონკრეტული პუნქტის ადგილმდებარეობის ხელსაყრელობა ადამიან-

ნთა ცხოვრებისა და საქმიანობისათვის. სიმდიდრის არამატერიალურ სახეობებს უნდა მიეკუთვნოს სოციალური კავშირები, ე.წ. „სოციალური კაპიტალი“. ცხადია, სოციალური კავშირები ადამიანებისათვის დიდი სარგებლობის მატარებელია, მის გარეშე არავითარი საქმიანობა არ შეიძლება შედგეს. ამგვარი კავშირების მნიშვნელობა იზრდება თანამშრომლობის გაფართოების კვალობაზე ცხოვრების ყველა სფეროში ქვეყნების შიგნით და საერთაშორისო მასშტაბით. საზოგადოებრივ სიმდიდრეს უნდა მივაკუთვნოთ ასევე საზოგადოებრივი წესრიგი, უსაფრთხოება, სამართლიანობა და ეკონომიკური, პოლიტიკური, პიროვნებათაშორის ურთიერთობების ეთიკურობა. არამატერიალური, უხილავი არასაბაზრო, ფულით განუსაზღვრელი ფასეულობები, რომლებიც სარგებლობის მატარებელია, არანაკლებ საჭიროა ადამიანებისთვის, ვიდრე სიმდიდრის მატერიალური სახეები.

მაშასადამე, სიმდიდრეზე მსჯელობისას სიმდიდრის ჩვენ მიერ აქ დასახელებული სახეობები არ უნდა იქნეს გამოტოვებული. ისინი შესაძლებელია უშუალოდ არ მიეკუთვნოს ეკონომიკურ ურთიერთობათა საგანს, მაგრამ მცირე კავშირი როდი აქვთ ეკონომიკურ მოვლენებსა და პროცესებთან, ურთიერთობებთან. მათი შედეგები ირიბ გავლენას ახდენს ეკონომიკურ პროცესებზე, დოვლათზე უმთავრესად კი, პოზიტიური სოციალური სიკეთის მატარებლებია.

ცივილიზაციის პროგრესთან ერთად მათი მნიშვნელობა იზრდება. მაშასადამე, ეკონომიკურ მეცნიერებაში მათ უნდა დაეთმოს სათანადო ადგილი და ყურადღება. ამათან ერთად, ისინი დეტალურად უნდა განიხილებოდეს სოციალური ფილოსოფიის, სოციოლოგიის, სოციალური ფსიქოლოგიის მიერ.

ცალკეული ქვეყნებისა და მსოფლიოს სიმდიდრის შესახებ საკმარისი არაა სტატისტიკური მონაცემები, რაც მოიცავს სიმდიდრის ფულად ერთეულებში შეფასებად ელემენტებს. მიგვაჩნია, რომ სიმდიდრეზე სრული წარმოდგენისათვის, უნდა მოხდეს საზოგადოებრივი სიმდიდრის არამატერიალური და არაეკონომიკური ნაწილის შეფასება. შესაბამისი მეთოდის მეშვეობით შეიძლება მივიღოთ ამგვარ სიმდიდრეთა შესახებ მონაცემები თვისებრივი მახასიათებლების სახით. შესაძლებელია, მაგალითად, გამოვიყენოთ ცხოვრების ხარისხის ინდექსის მონაცემები და ა. შ. ასევე უნდა შევიმუშავოთ სხვა საზომები, მაგალითად, სოციალური კავშირებისათვის, სამართლიანობისათვის, ეთიკურობისათვის და სხვ. არსებული ინფორმაციის ბაზაზე გათვლილი ამ მონაცემებით შევსების შემდეგ, შესაძლებელი იქნება უფრო სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ ქვეყნისა თუ მსოფლიოს სიმდიდრისა და მისი ცვლილების შესახებ.

სიმდიდრის შექმნასა და ზრდაზე მსჯელობისას, უნდა გავითვალისწინოთ მისი მატერიალური და არამატერიალური (იდეალური) შემადგენლების, მათი წარმოქმნისა და ზრდის, ასევე განაწილების, კეთილდღეობასთან დამოკიდებულების თავისებურებები. სტატიაში უმთავრესად განვიხილავ სიმდიდრეს ვიწრო გაგებით, როგორც ეკონომიკურ მეცნიერებაშია, ე.ი. რომელიც ფასდება ფულად ერთეულებში, წარმოადგენს საბაზრო ურთიერთობის საგანს, რამდენადაც სიმდიდრის ყველა სახეობის კვლევისათვის სათანადო ინფორმაცია ჯერჯერობით არ არსებობს. ამასთან, შესაძლო ფრგლებში ვხეხები სიმდიდრის არაეკონომიკურ სახეობებსაც.

სიმდიდრის შექმნისა და ზრდის პროცესი

ვფიქრობთ, სიმდიდრის შექმნისა და ზრდის პროცესის ეკონომიკური შინაარსი ახლებურად უნდა იქნეს გაგებული. საქმე ისაა, რომ არსებული თეორიები არაადეკვატურად და არასრულად ხსნის ამ პროცესს. არ გაითვალისწინება საწარმოო რესურსების ხასიათი წარმოშობისა და ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით, მისი ასახვა წარმოების საბოლოო შედეგებში, შექმნილი დოვლათის რაოდენობასა და მის ზრდაზე. კერძოდ, ახლებურ გაშუქებას საჭიროებს სიმდიდრის შექმნასა და გადიდებაში უსასყიდლო რესურსების მონაწილეობა და როლი.

როგორც ცნობილია, მარტივ კვლავწარმოებას, ანუ წარმოების უცვლელი მასშტაბებით გამეორებას აზრი აქვს მის შედეგად მიღებული, წარმოების რესურსებიდან განსხვავებული, სრულიად ახალი პროდუქტების ადამიანთა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად აუცილებლობის გამო, რაც უამისოდ შეუძლებელია. ასეთი კვლავწარმოება საზოგადოების ინტერესებს არასრულად შეესაბამება, არ ხდება კეთილდღეობის გაუმჯობესება. საზოგადოებისთვის კი აუცილებელია განვითარება, რისთვისაც წარმოების შედეგები მეტი უნდა იყოს გამოყენებულ საშუალებებზე. აუცილებელია რესურსების არსებობა და გამოყენება ასეთი ზრდისათვის, ისეთი რამ, რაც უზრუნველყოფს წარმოების შედეგების მეტობას დანახარჯენთან შედარებით. მაგრამ, როგორ შეიძლება ეს? ამაზე, ეკონომიკურ მეცნიერებაში, ჯერჯერობით, არაა სათანადო პასუხი.

მიგვაჩნია, რომ არ შეესაბამება სინამდვილეს ე.წ. კონიუნქტურული თეორია, რომ საბაზრო წონასწორობის პირობებში არ წარმოიშვება არც მოგება, არც ზარალი, ე.ი. შემოსავლები უდრის წარმოების დანახარჯებს.

ასეთ პირობებში არ არსებობს დაზოგვისა და დაგროვების წყარო, ეკონომიკა გაყინული ხდება. ეს ნიშნავს, რომ წარმოების ეფექტიანობა არ იზრდება, ეკონომიური ზრდის წყარო არ არსებობს, ეკონომიკური საქმიანობის შედეგი ნაკლებია.

დანახარჯებზე მეტი პროდუქტის მიღების ნამდვილ წყაროს ვერ გვიჩვენებს თეორიები, რომლებიც ასეთად მიიჩნევენ კაპიტალს, ასევე მენარმოებრივ უნარს (ნიჭს). ეს თეორიები მოგებას მიაწერს ერთ ფაქტორს, მაშინ როცა ერთი ფაქტორი არაფერს არ ქმნის, წარმოების შედეგი წარმოიქმნება ფაქტორთა ერთობლივი მოქმედებით. ამასთან, აღნიშნული თეორიები არ იძლევა დამატებელ პასუხს, თუ როგორ ქმნის კაპიტალი და სამენარმოეო უნარი განეულ დანახარჯებზე მეტ შემოსავალს, საიდან და როგორ წარმოიშვება ის.

ა. სმიტის მიხედვით, მოგება საქონლის დამატებული ღირებულების ნაწილია, რომელიც შექმნილია შრომით და რჩება შრომის ანაზღაურების (ხელფასის) გადახდის შემდეგ, მიითვისება კაპიტალისტის მიერ, უნაწილდება შესაბამის შემთხვევებში რენტისა და სასესხო პროცენტის სახით მინათმფლობელებსა და კრედიტის მიმწოდებლებს. (სმიტი ა. 2007, 114-129].

ამრიგად, ა. სმიტი ცნობდა მოგების შრომით წარმომავლობას. გამოდის, რომ წარმოების შედეგად არ წარმოიქმნება მეტი ღირებულება (პროდუქტი), ვიდრე დახარჯულია სახსრები. მოგება შექმნილი ღირებულების გადანაწილების შედეგია და არა გადამეტება დანახარჯებზე. მოგების შრომით წარმომავლობას იზიარებდა დიდი ეკონომისტი დ. რიკარდოც. აქაც მოგება ითვლება ერთი ფაქტორის შრომის ნაყოფად, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს, რამდენადაც ერთი ფაქტორი, როგორც აღინიშნა, არაფერს ქმნის, არც ღირებულებას.

კ. მარქსის ზედმეტი ღირებულების თეორია (მარქსი 1954, 227-384) დახარჯულ სახსრებზე მეტი შემოსავლის, მისი ტერმინოლოგიის მიხედვით, ზედმეტი ღირებულების (პროდუქტის) მიღებას ხსნის მუშაკთა აუნაზღაურებელი შრომის ნაყოფად, რასაც ითვსებას კაპიტალისტი. ასეთი მითვისება მუშაკთა ექსპლუატაციად განიხილება. ამრიგად, არსებითად დამატებული პროდუქტი - მოგება, მარქსის მიხედვით, ერთი ფაქტორით იქმნება, რაც, როგორც აღინიშნა, არ ხდება. ამ შემთხვევაში შექმნილი ღირებულება უდრის დანახარჯებს, არ წარმოიქმნება დამატებული პროდუქტი - ეკონომიკის ზრდისა და პროგრესის წყარო. ეს კი სინამდვილეში ასე არ არის.

ჯ. კლარკის მიხედვით, „თავისუფალი კონკურენცია მიისწრაფის მისცეს შრომას ის, რაც შექმნილია შრომით, კაპიტალის მესაკუთრეს - ის, რაც კაპიტალით იქმნება, მეწარმეს - ის, რაც კოორდინირების ფუნქციითაა შექმნილი“ (Кларк Дж. 2000, 11). აქაც ვხედავთ, რომ მიღებული შემოსავალი ითვლება ცალკეული ფაქტორის შექმნილად, მაგრამ ეს შემოსავლები, როგორც ითქვა, სინამდვილეში არ შეიძლება მიივანეროს ცალკეულ ფაქტორებს. არც ერთი განხილული თეორია ყურადღებას არ აქცევს იმას, რომ წარმოების პროცესის შედეგად, როგორც წესი, ვიღებთ მეტ პროდუქტს, ვიდრე განეული საერთო ხარჯებია. მოგება, თითქმის, გადანაწილების ხარჯზე წარმოიშობა, რაც ვილაცას ემატება, აკლდება სხვას ან ყველა იღებს იმდენს, რამდენიც შექმნა. საბოლოოდ იგულისხმება, რომ მიღებული პროდუქტის ღირებულება უდრის რესურსების მთლიან დანახარჯებს, წარმოების ფაქტორთა სუბიექტების წვლილს. სიმდიდრის ზრდა - განვითარების მთელი აზრი კი ისაა, რომ წარმოების შედეგი, როგორც წესი, მეტია განეულ დანახარჯებზე, ე.ი ვიღებთ წარმოების ფაქტორებზე დანახარჯებს დამატებულ პროდუქტს, რომელიც არის დაზოგვისა და განვითარების წყარო.

ეკონომიკურ თეორიათა ამ მიმოხილვის შემდეგ ჩვენი დასკვნა ისაა, რომ წარმოების პროცესის შედეგად დანახარჯებზე მეტი სიკეთის, პროდუქტის მიღების უმნიშვნელოვანესი ფაქტი ახლებურად უნდა აიხსნას. დანახარჯებზე მეტი შედეგის (დოვლათის) მიღების ალტერნატიული კონცეფციის ჩამოყალიბებისას, რა თქმა უნდა, არ ვეხები წარმოების ტექნოლოგიურ ასპექტებს, ყურადღებას ვამახვილებ მხოლოდ პრობლემის ეკონომიკურ მხარეზე.

ყოველივე აღნიშნულიდან გამომდინარე, მართებული იქნება წარმოების ფაქტორები დაიყოს მათი წარმომავლობისა და დანახარჯების წარმოქმნაში როლის მიხედვით. ასე, რომ გვაქვს სრულიად უდანახარჯო (უხასყიდლო), ნაწილობრივ დანახარჯიანი (ანაზღაურებადი) და მთლიანად ანაზღაურებადი რესურსები. საზოგადოების საწარმოო, ე.ი. წარმოების პროცესში მონაწილე ძალების პოტენციალს განვიხილავთ სოციალურ ენერგიად. შესაბამისად გვაქვს სოციალური ენერგიის სრულიად უხასყიდლო, ნაწილობრივ ანაზღაურებადი და სრულად ანაზღაურებადი ნაწილები. ამ საფუძველზე ვცდილობთ ავხსნათ დახარჯულ სახსრებზე მეტის სახით მიღებული პროდუქტის წარმოშობა. საგულისხმოა, რომ სიმდიდრის შექმნაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სოციალური ენე-

რგიის უსასყიდლო ნაწილს, ხოლო დანახარჯებზე მეტი - დამატებული პროდუქტის წყარო კი უსასყიდლო სოციალური ენერგიაა. მისი რესურსები შედგება სხვადასხვა ელემენტებისაგან.

ეს, პირველ რიგში, ბუნებრივი რესურსებია, რის გარეშეც არ არსებობს არავითარი წარმოება. ის უსასყიდლოა სრულად ან ნაწილობრივ არავის მიერ არა შექმნილი, ბუნებამ „მოუმზადა“ ადამიანებს და „ჩუქნის“ მათ. მზის ენერგია, კლიმატური პირობები, მიწის ნაყოფიერება სრულიად უსასყიდლოა. ჰიდრორესურსები, წიაღისეული, ლანდშაფტის სილამაზე და ა.შ. ბუნების „საჩუქრებია“, მაგრამ მათი გამოყენებისათვის აუცილებელია ადამიანთა შრომა და წარმოების საშუალებები, ე.ი. გარკვეული დანახარჯების განევა.

უსასყიდლო, აუნაზღაურებადია რიგი ანთროპოგენური რესურსი, რაც სიმდიდრის შექმნაში მონაწილეობს. ის, ისევე როგორც ბუნებრივი რესურსები, მრავალგვარია. ასეთია, პირველ რიგში, ცოდნა, გამოცდილება, მეცნიერულ - ტექნიკური მიღწევები, შემოქმედებითი მოღვაწეობის ყოველგვარი პროდუქტი, რაც გადმოეცემა მოქმედ თაობას წინა თაობებისაგან ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე. უსასყიდლოდ უნდა ჩაითვალოს წარსულიდან მემკვიდრეობით მიღებული კაპიტალი. ეს ნიშნავს, რომ სიმდიდრის შექმნაში არაპირდაპირ (არაცხადად) მონაწილეობენ წინამორბედი თაობები აღნიშნული უსასყიდლოდ წყაროებით. დანახარჯებზე მეტის, უსასყიდლო შედეგის მომცემ რესურსებად წარმოგვიდგება, აგრეთვე, ახალი ცოდნა, მეცნიერულ-ტექნიკური სიახლეები, რაც ეკონომიკურ და სოციალურ პროგრესს ემსახურება. ის მიიღება განათლებაზე, კვლევებზე, საძიებო-გამომგონებლურ სამუშაოებზე და ა.შ. გარკვეული დანახარჯების ფასად, მაგრამ მათზე დანახარჯები იძლევა დიდად მეტ შედეგს უსასყიდლო ძალების გამოყენებით.

უსასყიდლოს მიეკუთვნება ასევე ადამიანთა ბუნებრივი ნიჭი, განსაკუთრებით შემოქმედებითი უნარით უხვად დაჯილდოებულთა, გენიოსების უნარი, რომელთანაც დაკავშირებულია მნიშვნელოვანი, ზოგჯერ რევოლუციური მეცნიერული და ტექნოლოგიური მიღწევები, პროგრესი ეკონომიკაში. ყოველივე ეს ზრდის დამატებულ პროდუქტს და მთელ სიმდიდრეს.

კონკრეტულად როგორ წარმოიშობა დახარჯულზე მეტი შედეგი წარმოების პროცესში, ეს ყურადღების და პასუხის გარეშე რჩება. ყველა დაინტერესებულია დამატებული პროდუქტის მეტი სიდიდით და არა მისი წარმოქმნის მიზეზებით.

რესურსების ნაწილის უსასყიდლო ხასიათი შეიძლება ავხსნათ შემდეგნაირად. ბუნებასთან არ წარმოიშობა ეკონომიკური ურთიერთობა, ის უშურველი და უანგაროა, არ მოითხოვს არავითარ საზღაურს ადამიანებისაგან მიწოდებული უზარნაზარი რაოდენობის რესურსებისათვის. ანთროპოგენური რესურსების უსასყიდლოება კი იმით გამოიხატება, რომ წინა თაობები, ბუნების მსგავსად, უანგარონი არიან. ამ რესურსების მოხმარება დაკავშირებულია ბუნების უსასყიდლო ძალების გამოყენებასთან.

ამასთან ერთად, ანთროპოგენური უსასყიდლო ძალები ჩვეულებრივ თავიდანვე ატარებენ ინფორმაციულ ხასიათს, მრავალჯერ გამოიყენება მორალურად გაცვეთამდე, არ იხარჯება, არ ცვდება, ემსახურება წარმოების პროცესს ერთ დონეზე მწყობრიდან გამოსვლამდე. ცოდნის, მეცნიერულ - ტექნიკურ და ორგანიზაციულ სიახლეთა, ინფორმაციის მრავალჯერადი მოქმედება არ ზრდის მათზე დანახარჯებს, გარდა იმისა, რაც საჭიროა გამოყენებისათვის. შესაბამისად, მათი მონაწილეობა დოვლათის შექმნაში უსასყიდლოა.

უსასყიდლო ძალების მონაწილეობა სიმდიდრის შექმნაში ამითაც არ ამოიწურება. არსებობს კიდევ სოციალური ენერგიის სხვა უხილავი წყაროები. თუ დავაკვირდებით სიმდიდრის შექმნასა და ზრდას, დავინახავთ, რომ მასში მონაწილეობს ბუნებრივად მიმდინარე პროცესები, როგორიცაა: შრომის დანაწილება (სპეციალიზაცია), წარმოების კონცენტრაცია, კოოპერირება, კომბინირება, თანამშრომლობა და სხვა, რაც ასევე ატარებს უსასყიდლო ხასიათს. ამ შემთხვევებში პროცესები წარმოადგენს არა ადამიანთა შეგნებული მოქმედების შედეგს, არამედ ეკონომიკის ფუნქციონირების თანმდევს. ისინი, უშუალო დანახარჯების გარეშე, განაპირობებენ ეკონომიკური შედეგების მიღებას - წარმოების, შრომისა და წარმოების საშუალებათა მწარმოებლურობის, დამატებული პროდუქტის (მოგების) ზრდას, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას და ა.შ.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს სოციალური ენერგიის თვისებას, რაც გამოიხატება იმით, რომ ის, ფიზიკური ენერგიისაგან განსხვავებით, მუდმივი კი არა, ცვალებადია, უმთავრესად იზრდება არამატერიალური ხასიათის წყაროების - ცოდნის, მეცნიერული მიღწევების, გამოგონებათა, ყოველგვარი ნოვაციების, ასევე ბუნების ძალთა ინტენსიური გამოყენების შედეგად.

ამრიგად, აღნიშნულ გარემოებათა გამო გვაქვს უსასყიდლო სოციალური ენერგია, რომელიც იძლევა დამატებულ - დანახარჯებზე მეტ

პროდუქტს. სახელდობრ ამ სოციალურ ენერგიას უნდა მივანეროთ სიმდიდრის ზრდა, რასაც ადგილი აქვს ცალკეულ საწარმოში, ქვეყანასა და მთელ მსოფლოში.

სრულიად და ნაწილობრივ უსასყილო რესურსების გამოყენებას აქვს საკვანძო მნიშვნელობა დოვლათის ზრდაში. რაც უფრო მეტად გამოიყენება ასეთი რესურსები, მით მეტია შრომისა და წარმოების საშუალებათა მწარმოებლურობა. ამაში გამოიხატება წარმოების, ეკონომიკის პროგრესი.

სიმდიდრის შექმნისა და ზრდის ღრმა განხილვისას შეიძლება დავინახოთ მისი გადიდების კიდევ ერთი მომენტი. განვითარებულ საზოგადოებაში სიმდიდრის ზრდა უსწრებს მის შექმნას, მწარმოებლური ძალა აღემატება სამომხმარებლო ძალას, გამოყენების ხანგრძლივობა დიდად ქარბობს წარმოების ხანგრძლივობას. ამის შედეგად გროვდება სიმდიდრე. ამაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ გარემოებას, რომ შექმნილ დოვლათში დიდი ადგილი აქვს კაპიტალურ, ხანგრძლივი მოხმარების დოვლათს, რომელიც მოხმარების აქტის დროს არ ქრება, განაგრძობს არსებობას. ის გარკვეული დროის მანძილზე, ხშირად დიდხანს გამოიყენება (შენობა-ნაგებობები და სხვ.). რა თქმა უნდა, კაპიტალური პროდუქტების სამომხმარებლო პოტენციალი კლებულობს ცვეთის შესაბამისად, მაგრამ მისი სარგებლობა თითქმის უცვლელია. მაგალითად, გზა, ლითონსაჭრელი დაზგა, კომპიუტერი, მტვერსასრუტი და ა.შ. ხანგრძლივად გამოიყენება და დაახლოებით ერთ დონეზე ემსახურება მომხმარებელს ცვეთის მიუხედავად. ეს მომენტი შესამჩნევად ზემოქმედებს სიმდიდრის ზრდის გასწრებაზე მისი შექმნის მიმართ. გაფართოებული კვლავწარმოების პირობებში სიმდიდრეს ყოველწლიურად ემატება ახლადშექმნილი პროდუქციის უდიდესი ნაწილი, ის მეტია მწყობრიდან გასული სიმდიდრეზე, რადგან წარმოების მასშტაბი ადრე ნაკლები იყო.

ამავე დროს, სიმდიდრის მოხმარება ჩამორჩება წარმოებას, კაპიტალური დოვლათის იმ თვისების გამო, რომ ის უფრო დიდხანს ძლებს, ვიდრე საჭიროა დრო მისი წარმოებისთვის. ამასთან, მნიშვნელობა აქვს იმასაც, რომ განვითარებული საზოგადოების მწარმოებლური ძალა მეტია სამომხმარებლო ძალაზე. აქედანაც გამომდინარეობს, რომ სიმდიდრის ზრდის ტემპი მეტია შექმნის ტემპზე.

საბოლოოდ, ნათელია, რომ საზოგადოება უფრო მეტად მდიდრდება, ვიდრე იქმნება სიმდიდრე, რაც სიმდიდრის დაგროვების კანონის არსის გამომხატველია. ეს თვალნათლივ დასტურდება იმითაც, რომ მსოფლი-

ოს სიმდიდრის მატებამ 2011- 2019 წლებში შეადგინა 56,3 % , მაშინ როცა მსოფლიოს მთლიანი პროდუქტი გაიზარდა 36,3 %-ით.¹

ზემოთ აღნიშნული მომენტები სიმდიდრის ზრდის გასწრების თაობაზე მის შექმნასთან შედარებით, ცხადია, მეტად მნიშვნელოვანია ცალკეული პირებისა და მთელი საზოგადოების კეთილდღეობის თვალსაზრისით.

დამატებული პროდუქტისა და სიმდიდრის განაწილება

რაც შეეხება დამატებული პროდუქტის განაწილებას, ზემოთ გადმოცემული შეხედულების ლოგიკით, არ შეესაბამება სინამდვილეს მარქსიზმის მოძღვრება, რომლის მიხედვით, კაპიტალისტები ითვისებენ დაქირავებულ მუშათა შრომით შექმნილ ე.წ. ზედმეტ ღირებულებას (დამატებულ) პროდუქტს. ამას მარქსი უწოდებს მუშაკთა ექსპლუატაციას. მაგრამ დაქირავებული მუშაკები, როგორც წესი, იღებენ ხელფასს, რაც შეესაბამება მათ წვლილს დოვლათის შექმნაში. წარმოების საშუალებათა მფლობელები და ორგანიზაციული ფუნქციის შემსრულებლები კი, ეკონომიკური ძალაუფლების საფუძველზე, ითვისებენ მეტ ნაწილს, ვიდრე ეკუთვნით დოვლათის შექმნაში მათი წვლილის მიხედვით, ე.ი. იმ ნაწილს, რომელიც ობიექტურად, როგორც საყოველთაო უსასყილო რესურსების მონაწილეობის შედეგად შექმნილი, ეკუთვნის მთელ საზოგადოებას. მაშასადამე, იმთავითვე ამ მიზეზით, და არა მარქსის განმარტების მიხედვით, დოვლათისა და დამატებული - დანახარებზე მეტი - პროდუქტის განაწილება არის უსამართლო.

ამასთან, უნდა გავითვალისწინოთ კაპიტალისტების მიერ მითვისებული დამატებული პროდუქტის გამოყენება, რომლის უდიდესი ნაწილი უბრუნდება (ემსახურება) საზოგადოებას ინვესტიციების, ბიუჯეტში გადასახადების, ქველმოქმედების და სხვა სახით, ე.ი. ადგილი აქვს მის სოციალიზაციას. ამასთან, კაპიტალისტებს კიდევ რჩებათ მეტი, ვიდრე ეკუთვნით, რაც ხმარდება მათ ფუფუნებით მოხმარებას და სხვა სურვილებს. ამრიგად, საბოლოოდაც – დამატებული პროდუქტისა და სიმდიდრის კაპიტალისტური განაწილება არის უსამართლო.

¹ გაანგარიშებულია მონაცემების მიხედვით, რომლებიც აღებულია წყაროებიდან :ЭКОНС 25 октября 2019 ; Карманный справочник мировой статистики. ООН, Нью - Йорк , 2018 с.3. Всемирный банк . Анализ 30 января 2018. Пресс- релиз. №: 2018/097/ENR

უნდა ითქვას, რომ კაპიტალისტების როლი და ფუნქცია კ.მარქსის მიერ იგნორირებულია, რაც ეკონომიკურ სინამდვილეს ამახინჯებს. ისინი არ არიან პარაზიტები, არამედ უნდა მივაკუთვნოთ მშრომელებს. მათ შორის არიან დიდი ტალანტები, გენიოსებიც კი, რომლებიც საზოგადოებრივ პროგრესს ემსახურებიან.

ყველაფერი ეს არ ნიშნავს, რომ კაპიტალიზმის დროს ადგილი არა აქვს მუშაკთა შრომის ექსპლოატაციას. ისინი ხშირად იღებენ ნაკლებს, ვიდრე ეკუთვნით შექმნილი დოვლათის სამართლიანი განაწილების პირობებში.

კეთილდღეობის ჩამორჩენა სიმდიდრის ზრდისაგან

ყოველივე აღნიშნულის შემდეგ, განვიხილავთ სიმდიდრის ზრდისა და კეთილდღეობის ურთიერთკავშირის საკითხს. მიგვაჩნია, რომ სიმდიდრე, განსაკუთრებით ეკონომიკური, უნდა განვიხილოთ ორი კუთხით: სახეზე არსებული სიმდიდრე და სასარგებლოდ გამოყენებული სიმდიდრე. ისინი ერთმანეთისგან საგრძნობლად განსხვავდება. პრაქტიკიდან ნათელია, რომ შექმნილი მატერიალური სიმდიდრის არც თუ მცირე ნაწილი რჩება სრულად ან ნაწილობრივ გამოუყენებელი სხვადასხვა მიზეზით. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ეკონომიკური დოვლათი სრულად არ ტრანსფორმირდება სოციალურ სიკეთეში. ეს უწინარესად დაკავშირებულია სიმდიდრის არასამართლიან განაწილებასთან. ცალკეული ადამიანების ხელში გროვდება უზარმაზარი სიმდიდრე, საქმე გვაქვს ზღვარგადასულ ქონებრივ უთანასწორობასთან საზოგადოებაში, რომლის მდიდარი ნაწილის მიერ დაგროვილი სიმდიდრის გონივრული და რაციონალური გამოყენება არ ხდება. ამის გამო დოვლათის ნაწილი საზოგადოებაში გამოუყენებელია ან არასრულადაა გამოყენებული. საქმე ისაა, რომ დოვლათის სამართლიანი განაწილებისას, მისი სასარგებლო პოტენციალის „წონა“ - მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების უნარი - მატულობს. სამართლიან განაწილებაში აქ ვგულისხმობთ საზოგადოების თითოეული წევრის მიერ იმის მიღებას, რასაც ის იმსახურებს პირადი შრომითი წვლილის მიხედვით დოვლათის შექმნაში ან შემოსავლის მიღებას ალტრუისტული პრინციპის საფუძველზე, მათ მიერ, ვისაც სხვადასხვა მიზეზით არ შეუძლია შრომითი საქმიანობა. სამართლიანი განაწილების დროს საზოგადოებრივი სიმდიდრიდან მიიღება მეტი სარგებლობა, ვიდრე უსამართლო განაწილების პირობებში. უკანასკნელ შემთხვევაში,

დოვლათის სარგებლობის პოტენციალის ნაწილი იკარგება, მისი ნაწილობრივ ან სრულიად გამოუყენებლობის, ცაკლუელი ადამიანების მიერ ზედმეტი, სამომხმარებლო ძალაზე ჭარბი დოვლათის დაგროვების გამო.

სიმდიდრის განაწილების უსამართლობის შედეგად არსებობს უკიდურესი უთანაბრობა. ასე, მაგალითად, 1980- 2016 წლებში ყველაზე მდიდარი მოსახლეობის შემოსავლების ზრდამ მსოფლიოში შედგინა 27 %, ხოლო ყველაზე ღარიბებისამ - 13%.¹ ამრიგად, ეკონომიკური პროგრესი განსხვავებულ გავლენას ახდენს მოსახლეობის სხვადასხვა ნაწილის კეთილდღეობაზე.

ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (ეთგო) მონაცემებით, მდიდრებისა და ღარიბების კეთილდღეობის განსხვავება იზრდება. ორგანიზაციაში შემავალ 34 ქვეყანაში ყველაზე მდიდარი მოსახლეობის 10% იღებს თითქმის 10-ჯერ მეტ შემოსავალს, ვიდრე ღარიბი 10%.²

უნდა აღინიშნოს სიმდიდრის სარგებლობის ზრდის ისეთი უსასყიდლო ფაქტორი, როგორიცაა გონივრული და რაციონალური მოხმარება. როცა ეს დაცულია, ადგილი არა აქვს დოვლათის ზედმეტად დაგროვებას და მოხმარებას, რასაც ამჟამად ხშირად ვხვდებით, განსაკუთრებით მათი მიერ, ვისაც მაღალი შემოსავალი აქვს. ცნობილია, რომ ხშირად მომხმარებლები აგროვებენ ზედმეტ ნივთებს – შეძენის დროს არასწორი არჩევის, დაბალი სამომხმარებლო კულტურის, მოდის, სხვისი მიბაძვის, სახმარი ნივთების თავმოყრის ჩვევის გამო, პრესტიჟისათვის და სხვ. უხმარი რჩება საგნები, რომელთაც იძენენ ზოგიერთები (ე.წ. შოპოჰოლიკები) შეძენისადმი თვითმიზნური მიდრეკილების მიზეზით, იმის მიუხედავად, სჭირდებათ თუ არა ის. ყველაფერი ეს შეადგენს საოჯახო მეურნეობისათვის ზედმეტ - არასრულად ან სრულიად მოუხმარ პროდუქტებს. ასე თუ ისე, შეძლებულ ნებისმიერ ოჯახში იპოვით ამგვარ საგნებს. მფლანგველური დამოკიდებულების, მოხმარების დაბალი კულტურის მიზეზით იყრება მოხმარების საგნების არც თუ ისე მცირე ნაწილი.

სპეციალისტები თვლიან, რომ გამოუყენებელი და არასრულად გამოყენებული დოვლათი მთელი სამომხმარებლო დოვლათის ერთ მესამედს შეადგენს. სიმდიდრის ამ ნაწილის შექმნა და არსებობა სხვა არფერია, თუ არა უქმი ეკონომიკა. სიმდიდრის სარგებლობის პოტენციალის

1 Источник: CIA World Factbook World Inequality Lab Доклад о неравенстве в мире 2018.

2 World Inequality Lab Доклад о неравенстве в мире 2018.

სრულად გამოყენება კი შეამცირებს დანაკარგებს და გაზრდის კეთილდღეობის ამაღლების შესაძლებლობას, რაც ეკონომიკური განვითარების დიდი ხარვეზია.

მსოფლიოში სიმდიდრის ზრდისაგან კეთილდღეობის ჩამორჩენის შესახებ წარმოდგენას გვაძლევს მთლიანი სამამული პროდუქტის (მსპ) ზრდის გამსწრები მატება ხელფასის მატებასთან შედარებით, რაც ჩანს შემდეგი მონაცემებიდან (იხ.ცხრილი 1):

მსპ-სა და ხელფასის მატება მსოფლიოში (%)

ცხრილი 1

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
მსპ ¹	3,1	0,1	5,1	3,8	3,1	3,3	3,3	3,0	3,1	3,2
ხელფასი ²	1,2	1,6	2,2	1,0	2,2	2,0	2,1	1,8	2,4	1,8

ხელფასის წილი მსპ-ში 1970 წლის 51%-იდან მსოფლიოში, 2013 წელს შემცირდა 43%-მდე. აშშ-ში ეს წილი შეადგენდა 1950 წელს 65,4%-ს, 2000 წელს - 63,3 %-ს, 2012 წელს - 58,7%-ს.³

შექმნილი დოვლათის სამართლიან განაწილებასა და ზომიერ, რაციონალურ გამოყენებაში არის საზოგადოების საერთო კეთილდღეობის ამაღლების ყურადსაღები რეზერვი. მეტად არსებითია დოვლათის განაწილება იყოს სამართლიანი, ყველა მომხმარებელი კი - რაციონალური. მაგრამ ეს პირობები დარღვეულია. ამრიგად, ვხედავთ, რომ არსებობს სიმდიდრის რეალური სასარგებლო პოტენციალის წარმოების ზრდისაგან დამოუკიდებლად გადიდების ფაქტორები, რაც ყურადღებას იმსახურებს.

სიმდიდრეს თუ განვიხილავთ ფართო გაგებით, როგორც მსჯელობა იყო სტატიის პირველ ნაწილში, ვნახავთ, რომ კეთილდღეობასა და ეკონომიკურ სიმდიდრეს შორის არაა სრული პირდაპირი დამოკიდებულება. ამას შეიძლება თვალი მივადევნოთ ქვეყნების მსპ-ს სულადობრივი სიდიდისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ შემუშავებული და გათვლილი კეთილდღეობის ამსახველი ინდექსების, მათ შორის ბედ-

¹ Источник: CIA World Factbook BBC NEWS Русская с служба, 15 мая 2015 г.

² МОТ. Доклад „Заработная плата в мире, с. 4.

³ Зарплаты в США. Tadviser, 23. 09. 2019.

ნიერების საერთაშორისო ინდექსის (ბსი)¹ და სოციალური პროგრესის ინდექსის (სპი)² შედარებით (იხ. ცხრილი 2):

ცალკეული ქვეყნების რეიტინგი მსპ-ის სულადობრივი სიდიდესა და ბსი და სპი-ს მიხედვით

ცხრილი 2

ქვეყნები	მსპ მოსახლეობის ერთ სულზე ³		ბსი ⁴		სპი ⁵	
	ადგილი	ათასი დოლ.	ადგილი	ინდექსი	ადგილი	ინდექსი
ნორვეგია	6	72,1	2	7,59	6	90,03
შვეიცარია	9	61,6	5	7,49	5	90,1
აშშ	11	59,8	18	6,89	18	86,4
ნიდერლან-დეები	13	53,9	6	7,44	7	89,8
იაპონია	27	42,9	54	5,92	17	86,4
ესპანეთი	31	38,9	36	6,31	16	87,0
იტალია	32	38,2	47	6,00	24	82,6
ესტონეთი	42	31,7	63	5,74	23	83,0
რუსეთი	59	27,9	59	8,00	67	67,2
ინდოეთი	122	7,18	133	4,19	93	58,4

¹ ბსიასახავს ადამიანთა კეთილდღეობასა და გარემოს მდგომარეობას ქვეყანაში. ინდექსის გაანგარიშებისათვის სამი მაჩვენებელი გამოიყენება: ადამიანთა ცხოვრებით სუბიექტური დაკმაყოფილება, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა და ე.წ. ეკოლოგიური უსაფრთხოება.

² სპი 50 მაჩვენებელს ითვალისწინებს. ისინი სამ ჯგუფად ერთიანდება: ადამიანთა ძირითადი ცხოვრებისეული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება; ადამიანის კეთილდღეობის საფუძვლები - საბაზო ცოდნისადმი და კომუნიკაციის საშუალებებისადმი მისაწვდომობა, ჯანდაცვის დონე, ეკოლოგიური მდგრადობა; ადამიანის განვითარების შესაძლებლობები - პირადი და სამოქალაქო თავისუფლების დონე, ადამიანის უფლებათა და შესაძლებლობათა უზრუნველყოფა გადანაცვლებათა მიღებისა და თავისი პოტენციალის რეალიზების მხრივ.

³ [ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_\(ППС\)_на_душу_населения](http://ru.wikipedia.org/wiki/Список_стран_по_ВВП_(ППС)_на_душу_населения)

⁴ <https://gtmarket.ru/ratings/satisfaction-with-life-index/info>

⁵ <https://gtmarket.ru/research/social-progress-index/info>

ამ შერჩევითი მონაცემების მიხედვით, ცალკეულ ქვეყნებში უკეთესი მატერიალური უზრუნველყოფის მაჩვენებელია (მსპ), ვიდრე ბსი: აშშ-ში, იაპონიაში, ესპანეთში, იტალიაში, ესტონეთში, ინდოეთში, ხოლო სპი უმჯობესია, ვიდრე მატერიალური უზრუნველყოფის მაჩვენებელი – შვეიცარიაში, ნიდერლანდებში, იაპონიაში, ესტონეთში, ინდოეთში. შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ სხვა ქვეყნებში ანალოგიური სურათია, რაც მიუთითებს მატერიალურ პირობებზე კეთილდღეობის არასრული დამოკიდებულების და მასში არამატერიალური ელემენტების მნიშვნელოვანი როლის შესახებ.

ამიტომაც, მომავლისათვის ყურადღების საგანი უნდა იყოს ეკონომიკური ზრდის ზღვარი, რის შესახებაც საკითხი ჯერ კიდევ XX საუკუნის შუა პერიოდში წამოჭრეს „რომის კლუბის“ წარმომადგენლებმა. უთუოდ, არასწორია ყველა ქვეყანას მიზნად ჰქონდეს მუდმივი ეკონომიკური ზრდა, განსაკუთრებით მაღალგანვითარებულებს. ზრდის ტემპი უნდა განისაზღვროს აუცილებლობის მიხედვით და არ უნდა იყოს თვითმიზანი.

დასასრულ, ყურადღებას გავამახვილებ კეთილდღეობის ისეთ წყაროებზე, როგორიცაა უხილავი სოციალური სიმდიდრე, რასაც არა აქვს მატერიალური და ფულადი განზომილება და რისი შედეგები შეიძლება გაიზომოს ან ნაწილობრივ აისახოს შესაბამისი ხარისხობრივი ინდიკატორებით. მას, როგორც სიმდიდრის შემადგენელს, ეკონომიკურ მეცნიერებაში ნაკლები ყურადღება ექცევა, რაც გაუმართლებელია, რამეთუ მისი დონის გარეშე საერთო კეთილდღეობა არ შეიძლება მაღალი იყოს, განსხვავება მატერიალურ დონესა და საერთო კეთილდღეობას შორის კი გაიზრდება. ის, როგორც ცხოვრებისეული მოვლენების და ურთიერთობათა თანმდევი ფასეულობა, შეიძლება ორადი ხასიათისა იყოს - ეკონომიკური და სოციალური, ან მხოლოდ სოციალური შედეგების მომტანი.

სოციალური კავშირები ადამიანის ცხოვრების თანამგზავრია თავისი სხვადასხვა ფუნქციით. მათ გარეშე, თანამედროვე პირობებში, საქმიანობა შეუძლებელია ან მისი ეკონომიკური და სოციალური სიკეთე დიდად მცირდება. წესრიგი როგორც ეკონომიკურ, ასევე სოციალურ სიკეთეთა შექმნის საკვანძო ფაქტორია. მისი მნიშვნელობა დიდია ცალკეული ეკონომიკური ერთეულების, ასევე მთელი საზოგადოების მასშტაბით. წესრიგი ადიდება საქმიანობის ეფექტიანობას ყველა სფეროში და აუმჯობესებს ცხოვრების პირობებს, რის გარეშე ადგილი აქვს ქაოსს და დანაკარგებს. წესრიგის სასარგებლო შედეგები მთლიანობაში შეუძლებელია გაიზომოს ზუსტ ერთეულებში, მაგრამ შეიძლება შეფასდეს ხარისხობრივად.

ისეთ უხილავ ეკონომიკურ სიკეთეებს, როგორიცაა: ეთიკურობა, სამართლიანობა, თავისუფლება, უსაფრთხოება და სხვა, პირდაპირი ეკონომიკური შედეგი არ გააჩნიათ, მაგრამ მათი როლი დიდია ეკონომიკის ფუნქციონირებაში. მაშასადამე, ისინი შეიძლება ჩაითვალოს ეკონომიკის ეფექტიანობის ფაქტორებად, მისი განვითარების რესურსებად. მათი ძირითადი შედეგები კი სოციალური სიკეთეა. არაეთიკური, უსამართლო, არათავისუფალი და ა.შ. საზოგადოება, კოლექტივი, პიროვნება არ შეიძლება ცივილიზებული და ჰუმანური, ადამიანთა იდეალის შესატყვისი, ბედნიერი იყოს. საბოლოოდ გვეყოლება საზოგადოება, რომელსაც აკლია კეთილდღეობისათვის აუცილებელი ელემენტები.

აღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ სიმდიდრის დასახელებული სახეობები მონაწილეობს საზოგადოების განვითარების დონის ჩამოყალიბებაში, ადამიანთა ბედნიერი ცხოვრების პირობათა შექმნაში, მისი ცივილიზებულობის, ადამიანურობის, ხარისხის გარანტიების შექმნაში. ისინი არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე სიმდიდრის ეკონომიკური სახეობები. საზოგადოება განვითარების მით უფრო მაღალ დონეზეა, რაც უფრო მეტად არსებობს ეს ფასეულობები და რეალიზდება ისინი ცხოვრებაში. ამას, პირველ რიგში, უნდა აცნობიერებდნენ ქვეყნების ლიდერები, პოლიტიკოსები. მსოფლიოში მთლიანად ამ მხრივ გარკვეულ პროგრესს ვხედავთ, მაგრამ რჩება მრავალი პრობლემა, რომელთა გადაჭრა დაბრკოლებებს ხვდება. პროგრესული კაცობრიობის ძალისხმევა უთუოდ იქნება მიმართული მათი გადაჭრისაკენ, რაც აუცილებლად გამოიღებს ნაყოფს.

დასკვნა

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან ვასკვნით, რომ სიმდიდრის თეორია საჭიროებს გაფართოებას და ფუნდამენტურ დებულებათა გაახლებას. პირველ რიგში, ფართო გაგებით, სიმდიდრის შედგენილობაში უნდა გავითვალისწინოთ არაეკონომიკური, უხილავი ფასეულობები, რომელთაც ადამიანებისათვის, საზოგადოებისათვის მოაქვს სარგებლობა. შემდეგ, სათანადოდ უნდა შეფასდეს სიმდიდრის შექმნაში სრულიად და ნაწილობრივ უსასყიდლო, აუნაზღაურებადი ბუნებრივი და ანტროპოგენური რესურსების როლი და ეკონომიკური შინაარსი, რაც ქმნის უსასყიდლო სოციალურ ენერგიას - დანახარჯებზე დამატებული პროდუქტის წყაროს. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სწორედ ეს მიმატებული პროდუქტია სიმდიდრის ზრდისა და დაგროვების წყარო.

განვითარებული საზოგადოების სიმდიდრე იზრდება უფრო სწრაფად, ვიდრე დოვლათის წარმოება კაპიტალური დოვლათის თვისების შედეგად, რაც გამოიხატება იმით, რომ მისი სამსახურის დრო მრავალჯერ აღემატება წარმოების დროს. ამასთან, მისი არამატერიალური ნაწილი მოხმარებისას არ ქრება, მხოლოდ შეიძლება მორალურად გაცვდეს. ასევე, განვითარებული საზოგადოების მწარმოებლური ძალები აღემატება მის სამომხმარებლო ძალებს.

ახლანდელი ეკონომიკური სისტემის პირობებში შექმნილი დოვლათის განაწილება არასამართლიანია იმის გამო, რომ ეკონომიკური ძალაუფლების - წარმოების საშუალებათა კერძო მფლობელებს და მმართველობითი ფუნქციის შემსრულებლებს აქვთ შესაძლებლობა მიითვისონ მეტი, ვიდრე ეკუთვნით დოვლათის შექმნაში მათი წვლილის მიხედვით. სწორედ ამის შედეგად წარმოიქმნება საზოგადოებაში უკიდურესი ქონებრივი უთანაბრობა, რაც ამცირებს სიმდიდრის გამოყენებისა და სარგებლობის პოტენციალს.

დოვლათის მოხმარება არარაციონალურობით, დაბალი კულტურით, მფლანგველობით ხასიათდება, მომხმარებლების დიდი ნაწილში საჭირო ზომიერების არ არსებობის გამო. საერთო კეთილდღეობა თანამედროვე პირობებში ჩამორჩება სიმდიდრის ზრდას, სწორედ დოვლათის არასამართლიანი განაწილებისა და არარაციონალური მოხმარების შედეგად.

ხალხებისა და მთელი კაცობრიობის წინაშე დგას გამოწვევა გადალახულ იქნეს გარღვევა სიმდიდრის ზრდასა და კეთილდღეობის ამაღლებას შორის, რაც დაკავშირებული იქნება სიმდიდრის სამართლიან განაწილებასა და რაციონალურ, ზომიერ და გონივრულ მოხმარებასთან, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მაღალ ეთიკურობასთან, ჰუმანურობასთან. ყოველივე ეს უზრუნველყოფს ეკონომიკურ ზრდისა და საერთო კეთილდღეობის ტემპების დაახლოებას და თანხვედრას.

ლიტერატურა:

- Малашхия Г.М. (2018). Малая экономология. Новые парадигмы экономической теории. Palmarium Academic Publishing. Саарбрюккен (Германия), 241 ст.
- Пеарце Д. (гл. ред) (1997). Словарь современной экономической теории перевод с англ. ИНФА- М., 608 ст.
- მაღაშხია გ. (1995). მეტაეკონომიკა - ეკონომიკის ფილოსოფია. ეკონომიკა, თბილისი, 560 გვ.

- მარქსი კ. (1954). „კაპიტალი“, ტ. 1 საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, თბილისი, 992 გვ.
- სმიტი ა. (2007). გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ. ტ.1. ი.ჭავჭავაძის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბილისი, 504 გვ.
- Кларк Дж. (2000) Распределение богатства. Перевод с англ. Гелиос АРВ, М., 368 стр.

References:

- Clark J. (2000). Distribution of Wealth. Translation from English. Helios ARV, M., p. 368. (In Russian).
- Malashkhia G. (1995) metaekonomika - ekonomikis pilosopia. [Metaeconomics - Philosophy of Economics. Economics, Tbilisi, pp. 560.] in Georgian.
- Malashkhia G.M. (2018) Small Economology. New Paradigms of Economic Theory. Palmarium Academic Publishing. Saarbrücken (Germany), pp. 241. in Russian.
- Маркси К. (1954). “Kapitali”, tomi 1. [Marx K.“Capital.” vol. 1. State Publishing House of the Georgian SSR, Tbilisi, pp. 992.] in Georgian.
- Pearce D. (chief editor) (1997). Dictionary of Modern Economic Theory (translation from English.) INFA-M., pp. 608. in Russian.
- Smiti A. (2007) gamokvleva khalkhta simdidris bunebisa da mizezebis shesakheb. [Smith A. Exploration of the Nature and Causes of the Wealth of Peoples. Vol.1, I. Chavchavadze. State University. Tbilisi, pp. 504.]in Georgian.

The Law of Wealth Accumulation and Prosperity

Giorgi Malashkhia

Professor (Emeritus)

Georgian Technical University

g.mal2012@yahoo.com

The paper sets out a new, alternative concept of wealth creation and growth. The content and composition of wealth, which includes its non-economic (intangible) species, is presented in extended content. The concept of social energy - the potential for creating community wealth - has been introduced. Shown in the creation of wealth are completely and partially free social energy sources: natural resources - solar energy, climate, soil fertility, mineral wealth, flora, fauna, hydropower, etc., as well as anthropogenic - in the process of

application, knowledge, experience, science and technology, innovative thought passed down from previous generations and newly acquired and the role in the production of wealth. Wealth growth has been proven to be the production of a product obtained as a surplus of profit or expenditure by combining the above-mentioned free resources with labor and means of production. It is substantiated that the increasing rate of activation of free social energy and the use of capital (long-term consumption) over several times the production time, as well as the excess of the productive forces of society, the rate of wealth growth exceeds the rate of its creation. This is reflected in the law of wealth growth. The distribution of wealth, the foundations of its fair and unjust distribution, and its impact on overall well-being are newly discussed. The conditions for the common welfare of the society are established. Explains when and why economic prosperity is moving away from increasing overall well-being. The importance of a culture of wealth consumption, rational and moderate use for the common good and economic growth is also highlighted. Particular attention is paid to the unfair distribution of wealth, excessive property inequality, and irrational use in the pursuit of prosperity. Losses of overall well-being due to the idle economy - the production, accumulation and consumption of products that do not bring real benefits are shown. . The existence of such a difference in the present conditions in the world is confirmed on the basis of factual materials. Overcoming it is presented as one of the challenges facing humanity.

Keywords: Wealth, social energy, free resources, free social energy, added product, the law of accumulation of wealth, prosperity, ineffective economy.

JEL Codes: D30, D31, D39

მარეგულირებელი (ჩამრევი) სამსახურების შექმნა აგროსასურსათო სექტორში სახელმწიფოებრივი აუცილებლობაა

პაატა კოლუაშვილი

საქაჩთველოს გეგნიკუხი
უნივერსიტეტის პოფესორი
paata_koguashvili@hotmail.com

ნიკოლოზ ჩიხლაძე

აკაკი წეხეთდის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პოფესორი
chixi@mail.ru

გლობალური სასუხსათო კიზისი მნიშვნელოვნად ადღიეებს სახელმწიფოს მხიდან სოფდის მეუხნეობის დახმახებისა და ხეგუდღიების მოტივაციას, ხათა ამოქმედდეს ის ბეჰკეტები, რომდებიც აჩაა უზხუნვედყოფიდი თვითხეგუდღიების საბაზხო მექანიზმებით. მხოლოდ მჩავადი ფაქტოხის ბადანსიხებული მოქმედებით მიილწევა აგოხსასუხსათო სექტოხის ეფექტიანი მახთვა, ხაც საფუძვედს უქმნის დაფინანსების ყვედა სუბიექტის სოციადუხ-ეკონომიკუხი ინტეხესების მაქსიმადუხ და გახანტიხებუდ ხეადიზაციას.

გლობალური სასუხსათო კიზისი მნიშვნელოვნად ადღიეებს სახელმწიფოს მხიდან სოფდის მეუხნეობის დახმახებისა და ხეგუდღიების მოტივაციას, ხათა ამოქმედდეს ის ბეჰკეტები, რომდებიც აჩაა უზხუნვედყოფიდი თვითხეგუდღიების საბაზხო მექანიზმებით. მხოლოდ მჩავადი ფაქტოხის ბადანსიხებული მოქმედებით მიილწევა აგოხსასუხსათო სექტოხის ეფექტიანი მახთვა, ხაც საფუძვედს უქმნის დაფინანსების ყვედა სუბიექტის სოციადუხ-ეკონომიკუხი ინტეხესების მაქსიმადუხ და გახანტიხებუდ ხეადიზაციას.

საქაჩთველოში შექმნიდი აგოხსასუხსათო კიზისი, სუხსათზე ფასების პეჰმანენტუდი ზიდა დღის წესიღში აყენებს სახელმწიფო მახეგუდღიხებული (ჩამეჰვი) სამსახუხების შექმნისა და შესაბამისი კანონმდებლობის მიღების აუცილებლობას.

ნაშოში განხილღია სახელმწიფო მახეგუდღიხებული სამსახუხების მოქმედების შესაძლებლობები აგოხსასუხსათო სექტოხში და აღნიშნღია იმ ობიექტუხი ფაქტოხების შესახებ, რომდებიც აუცილებდეს ხდიან სახელმწიფოს ჩაეხვას ბაზიის ხეგუდღიებაში. ჩატახებული ანადი-

ზის საფუძველზე დასაბუთებულია, რომ ასეთ სამსახურებს, საჭიროების შემთხვევაში, შეუძლიათ უზრუნველყონ მწახმოებების, გამსაღებების, მომხმარებლების შეკება და ეთობრივი გადაწყვეტილებების მიღება მათთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელ საკითხებზე, ხელი შეუწყონ სასუსათო ბაზაზე პოლექციის მოთხოვნა-მიწოდების სტაბილურობას. სტაგიაში ასევე გამოკვეთილია ძირითადი საფრთხეები და გლობალური გამოწვევები, ხაც შესაძლოა წახმომიშვას ამ სფეროს მახეგუდიხებული სამსახურების შექმნით.

საკვანძო სიგყვები: მახეგუდიხებული სამსახური, აგხოსასუსათო სექტორი, სასუსათო კიზისი, ფეხმეხი.

JEL Codes: O13, Q13, Q16, Q18

შესავალი

საქართველოში საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფუნქციონირების სამმა ათწლეულმა აჩვენა, რომ მხოლოდ ეკონომიკის ლიბერალიზაცია და ე.წ. კომერციალიზაცია ვერ გახდება სოფლის მეურნეობის დაჩქარებული განვითარების, სოფლად მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების, მასობრივი უმუშევრობისა და სიღარიბის დაძლევის საშუალება.

უნდა აღინიშნოს იმ ობიექტური ფაქტორების შესახებ, რომლებიც აუცილებელს ხდიან სახელმწიფოს ჩარევას ბაზრის რეგულირებაში. კერძოდ, სურსათზე მოსახლეობის გადახდისუნარიანი მოთხოვნა შედარებით დაბალელასტიკურია სურსათზე არსებულ ფასებთან მიმართებით. სურსათზე ფასების ზრდის მიუხედავად, მოსახლეობა მაინც სტაბილურად მოიხმარს მას, თუმცა მოიხმარს იმდენს, რისი შეძენის საშუალებაც აქვს (მაგ., ყველაზე იაფს და აუცილებელს – პურს). ამასთან, მოსახლეობას კიდევაც რომ გაეზარდოს ფულადი შემოსავლები ან სურსათზე ფასებიც დაეცეს, მოთხოვნა ადეკვატურად არ გაიზრდება რადგან, აქ გარდა ეკონომიკურისა, ფიზიოლოგიური ფაქტორებიც მოქმედებს და ახდენს მოხმარების ლიმიტირებას. ამის სანინაალმდეგოდ, ფასებს სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო სამრეწველო წარმოშობის პროდუქციაზე (საწვავი, კომბინირებული საკვები, სასუქი და ა.შ.) შედარებით მაღალი ელასტიკურობა ახასიათებს. ამ ვითარებაში ფასს, როგორც მოთხოვნა-მიწოდების რეგულატორს, არ შეუძლია თავისი ძირითადი ფუნქციის შესრულება. საჭიროა გარე ფაქტორი სახელმწიფოს სახით, რომელმაც უნდა გამორიცხოს ფასების გაუმართლებელი რყევა

და არ დაუშვას არც მომხმარებლის და არც მწარმოებლის ინტერესების შელახვა.

ჩამრევი სამსახურების სპეციფიკა აგროსასურსათო სექტორში

აგროსასურსათო სექტორის სახელმწიფო რეგულირება აუცილებელია საქართველოსათვის, სადაც მეტისმეტად ღია ბაზარმა, სოფლის მეურნეობის ნედლეულის გადამამუშავებელი საწარმოებისა და სხვა მომსახურე დარგების მონოპოლიურმა მდგომარეობამ (განსაკუთრებით პურპროდუქტების სისტემაში, მეღვინეობაში, საკონსერვო მრეწველობაში, მინერალური სასუქების წარმოებაში და ა.შ.) და გადახდისუნარიანი მოთხოვნის დაცემამ არსებითად შეარყია აგროსასურსათო სექტორის ეკონომიკური მდგომარეობა. ამ ფონზე ეროვნული სასურსათო უშიშროების უზრუნველყოფა განხილული უნდა იქნეს ეკონომიკური უშიშროების გადანყვეტის საერთო მექანიზმებთან მჭიდრო კავშირით. (კოლუაშვილი 2014, 45).

პრაქტიკულად დადასტურებულია, რომ ბაზარზე პროდუქციის მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობა ირღვევა მრავალი ფაქტორის ზეგავლენით (მოსავლიანი ან პირიქით, მოუსავლიანი წლები, ახალი ტექნოლოგიების დანერგვა და სხვ.), რის გამოც ფასები მკვეთრად იცვლება. ამ შემთხვევაში ფასი, როგორც წარმოების სტიმულატორი, ვეღარ ასრულებს დაკისრებულ როლს, რადგან პროდუქციის მწარმოებლები ორიენტაციას კარგავენ, განსაკუთრებით მაშინ, როცა ერთი და იმავე პროდუქციის ფასები ხშირად და დიდი ამპლიტუდით იცვლება.

როგორ უნდა შენარჩუნდეს ბაზარზე პროდუქციის მოთხოვნა-მიწოდების თანაფარდობა, ანუ როგორ უნდა ჩამოყალიბდეს ბაზარზე სტაბილური ფასი, რომელიც მწარმოებელს უბიძგებს წარმოების გადიდებისაკენ და ამავე დროს დაიცავს მომხმარებლის ინტერესებსაც? სწორედ აქ უნდა შეასრულოს სახელმწიფომ მარეგულირებელი როლი და მიაღწიოს იმ ფუნქციების განხორციელებას, რომლებიც უზრუნველყოფს ეფექტიანობას, ბაზრის მონაწილე ყველა სუბიექტის ინტერესების სამართლიან დაცვას და ქვეყანაში ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ სტაბილურობას.

სახელმწიფო საბაზრო ურთიერთობებს არეგულირებს, პირველ ყოვლისა, საგადასახადო და საბაჟო მექანიზმებით. ის ზემოქმედებას ახდენს როგორც წარმოების განვითარებაზე, ასევე დასაქმებასა და ინფლაციაზე; ერთგვარად ავსებს საბაზრო მექანიზმის ხარვეზებს საქონელსა

და მომსახურებაზე ფასწარმოქმნისა და მომხმარებელთა ინტერესების დაცვის საკითხში, რისთვისაც ახორციელებს წინასწარ შემუშავებულ და დეკლარირებულ ეკონომიკურ პოლიტიკას (პაპავა 2015, 34).

ამ მიზნით სახელმწიფომ ხელი უნდა შეუწყოს კერძო და კოოპერაციულ საკუთრებაზე დაფუძნებული მეურნეობების განვითარებას და აგრო-სასურსათო სექტორში საქონელმწარმოებლების რეალურ დასაქმებას. კერძოდ, ის ახორციელებს და შეიმუშავებს სოფლად საბანკო სესხების გაცემა-დაფარვის, ურთიერთდახმარების საღაროების ჩამოყალიბების, აგროწარმოების სტიმულირების ხელშემწყობი საგადასახადო სისტემის პირობებსა და მექანიზმებს (კოლუაშვილი და ჩიხლაძე 2017, 72). ყოველივე ეს აგრარული პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილებია, რომლის სრული რეალიზაციისათვის აუცილებელია:

- მოწეული პროდუქციისათვის გლეხმა (ფერმერმა) მიიღოს ისეთი შემოსავალი, რაც უზრუნველყოფს მისი ოჯახის შენახვას, მისცემს მას პროდუქციის გაფართოებული წარმოების საშუალებას, როგორც რაოდენობრივი, ასევე ხარისხობრივი მაჩვენებლების მიხედვით;

- მოიხსნას/შემცირდეს პრობლემები კრედიტების ხელმისაწვდომობის, აგროტექსერვისის, მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებებით (თესლის, მცენარეთა დაცვის, სასუქების, საწვავ-საცხები მასალების და სხვ.) უზრუნველყოფისა და წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციის სფეროში.

ეს საკითხები ტიპურია და მსოფლიოს მრავალი ქვეყნისათვის მათი გადაწყვეტა მინდობილი აქვს მარეგულირებელ სტრუქტურებს, ანუ ბაზარზე ჩამრევ სამსახურებს, რომლებიც სხვადასხვა სამინისტროების დაქვემდებარებაში იმყოფებიან (სოფლის მეურნეობის, ფინანსთა, საგარეო ვაჭრობის). ისინი ერთსა და იმავე დროს არიან როგორც ადმინისტრაციული (მონაწილეობენ სახელმწიფო ხელისუფლების საქმიანობაში), ასევე კომერციული ხასიათის დაწესებულებები. ჩამრევი სამსახურები ისე არიან ორგანიზებულნი, რომ საჭიროების შემთხვევაში უზრუნველყოფენ მწარმოებლების, გამსაღებლების, მომხმარებლების შეკრებას და ერთობლივი გადაწყვეტილებების მიღებას მათთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელ საკითხებზე. ასეთი მარეგულირებელი სამსახურები არსებობს ერთმანეთისაგან ეკონომიკურად განსხვავებულ ქვეყნებში: აშშ, საფრანგეთი, გერმანია, ავსტრია, ახალი ზელანდია, ალჟირი, ბრაზილია, პოლონეთი და ა.შ.

როგორია ამ სამსახურების მეშვეობით პროდუქციის მოთხოვნა-მიწოდების რეგულირების მექანიზმი?

მარეგულირებელი სამსახურები უზრუნველყოფს სასურსათო ბაზარზე პროდუქციის მოთხოვნა-მიწოდების სტაბილურობას, რათა საბაზრო ფასები დროის ყველა მომენტში წონასწორობასთან ახლოს იყოს კინგის კანონის (Gregory King) თანახმად. მწარმოებლები, რომლებიც ბაზრიდან შორს არიან, ანუ ვერ ფლობენ ბაზრის მოთხოვნებს, კარგავენ ორიენტაციას და ფასის ფაქტორი აღარ ასრულებს იმ როლს, რომელიც უნდა შეასრულოს ბაზარსა და წარმოებას შორის ტენდენციების განსაზღვრისათვის:

ა) როცა მიწოდება არასაკმარისია, მარეგულირებელ სამსახურს შეუძლია:

- უზრუნველყოს ადგილობრივი წარმოების სტაბილურობა (მათ შორის ფინანსურად), იზრუნოს პროდუქციის ხარისხის ამაღლებაზე;

- განახორციელოს იმპორტი, აუცილებლობის შემთხვევაში გარკვეულწილად შეასრულოს მონოპოლისტის ფუნქცია. ამ დროს ეფექტიანია პროდუქციის შესყიდვის საერთაშორისო ტენდერით სარგებლობა, განსაკუთრებით მაშინ, თუ ქვეყანას პროდუქციის დიდი პარტია ესაჭიროება;

ბ) როცა მიწოდება მოთხოვნას მნიშვნელოვნად აღემატება:

- შეზღუდოს ადგილობრივი წარმოება კვოტების დანესების გზით, ამასთან არ უნდა დაუშვას ფასების შემცირება, რათა ინტერესი არ დაუკარგოს მწარმოებელს; შესაძლებელია შეიზღუდოს ზოგიერთი უხვმოსავლიანი კულტურის პროდუქციის წარმოება;

- მიმოქცევიდან ამოიღოს ჭარბი პროდუქტი (დროებით). მიმართოს ის ექსპორტზე, შეინახოს საწყობში და უფრო გვიან (საჭირო მომენტში) გაიტანოს ბაზარზე;

- გააკონტროლოს იმპორტი, რათა ბაზარზე ადგილი არ ჰქონდეს ფასების მნიშვნელოვან რყევას.

როგორც ვხედავთ, მარეგულირებელ სამსახურებს აქვთ იმის საშუალება, რომ საწყის ეტაპზე გააწონასწორონ მოთხოვნა-მიწოდება. ამასთან, ფასი უნდა დარჩეს ისეთ დონეზე, რომ აგრომწარმოებელმა მიიღოს, როგორც ცხოვრებისათვის, ასევე პროდუქციის კვლავწარმოებისათვის საჭირო აუცილებელი შემოსავალი, ხოლო მომხმარებელმა თავისი მოთხოვნილება დაიკმაყოფილოს ხელმისაწვდომი ფასებით. ამდენად, სახელმწიფო სასურსათო ბაზარზე ზომიერი ინტერვენციით ქმნის გარანტირებული ფასების სისტემას და საქონელმწარმოებლებს აძლევს სტიმულს წარმოების გაფართოებისათვის. ეს ფასები გარანტიაა მათთვის, ვისაც უნდა ამ სფეროში ჩადოს კაპიტალი, ცოდნა და ა.შ.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფასები ასრულებს პროდუქციის წარმოებაზე ორიენტაციის ფუნქციას. ფასების ცვლილებაზე ოპერატიული და ეფექტიანი ზეგავლენა კი განსაკუთრებით საჭიროა მოკლევადიანი საქმიანობის პირობებში. მაგალითად, თუ ქვეყნის წინაშე დაისახა რძისა და რძის პროდუქტებით თვითუზრუნველყოფის ამოცანა (თუ მას ამ მიზნის მისაღწევად აქვს ყველა საშუალება), მარეგულირებელი სამსახურის ძირითადი ფუნქცია იქნება ისეთი თანმიმდევრული გეგმის შედგენა, რომელიც უზრუნველყოფს მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვისათვის საკვები კულტურების წარმოების გადიდებას და ფურების პროდუქტიულობის ზრდის ამოცანის გადაწყვეტას.

რა მოვლენები შეიძლება განვითარდეს ამ შემთხვევაში?

- გაიზრდება მწარმოებელთა დაინტერესება, რომ რძის წარმოების გადიდების მიზნით შექმნან კოოპერატიული გაერთიანებები;

- შეიქმნება საჩვენებელი მეურნეობების ქსელი, რაც საშუალებას იძლევა, გამოინახოს ყველაზე თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენების გზები (მაგ., მერძეული ძროხების კვების ეფექტიანი მეთოდები);

- გაიზრდება დაინტერესება მაღალპროდუქტიული ჯიშის ძროხების მოშენებაზე;

- გაჩნდება ფინანსური დაინტერესება (დაბალი სარგებლის პროცენტიანი სესხების, თანამედროვე სანველი აპარატების შეძენისა და ნახირის სულადობის გასაზრდელად, სადგომების ასაშენებლად და სხვ.).

გარდა ამისა, მარეგულირებელი სამსახურები შეიძლება ჩაერთონ სხვა ისეთ საკითხებშიც, როგორიცაა:

- პროდუქციის წარმოების ხარჯების შემცირება;

- პროდუქციის მისადაგება ბაზრის მოთხოვნილებასთან;

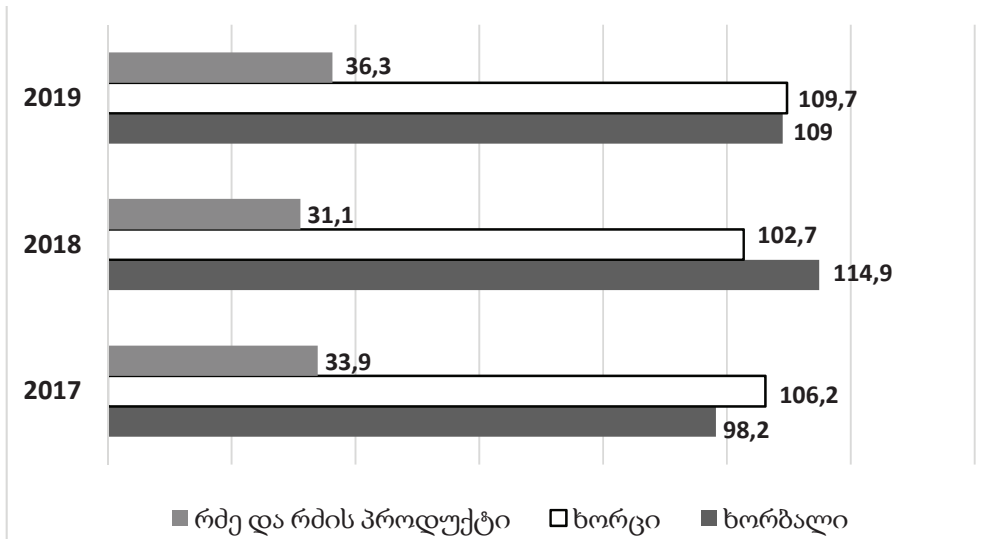
- მაღალხარისხოვანი პროდუქტების წარმოების განვითარება.

რატომაა აუცილებელი მარეგულირებელი (ჩამრევი) სამსახურების შექმნა საქართველოში? – უპირველეს ყოვლისა, ქვეყანაში არსებული უმწვავესი აგრარული კრიზისის, იმპორტზე დამოკიდებულების უკიდურესად მაღალი დონის, სასურსათო დამოუკიდებლობის დაკარგვის საშიშროებისა და სურსათზე ფასების პერმანენტული ზრდის გამო.

2018 წელს საქართველოში იმპორტირებულ იქნა 1358,8 მლნ აშშ დოლარის სასურსათო პროდუქცია, ხოლო ექსპორტმა 959,3 მლნ დოლარი შეადგინა. მთლიანად, 2010 წლის შემდეგ პერიოდში საქართველოში იმპორტირებული აგროსასურსათო პროდუქციის ჯამურმა ღირებულებამ შესაბამისი პერიოდისა და პროფილის ექსპორტს 4.5 მლრდ დოლარით

გადააქარბა (არჩვადე, კოლუაშვილი 2020, 3). 2019 წელს სურსათის იმპორტმა 980,9 მლნ დოლარი (მთლიანი იმპორტის 10,6%), ხოლო ექსპორტმა 244,6 მლნ დოლარი შეადგინა (საქსტატი, 2020), იხ. დიაგრამა:

სურსათის ზოგიერთი სახეობის იმპორტის დინამიკა 2017-2019 წლებში
(ათასი აშშ დოლარი) (საქ.სოფლის მეურნეობა 2020)

წყარო: შედგენილია ავტორთა მიერ საქსტატის მასალების მიხედვით.

რამდენადაც ჩამრევი სამსახურები ხელს უწყობს სასურსათო ბაზარზე პროდუქციის მოთხოვნა-მიწოდების სტაბილურობას, საქართველომ უნდა შექმნას ერთი ან რამდენიმე მარეგულირებელი სამსახური - მარცვლეულის (ხორბალი), მეცხოველეობის პროდუქციის (ხორცი და რძე) და სხვა პროდუქტების წარმოების სფეროში (რამიშვილი, კოლუაშვილი 2020, 3).

იმ ქვეყნებისაგან განსხვავებით, სადაც ჩამრევი სამსახურები ქარბწარმოების პირობებში მუშაობენ, საქართველოში მათ ფუნქციონირება საპირისპირო პირობებში მოუწევთ. ამიტომ ამოცანებიც განსხვავებული ექნებათ. კერძოდ, მათ უნდა განსაზღვრონ ქვეყანაში წარმოებული საქონლის მოსალოდნელი რესურსები დროის ამა თუ იმ პერიოდისათვის, შეაფასონ (შეისწავლონ) მოსახლეობის მოთხოვნილება ამა თუ იმ პროდუქტზე, ბალანსური გაანგარიშების საფუძველზე წინასწარ დაადგი-

ნონ იმპორტის მოცულობა, რომელიც საჭირო იქნება ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების რაოდენობრივი თანაფარდობის შენარჩუნებისთვის. მარეგულირებელი სამსახურების ფუნქციონირებას მხოლოდ მაშინ მოაქვს სასურველი ეფექტი, თუ ის ხორციელდება სისტემურად და კომპლექსურად.

აგროსასურსათო სექტორის სახელმწიფო მხარდაჭერის აუცილებლობა

თანამედროვე პირობებში საქართველოს აგროსასურსათო სექტორი საჭიროებს სახელმწიფო მხარდაჭერას, რადგან საკუთარი რესურსებით მისი პოტენციალის სრულად ამოქმედებას შეიძლება რამდენიმე ათეული წელი დასჭირდეს. ობიექტურობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობა, მისი პოტენციალი არ შეესაბამება ბოლო წლებში ჩამოყალიბებულ დარგობრივ სტრუქტურას (აგრარულ-ინდუსტრიული) და ამდენად, ის არ შეიძლება მომავალში დღევანდელ დონეზე დარჩეს.

საქართველოს მრავალდარგოვან სოფლის მეურნეობაში მცირე სიდიდის ფერმათა სიჭარბე არ არის საგანგაშო, რადგან ჩვენში, ისევე როგორც ქვეყნების უმრავლესობაში, მათი ოპტიმალური სიდიდე ადგილობრივი (ჩვენ შემთხვევაში მრავალფეროვანი) ბიოგეოკლიმატური პირობებით, კულტურათა სიმრავლითა და მათი მოვლა-მოყვანის სპეციფიკურობითაა განპირობებული. თუმცა, ფინანსური მხარდაჭერის გარეშე მცირე ფერმერული მეურნეობების არსებობა შესაძლებელია მხოლოდ დაბალტექნოლოგიურ დონეზე, რაც ვერ უზრუნველყოფს მათ განვითარებას.

მცირე აგრომეურნეობათა ეფექტიანობის ამაღლების ერთ-ერთი გზა არის მიწაზე მეურნეობრიობის კოოპერაციული ფორმის დაფუძნება და მათი გადამამუშავებელ საწარმოებთან ინტეგრაცია. მეურნეობრიობის კოოპერაციული ფორმა გარკვეულწილად ხსნის როგორც მიწის დამუშავების, ასევე წარმოებული პროდუქციის გადამამუშავებისა და რეალიზაციის პრობლემებს, საფუძველს უქმნის შემდგომ ეტაპზე აგროწარმოების კონცენტრაციის უფრო მაღალი დონის მქონე სამართლებრივ-ორგანიზაციული ფორმების შექმნას. თუ თვალს გადავავლებთ სხვადასხვა ქვეყნის გამოცდილებას, დავინახავთ, რომ კოოპერაციული შრომის უკუგების ხარისხი გაცილებით მაღალია, ვიდრე ინდივიდუალურის. განვითარების ეტაპების მიხედვით საწარმოო ურთიერთობების, ისევე როგორც საკრე-

დიტო-საფინანსო ინსტიტუტების ცვლილებები, სწორედ კოოპერაციული ინსტიტუტის დამკვიდრებასა და გაძლიერებასთანაა დაკავშირებული.

სასურსათო უშიშროების პრობლემის გადაწყვეტა ქვეყნის პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნების ტოლფასია. როგორც დასავლეთის გამოცდილება გვიჩვენებს, საკუთარი წარმოების სასურსათო უზრუნველყოფა უნდა გახდეს საქართველოს მთავრობის მთავარი ამოცანა, რასაც შეუძლია მულტიპლიკაციური ეფექტის მოცემა და გაძლიერებული მიგრაციის პროცესში მყოფი სოფლის გადარჩენა (Koguashvili, Chikhladze 2020, 162). ჩვენ ჯერ კიდევ შემოგვაქვს საჭირო სურსათის 70%-ზე მეტი. თუ გვსურს 2025 წლისათვის მივაღწიოთ გაწონასწორებულ სავაჭრო ბალანსს, მნიშვნელოვნად უნდა გავადიდოთ სასოფლო-სამეურნეო წარმოება, რათა, შემცირდეს სურსათის იმპორტისათვის ვალუტის ზედმეტი ხარჯვა.

სურსათის ადგილობრივი რესურსების წარმოების გადიდება, ობიექტურად მოითხოვს სოფლის მეურნეობის ისეთი დარგობრივი სტრუქტურის ჩამოყალიბებას, რომელშიც წამყვანი და პრიორიტეტული ადგილი დაეთმობა სასურსათო ბალანსის ფორმირებისათვის საჭირო პროდუქტების წარმოებას. უნდა გვახსოვდეს 1990-ანი წლების აღმოსავლეთ ევროპის პოსტსოციალისტური ქვეყნების ვალუტის მოპოვების მცდარი სტრატეგია, როდესაც ყურადღების მიღმა დარჩა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი აგრარული სექტორი. ვალუტის მოპოვება ქვეყნისათვის ე.წ. მეორადი ამოცანაა და ასეც უნდა იყოს. ქვეყნის ეკონომიკაც და მათ შორის სოფლის მეურნეობაც ისე უნდა წარიმართოს, რომ ის, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი მოსახლეობის მოთხოვნებს აკმაყოფილებდეს.

როგორ უნდა დაინტერესდეს მწარმოებელი სწორედ იმ პროდუქტის წარმოებით, რომელიც განვითარების ამა თუ იმ სტადიაზე სჭირდება საზოგადოებას და რომელიც უფრო ხელსაყრელია ქვეყნისათვის და საბოლოო ანგარიშით, თვით მწარმოებლისთვისაც?

ამ პრობლემას ყველა ქვეყანაში ადგილობრივი სპეციფიკის გათვალისწინებით წყვეტენ, თუმცა მიდგომა პრაქტიკულად ყველგან ერთნაირია. კერძოდ, ქვეყნების აბსოლუტურ უმრავლესობაში სახელმწიფო ატარებს მიზანმიმართულ პოლიტიკას ან მთელი აგრარული სექტორის, ან მისი ცალკეული დარგების მიმართ. ამასთან, სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მხარდამჭერი პოლიტიკა ბევრ ქვეყანაში კანონის რანგშია აყვანილი და როგორც წესი, გამიზნულია ხანგრძლივი პერიოდისათვის. ჩვენში ასეთი პოლიტიკა სხვადასხვა ობიექტური და სუბიექტური მიზეზ-

ბის გამო ჯერ არ არის შემუშავებული და, ბუნებრივია, არც ხორციელდება. რაოდენ პარადოქსულიც უნდა იყოს, უკანასკნელ პერიოდში აგრარულ და სამრეწველო პროდუქციაზე ფასების ისეთი პარიტეტი ჩამოყალიბდა, რომელიც ამ უკანასკნელისათვის სასარგებლოა. არაფერს ვამბობთ სოფლად საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურის მოუგვარებლობაზე, ჯიშინი თესლითა და პირუტყვით უზრუნველყოფაზე და სხვა იმ საკითხებზე, რაც ნორმალურ პირობებში სახელმწიფოს ხელშეწყობით უნდა რეგულირდებოდეს.

შექმნილ სიტუაციაში, საჭიროა ხუთწლიანი პერიოდისათვის სასურსათო დარგების განვითარების ხელშეწყობი პირობების შემუშავება, როგორც ეკონომიკურ-ფინანსური, ასევე ორგანიზაციულ-სამართლებრივი თვალსაზრისით, რომელიც უნდა მოიცავდეს საგადასახადო, სადაზღვევო და საკრედიტო სტიმულებს. შესაძლებელია პროდუქციის მწარმოებლებთან ფიუჩერული კონტრაქტების გაფორმების საფუძველზე გარანტირებული ფასების, მატერიალურ-ტექნიკური საშუალებებით უზრუნველყოფისა და სხვა პირობების (განვადებით შეძენა და სხვ.) წინასწარ განსაზღვრა. ორგანიზაციული თვალსაზრისით მხედველობაში გვაქვს სრულფასოვანი საბითუმო ბაზრების ორგანიზება რაიონული ქრილით და მსხვილ ქალაქებში, რომელსაც სასურსათო პროდუქტებზე მოთხოვნა-მიწოდების მაღალი კონცენტრაციის უზრუნველყოფა შეუძლია, ხოლო სამართლებრივი თვალსაზრისით – შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნა.

განვითარებულ ქვეყნებში სოფლის მეურნეობის პროდუქტების მომხმარებელამდე მოძრაობის პროცესში ჩართულია პროდუქციის დამამზადებელი და შემფუთავ-დამხარისხებელი საწარმოები, მარცვლეულის ელევატორები, ხილ-ბოსტნეულის საცავები, გადამამუშავებელი ქარხნები და ფაბრიკები, საბითუმო და საცალო ვაჭრობის ქსელი, საავტომობილო, სარკინიგზო და საჰაერო კომპანიები, საზოგადოებრივი კვების ობიექტები, ჯიშინი თესლის, სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის, მინერალური სასუქების მწარმოებელ, პროდუქციის გადამამუშავებელ საწარმოთა ასოციაციები, კოოპერატივები, კორპორაციები და სხვ., რომელთა დამფუძნებლები, ძირითადად, თვით ფერმერები არიან. დღეს ბაზარზე გვაქვს კერძო სექტორს „ამოფარებული“ მონოპოლიური ფასები, რომელიც ერთსა და იმავე პროდუქციაზე, როგორც წესი, მხოლოდ იზრდება.

სახელმწიფომ ბაზარზე მწარმოებელთა და მომხმარებელთა ინტერესების დაცვას და პროდუქციაზე მოთხოვნა-მიწოდების წონასწორო-

ბას, უპირველეს ყოვლისა, უნდა მიაღწიოს საბაზრო ეკონომიკისათვის დამახასიათებელი სტრუქტურების შექმნით - მარეგულირებელი (ჩამრევი) სამსახურები, სასაქონლო ბირჟები, სავაჭრო სახლები, საბითუმო ბაზრები, კომერციული ცენტრები, სააგენტოები, საგარანტიო ფონდები, დარგობრივი ასოციაციები, კავშირები, საკონსულტაციო-სასწავლო ცენტრები და სხვ. ასევე, ეფექტური საგადასახადო, სადაზღვევო, საფინანსო, ფულად-საკრედიტო, საინვესტიციო პოლიტიკის შემუშავებითა და გატარებით.

საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობაში მთავარი როლი უნდა მიენიჭოს აგრობიზნესის სტრატეგიულ დარგებში დაკრედიტების (გრძელვადიანი, დაბალპროცენტიანი), პროდუქციის წარმოების, გადამუშავებისა და რეალიზაციის პროგრამების, მარეგულირებელი სტრუქტურების ფორმირების პროექტების დაფინანსების საკითხს. პრობლემათა გადაწყვეტა მთავრობის ნებაზე და აგრარული სექტორის დარგების განვითარების ყოველმხრივ შეჯერებული პროგრამების შემუშავება-რეალიზაციაზეა დამოკიდებული.

დასკვნა

საქართველოში შექმნილი აგროსასურსათო კრიზისი, სურსათზე ფასების პერმანენტული ზრდა დღის წესრიგში აყენებს სახელმწიფო მარეგულირებელი (ჩამრევი) სამსახურების შექმნისა და შესაბამისი კანონმდებლობის მიღების აუცილებლობას.

აგრარული სექტორის წინაშე მდგომი ამოცანების გადაჭრა გადაუდებლად მოითხოვს მეწარმეობის და მეცნიერების პარტნიორობას, სამეწარმეო საქმიანობისადმი მხარდაჭერას, შესატყვისი ეკონომიკური გარემოს შექმნას, დარგობრივი სტრუქტურების ჩამოყალიბებასა და სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების მიმართულებათა გარდაქმნას.

პერსპექტივაში მაღალტექნოლოგიური სოფლის მეურნეობის ფორმირებისა და განვითარების მთავარი ბერკეტია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების დანერგვა, რაც ეფექტიანად ჩართავს სამეურნეო ბრუნვაში მთელ არსებულ რესურსებს.

გვახსოვდეს: სოფლის მეურნეობა მეცნიერებაზე დამყარებული ინდუსტრიაა!

ლიტერატურა:

- Koguashvili P., Chikhladze N. (2020). Innovative Approach to the Rural Development in Georgia. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol. 14, #1: 160-164. <http://science.org.ge/bnas/vol-14-1.html> /ბოლო ნახვა 30 სექტემბერი, 2020/
- არჩვაძე ი., კოლუაშვილი პ. (2020). საარსებო მინიმუმი საქართველოში და მისი ოპტიმალური დონის განსაზღვრის აუცილებლობა. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, №1.
- კოლუაშვილი პ. (2014.) სასურსათო უშიშროება: რეალობა და პროგნოზები. თბილისი: გამომცემლობა „კოლორი“.
- კოლუაშვილი პ., რამიშვილი ბ. (2020). საქართველოში ხორცის მოხმარების ოპტიმალური მოცულობისა და სტრუქტურის შეფასება. „ეკონომისტი“, N2. <http://ekonomisti.tsu.ge/doc/2%202020%20ekonomisti.pdf> /ბოლო ნახვა 30 სექტემბერი, 2020/
- კოლუაშვილი პ., ჩიხლაძე ნ. (2017). სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივი - სამეწარმეო მობილიზაციის ეფექტური ფორმა. ბიზნეს ინჟინერინგი, №3, /ბოლო ნახვა 30 სექტემბერი, 2020/ <https://drive.google.com/file/d/1DaMoB-MpC4lqEC9dGrO87ERCpII4WXZuX/view>
- პაპავა ვ. (2015). საქართველოს ეკონომიკა: რეფორმები და ფსევდორეფორმები. თბილისი: გამომცემლობა „ინტელექტი“.
- საქართველოს სოფლის მეურნეობა. საქსტატი, https://www.geostat.ge/media/31931/soflis_meurneoba_2019.pdf /ბოლო ნახვა 30 სექტემბერი, 2020/
- სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/297/sasursato-usaftrkhoaeba> /ბოლო ნახვა 30 სექტემბერი, 2020/

References:

- Archvadze I., Koguashvili P. (2020). saarsebo minimumi saqartveloshi da misi optimaluri donis gansazgvris aucilebloba. [The Subsistence Minimum in Georgia and the Necessity for Determining Its Optimal Level. "Econimics and Business", №1.] in Georgian.
- <https://drive.google.com/file/d/1DaMoB-MpC4lqEC9dGrO87ERCpII4WXZuX/view> / Access 30.09.2020/ in Georgian.
- <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/297/sasursato-usaftrkhoaeba> / Access 30.09.2020/ in Georgian.
- Koguashvili P. (2014) sasursato ushishroeba: realoba da prognozebi. [Food Security: Reality and Forecasts. Tbilisi, „Kolori“.] in Georgian.

- Koguashvili P., Chikhladze N. (2017) sasoflo-sameurneo kooperativi – samecarneo mobilizaciis efeqturi forma. [Agricultural cooperative - effective form of entrepreneurial mobilization biznes injineri “Business Engineering”.] №3. In Georgian.
- Koguashvili P., Chikhladze N. (2020). Innovative Approach to the Rural Development in Georgia. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, vol. 14, #1 : 160-164. <http://science.org.ge/bnas/vol-14-1.html> /Access 30.09.2020/
- Koguashvili P., Ramishvili B. (2020). saqartveloshi xorcis moxmarebis optimaluri moculobisa da struqturis shefaseba [Assessment of the optimal quantity and structure of meat consumption in Georgia “Ekonomisti”№2.] in Georgian. <http://ekonomisti.tsu.ge/doc/2%202020%20ekonomisti.pdf> /Access 30.09.2020/
- Papava V. (2015). sakartvelos ekonomika, repormebi da psevdorepormebi. [Georgian Economy, Reforms and Pseudo-Reforms. Tbilisi, Publishing House “Intellecti”.] in Georgian.
- Sakartvelos Statistikis ErovnuLi Samsakhuri. [National Statistics Office of Georgia].
- saqartvelos soflis meurneoba [Agriculture of Georgia]. Sakartvelos Statistikis ErovnuLi Samsakhuri. [National Statistics Office of Georgia] https://www.geostat.ge/media/31931/soflis_meurneoba_2019.pdf /Access 30.09.2020/ in Georgian.

The Establishment of Regulatory Agencies in the Agri-Food Sector is a State Necessity

Paata Koguashvili

*Professor, Georgian Technical University
paata_koguashvili@hotmail.com*

Niko Chikhladze

*Professor, Akaki Tsereteli State University
chixi@mail.ru*

The global food crisis significantly strengthens the motivation of a State to assist and regulate the agricultural sector with a view to applying leverage that is not provided for by self-regulated market mechanisms. In the current context, the agri-food sector of Georgia requires state support, because it can take several decades to realize its full potential from its own resources.

Solving the food security problem would amount to the preservation of the country’s political and economic independence. We still import more than 70% of foodstuffs needed by the population. If we are to achieve a positive trade balance by 2025, we must massively increase agricultural production with a view to reducing excessive spending of foreign currency on food imports.

In the current situation, it is necessary to develop conditions conducive to the development of the food sectors for a period of five years, both in economic-financial and organizational-legal terms, which should include tax, insurance and credit preferences. It is possible to pre-determine the guaranteed prices, provision with material and technical means and other conditions (installment purchase, etc.) on the basis of concluding the futures contracts with manufacturers.

The State should first be obliged to protect the interests of producers and consumers in the market and ensure a balance between supply and demand for products, by creating the structures characteristic of a market economy, such as regulatory (interfering) services, commodity exchanges, trade houses, wholesale markets, commercial centers, agencies, guarantee funds, industry associations, unions, counseling-training centers and so on, as well as by developing and implementing the effective tax, insurance, financial, monetary, and investment policies.

The agri-food crisis in Georgia and the constant increases in food prices create an urgent need for establishing the state regulatory (interfering) services and the adoption of relevant legislation.

Keywords: Agri-food sector, farmer, regulatory service, agri-food crisis.

JEL Codes: O13, Q13, Q16, Q1

მეცნიერება ♦ ჯანდაცვა SCIENCE ♦ HEALTHCARE

საქართველოს სამეცნიერო-კვლევითი სისტემა საერთაშორისო შეფასებებში და მისი გაუმჯობესების ზოგიერთი მიმართულება

ინეზა გაგნიძე

ასოცირებული პროფესორი
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ineza.gagnidze@tsu.ge

მსოფლიო ეკონომიკაში მიმდინაჲე სწრაფი და ნახტომისებური განვითარება უკავშირდება მეოთხე ინდუსტრიულ რევოლუციას. მსოფლიოში აღიაჩებული კვლევითი ორგანიზაციები პროგნოზირებენ, რომ სამეცნიერო კვლევას ვეჩ ჩაანაცვლებს ხელოვნური ინტელექტი. სტატიაში წაჩმოდგენილია ევროკავშირის დაფინანსებით განხორციელებული კვლევის ნაწილი და აღმოსავლეთ პაჩტნიოხოების ქვეყნებთან ეჩთად განხილულია საქაჩთვედოს სამეცნიერო-კვლევითი სისტემა საეჩთაშორისო მარვენებლებში. გაანალიზებულია საქაჩთვედოს ინოვაციუხოების შესაძლებლობები მსოფლიო ეკონომიკუჩი ფოჩუმის ბოლოდროინდელ ანგაჩიშებზე დაყჩნობით. ანალიზი და დასკვნები ეყჩნობა სამეცნიერო კვლევების პროექტიულობის შესახებ საქაჩთვედოში ჩატაჩებულ კვლევებსაც. იკვეთება ისეთი ღონისძიებების დასახვის აუცილებლობა, რომლებიც გააუმჯობესებს საქაჩთვედოს სამეცნიერო-კვლევითი სისტემის თანამედროვე პოზიციებს საეჩთაშორისო მასშტაბით. ქვეყანაში კვლევითი ინსტიტუტების დიდი უმიაზდესობა უნივერსიტეტებში ფუნქციონირებს, ჩის გამოც საუნივერსიტეტო გაჩემომ უნდა შექმნას წაჩმატების საფუძველი. თუმცა, ამ დაწესებულებებში ძიჩითადი აქცენტი სწავლებაზე კეთდება. ვფიქრობთ, აუცილებელია აკადემიუჩი პეჩსონადის წახადისება და შიდასაუნივერსიტეტო კვლევების დაფინანსების გაზიდა, აკადემიუ-

ჩი დატვიხთვის შემცირება და სტუდენტებისთვის კვლევითი უნახების განვითარების მიზნით, მათი აქტიური ჩაბრვა ამ პროცესში. ანადიზი ადასტუხებს, რომ მიზანშეწონილია სამეცნიერო აქტივობის მინიმადუხი მოთხოვნების შემუშავება, ვინაიდან აშკაა საკონკუხისო პეხიოდებს შოხის პეხსონადის აქტიუხოობის შესუსტება, ხაც წინააღმდეგობაშია საუნივერსიტეტო და მთლიანად ქვეყნის სამეცნიერო-კვლევითი მაჩვენებების გაუმჯობესების მიზანთან.

საკვანძო სიგყვები: აღმოსავლეთ პაჩტნიოხოობის ქვეყნები, სამეცნიერო-კვლევითი სისტემა, გლობადუხი კონკუხენტუნაჩიანობა, ინოვაციუხოობის შესადლებობა, სამეწაჩმეო უნივერსიტეტი.

JEL Codes: D41, L26, O31

შესავალი

მსოფლიოში აღიარებული კვლევითი ცენტრები მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუციის მოლოდინში ეკონომიკის განვითარების განსაკუთრებით სწრაფ ტემპებს პროგნოზირებენ. ვარაუდობენ, რომ „2022 წლისთვის ახალი პროფესიების წილი 11%-ით გაიზრდება“ (WEF FJR 2018, viii), „ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ქვეყნებში სამუშაო ადგილების 57% ავტომატიზაციის რისკის ქვეშ აღმოჩნდება“ (Nuttall, 2018), „დაწყებითი კლასების მოსწავლეთა 65%-ის მომავალი სამუშაო ადგილები ჯერჯერობით უცნობია“ (WEF FJ 2016, 3). ასეთი პროგნოზები მკვლევრებს უნარების განახლების რევოლუციის დაანონსების საფუძველს აძლევს (WEF, 2018; RFIR, 2016). მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუციის მოლოდინში მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ხელმძღვანელის კლაუს შვაბის 10-დან ერთ-ერთი რჩევაა, რომ განსაკუთრებული ყურადღება მიექცეს სამეცნიერო კვლევებს, ვინაიდან „ინოვაციური ეკოსისტემის ფორმირება ეფუძნება კვლევასა და განვითარებას“ (Schwab and Zahidi, 2018). იმისთვის, რომ შესაძლებელი გახდეს სიახლეების დანერგვა, საერთაშორისო ბაზრებზე ახალი ნიშის მოპოვება და რეგიონში ეკონომიკური ლიდერობა, ვფიქრობთ, აუცილებელია საქართველოში ჩამოყალიბდეს სამეწარმეო უნივერსიტეტები. ასეთი უნივერსიტეტების ფორმირება ხელს შეუწყობს საქართველოს ინოვაციურ განვითარებას და სამეცნიერო კვლევების პროდუქტიულობის ამაღლებას.

აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების სამეცნიერო-კვლევითი სისტემა საქათმეო სფეროს შეფასებებში

არასამთავრობო ორგანიზაციის – „ევროპული გამოკვლევები საქართველოს ინოვაციური განვითარებისთვის“, ინიციატივით მიმდინარე წელს ევროკავშირის დაფინანსებით განხორციელდა კვლევა – „კვლევისა და შემუშავების სფეროში EaP და ევროკავშირის შორის თანამშრომლობის გაძლიერება აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების ეროვნული კვლევითი სისტემების შედარებითი ანალიზის გზით“ (<https://www.inovdev.ge>).

საპროექტო კვლევით განსაზღვრული პირველი დავალების - აღმოსავლეთ პარტნიორობის ექვსი ქვეყნისთვის 1996-2019 წწ პერიოდში სამეცნიერო-კვლევითი რეიტინგის შესახებ ცხრილები მომზადდა - The SCImago Journal & Country Rank-ის ბაზაზე დაყრდნობით. ეს არის საჯაროდ ხელმისაწვდომი პორტალი, რომელიც მოიცავს ჟურნალებისა და ქვეყნების სამეცნიერო ინდიკატორებს Scopus-ის მონაცემთა ბაზაზე დაყრდნობით. ბაზაში არსებული ჟურნალები დაჯგუფებულია 27 ძირითადი თემატური მიმართულებისა და 313 კონკრეტული საგნის კატეგორიის მიხედვით. ციტირების ბაზა ეყრდნობა 5000-ზე მეტ გამომცემლობაში მომზადებულ 34100 დასახელების ჟურნალს. მონაცემები მზადდება 239 ქვეყნის მიხედვით. 1 ცხრილში მოცემულია ევროპის აღმოსავლეთ პარტნიორობის 6 ქვეყნის სამეცნიერო სისტემის რანჟირება და მათი პოზიცია 1996-2019 წლებში 239 ქვეყანას შორის.

როგორც ქვემოთ მოცემული 1 ცხრილიდან ჩანს, 1996-2019 წწ-ში აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებს შორის საქართველო მესამე ადგილზეა უკრაინასა (42 ადგილი) და ბელორუსის (67-ე ადგილი) შემდგომ. აღსანიშნავია, რომ H ინდექსის მაჩვენებელი ბელორუსსა და საქართველოს აქვს ტოლი (184, საერთო რანჟირებაში 18 პოზიციით განსხვავების მიუხედავად), მაგრამ უკეთესი მაჩვენებელი აქვს სომხეთს (190). მსოფლიო რეიტინგში, ზემოაღნიშნულ პერიოდში, საქართველოსთან შედარებით უკეთეს პოზიციაშია ურუგვაი (84 ადგილი), ხოლო ტანზანია შემდგომ 86-ე ადგილზეა. მხოლოდ 2019 წლის მაჩვენებლის მიხედვითაც საქართველო ქვეყნების ჩამონათვალის მეორე მეოთხედშია და 81-ე ადგილი უჭირავს კუვეიტსა და მაკაოსთან მეზობლობით (ქვეყნები დასახელებულია უკეთესი და უარესი პოზიციების რიგითობით).

**აღმოსავლეთ პარტნიორობის 6 ქვეყნის სამეცნიერო სისტემის რანჟირება და
პოზიცია 1996-2019 წლებში 239 ქვეყანას შორის**

ცხრილი 1

	პოზიცია 239 ქვეყანას შორის	დოკუმენტთა რაოდენობა	ციტირებადი დოკუმენტების რაოდენობა	ციტირებული დოკუმენტების რაოდენობა	ციტირების რაოდენობა	თვითციტირების რაოდენობა	ციტირებათა რაოდენობა საშ. 1 დოკუმენტზე	H ინდექსი
უკრაინა	42	207386	202674	112213	1419614	387293	6.85	277
ბელორუსი	67	41360	40392	22664	401105	73957	9.70	184
საქართველო	85	21188	19303	13241	331828	39155	15.66	184
სომხეთი	89	18464	17861	11786	293980	53290	15.92	190
აზერბაიჯანი	92	15273	14880	6733	123058	22387	8.06	112
მოლდოვა	103	8362	8039	5218	102896	13599	12.31	117

წყარო: <https://www.scimagojr.com/countryrank.php>

საპროექტო კვლევით გათვალისწინებული მეორე ამოცანის - მეცნიერის ასაკის დადგენა, პირველი სტატიის გამოქვეყნებისას, გადასაწყვეტად აღმოსავლეთ პარტნიორობის ექვსივე ქვეყნიდან შევარჩიეთ 100-100 მეცნიერი. გვარები შეირჩა შემთხვევითი პრინციპით, რისთვისაც გამოყენებული იქნა ინტერნეტგვერდი: <https://forebears.io/> თითოეულ მეცნიერზე Google Scholar-ის; LinkedIn-ის; Research Gates-ისა და ინდივიდის დასაქმების ორგანიზაციის ოფიციალურ ვებგვერდზე განთავსებულ პირად ინფორმაციაზე (ხშირად CV, ზოგჯერ პირადი გვერდი) დაყრდნობით მოიძებნა შემდეგი მონაცემები: გვარი, სახელი, სქესი, დაბადების წელი ან უმაღლესი სასწავლებლის დასრულების წელი; ციტირების უმაღლესი მაჩვენებელი და ჩამოთვლილი მაჩვენებლების ამსახველი ინტერნეტგვერდების მისამართები. აღნიშნულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით დადგინდა მეცნიერის ასაკი პირველი პუბლიკაციის გამოქვეყნებისას.

ზემოაღნიშნული დავალების შესრულების შედეგად აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებში გამოიკვეთა შემდეგი ტენდენციები:

- ყველა ქვეყანაში თვალშისაცემია მეცნიერთა უცხოეთში დენადობის მაღალი მაჩვენებელი, რაც განსაკუთრებით მწვავეა უკრაინასა და სომხეთში.

- იოლად შესამჩნევია მეცნიერ-მკვლევართა და აკადემიური პერსონალის „დაბერების“ სურათი, ვინაიდან საბჭოთა სისტემის დაშლის შედეგად, მეცნიერება მიმზიდველი დასაქმების სფერო არ იყო დაბალი შემოსავლის გამო. თუმცა, აღსანიშნავია აზერბაიჯანის მაგალითი, როდესაც საუკეთესოდ ორგანიზებულ მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვებგვერდზე თაობათა თანმიმდევრული ცვლის ნათელი სურათი იკვეთება.

- ექვსივე ქვეყანაში, პირველი სტატიის გამოქვეყნებისას, მაღალი საშუალო ასაკი დაფიქსირდა (ხშირად ფიზიკა-მათემატიკის მიმართულებითაც კი, სადაც, როგორც წესი, პროფილები, ანუ მეცნიერის მიერ გაცხადებული შრომების სია Google Scholar-ში, გაცილებით მოწესრიგებულია სხვა მიმართულებებთან შედარებით. აღნიშნული პროფესიის მეცნიერ-მკვლევრებისთვის პირველი სტატიის გამოქვეყნება პროფილის მიხედვით ხშირად 35 წელზე უფრო მეტ ასაკში იყო). ეს მიდგომა ზემოაღნიშნული პროექტით დაფინანსებულ კვლევაში იქნა გამოყენებული (Shatberashvili et al., 2020). ეს ჩვენი აზრით არის Google Scholar-ის პროფილებში პირველი სტატიის არდაფიქსირება ავტორთა მხრიდან, ვინაიდან მისი ელვერსია არ იძებნება ინტერნეტსივრცეში და ყურადღება არ არის გამახვილებული ინფორმაციის სიზუსტეზე; ხშირია თანამშრომელთა CV-ბი, რომლებსაც არ აქვთ გუგლში პროფილები, თუმცა, ინტერნეტში მათი სტატიები განთავსებულია.

- უმაღლესი განათლებისა და კვლევითი ინსტიტუტების უმრავლესობაში არ არის პროფილები მოწესრიგებული. შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა სახელმწიფო უნივერსიტეტებში. ზემოთ უკვე აღინიშნა და ვფიქრობთ, რომ საუკეთესოა აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვებგვერდი, თავისი ინფორმაციულობისა და მომზადების უმაღლესი სტანდარტით.

- Google Scholar-ის პროფილების უმრავლესობაში ციტირების მაჩვენებლები ძალიან დაბალია, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ ციტირებაზე აქცენტის გაკეთება ქვეყნებში ახალი დანაშაულია. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ციტირების მაჩვენებლის გაზრდის მიზნით ხშირია ყალბი ინფორმაცია პროფილებში (მაგ: სხვა კვლევითი სფეროს მეცნიერთა სტატიების მითითება საკუთარ პროფილში, სრულად ყალბი ანგარიშები, რომლებიც არ არის იდენტიფიცირებული რომელიმე სასწავლო-კვლევითი ორგანიზაციის საფოსტო მისამართთან, არ ახლავს ფოტო და სხვადასხვა კვლევითი სფეროს წარმომადგენელთა მაღალციტირებული სტატიებია განთავსებული-მითვისებული; გაყალბების ისეთი მაგალითიც შეგვხვდა, როდესაც ერთი მეცნიერის სახელი ემთხვევა სხვა ცნობილი მეცნიერის გვარს და

ასეთი ქმედების შედეგად გამყალბებული 218 სტატიით და 15859 ციტირებითაა Google Scholar-ში წარმოდგენილი; ზოგიერთ პროფილში განთავსებულია ავტორის დაბადებამდე გამოქვეყნებული სტატიები, ზოგჯერ ოჯახის წევრთა სტატიებია მითვისებული და სხვა). აღსანიშნავია ისიც, რომ გაყალბების უმრავლესობა კერძო უნივერსიტეტების პროფილებში შეგვხვდა. გაყალბების შემთხვევა არ შეგვხვედრია ბელორუსში.

- ვფიქრობთ, უნდა გავიზიაროთ კარგი გამოცდილება, როდესაც უნივერსიტეტისა თუ კვლევითი ორგანიზაციის ვებგვერდზე პერსონალის ანბანურ ჩამონათვალში მოთავსებულია ფოტო მოკლე ბიოგრაფიული მონაცემებით, რომლის ბოლოში არის Google Scholar-ის; LinkedIn-ის; Research Gates-ის; Publons-ის და ORCID-ის ლოგოები, რომლითაც პირდაპირაა შესაძლებელი პერსონალის პირად ანგარიშზე წვდომა. ასეთი მიდგომის დადებითი მხარეა ის, რომ პერსონალს არ დასჭირდება ინფორმაციის მუდმივ განახლებაზე ზრუნვა და დროის კარგვა, ის თავისთავად განახლდება და პერსონალზე სრულყოფილი ინფორმაციის მოძებნა მარტივია.

საქართველოს სამეცნიერო-კვლევითი სისტემა საერთაშორისო შეფასებებში

ნაშრომის ამ ნაწილში განვიხილავთ საქართველოს სამეცნიერო კვლევითი – სისტემის ზოგიერთ მაჩვენებელს 1996-2019 წლებში – The SCImago Journal & Country Rank-ის მიხედვით, 2020 წლის 5 ოქტომბრის მდგომარეობით (იხ. ცხრილი 2). როგორც ცხრილიდან ჩანს, საკვლევ პერიოდში ქართველ მეცნიერთა მიერ გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომების რაოდენობა 6,8-ჯერ გაიზარდა (322-დან 2198-მდე), ხოლო 25 წლის მანძილზე სულ შეადგინა 21188. გაზრდილია ციტირებადი ნაშრომების რაოდენობაც (6,2-ჯერ. 320-დან 2010-მდე), ხოლო ციტირებული ნაშრომების რაოდენობამ 3,76-ჯერ მოიმატა (მონაცემები ეყრდნობა Scopus-ის ბაზას).

აღსანიშნავია, რომ 2019 წელს ციტირების რაოდენობა იყო 5842, ხოლო 1996 წელს – 3103. ვფიქრობთ, აუცილებელია გავანალიზოთ ეს არასასურველი შედეგი, რაც ალბათ საქართველოში სამეცნიერო-კვლევითი პროდუქტიულობის არასათანადო სტიმულირების გამოა.

რატომ ვფიქრობთ ასე? დავაკვირდეთ ცხრილში (2) არსებულ მონაცემებს და გამუქებულ სტრიქონებს 2006, 2009, 2012 და 2018 წლებში.

**საქართველოს სამეცნიერო-კვლევითი სისტემის ზოგიერთი
მარკენებელი 1996-2019 წწ.**

ცხრილი 2

წელი	დოკუმენტების /ნაშრომების რაოდენობა	ციტირებადი დოკუმენტების რაოდენობა	ციტირებადი დოკუმენტების რაოდენობა	ციტირების რაოდენობა	თვითციტირების რაოდენობა	ციტირებათა რაოდენობა საშუალოდ 1 დოკუმენტზე	H ინდექსი
1996-2019	21188	19303	13241	331828	39155	15.66	184
2019	2198	2010	832	3103	262	1.41	184
2018	1944	1739	1214	12565	1335	6.46	184
2017	1722	1518	1174	18171	2692	10.55	184
2016	1628	1493	1140	26235	2875	16.11	184
2015	1300	1170	933	30438	2573	23.41	184
2014	1089	991	783	30690	2548	28.18	184
2013	1101	951	759	18252	3158	16.58	184
2012	1153	959	798	33151	3932	28.75	184
2011	1029	883	699	15771	3016	15.33	184
2010	752	668	552	22255	2373	29.59	184
2009	809	735	605	11733	1255	14.50	184
2008	684	648	514	16365	2613	23.93	184
2007	597	553	436	9938	1196	16.65	184
2006	706	651	517	11115	1273	15.74	184
2005	691	649	478	8512	1036	12.32	184
2004	537	510	405	8867	1093	16.60	184
2003	427	411	334	5813	866	13.61	184
2002	429	423	336	8548	918	19.93	184
2001	484	470	366	12135	826	25.07	184
2000	450	441	352	10565	827	23.48	184
1999	390	381	279	5446	609	13.96	184
1998	363	360	260	3889	599	10.71	184
1997	386	369	254	4392	764	11.38	184
1996	322	320	209	3879	516	12.05	184

წყარო: <https://www.scimagojr.com> The SCImago Journal & Country Rank-ის მიხედვით

ცნობილია, რომ ეს არის საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში აკადემიური პერსონალის შესარჩევი, ე.წ. ფართომასშტაბიანი „დიდი“ კონკურსების წლები და შედეგად 2006 წელს დაფიქსირებული ციტირების მაჩვენებელი, 1996 წლის მაჩვენებელთან შედარებით, 2,8-ჯერაა გაზრდილი. 2007 წელს, წინასაკონკურსო წელთან შედარებით, დაბალია მაჩვენებელი, ხოლო 2008 წელს (საკონკურსო 2009 წლის წინა წელი) 1996 წლის შემდგომ ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია (16365 ციტირება). შემდგომი პიკი 2012 საკონკურსო წელს დაფიქსირდა (33151) და მაღალი მაჩვენებელი 2014-2015 წლებში შენარჩუნდა (ორივე წელს 30000-ზე მეტი).

2012 წლის შემდგომი აქტიურობის მიზეზი, ვფიქრობთ, ისაა, რომ 2012 წლის აკადემიური პერსონალის კონკურსზე წარსადგენ „კონკურსანტის ანკეტაში“ გაჩნდა H და G ინდექსების, ციტირების, საერთაშორისო კონკურსებში მონაწილეობის რაოდენობისა და იმპაქტფაქტორიან ჟურნალებში სტატიების გამოქვეყნების მოთხოვნა/გრაფა. როგორც სტატისტიკა ადასტურებს, შედეგმაც არ დააყოვნა. თუმცა, აღსანიშნავია ისიც, რომ 2016 წლის შემდგომ ციტირების მაჩვენებელი შესამჩნევად შემცირდა. ამის ერთ-ერთი მიზეზი, ჩვენი აზრით, ისაა, რომ მეცნიერ-მკვლევრებმა და აკადემიურმა პერსონალმა მიაღწია სკოპუსის ბაზებში ნაშრომების ერთხელ მაინც გამოქვეყნებას და შემდგომი სტიმულების არარსებობის გამო, შეასუსტა აქტივობა. აუცილებელია აღინიშნოს ზემოხსენებული ბაზის სხვა თავისებურებებიც და ისიც, რომ აქტიურად მიმდინარეობს შეფასების კრიტერიუმებზე მუშაობა (Natsvlishvili, 2019, 452-453) რაზეც აქ დეტალურად არ შევჩერდებით.

აღსანიშნავია, რომ ზრდა-კლების ანალოგიური ტენდენციით ხასიათდება საქართველოში თვითციტირების მაჩვენებელიც. 1996-2019 წლებში ეს მაჩვენებელი ნომერ პირველ ქვეყანაში - აშშ-ში იყო 44.5%, ჩინეთში - 57,2%; გაერთიანებულ სამეფოში - 22,4 %; გერმანიაში - 24%; იაპონიაში - 25,6%; საფრანგეთში - 20,5%, იტალიაში - 22,9%, ხოლო საქართველოში - 11,7%, რაც კარგი შედეგია. თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოში მაჩვენებელი დიამეტრულად განსხვავდება ცალკეული ავტორების მიხედვით და ის ზოგჯერ 90%-ის გარშემო მერყეობს, რაც სრულიად მიუღებლად მიგვაჩნია. 2019 წელს იგივე მაჩვენებელი საქართველოში 8,4%-ის ტოლი იყო.

ცხრილიდან ისიც კარგად ჩანს, რომ 1 ნაშრომზე ციტირების მაჩვენებელი წლების მანძილზე იმეორებს ზუსტად იმავე ტენდენციას, რაც აღწერეთ ციტირებისა და თვითციტირების მონაცემებისთვის.

არსებული მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით, ვფიქრობთ, სასურველია სამეცნიერო საქმიანობის საერთაშორისო მაჩვენებლების ანალიზი, მათი გაუმჯობესების ღონისძიებების შემუშავება და სათანადო სტიმულების დანერგვა.

ამ მოსაზრების დასაბუთების მიზნით გავიხსენებთ, რომ 2010 წელს თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის აკადემიური პერსონალი კონფერენციებზე უცხოეთში უმეტესად დასასწრებად მიდიოდა და ერთ-ნიშნა იყო ნაშრომის პრეზენტაციის შემთხვევები. სათანადო დაფინანსების გაზრდის შედეგად, 2019 წელს საერთაშორისო კონფერენციებზე ფაკულტეტის აკადემიური პერსონალის მონაწილეობის მაჩვენებელმა შვიდ ათეულს მიაღწია.

თუმცა ვფიქრობთ, ამჯერად მხოლოდ რაოდენობრივ მაჩვენებლებზე არაა სასურველი აქცენტის გაკეთება, არამედ შედეგის მიხედვით სტიმულირება, რაშიც ვგულისხმობთ იმ პერსონალის წახალისებას, ვინც არის კონფერენციის სექციის თავმჯდომარე, საორგანიზაციო კომიტეტის წევრი და ა.შ. ასევე, ყურადსაღებია კონფერენციაზე წარდგენილ ერთ ნაშრომზე განეული დანახარჯების ეფექტიანად გამოყენების საკითხიც. ცნობილია, რომ ზოგჯერ საერთაშორისო კონფერენციაზე ერთი პერსონალი წარადგენს ერთ (ან ორ) ნაშრომს, ზოგჯერ კი 4-5 თანაავტორი - ერთს. ზოგადად, საერთაშორისო კონფერენციებზე მოხსენებების რაოდენობა ასევე არის უნივერსიტეტების საერთაშორისო რანჟირების ერთ-ერთი მაჩვენებელი და მისი გაუმჯობესებაც აუცილებელია, თუნდაც სასტენდო მოხსენებათა რაოდენობის გაზრდის ხარჯზე.

აღსანიშნავია, რომ სწორედ საერთაშორისო კონფერენციებში მონაწილეობითაა შესაძლებელი მაღალრეიტინგულ ჟურნალებში სტატიების გამოქვეყნება და საერთაშორისო ქსელებში ჩართვა, რის სინერგიულ ეფექტებზეც ქვემოთ ვიმსჯელებთ.

The SCImago Journal & Country Rank-ის მიხედვით ირკვევა, რომ საკვლევ პერიოდში საერთაშორისო თანამშრომლობის შედეგად ნაშრომთა 36.96% (1996 წ), გაიზარდა 70,93 %-მდე 2019 წელს. ამავე პერიოდში, ქართულ მეცნიერთა მიერ შექმნილი ნაშრომების წილი მსოფლიო მაჩვენებელში, ასევე გაზრდილია 0.03%-დან 0,07%-მდე, ხოლო აღმოსავლეთ ევროპაში - 0,43%-დან 0.82%-მდე.

2018 წლის მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე დავოსში აქტიურად გაკეთდა მოხსენებები მეოთხე ინდუსტრიული რევოლუციის შესახებ. ამ აღიარებულმა კვლევითმა ორგანიზაციამ შეცვალა გლობალური კონკუ-

რენტუნარიანობის ინდექსის მაჩვენებლები და ეს ცვლილება დაუკავშირა გაცხადებულ ინდუსტრიულ რევოლუციას. მაჩვენებლები როგორც ადრე, კვლავ 12 მდგენელის მიხედვით იყო დაჯგუფებული. აქ ყურადღებას გავამახვილებთ #12 მდგენელზე – „ინოვაციურობის შესაძლებლობა“. ცხრილში (3) მოცემულია 2018 და 2019 წლებში საქართველოს პოზიცია გლობალური კონკურენტუნარიანობის ანგარიშებში ზემოაღნიშნული მდგენელის მიხედვით. ცხრილიდან ჩანს, რომ 2019 წელს კვლევის ავტორებმა მდგენელის მაჩვენებლები სამ დიდ ჯგუფად დაყვეს, კერძოდ, „ურთიერთქმედება და დივერსიფიცირება“, „კვლევა და განვითარება“ და „კომერციალიზაცია“.

**2018-2019 წლების საქართველოს პოზიცია გლობალური
კონკურენტუნარიანობის ანგარიშებში ინოვაციურობის შესაძლებლობის
მიხედვით**

ცხრილი 3

№		2018	2019
	საქართველოს პოზიცია და გამოკვლეული ქვეყნების რაოდენობა	66/140	74/141
	მდგენელი №12; ინოვაციურობის შესაძლებლობა	85	91
ურთიერთქმედება და დივერსიფიცირება		-	117
12.0 1	სამუშაო ძალის დივერსიფიცირება	116	121
12.0 2	კლასტერების განვითარების დონე	117	120
12.0 3	საერთაშორისო თანაგამომგონებლები	70	78
12.0 4	დაინტერესებულ მხარეებს შორის თანამშრომლობა	91	102
კვლევა და განვითარება		-	75
12.0 5	სამეცნიერო ნაშრომების შეფასება (2018 წელს - H ინდექსი)	74	74
12.0 6	საპატენტო განაცხადები	72	75
12.0 7	დანახარჯები კვლევისა და განვითარებაზე (R&D)	82	82
12.0 8	კვლევითი ინსტიტუტების ხარისხი	75	75
კომერციალიზაცია		-	79
12.0 9	მყიდველთა განვითარების ხარისხი	84	95
12. 10	განაცხადები სავაჭრო ნიშანზე	69	67

წყარო: GCR, 2018, 236-237; GCR, 2019, 234-237.

საქართველოს კარგი პოზიცია არცერთი მაჩვენებლით არა აქვს, თუმცა, განსაკუთრებული ჩავარდნა პირველ მათგანშია. ქვეყანა, ოთხიდან სამი მაჩვენებლით ჩამონათვალში მეორე ასეულში მოხვდა. აღნიშნულის მიზეზია განათლების პოლიტიკის განსაზღვრისას ცოდნის სამკუთხედის, სამმაგი სპირალის და ინოვაციური ეკოსისტემის ფორმირებისთვის (სახელმწიფოს, ბიზნესს, მეცნიერებასა და განათლებას შორის) აუცილებელი კავშირების არარსებობა.

ამ კონტექსტით ვიმსჯელებთ კომპანია „ლომთაგორა“-ს შესახებ, რომელმაც გასულ წელს 1 ჰა-ზე 11 ტონა ხორბლის მიღება შეძლო (რაც ხორბლის წარმოებაში მსოფლიო ბელელი ქვეყნების მაჩვენებელია), ხორბლის ახალი ჯიშები გამოიყვანა, ერთი მათგანი ევროპაში გასულ წელს დაარეგისტრირა და დამატებით 3 ახალ ჯიშზე მიმდინარე წელს განაცხადს ამზადებს. ეს წარმატება სახელმწიფოს, ბიზნესისა და მეცნიერების ეფექტიანი თანამშრომლობის დიალოგის შედეგია. ამ პლატფორმას სისხლხორცეულად უნდა დაუკავშირდეს განათლების სისტემა, რომელიც ამ ახალ ცოდნას გადასცემს მომავალ თაობას.

ცოდნის სამკუთხედის მხარეებს შორის ზემოაღნიშნული კავშირი აუცილებელია, როგორც ამას წარმატებული საერთაშორისო გამოცდილება ადასტურებს, რისი განხორციელებაც მხოლოდ უმაღლესი განათლების სისტემაში სათანადო საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგადაა შესაძლებელი, მათი მოდელის შეცვლით. საერთაშორისო გამოცდილებით ასეთი წარმატებული მოდელი მხოლოდ სამეწარმეო უნივერსიტეტია, სადაც ზემოაღნიშნული დიალოგისთვის საუკეთესო სივრცე ყალიბდება. აღნიშნულის შესახებ მრავალი ცნობილი ავტორი წერს (Audretsch 2014, Etzkowitz and Zhou 2008, Guerrero et al., 2016, Leydesdorff 2012, Rasmussen and Wright 2015 და სხვ.). ამ საკითხზე ჩვენც გვაქვს ნაშრომები უცხოელ თანაავტორებთან ერთად (Gagnidze, Dominici, 2019, Vesperi, Gagnidze 2018). არადა, როგორც საქართველოში განხორციელებული კვლევებიდან ირკვევა, ხშირად ბიზნესი და სახელმწიფო (დაფინანსებული კვლევებით) პარალელური რეჟიმით ხარჯავენ თანხებს ერთიდაიმავე მიზნისთვის (ბრეგვაძე, დალაქიშვილი 2015), ვინაიდან არ არსებობს ისეთი პლატფორმა, როგორიც ხორბლის წარმოებაში შედგა. აღნიშნული კარგად ადასტურებს, რომ საჭიროა განათლების პოლიტიკის ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარებასთან მჭიდრო კავშირით განხილვა (Gagnidze, Maisuradze 2016, Sepashvili 2019). მხედველობაშია მისაღები ის მნიშვნელოვანი ცვლილებები, რაც სამუშაო ძალის სტრუქტურაში მოხდება მეოთხე ინდუსტრიულ რევოლუციასთან დაკავშირებით. ამ შედეგების შერბილებისთვის უნა-

რების განახლების რევოლუციის აუცილებლობას აანონსებენ მსოფლიოში აღიარებული კვლევითი ცენტრები (WEF 2018, RFIR 2016). აღნიშნული პროცესის სწრაფად და მცირე დანაკარგებით წარმართვაში სამეწარმეო უნივერსიტეტს, როგორც მეწარმეობის, სიცოცხლის მანძილზე სწავლების, კვლევების კომერციალიზაციის, ბიზნესის ახალი სახეობების დაწერგვის, ტექნოლოგიის ტრანსფერის მასტიმულირებელს მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია (Gagnidze 2020, Gogorishvili et al. 2019, Lekashvili 2019).

აუცილებელია აღვნიშნოთ, რომ ეკონომიკის ინოვაციური განვითარებისთვის მოწინავე ქვეყნები ცდილობენ ბიზნესში დასაქმებული მკვლევრების წილის ზრდას. ასე, მაგალითად, „ეკ 27“-ში მკვლევართა 45%-ია დასაქმებული კერძო სექტორში. აშშ-ში ეს მაჩვენებელი 78%-ია, ჩინეთში - 62%, ხოლო იაპონიაში - 74%“ (ECRD – 2013, 7). ასევე, „სამუშაო ძალაში ევროკავშირში ყოველ 100 კაცზე 6 მკვლევარია, როცა იგივე მაჩვენებელი აშშ-ში არის 9, ხოლო იაპონიაში – 11. ზრდის ტენდენციით ხასიათდება უმაღლეს განათლებაზე განეული დანახარჯების წილი, რაც ევროკავშირში საშუალოდ მშპ-ის 1,3%-ია, აშშ-ში - 2,7%, ხოლო იაპონიაში - 1,5%“ (COM – 2011, 2,8).

სამეცნიერო პროდუქტიულობის კვლევა საქართველოში

საქართველოში სამეცნიერო კვლევების კომერციალიზაციისა და პროდუქტიულობის შესასწავლად რამდენიმე პროექტი დაფინანსდა. წარმოდგენილი სტატიის თემატიკასთან კავშირშია 2017 წელს რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული სამაგისტრო ნაშრომის – „უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების პროფესორ-მასწავლებლების კვლევითი პროდუქტიულობა საქართველოში“ შესრულებისას განხორციელებული კვლევა. განვიხილავთ ჩატარებული კვლევის ძირითად დასკვნებსა და მიგნებებს.

კვლევის ძირითადი მიზნის მისაღწევად, პირისპირ ინტერვიუს მეტოდით, გამოვიკითხეთ საქართველოს 3 სახელმწიფო და 3 კერძო უნივერსიტეტის 260 პროფესორ-მასწავლებელი, სტრუქტურირებული კითხვარის გამოყენებით. კვლევითი პროდუქტიულობის შეფასება Google Scholar-ის მონაცემთა ბაზის მიხედვით განხორციელდა, საიდანაც განისაზღვრა კვლევაში მონაწილე თითოეული რესპონდენტის მიერ, 2007-2017 წლებში, გამოქვეყნებული პუბლიკაციების რაოდენობა, ციტირების მაჩვენებელი და „H ინდექსი“ (ზაალიშვილი 2018, iv).

ავტორის აზრით, „არსებული გამონაკლისების მაგალითზე იკვეთება ტენდენცია, რომ ქართული უსდ-ები განსაკუთრებით დაბალ შეფასებებს კვლევით კომპონენტში იღებენ, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ეს მიმართულება საქართველოში საკმაოდ სუსტად არის განვითარებული“ (ზაალიშვილი 2018, 4).

კვლევაში აღნიშნულია, რომ „გამოქვეყნებული პუბლიკაციების რაოდენობა, ძირითადად მერყეობდა 0-დან 50 ერთეულამდე, 10 წლის განმავლობაში, თუმცა პროფესორ-მასწავლებლების 50%-ს, აღნიშნულ პერიოდში, 2 ან ნაკლები პუბლიკაცია აქვს, Google Scholar-ის მონაცემთა ბაზის მიხედვით. შერჩეული 6 უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლების 36%-ის პუბლიკაციები საერთოდ არ იძებნება Google Scholar-ის მონაცემთა ბაზაში, 2007-2017 წლებში. მათ 29%-ს აქვს 5-ზე ნაკლები პუბლიკაცია, ბოლო 10 წლის განმავლობაში, რაც ნიშნავს, რომ ისინი 1 ან უფრო ნაკლებ პუბლიკაციას აქვეყნებდნენ ორწლიან პერიოდში. დამატებით, პროფესორ-მასწავლებლების 30% აქვეყნებდა 1 და მეტ პუბლიკაციას, წლის განმავლობაში“ (ზაალიშვილი 2018, 33).

კვლევის შედეგად ავტორი ასკვნის, რომ „2007-2017 წლებში, გამოქვეყნებული ნაშრომების რაოდენობის მიხედვით, ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აქვს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტს, სადაც საშუალო არის 9 ერთეული, ათი წლის განმავლობაში. ასევე, მაღალია თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის მაჩვენებელი. ამავე წლებში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საშუალო მაჩვენებელი 6-ს შეადგენს“ (ზაალიშვილი, 2018, 41). „ჩატარებული ანალიზის შედეგად, გამოიკვეთა ტენდენცია, რომ კვლევაში ჩართული 6 უნივერსიტეტის შემთხვევაში, პროფესორ-მასწავლებლების მცირე ნაწილი ქმნის სამეცნიერო პროდუქტს, უმრავლესობა კი კვლევით აქტივობაში ნაკლებად არის ჩართული“ (ზაალიშვილი 2018, 81).

ზემოაღნიშნულ კვლევაში, მრავალი საინტერესო მოსაზრების მიუხედავად, ვფიქრობთ, შედეგები გარკვეულწილად არაზუსტია იმ მიზეზთა გამო, რაზეც ზემოთ უკვე ვიმსჯელეთ, კერძოდ, არასრულყოფილი და ყალბი ინფორმაციის შემცველი Google Scholar-ის პროფილები, ასევე 2007-2012 წლებში პროფილების შექმნის მოთხოვნის არარსებობა თსუ-ში და შემდგომ – პერსონალის მხრიდან ძირითადი აქცენტის გადატანა გაციფრებული ნაშრომების გამოქვეყნებაზე, რომლებიც ავტომატურად აისახება ბაზაში და სხვა.

კვლევის ავტორის დასკვნებისადმი განსხვავებული შეხედულების მიუხედავად, ვეთანხმებით დასკვნას: „რეგრესიულმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ პროფესორ-მასწავლებლების კვლევითი პროდუქტიულობის

ზრდას ყველაზე კარგად წინასწარმეტყველებს სახელმწიფოსაგან მიღებული დაფინანსების ზრდა, სასწავლო დატვირთვის შემცირება და საერთაშორისო კავშირების გაძლიერება, რაშიც საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოების წევრობა, კვლევა და გამოქვეყნება უცხოელ კოლეგასთან ერთად და საერთაშორისო კონფერენციებში მონაწილეობა იგულისხმება. და ბოლოს, ისეთი სახის ცვლადები, რაც განაპირობებს პროფესორმასწავლებლების დატვირთვის ზრდას, სწავლებისა და ადმინისტრაციული საქმიანობის მიმართულებით, გავლენას ახდენენ არა გამოქვეყნებული პუბლიკაციების რაოდენობაზე, არამედ მათ ხარისხზე. დროის დეფიციტის პირობებში, პროფესორ-მასწავლებლები კვლავ აგრძელებენ გამოქვეყნებას, თუმცა მათი პუბლიკაციების ხარისხი და სამეცნიერო გავლენა მცირდება“ (ზაალიშვილი 2018, 101).

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე 2015 წლიდან დაიწყო სამეცნიერო კვლევების შიდასაუნივერსიტეტო დაფინანსება. მე-4 ცხრილში მოცემულია ფაკულტეტზე მიმართულებების მიხედვით დაფინანსებული კვლევებისა და ჩართული აკადემიური პერსონალის და სტუდენტთა რაოდენობა.

თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე სამეცნიერო კვლევების შიდასაუნივერსიტეტო დაფინანსების მაჩვენებლები 2015-2020 წლებში

ცხრილი 4

წელი	პროექტების საერთო რაოდენობა (მ.შ. მიმართულებების მიხედვით)	მონაწილე ძირითადი აკადემიური პერსონალის რაოდენობა	მონაწილე მონვეული აკად. პერსონალის რაოდენობა	მონაწილე სტუდენტთა რაოდენობა
2015	6 (მ.შ. 3 - ეკონომიკის მიმართულება; 3 - ბიზნესის ადმინისტრირების მიმართულება)	31	1	19
2016	9 (მ.შ. 3 - ეკონომიკისა მიმართულება; 5 - ბიზნესის ადმინისტრირების მიმართულება, 1 - ინტერდისციპლინური)	35	1	24
2019	8 (მ.შ. 3 - ეკონომიკისა მიმართულება; 5 - ბიზნესის ადმინისტრირების მიმართულება)	36	-	18
2020	2 (მ.შ. 2 ბიზნესის ადმინისტრირების მიმართულება)	10	-	5

წყარო: თსუ-ს ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ადმინისტრაციის მიერ მოწოდებული მასაღა.

თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე დაფინანსებულ კვლევებს შორის ყურადღებას გავამახვილებთ 2019 წელს დაფინანსებულ ერთ-ერთ მათგანზე – „აკადემიური პერსონალის შერჩევის კრიტერიუმებისა და მათი საქმიანობის რეგულირების კვლევა“ (პროექტის ხელმ-ლი: ასოცირებული პროფესორი ნ. ხარაძე). მკვლევრება ანალიზი ჩაატარეს publish or perish სისტემის გამოყენებით, რომელიც საშუალებას იძლევა მეტ-ნაკლებად შემცირდეს ხელოვნურად გაზდილი ციტირებები. პროფესორთა მონაცემები აღებული იყო 2019 წლის ივლისი-აგვისტოს პერიოდში. მონაცემებმა აჩვენა, რომ 2012 წლამდე პროფესორთა დიდი ნაწილისათვის არ იყო ცნობილი ციტირების სისტემა, რაც 97 პერსონალის მონაცემების ანალიზით დადასტურდა, კერძოდ, 68 მათგანს დაუფიქსირდა ნულოვანი მაჩვენებელი, 2019 წელს ასეთი ამ პერსონალის რაოდენობა 34 იყო.

ვფიქრობთ, მთლიანად თსუ-სა და ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე შექმნილი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად, აუცილებელია ერთიანი მინიმალური მოთხოვნებისა და სტიმულების ღონისძიებების განსაზღვრა/დანერგვა თსუ-ის ყველა ფაკულტეტზე. ასე მსჯელობის საფუძველს გვაძლევს ის ფაქტი, რომ საუნივერსიტეტო დაფინანსება თსუ-ის იურიდიულ ფაკულტეტზე ყველაზე მაღალია, ვინაიდან ფაკულტეტის თითოეულ აკადემიურ პერსონალს ბოლო 10 წლის მანძილზე მინიმუმ სამჯერ აქვს მიღებული დაფინანსება, ხოლო პროდუქტიულობა სხვა ფაკულტეტებთან შედარებით - დაბალი. ამავე წყაროს მიხედვით ეს მაჩვენებელი ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე 1-ის ტოლია“ (ზაალიშვილი, 2018, 51-52). შედეგზე ორიენტირებული სტიმულირების ფორმას იყენებს თსუ-ში ყველაზე წარმატებული და მთავარი გამწევი ძალა - ზუსტი და საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტი, რაც გასაზიარებელი გამოცდილებაა.

დასკვნები და რეკომენდაციები

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან ირკვევა, რომ საქართველოში (ისევე, როგორც აღმოსავლეთის პარტნიორობის სხვა ქვეყნებში) საჭიროა სამეცნიერო კვლევების ხელშეწყობა და, შესაბამისად, ქვეყნის სამეცნიერო-კვლევითი სისტემის საერთაშორისო შეფასებებში პოზიციის გაუმჯობესება. ვინაიდან საქართველოში სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების უმეტესობა უნივერსიტეტების დაქვემდებარებაშია, აუცილებელია

ლია უნივერსიტეტებმა რადიკალურად შეცვალონ სტრატეგია კვლევების პროდუქტიულობის ასამაღლებლად და იდეების კომერციალიზაციის ხელშესაწყობად. საამისოდ, საჭიროდ მიგვაჩნია შემდეგი ღონისძიებების გატარება:

- ვინაიდან კვლევამ ცხადჰყო პერსონალის პროდუქტიულობის კავშირი საკონკურსო ვადებთან, ხოლო ქვეყნისა და თსუ-ის ინტერესი სამეცნიერო პროდუქტიულობის ყოველწლიური სტაბილური ზრდაა, უნივერსიტეტებში სასურველია დაინერგოს ყოველწლიური თვითანგარიშების პრაქტიკა, რაც დაეყრდნობა თითოეული აკადემიური პერსონალისთვის შემუშავებული მინიმალური მოთხოვნების შემოღებას სათანადო სტიმულირების საფუძველზე (გამოქვეყნებული ნაშრომების რაოდენობა, კონფერენციებში მონაწილეობა, ციტირება – არამხოლოდ თვითციტირება, კვლევით პროექტებში მონაწილეობა, აღიარებულ ბაზებში ნაშრომის გამოქვეყნება და სხვა);

- გაიზარდოს სამეცნიერო კვლევების დაფინანსების მოცულობა სახელმწიფოსა და უნივერსიტეტების მხრიდან. დაფინანსება მოხდეს როგორც თემატური კონკურსების მიხედვით (გუნდური მუშაობის წახალისება), ასევე, მიღწეულ შედეგზე ორიენტირებით (ინდივიდუალიზმის წახალისება). დაფინანსება მიმართული იქნეს ქვეყნის ეკონომიკის დარგების განვითარების ინტერესების გათვალისწინებით (ასევე, ცალკეულ ბიზნესთან დიალოგის შედეგად), როგორც ეს ფირმა „ლომთაგორა“-ს შემთხვევაში ხორციელდება;

- ხელი შეეწყოს პროფესორ-მასწავლებლების საერთაშორისო სამეცნიერო კავშირების გაღრმავებას. სტიმულირებულ იქნეს საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოების წევრობა, კვლევა და გამოქვეყნება უცხოელ კოლეგებთან ერთად, საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალების რედაქციის წევრობა, რეცენზენტობა, საერთაშორისო კონფერენციებში მონაწილეობა;

- ვინაიდან საერთაშორისო სამეცნიერო რეიტინგებში მნიშვნელოვანია ციტირების, ნაშრომთა რაოდენობის და სხვა მაჩვენებლები, მოსაწესრიგებელია მეცნიერთა და აკადემიური პერსონალის პროფილები სამეცნიერო პლატფორმებზე, რაც უნდა განხორციელდეს სპეციალურად დატრენინგებული ადმინისტრაციული პერსონალის დახმარებით/ორგანიზებით;

- შემცირდეს როგორც აკადემიური პერსონალის, ასევე სტუდენტთა სასწავლო დატვირთვა და გაიზარდოს კვლევითი კომპონენტის წილი, როგორც პერსონალის, ასევე სტუდენტთა სასწავლო პროგრამაში, მათ-

თვის სამეწარმეო და კვლევითი უნარ-ჩვევის გამომუშავების მიზნით. ციფრული ეკონომიკის პირობებში უნივერსიტეტების მხრიდან მხოლოდ სასწავლო კომპონენტზე ასეთი დიდი აქცენტირება მის მოძველებულ და თანამედროვე მოთხოვნებისადმი შეუფერებელ მოდელზე მეტყველებს.

ვფიქრობთ, ყოველივე ზემოაღნიშნული ხელს შეუწყობს სამეცნიერო კვლევების პროდუქტიულობის ამაღლებას და საერთაშორისო შეფასებებში ქვეყნისა და თსუ-ის პოზიციების მნიშვნელოვნად გაუმჯობესებას.

P.S. სამადლობელი – სტატიაში წარმოდგენილია იმ კვლევის ნაწილი, რომელიც მხარდაჭერილია **ევროკომისიის (EU), დემოკრატიის მხარდაჭერის ეროვნული ფონდის (NED) და აღმოსავლეთის პაჩნიოხობის სამოქალაქო საზოგადოების ფონდის (EaP CSF) მიერ** (პროექტი „კვლევისა და შემუშავების სფეროში EaP და ევროკავშირის შორის თანამშრომლობის გაძლიერება აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნების ეროვნული კვლევითი სისტემების შედარებითი ანალიზის გზით“).

ლიტერატურა:

- ბრეგვაძე თ., დალაქიშვილი მ. (2015). „კვლევის კომერციალიზაციის შესაძლებლობები საქართველოში ბიოლოგიისა და ბიოტექნოლოგიების მიმართულებით“, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ.
- ზაალიშვილი ლ. (2018). უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების პროფესორ-მასწავლებლების კვლევითი პროდუქტიულობა საქართველოში. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ. <http://eprints.iliauni.edu.ge/8575/>
- Audretsch D.B. (2014). 'From the entrepreneurial university to the university for the entrepreneurial society', Journal of Technology Transfer, Vol. 39, No. 3, pp. 313–321. DOI 10.1007/s10961-012-9288-1
- COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Supporting growth and jobs. Brussels, 20.9.2011.
- <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0567&from=EN> /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- Etzkowitz H. and Zhou Ch. (2008). „Introduction to special issue Building the entrepreneurial university: a global perspective“, Science and Public Policy, Vol. 35 No. 9, pp.627-635. <https://doi.org/10.3152/030234208X363178>
- Gagnidze I. (2020). The Role of Entrepreneurial Universities for Responding the challenges of Reskilling Revolution. V International Conference “Strategic Imperatives of Modern Management” Kyiv, pp. 326-329. <https://ir.kneu.edu.ua/bit>

- stream/handle/2010/32952/sism_20_323-327.pdf?sequence=1 /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- Gagnidze I., Dominici G. (2019). Effectiveness of an Entrepreneurial Universities and Spin-offs: Experiences and Challenges. 6th International Symposium “BORDERS WITHOUT BORDERS”, Pavia, Italy, Ab.61
 - Gagnidze I., Maisuradze N. (2016). „Systemic Effects of International Educational and Scientific links. Proposals for the development of educational and scientific national system in Georgia’, Int. J. Markets and Business Systems, Vol. 2, No. 1, pp.25–44. <https://doi.org/10.1504/IJMABS.2016.078102>
 - Gogorishvili I., Gagnidze I., Papachashvili N. (2019). Innovative Approaches in Higher Education System. 6th International Symposium “BORDERS WITHOUT BORDERS”, Pavia, Italy, Ab.56 <http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf#page=214> /ბოლო ნახვა 9 ნოემბერი, 2020/
 - Guerrero M., Urbano D., Fayolle A. (2016). Entrepreneurial Activity and Regional Competitiveness: Evidence from European Entrepreneurial Universities, The Journal of Technology Transfer, Vol. 41 No1, pp. 105-131.
 - <http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf#page=234> /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
 - <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-23>
 - <https://forebears.io/> /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
 - Lekashvili E. (2019). Management on Innovations in Georgian Higher Educational Institutions: Key Problems with teaching Economic Science. Marketing and Management of Innovations. UDC 378.147:33, pp.281-293;
 - Leydesdorff L. (2012). The Triple Helix of University-Industry-Government Relations, Forthcoming in: Elias Carayannis and David Campbell (Eds.), Encyclopedia of Creativity, Innovation, and Entrepreneurship, New York: Springer. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1996760> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1996760>
 - Natsvlshvili I. (2019). ALTERNATIVE APPROACHES FOR RESEARCH ASSESSMENT STRATEGIES IN THE BUSINESS OF HIGHER EDUCATION. Proceedings of the International Internet Conference “BUSINESS STRATEGY: FUTUROLOGICAL CHALLENGES”. Kyiv, pp. 451-457.
 - Nuttall G. (2018 10 May). The Revolution Is Coming Are We Ready; <https://www.nicva.org/article/the-revolution-is-coming-are-we-ready> /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
 - Rasmussen E., Wright M. (2015). “How Can Universities Facilitate Academic Spin-offs? An Entrepreneurial Competency Perspective’, The Journal of Technology Transfer, Vol. 40 No. 5, pp.782-799.
 - Reskilling for the Fourth Industrial Revolution. Formulating a European Strategy. Dittrich, P.J. Jacques Doloeres Institut, Berlin, Policy Paper 175, 3 November 2016.

<https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/digitalskill-jdib-nov2016.pdf> /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/

- Schwab K., Zahidi S. (2018). 10 things you - and your government - should know about competitiveness in the Fourth Industrial Revolution, [Online] 16 October. www.weforum.org /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- SCImago, (n.d.). SJR-SCImago Journal & Country Rank [Portal]. <http://www.scimagojr.com> /ბოლო ნახვა 5 ოქტომბერი, 2020/
- Sepashvili I. (2019). Knowledge Triangle: Innovation Policy Approach to Strengthen National Competitiveness. VI International Symposium, "Borders without Borders", Pavia, Italy, 2019, Ab.37. <http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf> /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- Shatberashvili O., Aslamazishvili N., Gagnidze I., Porsescu S., Nochvai V., Chilingaryan K., Ivanchenko K., Pogosyan G. (2020). Enhancing EaP-EU Cooperation in R&I Through Comparative Analyses of EaP National Research Systems. EaP CSF. (In press).
- Support for Continued Data cCollection and Analysis Concerning Mobility Patterns and Career Paths of Researchers, Deliverable 8 –European Research Area, Brussels, August 2013, https://cdn4.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/final_report_0.pdf /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- The Future of Jobs Report 2018, Centre for the New Economy and Society. World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum, 2016 http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- Towards a Reskilling Revolution A Future of Jobs for All. World Economic Forum. In collaboration with The Boston Consulting Group. Insight Report. January 2018 http://www3.weforum.org/docs/WEF_FOW_Reskilling_Revolution.pdf
- Vesperi W., Gagnidze I. (2018). "Rethink University system: towards Entrepreneurial University" V International Symposium "Cocreating Responsible Futures in the Digital Age", Naples, Italy, pp.210-211. <http://bslab-symposium.net/Napoli-2018/BOA-BSLAB-Symposium-2018.pdf>
- World Economic Forum; The Global Competitiveness Report 2018, Country/Economy Profiles, Georgia <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>
- World Economic Forum; The Global Competitiveness Report 2018, Country/Economy Profiles, Georgia http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

- www.inovdev.ge /ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/
- კომპანია „ლომთაგორა“-ს ოფიციალური გვერდი <https://lomtagora.com/> / ბოლო ნახვა 8 ნოემბერი, 2020/

References:

- Audretsch D.B. (2014). „From the entrepreneurial university to the university for the entrepreneurial society“, Journal of Technology Transfer, Vol. 39, No. 3, pp. 313–321. DOI 10.1007/s10961-012-9288-1
- Bregvadze T., Dalakishvili M. (2015). *კვლევის კომერციალიზაციის შესაძლებლობები საკარტველო ბიოლოგიისა და ბიოტექნოლოგიების მიმართულებით*. [Research Commercialization Opportunities in Biology and Biotechnology in Georgia. Needs research. Ilia State University. Tb.] In Georgian.
- COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Supporting growth and jobs. Brussels, 20.9.2011. <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0567&from=EN> /Last seen 8 November, 2020/
- Etzkowitz H. and Zhou Ch. (2008). „Introduction to special issue Building the entrepreneurial university: a global perspective“, Science and Public Policy, Vol. 35 No. 9, pp.627-635. <https://doi.org/10.3152/030234208X363178>
- Gagnidze I. (2020). The Role of Entrepreneurial Universities for Responding the challenges of Reskilling Revolution. V International Conference “Strategic Imperatives of Modern Management” Kyiv, pp. 326-329. https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/32952/sism_20_323-327.pdf?sequence=1 /Last seen 8 November, 2020/
- Gagnidze I., Dominici G. (2019). Effectiveness of an Entrepreneurial Universities and Spin-offs: Experiences and Challenges. 6th International Symposium “BORDERS WITHOUT BORDERS”, Pavia, Italy, Ab.61
- Gagnidze I., Maisuradze N. (2016). „Systemic Effects of International Educational and Scientific links. Proposals for the development of educational and scientific national system in Georgia“, Int. J. Markets and Business Systems, Vol. 2, No. 1, pp.25–44. <https://doi.org/10.1504/IJMABS.2016.078102>
- Gogorishvili I., Gagnidze I., Papachashvili N. (2019). Innovative Approaches in Higher Education System. 6th International Symposium “BORDERS WITHOUT BORDERS”, Pavia, Italy, Ab.56 <http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf#page=214> /Last seen 9 November, 2020/
- Guerrero M., Urbano D., Fayolle A. (2016). Entrepreneurial Activity and Regional Competitiveness: Evidence from European Entrepreneurial Universities, The Journal of Technology Transfer, Vol. 41 No1, pp. 105-131.

- <http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf#page=234> /Last seen 8 November, 2020/
- <https://forebears.io/> //Last seen 8 November, 2020/
- <https://lomtagora.com/> /Last seen 8 November, 2020/
- Lekashvili E. (2019) Management on Innovations in Georgian Higher Educational Institutions: Key Problems with teaching Economic Science. Marketing and Management of Innovations. UDC 378.147:33, pp.281-293; <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.1-23>
- Leydesdorff L. (2012). The Triple Helix of University-Industry-Government Relations, Forthcoming in: Elias Carayannis and David Campbell (Eds.), Encyclopedia of Creativity, Innovation, and Entrepreneurship, New York: Springer. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1996760> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1996760>
- Natsvlshvili I. (2019). Alternative Approaches for Research Assessment Strategies in the Business of Higher Education. Proceedings of the International Internet Conference “Business Strategy: Futurological Challenges”. Kyiv, pp. 451-457.
- Nuttall G. (2018 10 May). The Revolution Is Coming Are We Ready; <https://www.nicva.org/article/the-revolution-is-coming-are-we-ready> /Last seen 8 November, 2020/
- Project “Enhancing EaP-EU Cooperation in R&I through Comparative Analyses of EaP National Research Systems” <https://www.inovdev.ge> /Accessed 8 November, 2020/
- Rasmussen E., Wright M. (2015) “How Can Universities Facilitate Academic Spin-offs? An Entrepreneurial Competency Perspective’, The Journal of Technology Transfer, Vol. 40 No. 5, pp.782-799.
- Reskilling for the Fourth Industrial Revolution. Formulating a European Strategy. Dittrich, P.J. Jacques Doloers Institut, Berlin, Policy Paper 175, 3 November 2016. <https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2018/01/digitalskill-jdib-nov2016.pdf> /Last seen 8 November, 2020/
- Schwab K., Zahidi, S. (2018). 10 things you - and your government - should know about competitiveness in the Fourth Industrial Revolution, [Online] 16 October. www.weforum.org / Last seen 8 November, 2020/
- SCImago, (n.d.). SJR — SCImago Journal & Country Rank [Portal]. Retrieved 05.10.2020 from <http://www.scimagojr.com> / Last seen 5 October, 2020/
- Sepashvili I. (2019). Knowledge Triangle: Innovation Policy Approach to Strengthen National Competitiveness. VI International Symposium, “Borders without Borders”, Pavia, Italy, 2019, Ab.37. <http://bslab-symposium.net/Pavia-2019/BSLAB-%20Book%20of%20Abstract-Pavia-2019.pdf> /Last seen 8 November, 2020/
- Shatberashvili O., Aslamazishvili N., Gagnidze I., Porsescu S., Nochvai V., Chilingaryan K., Ivanchenko K., Pogosyan G. (2020). Enhancing EaP-EU Cooperation in R&I

- Through Comparative Analyses of EaP National Research Systems. EaP CSF. (In press).
- Support for Continued Data Collection and Analysis Concerning Mobility Patterns and Career Paths of Researchers, Deliverable 8 –European Research Area, Brussels, August 2013, https://cdn4.euraxess.org/sites/default/files/policy_library/final_report_0.pdf /Last seen 8 November, 2020/
 - The Future of Jobs Report 2018, Centre for the New Economy and Society. World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf / Last seen 8 November, 2020/
 - The Future of Jobs: Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution, World Economic Forum, 2016 http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf /Last seen 8 November, 2020/
 - Towards a Reskilling Revolution A Future of Jobs for All. World Economic Forum. In collaboration with The Boston Consulting Group. Insight Report. January 2018 http://www3.weforum.org/docs/WEF_FOW_Reskilling_Revolution.pdf
 - Vesperi W., Gagnidze I. (2018). “Rethink University system: towards Entrepreneurial University” V International Symposium “Cocreating Responsible Futures in the Digital Age”, Naples, Italy, pp.210-211. <http://bslab-symposium.net/Napoli-2018/BOA-BSLAB-Symposium-2018.pdf>
 - World Economic Forum; The Global Competitiveness Report 2018, Country/Economy Profiles, Georgia <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>
 - World Economic Forum; The Global Competitiveness Report 2018, Country/Economy Profiles, Georgia http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
 - Zaalishvili L. (2018). umaghlesi saganmanatleblo dawseebulebebis professor-maswavleblebis kvleviti produqtiuloba sakartveloshi. [The research productivity of professors of higher education institutions in Georgia. Ilia State University. Tb. Master Thesis] in Georgian. <http://eprints.iliauni.edu.ge/8575/>

The Scientific-Research System of Georgia in International Evaluations and Some Directions of Its Improvement¹

Ineza Gagnidze

Associate Professor

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

Ineza.gagnidze@tsu.ge

The rapid and leapfrogging development of the world economy is linked to the Fourth Industrial Revolution. It is estimated that “across all industries, by 2022, growth in emerging professions is set to increase their share of employment from 16% to 27% (11% growth)” (WEF FJR 2018, viii), “57% of workplaces in OECD countries will be at risk of automation” (Nuttall, 2018), “by one popular estimate, 65% of children entering primary school today will ultimately end up working in completely new job types that don’t yet exist” (WEF FJ 2016, 3). Such predictions give researchers the basis for announcing Reskilling Revolution (WEF, 2018; RFIR, 2016). It can be said with high probability that scientific research can’t be replaced by artificial intelligence.

A part of the research funded by the European Union is given in the article and the scientific-research system of Georgia in international indicators together with the Eastern Partnership Countries is discussed. In 1996-2019, Georgia was third among the Eastern Partnership Countries after Ukraine (42nd place) and Belarus (67th place). It should be noted that Belarus and Georgia have an equal H index (184, despite the difference of 18 positions in the overall ranking), but Armenia has a better indicator (190). The innovation opportunities of Georgia are analyzed based on reports of the World Economic Forum for 2018-2019. Georgia has a good position with none of the indicators, but a special failure is in the first of them. The country turned out to be in the second hundreds with three indicators from four in the list. The reason for this is the lack of necessary connections for the formation of the knowledge triangle, the triple spiral and the innovative ecosystem (between the State, Business, Science and Education) in defining education policy.

¹ **Gratitude:** The author gratefully acknowledges funding received from the EU, NED and EaP CSF Foundations. The article presents some of the research that is supportive by EU, NED and EaP CSF. (Project title: “Enhancing EaP-EU Cooperation in R&I through Comparative Analyses of EaP National Research Systems”).

The analysis presented in the article is based on studies conducted in Georgia on the productivity of scientific research. There have been offered the ways to improve the situation, in particular: introduction of minimum requirements for TSU Academic Staff based on appropriate incentives; increasing the volume of funding for scientific research from the State and Universities; funding must be provided according to thematic competitions (Encourage Teamwork), as well as focusing on the achieved result (Encourage Individualism); funding must be directed to the development interests of the sectors of Country's economy; encouraging the membership in the international scientific community, research and publication with a foreign colleague, membership in the editorial board of international scientific journals, reviewing, participation in international conferences and others.

Keywords: Eastern Partnership countries, scientific research system, global competitiveness, innovation opportunity, entrepreneurial university.

JEL Codes: D41, L26, O31

ჯანდაცვაზე ხელმისაწვდომობა, როგორც ფუნდამენტური უფლება თუ პრივილეგია?

თენგიზ ვერულავა

პროფესორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
tengiz.verulava@gmail.com

რევაზ ჯორბენაძე

მედიცინის დოქტორი

გ. ჩაფიძის გადაუდებელი კაჩილოლოგიის
ცენტრის აღმასრულებელი დირექტორი
revaz.jorbenadze@ecc.ge

ჯანმრთელობის დაცვის უფლება გულისხმობს სახელმწიფოს ვადე-
ბულებას მოსახლეობა უზრუნველყოს აუცილებელი სამედიცინო სერვისე-
ბით, მიუხედავად მათი გადახდისუნარიანობისა. ჯანმრთელობის დაცვის
უფლება სახელმწიფოსგან მოითხოვს ისეთი პოლიტიკის და სამოქმედო
გეგმების შემუშავებას, რომელთაც მიიღწევა ყველასათვის ხელმისაწ-
ვლოში ჯანდაცვა. ჯანმრთელობის სერვისები ახ შეიძლება განიხილებო-
დეს როგორც მხოლოდ პეისონალური პასუხისმგებლობა, ხადგან მისი სო-
ციალური-ეკონომიკური ბუნების გამო, მასზე მოთხოვნა ხშირად ატახებს
ახამხოლოდ ინდივიდუალური, ახამედ სოციალური ხასიათსაც და მოითხოვს
მომხმარებელთა სახსრების გაერთიანებას. სამედიცინო ბაზრის ისეთი
თავისებულებები - ჩისკი და გაუჩკვევლობა, ახასხური ინფორმაცია, შე-
ზღუდული კონკურენცია, გაჩეგანი ეფექტები, საზოგადოებრივი სიკეთის
წახმოება, განაპირობებს სამედიცინო ბაზაზე ეკონომიკური უჩითი-
ხოტობების განსაკუთრებულ ფოჩმებს, ხაც მოითხოვს სათანადო ჩეგული-
რების მექანიზმების შემუშავებას. ევხოპის ქვეყნებში, სადაც ინდივი-
დის ფინანსური წვდომა ჯანდაცვაში ახ აჩის დამოკიდებულება მისი ჯან-
მრთელობის ჩისკზე, მოქმედებს უნივერსალური, საყოველთაო ჯანდაცვის
პიჩინციპი, რომელიც ფაჩავს მთელ მოსახლეობას. აღამიანი უმაღლესი
სოციალური ეჩითუდია, რომლისთვისაც, ჯანმრთელობის დაცვა უფლებად
და ახა პიჩივიდევიად განიხილება ახამხოლოდ ჰუმანისტური და ეთიკური
მიზეზებით, ახამედ პჩაგმატური, უტილიტარული მიდგომების გამოც, ხა-
დგან უნივერსალური ხელმისაწვდომობას საჩებელი მოაქვს როგორც ინდი-
ვიდისათვის, ასევე საზოგადოებისთვისაც, ხადგან უზრუნველყოფს სამუ-
შაო ძადის პროექტიულობის ზჩდას.

საკვანძო სიტყვები: ჯანდაცვა, ადამიანის უფლება, ჯანდაცვის უფლება, უნივერსალური ჯანდაცვა.

JEL Codes: I10, I11, I18

შესავალი

ადამიანის უფლება ნიშნავს, რომ იგი იურიდიულად გარანტირებულია სამართლებრივი ნორმებით და მას იცავს ისეთი ქმედებებისაგან, რაც არღვევს მის თავისუფლებას და ღირსებას (United Nations, 1999). ადამიანის უფლებები უნივერსალურია. საერთაშორისო საზოგადოება ადამიანის უფლებებს უნდა განიხილავდეს გლობალურად, სამართლიან და თანასწორ საფუძველზე. მიუხედავად იმისა, რომ გასათვალისწინებელია ეროვნული თავისებურებები, სახელმწიფო პასუხისმგებელია დაიცვას ადამიანის უფლებები (United Nations, 1993).

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, საერთაშორისო საზოგადოებამ მიიღო ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (1948). 1966 წელს მიღებულ იქნა საერთაშორისო პაქტი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ და საერთაშორისო პაქტი სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების შესახებ. ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო პაქტები სავალდებულოა სახელმწიფოებისათვის, რომლებმაც მისი რატიფიცირება მოახდინეს.

უფლებები ორი კატეგორიისაა: ინდივიდუალური თავისუფლებები და მოსახლეობაზე დაფუძნებული უფლებამოსილებები. ეს უკანასკნელი მოითხოვს, რომ მთავრობამ გამოყოფს სათანადო თანხები მომსახურებებისათვის ან დაავალოს ორგანიზაციებს მომსახურების გადახდა, მაგალითად, განათლების ან ჯანმრთელობის დაცვის უფლება (Bodenheimer, 2005).

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ ჯანმრთელობის უფლება და ჯანმრთელობის დაცვის უფლება. ჯანმრთელობა არის ინკლუზიური, ყოვლისმომცველი უფლება, რომელიც მოიცავს ჯანმრთელობის განმსაზღვრელ უამრავ დეტერმინანტს, როგორიცაა სასმელი წყალი, სათანადო სანიტარული და საცხოვრებელი პირობები, ჯანსაღი სამუშაო და გარემო პირობები (San Giorgi, 2012). მაგალითად, ჯანმრთელობის უფლება გულისხმობს ეკონომიკური უთანასწორობის აღმოფხვრას, რადგან პირადი შემოსავალი ჯანმრთელობის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი დეტერმინანტია (Isaacs and Schroeder, 2004).

ბევრი საერთაშორისო დოკუმენტი, როგორიცაა - ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის კონსტიტუცია (1946), ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია (1948), ალმაათის დეკლარაცია (1978) განიხილავს ჯანმრთელობას, როგორც სრულ ფიზიკურ, ფსიქიკურ და სოციალურ კეთილდღეობას და არამხოლოდ დაავადების არარსებობას, რაც ადამიანის ფუნდამენტური უფლებაა და რომ ჯანმრთელობის მაქსიმალური დონის მიღწევა, მსოფლიო მასშტაბით ყველაზე მნიშვნელოვანი სოციალური მიზანია, რომლის რეალიზაციაც ჯანდაცვის სექტორის გარდა მოითხოვს სხვა მრავალი სოციალური და ეკონომიკური სექტორების ქმედებებს (WHO, 1948; WHO, 1978).

მსოფლიოს 109 ქვეყანა ქვეყანა აღიარებს ჯანდაცვას როგორც ფუნდამენტურ უფლებას, რაც მათსავე ეროვნულ კონსტიტუციებშია დაცული (Kinney, 2001; Curran, 1989). რომის პაპმა იოანე XXIII, 1963 წელს გამოქვეყნებულ ენციკლიკში „Pacem in Terris“ (მშვიდობა დედამიწაზე) მკაფიოდ მოსაზრება, რომ ჯანმრთელობის დაცვა უფლებაა და არა პრივილეგია (Pope John XXIII, 1963).

ჯანმრთელობის უფლება მოითხოვს გაცილებით ფართო გარანტიას, ვიდრე ჯანმრთელობის დაცვის უფლება, რადგან ჯანმრთელობის დაცვა ჯანმრთელობის განმსაზღვრელი მხოლოდ ერთი ფაქტორია. წინამდებარე სტატიაში განვიხილავთ ჯანდაცვის უფლებას.

ჯანდაცვაზე ხელმისაწვდომობის ფილოსოფიური ასპექტები

საინტერესოა საკითხის - ჯანდაცვაზე ხელმისაწვდომობა ადამიანის უფლებაა თუ პრივილეგია - განხილვა, ფილოსოფიური ასპექტით.

ბერძენი ფილოსოფოსის არისტოტელეს (ძვ.წ. 384-322) მტკიცებით, ყველაფერს, რაც ცოცხალია, აქვს სული (Aristotle, 1995). სული სიცოცხლის მომცემი ძალაა და პასუხისმგებელია ყველა ცოცხალის განვითარებაზე. სული გადის სრულქმნის, სრულყოფის გზას, რომლის მისაღწევად საჭიროა მისი ზრდა. სული ვერ გაიზრდება თავისთავად, საკუთარი ძალებით. მისი განვითარებისათვის აუცილებელია როგორც ადამიანის, ასევე მთელი საზოგადოების ძალისხმევა (Talyor, 1955).

არისტოტელეს მიხედვით, კაცობრიობა ვერ იქნება უკეთესი, თუ ადამიანი არსებობს მხოლოდ თავისთავად, საკუთარი ძალებით და მასზე არ ზრუნავს საზოგადოებრივი მექანიზმები. იგივე შეიძლება ითქვას ადამიანის ჯანმრთელობაზეც, რომელიც ვერ მიიღწევა მხოლოდ თავისთავად,

საკუთარი ძალებით. ადამიანის ჯანმრთელობისათვის აუცილებელია საზოგადოების ძალისხმევა.

თომას ჰობსი (1588-1679) თავის ნაწარმოებში - „ლევიათანი“, წარმოგვიდგენს „ბუნებით უფლებას“ (jus naturales) და „ბუნებით კანონს“ (lex naturalis). „ბუნებითი უფლება არის ადამიანის თავისუფლება, გამოიყენოს საკუთარი ძალა ისე, როგორც სურს, საკუთარი სიცოცხლის შესანარჩუნებლად და, შესაბამისად, მოიმოქმედოს ნებისმიერი რამ, რაც მისი აზრით, ამ მიზნის მიღწევის საუკეთესო გზაა“ (ჰობსი, 2014).

ბუნებითი უფლებისაგან განსხვავებით, „ბუნებითი კანონი“, ანუ გონება ადამიანს საშუალებას აძლევს გაერკვეს თუ რა უნდა გაკეთდეს სიცოცხლის შესანარჩუნებლად. როდესაც ადამიანებს აქვთ თავისუფლება „აკეთონ ის, რაც მოესურვებათ, ყველანი ერთმანეთთან ომის მდგომარეობაში არიან“ (ჰობსი, 2014). ბუნების კანონი მოითხოვს თითოეულმა ჩვენგანმა დათმოს თავისი უფლება, უარი თქვას თავისუფლებაზე და ამით მეტი თავისუფლება მისცეს სხვა ადამიანებს. ამ დათმობით ადამიანები ფიქრობენ, რომ სხვებსაც იგივე კეთილგანწყობა ექნებათ მათ მიმართ და ისინიც დათმობენ თავისუფლებას. როდესაც ადამიანი თმობს თავისუფლებას ან რაიმე უფლებას სხვას გადასცემს, „ის ამას აკეთებს იმის გამო, რომ თავად იღებს ტოლფას უფლებებს... უფლების დათმობის ან გადაცემის მოტივი და მიზანი სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის პიროვნული უსაფრთხოება იმ თვალსაზრისით, რომ მას ჰქონდეს საშუალება, დაიცვას თავისი სიცოცხლე“ (ჰობსი, 2014).

„ვალდებულება“ იქმნება „ბუნებითი უფლების უარყოფით“. „ბუნებითი უფლება“ ადამიანისგან არ მოითხოვს ვალდებულებებს. ბუნებით მდგომარეობაში ყველა თავის თავსაა მინდობილი და ადამიანს შეუძლია მოიმოქმედოს ყველაფერი, რაც მის ინტერესებს შეესაბამება. „ბუნებითი უფლების“ უარყოფით საზოგადოების ყველა წევრი ვალდებულებას კისრულობს ერთმანეთის წინაშე, რომ ექნებათ მშვიდობიანი თანაარსებობა და ამით უზრუნველყონ ერთმანეთის უსაფრთხოება. როდესაც ადამიანები უარს ამბობენ „ბუნებით უფლებაზე“ ან მას გადასცემენ სხვას, წარმოიქმნება ხელშეკრულება ან შეთანხმება. „ბუნებითი უფლებიდან“ „ბუნებით კანონზე“ გადასვლა ხდება საზოგადოებრივი ხელშეკრულების სახით: ადამიანები თანხმდებიან კანონს დაემორჩილონ, რადგან ალტერნატივა საყოველთაო ომის მდგომარეობაა.

ჰობსის კონცეფციას თუ განვიხილავთ ჯანმრთელობასთან მიმართებით, უსაფრთხო ცხოვრებისათვის ადამიანები სამედიცინო მომსა-

ხურებაზე ხელმისაწვდომობის „უფლებას“ გადასცემენ საზოგადოებას, რომელშიც ყველა წევრი ურთიერთთანამშრომლობის პირობას დებს. ანუ, საზოგადოება თანხმდება, რომ ჯანმრთელობის დაცვა არის უფლება და ის ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ყველასთვის.

ამერიკელი პუბლიცისტი თომას პეინი (1737-1809) ერთმანეთისაგან განასხვავებს ბუნებრივსა (natural rights) და სამოქალაქო უფლებებს (civil rights) (Paine, 1999). ბუნებრივი უფლებები ადამიანს თავისი არსებობის ძალით ეკუთვნის (რწმენის თავისუფლება, აზრის გამოხატვის უფლება, ბედნიერებისაკენ სწრაფვა...), ხოლო სამოქალაქო უფლებები ადამიანს აქვს იმდენად, რამდენადაც იგი საზოგადოების წევრია. სამოქალაქო უფლებები საზოგადოების მიერაა გარანტირებული. მათი სრულყოფილად განხორციელება საზოგადოების დახმარების გარეშე ინდივიდს არ შეუძლია.

სამოქალაქო უფლებები წარმოიშვა ბუნებრივი უფლებებიდან. ადამიანს მართო არ შეუძლია უსაფრთხოების უზრუნველყოფა. კოლექტიური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა გადაეცემა სახელმწიფოს. სამოქალაქო ძალაუფლება არ უნდა გამოიყენებოდეს ინდივიდთა ბუნებრივი უფლებების დასათრგუნად. ადამიანის უფლება სხვა ადამიანის უფლებასაც გულისხმობს, რომელთა დაცვის ვალდებულებაც ამ ადამიანს აკისრია.

ამგვარად, ჯანმრთელობის ხელმისაწვდომობა განიხილება როგორც ადამიანის პიროვნული, ასევე ეროვნული უსაფრთხოების საკითხი. თანამედროვე საზოგადოებაში ყველა ადამიანი საკუთარ ბუნებრივ უფლებებს გადასცემს სახელმწიფოს, რითაც იქმნება კოლექტიური უსაფრთხოების კაპიტალი. საერთო კეთილდღეობიდან ყოველ ადამიანს აქვს უსაფრთხოება და სარგებელი, ისევე როგორც ჯანმრთელობის ხელმისაწვდომობაზე უფლება (Paine, 1999).

ჰანა არენდტის (1906-1975) ნაშრომის – „ადამიანური მდგომარეობა“ (1958), მიხედვით, ადამიანებმა ერთმანეთთან მიაღწიეს შეთანხმებას საერთო კეთილდღეობაზე და გადასცეს თავისი ბუნებრივი უფლებები სახელმწიფოს მათი კოლექტიური უსაფრთხოებისათვის (Arendt, 1958). ადამიანები, გარდა იმისა, რომ თანასწორნი არიან, განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. ადამიანები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სიტყვითა (თუ რას ამბობენ) და ქმედებებით (რა ინიციატივით გამოდიან). ზოგი ადამიანი საკუთარი სიტყვით უკეთესად ცნობადი ხდება, ზოგი კი თავისი ქმედებით უფრო მდიდარი ხდება. ადამიანებს შორის ასეთი მრავალფეროვნება წარმოშობს „განსხვავებულობას“, მაგრამ იგი არ ცვლის თანასწო-

რობას. ადამიანები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან სიმაღლის, წონის, ეთნიკურობის, შემოსავლების, სქესის, ასაკის ან რელიგიის მიხედვით. მათ აქვთ გამორჩეული თვისებები და ინდივიდუალური ადგილი სამყაროში, მაგრამ ისინი ყველა თანასწორია. ადამიანებს საკუთარი წვლილი შეაქვთ საზოგადოების განვითარებაში. ამ საჯარო სივრცეში, სადაც კანონის უზენაესობაა, ადამიანები თანაარსებობენ, ისინი ერთმანეთთან ურთიერთქმედებენ სიტყვებითა და ქმედებებით, რითაც სურთ საკუთარი თავი ჩაწერონ საზოგადოებაში.

მოსახლეობის სხვადასხვა ფენას სამედიცინო მომსახურების განსხვავებული საჭიროება აქვს. ღარიბებს და ხანდაზმულებს, როგორც წესი, უფრო მეტად სჭირდებათ სამედიცინო მომსახურება. ამ განსხვავებულობის შედეგად წარმოქმნილი სამედიცინო მომსახურებაზე ხელმისაწვდომობის პრობლემის აღმოსაფხვრელად საჭიროა ადამიანთა გაერთიანებული ძალისხმევა, სოლიდარობა. „ადამიანისათვის სამყაროს რეალობა გარანტირებულია სხვათა არსებობით“.

ჯონ როულზმა (1921-2002) თავის წიგნში – „სამართლიანობის თეორია“ (1971), განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ჯანმრთელობის ყველასათვის ხელმისაწვდომობას. როულზის მიერ შემუშავებული სოციალური სამართლიანობის არგუმენტის მიხედვით, ჯანმრთელობის დაცვა არის უფლება, რადგან (1) ის ხელს უწყობს შესაძლებლობების თანასწორობას და დიდი სარგებლობა მოაქვს საზოგადოების ყველაზე ნაკლებად უზრუნველყოფილი წევრებისათვის; და (2) უტილიტარული თვალსაზრისით, გარანტირებული სამედიცინო მომსახურება ზრდის ადამიანთა მეტი რაოდენობის კეთილდღეობას.

ნორმან დენიელსმა, ჯონ როულზის პრინციპებზე დაყრდნობით, მოგვცა უნივერსალური ჯანდაცვის დასაბუთება. ჯონ როულზი მიიჩნევს, რომ თითოეულ ადამიანს აქვს ხელშეუხებლობის უფლება (ფიზიკური და ფსიქიკური მდგომარეობის დაცვა, სიცოცხლის უფლება, პირადი ცხოვრების უფლება...), რაც ეფუძნება სამართლიანობას. ამიტომ, სამართლიან საზოგადოებაში მართლმსაჯულების მიერ უზრუნველყოფილი უფლებები არ ექვემდებარება პოლიტიკურ გარიგებებს.

ჯანმრთელობის უფლება და მისი კრიტერიუმები

ჯანმრთელობის უფლება არ ნიშნავს ჯანმრთელად ყოფნის უფლებას და იმას, რომ ღარიბი ქვეყნის მთავრობები ვალდებული არიან შექმნან

მაღალტექნოლოგიური ძვირადღირებული სამედიცინო სერვისები, რომლისთვისაც მათ არ აქვთ სათანადო რესურსები. თუმცა, ჯანმრთელობის დაცვის უფლება სახელმწიფოსგან მოითხოვს ისეთი პოლიტიკის და სამოქმედო გეგმების შემუშავებას, რითაც მიიღწევა ყველასათვის ხელმისაწვდომი ჯანმრთელობის დაცვა.

ჯანმრთელობის დაცვა, როგორც უფლება, არ ნიშნავს “უფასო” მომსახურებას ან სამედიცინო ორგანიზაციების მიერ მომსახურებების ქველმოქმედების სახით მიწოდებას ან სახელმწიფოს მიერ აბსოლუტურად ყველა სერვისის უზრუნველყოფას. ჯანმრთელობის დაცვის უფლება ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ვალდებულია ყველაფერი გააკეთოს იმისათვის, რათა მოსახლეობა უზრუნველყოს აუცილებელი სამედიცინო სერვისებით, მიუხედავად მათი გადახდისუნარიანობისა.

ჯანმრთელობის დაცვის უფლება ფასდება ოთხი კრიტერიუმის მიხედვით.

- როგორც საზოგადოებრივი ჯანმრთელობისა და სამედიცინო ორგანიზაციების, ასევე საქონელთა და მომსახურებათა ერთობლიობა უნდა იყოს საკმარისი;

- სამედიცინო ორგანიზაციები, საქონელი და მომსახურება უნდა იყოს ხელმისაწვდომი ყველასათვის ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე. ხელმისაწვდომობა ფასდება ოთხი კრიტერიუმით: არადისკრიმინაციულობა, ფიზიკური ხელმისაწვდომობა, ეკონომიკური ხელმისაწვდომობა, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობა;

- ყველა სამედიცინო ორგანიზაცია, საქონელი და მომსახურება უნდა შეესაბამებოდეს სამედიცინო ეთიკის პრინციპებს, ითვალისწინებდეს კულტურულ თავისებურებებს, გენდერულ და ასაკობრივ მოთხოვნებს, კონფიდენციალურობას;

- სამედიცინო დახმარება, საქონელი და მომსახურება უნდა იყოს სათანადო ხარისხის.

ჯანმრთელობის დაცვის უფლებასთან მიმართებით ორი მიდგომა არსებობს: ერთი ნაწილი მხარს უჭერს ჯანმრთელობის დაცვას, როგორც ადამიანის უფლებას, რადგან ჯანდაცვა ადამიანის აუცილებლობაა. მეორე ნაწილი ამის წინააღმდეგია და თვლის, რომ ჯანმრთელობის დაცვა მომსახურების ერთ-ერთი სახეა და მისი მიწოდება ბაზარსაც შეუძლია.

ჯანმრთელობის სერვისები ორი სახისაა - ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი. შესაბამისად, ის არ შეიძლება განიხილებოდეს როგორც მხოლოდ ინდივიდუალური ან მხოლოდ საზოგადოებრივი პასუხისმგებ-

ლობა. ჯანმრთელობის სერვისები არის როგორც პერსონალური, ასევე საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობა (ვერულავა, 2016).

ბაზარი მხოლოდ მაშინ შეიძლება იყოს ეფექტიანი, როდესაც რესურსების განაწილება ეფუძნება გადახდისუნარიანობას და არა სამართლიანობის პრინციპს. ბაზარი თავისი არსით არასამართლიანია. ბაზარი ეფექტიანად განსაზღვრავს თუ ვინ უნდა მართოს საწარმოები, ვინ იმგზავროს ავტომანქანით, ავტობუსით ან ველოსიპედით, ვის შეუძლია შეიძინოს ძვირადღირებული ავტომანქანა, მაგრამ ნაკლებად ითვისაწინებს ადამიანის ისეთ აუცილებელ საჭიროებას, როგორიცაა გადაუდებელი სამედიცინო მომსახურების მიღება. ბევრი სხვა საქონლისა და სერვისისგან განსხვავებით, მოთხოვნისა და მიწოდების კანონი კარგად არ ფუნქციონირებს სამედიცინო ბაზარზე (Vladeck, 2014).

სამედიცინო ბაზარზე საბაზრო ძალების გავლენა სერვისების მოცულობაზე, მათ ფასსა და ხარისხზე არსებითად განსხვავდება ჩვეულებრივი ბაზრებისგან. სამედიცინო ბაზრის ასეთი განსხვავება ჩვეულებრივი ბაზრისაგან განპირობებულია სამედიცინო მომსახურების სოციალურ-ეკონომიკური ბუნებით და სამედიცინო მომსახურების მიწოდების სპეციფიკურობით, კერძოდ, მოთხოვნა სამედიცინო მომსახურებაზე ხშირად ატარებს არამხოლოდ ინდივიდუალურ, არამედ სოციალურ ხასიათსაც („საზოგადოებრივი სიკეთეები“ სამედიცინო ბაზარზე) და მოითხოვს ცალკეულ მომხმარებელთა სახსრების გაერთიანებას (ვერულავა, 2017). ასეთ სიტუაციებს, სადაც ბაზარს არ შეუძლია რესურსების ეფექტიანი განაწილება, უწოდებენ ბაზრის ჩავარდნას. ბაზრის ძირითადი ჩავარდნებია: რისკები და გაურკვევლობა, არასრული ინფორმაცია (ინფორმაციის ასიმეტრია), საბაზრო ძალაუფლება, შეზღუდული კონკურენცია, გარეგანი ეფექტები, საზოგადოებრივი სიკეთის წარმოება. ჯანდაცვის სექტორის ეს სპეციფიკა განაპირობებს სამედიცინო ბაზარზე ეკონომიკური ურთიერთობების განსაკუთრებულ ფორმებს, რაც მოითხოვს სათანადო რეგულირების მექანიზმების შემუშავებას.

ევროპის ქვეყნებსა და კანადაში ჯანდაცვა განიხილება, როგორც საზოგადოებრივი სერვისი, რომლის უზრუნველყოფა საზოგადოებრივი სექტორის პასუხისმგებლობაა და არ არის დამოკიდებული ინდივიდუალურ შემოსავლებზე. ამ ქვეყნებში მოქმედებს უნივერსალური, საყოველთაო ჯანდაცვის პრინციპი. მთელი მოსახლეობისათვის ხელმისაწვდომია სამედიცინო მომსახურების არამხოლოდ სასიცოცხლოდ აუცილებელი სახეები, არამედ აგრეთვე პირველადი ჯანდაცვა და ჰოსპიტალური

სერვისები. ჯანდაცვის სერვისებზე ყველასათვის ხელმისაწვდომობის უფლება ხელს უწყობს მათ შორის სოლიდარობას და მიიჩნევა სახელმწიფოებრიობის მნიშვნელოვან ქვაკუთხედად. ამ მიზნით ჯანდაცვის დაფინანსება მთლიანად გამოყოფილია აქტუარული პრინციპებისგან. ინდივიდის ფინანსური შენატანები ჯანდაცვაში არ არის დამოკიდებული მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობაზე, ანუ რისკზე.

ჯანმრთელობა ადამიანის ძირითად უფლებად განიხილება არამხოლოდ ჰუმანისტური და ეთიკური მიზეზებით, არამედ პრაგმატული, უტილიტარული მიდგომების გამოც (ვერულავა, 2019). უნივერსალური ხელმისაწვდომობას სარგებელი მოაქვს როგორც ინდივიდისათვის, ასევე საზოგადოებისთვისაც, რადგან უზრუნველყოფს სამუშაო ძალის პროდუქტიულობის ზრდას.

მრავალი განვითარებული ქვეყნისგან განსხვავებით, აშშ-ში ჯანდაცვა არ განიხილება როგორც უფლება ან კონსტიტუციური პრინციპი, იქ არ არსებობს საკონსტიტუციო ან საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც უზრუნველყოფს ჯანმრთელობის უფლებას. აშშ-ში არსებობს სოციალური დაცვის შერჩევითი (სელექციური) სისტემა. ის ეფუძნება მოსახლეობის საჭიროებების შეფასების პროცედურებს და გულისხმობს სახელმწიფოს მიერ მოსახლეობის მხოლოდ იმ ნაწილის მოცვას, ვინც სოციალურად დაუცველია ან მაღალი რისკის გამო უფრო საჭიროებს სერვისებს (ვერულავა, 2017).

აშშ-ის ჯანდაცვის სისტემა ასახავს ამერიკული სოციალურ-ეკონომიკური მოდელის, იდეოლოგიის და ტრადიციების თავისებურებებს. XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ფრანგი პოლიტოლოგი და ისტორიკოსი ალექსის დე ტოქვილი იყო პირველი, რომელმაც ხაზი გაუსვა ამერიკის ექსკლუზიურობას და უნიკალურობას. „ამერიკელთა მდგომარეობა სრულიად განსაკუთრებულია, და შეიძლება ითქვას, რომ არცერთი სხვა დემოკრატიული ხალხი ვერასოდეს მიაღწევს მსგავსს“ (Tocqueville, 2000). ინდივიდუალიზმისა და ანტისტატიზმის პრინციპები მყარად დამკვიდრდა ამერიკულ საზოგადოებრივ ცნობიერებაში (ვერულავა, 2018). ინდივიდუალური უფლებების აღიარებამ ხელი შეუშალა სოციალური უფლებების განვითარებას, რადგან სახელმწიფოს ჩარევები ხშირად აღიქმებოდა როგორც თავისუფლების უფლების დაბრკოლება. თუ ევროპულ ქვეყნებში სოციალური პოლიტიკის შემუშავებისას ყოველთვის დომინირებდა თანასწორობის, სოციალური დაცულობის და საზოგადოებრივი სოლიდარობის პრინციპები, აშშ-ში ასეთი რამ მიუღებელი აღმოჩნდა

მოქალაქეთა გარკვეული ნაწილისთვის. მათი აზრით, ადამიანი პასუხისმგებელია საკუთარ ბედსა და ქმედებებზე, ხოლო პასუხისმგებლობის სახელმწიფოსთვის გადაცემის იდეა დიდი მხარდაჭერით არ სარგებლობს. აშშ-ში ჯანდაცვის სფერო განიხილება არა როგორც სახელმწიფოს ყველაზე მნიშვნელოვანი სოციალურ ფუნქცია, არამედ როგორც სერვისი, რომელიც სხვა სერვისების მსგავსად იყიდება სამედიცინო ბაზარზე. თუმცა, საზოგადოებრივი აზრის კვლევების მიხედვით, აშშ-ში გამოკითხულთა 65–86% მხარს უჭერს, რომ ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობა უნდა იყოს უფლება (Community Voices, 2004).

ჯანდაცვაზე ხარჯების ყოველწლიური ზრდის მიუხედავად, აშშ-ში დგას სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობის პრობლემა (Squires and Anderson, 2015). თვით ისეთი სახელმწიფო პროგრამაც კი, როგორიცაა „მედიქა“, რომელიც მაღალი სამედიცინო რისკის მქონე საპენსიო ასაკის და შეზღუდული შესაძლებლობების მოსახლეობას მოიცავს, მოითხოვს პაციენტების მხრიდან მნიშვნელოვანი ხარჯების გაზიარებას ე.წ. თანაგადახდებს (ვერუღავა, 2016). აღნიშნულის გამო, ჯანდაცვის ხარჯების დაახლოებით ნახევარის გადახდა თავად დაზღვეულებს უწევთ, რაც მძიმე ტვირთად აწევბათ. 2018 წლის მონაცემებით აშშ-ში დაუზღვეველთა რაოდენობა შეადგენს 11%-ს (30 მლნ ადამიანი). გარდა ამისა, არიან ე.წ. არასაკმარისი დაზღვევის ადამიანები, რომლებსაც აქვთ ჯანმრთელობის დაზღვევა, მაგრამ თავიანთი შემოსავლის 10%-ს ან მეტს ხარჯავენ საკუთარი ჯიბიდან სამედიცინო ხარჯებზე. არასაკმარისი დაზღვევის მქონე ადამიანთა რაოდენობა შეადგენს 29 მლნ-ს (Barnett et al. 2015). აშშ-საგან განსხვავებით, სხვა განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურებაზე ვრცელდება უნივერსალური მოცვა გაცილებით დაბალი ხარჯებით (Davis et al. 2014). ბავშვთა სიკვდილიანობა და სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა აშშ-ში მნიშვნელოვნად ჩამორჩება განვითარებული ქვეყნების მაჩვენებლებს (Squires et al. 2015).

მიუხედავად აღნიშნულისა, აშშ-ში ჯანმრთელობის დაცვის უფლება არ არის რადიკალური კონცეფცია. ამის დასტურია „მედიქას“ და „მედიქეიდის“ სახელმწიფო პროგრამები, ასევე, ომის ვეტერანთა სამედიცინო მომსახურების პროგრამა, რომლებითაც ჯანმრთელობის დაცვა განიხილება როგორც უფლება. თუმცა, აშშ-ში სახელმწიფო არ არის ვალდებული მისი ყველა მოქალაქე უზრუნველყოს ჯანმრთელობის დაცვით.

ჯანდაცვის უფლების უზრუნველყოფა მოითხოვს დიდ საინვესტიციო რესურსებს. საყოველთაო ჯანდაცვის მიზნების მისაღწევად გამოიყენება დაფინანსების სხვადასხვა მექანიზმი, კერძოდ, სოციალური დაზღვევის

მოდელი (ბისმარკის მოდელი) და გადასახადებზე დაფუძნებული მოდელი (ბევერიჯის მოდელი).

სოციალური დაზღვევა პირველად შემოღებულ იქნა 1883 წელს გერმანიაში. დასაქმებულები და დამქირავებლები ვალდებული არიან სოციალური დაზღვევის შენატანები გადაიხადონ საავადმყოფოთა საღაროებში. გერმანული მოდელი ასახავს სახელმწიფოს ფედერალურ ორგანიზაციას და ეფუძნება უფლებამოსილების მკაფიო დეცენტრალიზაციას. ფედერალური ორგანოები განსაზღვრავენ ინსტიტუციონალურ მოდელს და სახელმძღვანელო პრინციპებს, მხარეები ფლობენ რეზიდუალურ საკანონმდებლო უფლებამოსილებას, ხოლო რაიონული ინსტიტუტები ახორციელებენ იურიდიულ ზედამხედველობას ჯანდაცვის ადგილობრივ სტრუქტურებზე. საყოველთაო ჯანდაცვის მიუხედავად, დაფინანსებაზე არ არის სახელმწიფო მონოპოლია, კერძოდ, საავადმყოფო საღაროები (Kranken kassen) და რეგიონული დაავადებების ფონდები წარმოადგენს საზოგადოებრივ და არა სამთავრობო ინსტიტუციებს. სახელმწიფო ადგენს სამედიცინო მომსახურების ბაზისურ პაკეტს. სოციალური დაზღვევის ფონდებს დაწესებული აქვთ სხვადასხვა სადაზღვევო პრემია, რაც გამოითვლება შემოსავლის მიხედვით და ერთობლივად ფინანსდება დამქირავებლებისა და დაქირავებულების მიერ. მიუხედავად აღნიშნულისა, კერძო სექტორი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს სამედიცინო მომსახურების მიწოდებაში. დასავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში შემოღებულ იქნა სოციალური დაზღვევის სისტემა. სოციალური სადაზღვევო შენატანების გარდა, ჯანდაცვის დასაფინანსებლად გამოიყენება ზოგადი გადასახადები, რაც სამთავრობო ფონდებში აკუმულირდება.

დასკვნა

ამგვარად, ადამიანები სოციალურად ღირებული ერთეულებია, რომლებსაც მორალის ძალის მეშვეობით როგორც ერთმანეთს შორის, ასევე სახელმწიფოსთან იმპლიციტურად დადებული აქვთ შეთანხმებები. ბუნებითი უფლებების მეშვეობით, ჩვენ ვიცავთ საკუთარ ინდივიდუალობას, და ასევე მათ, ვისაც ერთობლივად გადავცემთ საერთო სიკეთეს. ბუნებითი კანონებითა და ბუნებითი უფლებებით, ჯანმრთელობის ხელმისაწვდომობა ადამიანებისათვის არის უფლება და არა პრივილეგია.

მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობა დამოკიდებულია კონკრეტული ქვეყნის სოციალურ სტრუქტურაზე, სახელმწიფოს პოლიტიკასა

და ეროვნულ კულტურაზე. მდიდარ ქვეყნებში ადამიანების სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მაღალია. ამასთან, მოსახლეობის ჯანმრთელობა დამოკიდებულია არამხოლოდ ქვეყნის ეკონომიკაზე, არამედ სიმდიდრის განაწილებაზეც. რაც უფრო მეტია სახელმწიფოს ინვესტიციები ჯანდაცვაში, მით მაღალია ჯანმრთელობის მაჩვენებლები. მოსახლეობის სხვადასხვა ფენაში ჯანდაცვის უთანასწორობის პრობლემა გადანყვეტილ უნდა იქნეს ეკონომიკური უთანასწორობის კორექტირებით. ჯანდაცვის რეფორმირებისას ყურადღება უნდა გამახვილდეს არამარტო სამედიცინო სერვისების მიწოდებაზე, არამედ ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობაზეც მთელი მოსახლეობისათვის. ამგვარად, სახელმწიფო პოლიტიკას უდიდესი როლი ეკისრება მოსახლეობის ჯანმრთელობის ამაღლებაზე.

ჯანდაცვის სისტემა ისე უნდა იყოს მოწყობილი, რომ მისთვის მთავარი იყოს პაციენტის კეთილდღეობა. ჯანდაცვის ყოველი სისტემა მოსახლეობას უნდა აძლევდეს ხელმისაწვდომობის გარანტიას, უნდა იცავდეს ჯანდაცვის კატასტროფული ხარჯებისაგან. ყველა მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს მაღალხარისხიან სამედიცინო მომსახურებაზე ხელმისაწვდომობა. ჯანმრთელობას სარგებელი მოაქვს როგორც ადამიანის, ასევე საზოგადოებისათვის, საერთოდ ქვეყნის კეთილდღეობისათვის. ჯანმრთელობა ადამიანის პროდუქტიულობის განმაპირობებელი ფაქტორია. რაც უფრო ჯანმრთელია ადამიანი, მით უფრო შრომისუნარიანია იგი. ჯანმრთელობის გაუმჯობესება ხელს უწყობს ცოდნის ათვისებას, წავლის უნარების განვითარებას, შემოქმედებითობას, კრეატიულობას. ჯანმრთელი და განათლებული მუშაკები უფრო ადვილად რეაგირებენ ტექნოლოგიურ და ინოვაციურ პროცესებზე, რაც რეფორმების წარმატებით განხორციელების განმსაზღვრელი ფაქტორია. ამგვარად, ადამიანის ჯანმრთელობა ხელს უწყობს ეკონომიკის განვითარებას, რადგან ზრდის შრომისუნარიან მოსახლეობას.

ლიტერატურა:

- Arendt H. (1958.) The Human Condition Chicago: University of Chicago Press;
- Aristotle (2005.) The Soul. Edited by: Smith JA. Whitefish: Kessinger Publishing;
- Barnett JC., Vornovitsky MS., Davis KE. et al. (2015.) Health Insurance Coverage in the United States: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2016/demo/p60-257.pdf>. Published September 2016.

- Bodenheimer T. (2005.) The Political Divide In Health Care: A Liberal Perspective, Health Affairs, 24, no.6 1426-1435
- Community Voices. Nation's Health Care System Ill, Survey Finds. 13 January 2004, www.communityvoices.org/Article.aspx?ID=298.
- Constitution of the World Health Organization. Geneva: World Health Organization. 1948.
- Davis K., Stremikis K., Squires D., et al. (2014.) Mirror, Mirror on the Wall: How the Performance of the U.S. Health Care System Compares Internationally. <http://www.commonwealthfund.org/publications/fund-reports/2014/jun/mirror-mirror> Published June 16,
- Human Rights: A Basic Handbook for UN Staff. Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations Staff College Project. 1999.
- Isaacs S.L., Schroeder S.A. Class (2004) - the Ignored Determinant of the Nation's Health. New England Journal of Medicine, 351, no. 11 1137-1142;
- Kinney D. (2001.) The International Human Right to Health: What does This Mean for Our Nation And World ? Indiana Law Review, Vol. 34, page 1465,
- Pacem in Terris. Encyclical of Pope John XXIII on Establishing Universal Peace in Truth, Justice, Charity, and Liberty. April 11, 1963. Libreria Editrice Vaticana.
- Paine T. (1999) Rights of Man. In Rights of Man Mineola: Dover Publications; 7-64.
- Rawls J. (1999.) A Theory of Justice Cambridge: Harvard University Press;
- San Giorgi M. (2012.) The Human Right to Equal Access to Health Care. Erasmus MC: University Medical Center Rotterdam. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/32474>
- Squires D, Anderson C. (2015.) U.S. Health Care from a Global Perspective: Spending, Use of Services, Prices, and Health in 13 Countries. The Commonwealth Fund, <http://www.commonwealthfund.org/publications/issue-briefs/2015/oct/us-healthcare-from-a-global-perspective>.
- Talyor AE. (1955.) Aristotle Toronto: Dover Publications;
- Tocqueville A. (2000.) Democracy in America. Chicago: University of Chicago Press.
- Verulava T., Gabuldani M. (2015.) Accessibility of Urgent Neurosurgery Diseases by the State Universal Healthcare Program in Georgia (country). Gazi Medical Journal, 26 (2): 42-45.
- Verulava T., Jorbenadze R., Dagadze, B., Eliava, E. (2018.) Access to Ambulatory Medicines for the Elderly in Georgia. Home Health Care Management & Practice,
- Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993. The World Conference on Human Rights. Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations.
- Vladeck BC. (2014.) Paradigm lost: Provider Concentration and the Failure of Market Theory. Health Aff. 33:1083-1087.

- World Health Organization. Primary Health Care. International Conference on Primary Health Care. Alma-Ata, USSR, 6-12 September, 1978
- გაეროს გენერალური ასამბლეა, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი (16 დეკემბერი, 1966 წ., ძალაში შევიდა 1976 წლის 3 იანვარს.
- ვერულავა თ. (2016). ჯანდაცვის პოლიტიკა. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
- ვერულავა თ. (2017). სამედიცინო ბაზარი: არსი, სპეციფიკა, სტიმულები. ეკონომიკა და ბიზნესი.10 (4):73-90.
- ვერულავა თ. (2017). ჯანდაცვის სისტემის რეფორმები აშშ-ში ინდივიდუალიზმი და უნივერსალიზმი. ეკონომისტი.; XIII (4):142-154.
- ვერულავა თ. (2018). ჯანდაცვის სისტემის რეფორმის თავისებურებები აშშ-ში. ამერიკის შესწავლის საკითხები VII. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ამერიკისმცოდნეობის ინსტიტუტი. 7: 331-337.
- ვერულავა თ. (2019) ჯანმრთელობის კაპიტალი - ეკონომიკის მდგრადი განვითარების ფაქტორი. ეკონომიკა და ბიზნესი. 11 (1).
- ჰობსი თ. (2014). ლევიათანი. წიგნში „შესავალი თანამედროვე აზროვნებაში“. წიგნი I. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი,

References:

- Arendt H. (1958.) The Human Condition Chicago: University of Chicago Press;
- Aristotle (2005.) The Soul. Edited by: Smith JA. Whitefish: Kessinger Publishing;
- Barnett JC., Vornovitsky MS., Davis KE. et al. (2015.) Health Insurance Coverage in the United States: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2016/demo/p60-257.pdf>. Published September 2016.
- Bodenheimer T. (2005.) The Political Divide In Health Care: A Liberal Perspective, Health Affairs, 24, no.6 1426-1435
- Community Voices. Nation's Health Care System Ill, Survey Finds. 13 January 2004, www.communityvoices.org/Article.aspx?ID=298.
- Constitution of the World Health Organization. Geneva: World Health Organization. 1948.
- Davis K., Stremikis K., Squires D., et al. (2014.) Mirror, Mirror on the Wall: How the Performance of the U.S. Health Care System Compares Internationally. <http://www.monwealthfund.org/publications/fund-reports/2014/jun/mirror-mirror> Published June 16
- გაეროს გენერალური ასამბლეა, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი [UN General Assembly, International Covenant on Economic, Social

and Cultural Rights (December 16, 1966, entered into force on January 3, 1976).] in Georgian.

- Hobbes Th. (2014.) leviatani. tsignshi „shesavali tanamedrove azrovnebashi“. [Leviathan. In the Book “Introduction to Modern Thought”. Book I. Ilia State University Publishing House. Tbilisi.] in Georgian.
- Human Rights: A Basic Handbook for UN Staff. Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations Staff College Project. 1999.
- Isaacs S.L., Schroeder S.A. Class (2004) - the Ignored Determinant of the Nation's Health. New England Journal of Medicine, 351, no. 11 1137-1142;
- Kinney D. (2001.) The International Human Right to Health: What does This Mean for Our Nation And World ? Indiana Law Review, Vol. 34, page 1465,
- Pacem in Terris. Encyclical of Pope John XXIII on Establishing Universal Peace in Truth, Justice, Charity, and Liberty. April 11, 1963. Libreria Editrice Vaticana.
- Paine T. (1999) Rights of Man. In Rights of Man Mineola: Dover Publications; 7-64.
- Rawls J. (1999.) A Theory of Justice Cambridge: Harvard University Press;
- San Giorgi M. (2012.) The Human Right to Equal Access to Health Care. Erasmus MC: University Medical Center Rotterdam. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/32474>
- Squires D, Anderson C. (2015.) U.S. Health Care from a Global Perspective: Spending, Use of Services, Prices, and Health in 13 Countries. The Commonwealth Fund, <http://www.commonwealthfund.org/publications/issue-briefs/2015/oct/us-healthcare-from-a-global-perspective>.
- Talyor AE. (1955.) Aristotle Toronto: Dover Publications;
- Tocqueville A. (2000.) Democracy in America. Chicago: University of Chicago Press.
- Verulava T. (2016.) jandatsvis politika [Health Policy. Tbilisi: Ilia State University Publishing House.] in Georgian.
- Verulava T. (2017.) jandatsvis sistemis repormebi USA-shi individualizmi da universalizmi. [Healthcare System Reforms in the US Individualism and Universalism. Economist. XIII (4): 142-154.] in Georgian.
- Verulava T. (2017.) sameditsino bazari: arsi, spetsipika, stimulebi. [Medical Market: Essence, Specifics, Incentives. Economics and Business. 10 (4): 73-90.] in Georgian.
- Verulava T. (2018.) jandatsvis sistemis repormis taviseburebebi USA-shi. [Peculiarities of Nealth Care Reform in the USA. Issues of American Studies VII. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Institute of American Studies. 7: 331-337.] in Georgian.
- Verulava T. (2019.) janmrtelobis kapitali - ekonomikis mdgradi ganvitarebis paktori. [Health Capital - a Factor in the Sustainable Development of the Economy. Economics and Business. 11 (1).] in Georgian.
- Verulava T., Gabuldani M. (2015.) Accessibility of Urgent Neurosurgery Diseases by

the State Universal Healthcare Program in Georgia (country). *Gazi Medical Journal*, 26 (2): 42-45.

- Verulava T., Jorbenadze R., Dagadze, B., Eliava, E. (2018.) Access to Ambulatory Medicines for the Elderly in Georgia. *Home Health Care Management & Practice*
- Vienna Declaration and Programme of Action. Adopted by the World Conference on Human Rights in Vienna on 25 June 1993. The World Conference on Human Rights. Office of the High Commissioner for Human Rights, United Nations.
- Vladeck BC. (2014.) Paradigm lost: Provider Concentration and the Failure of Market Theory. *Health Aff.* 33:1083–1087.
- World Health Organization. Primary Health Care. International Conference on Primary Health Care. Alma-Ata, USSR, 6-12 September, 197.

Access to Healthcare Access as Fundamental Right or a Privilege?

Tengiz Verulava

Professor

*Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
tengiz.verulava@gmail.com*

Revaz Jorbenadze

Executive Director

*G. Chapidze Emergency Cardiology Center
revaz.jorbenadze@ecc.ge*

Understanding health as a human right creates a legal obligation on government to ensure access to timely, acceptable, and affordable health care of appropriate quality. Health and health care can not be considered only as a personal responsibility, because due to its socio-economic nature, the demand for it is often not only individual, but also social (“public goods” in the medical market) and requires the consolidation of consumers funds. Peculiarities of the medical market, such as risks and uncertainty, incomplete information, limited competition, external effects, production of public good, lead to special forms of economic relations in the medical market, which require the development of appropriate regulatory mechanisms. In European countries, where financing of health care is completely divorced from actuarial principles, the individual’s financial contribution to health does not depend on his or her health risk. Consequently, there is a universal healthcare principle that covers the entire population, where every citizen has the right of access to health services, which promotes solidarity between them.

Employment, education and income are important factors influencing access to medical care. Some people have low access to health services due to various factors. The question arises as to whether the intervention necessary to assist them in obtaining such access should be considered a privilege, or a right. Viewing health care as a human service is not only done for humanistic and ethical reasons; it may also be done for pragmatic reasons. Other countries provide health care as a basic human right for utilitarian reasons. That is, universal access is provided not only because it benefits the individual but because it benefits the society by helping to ensure a productive workforce and promotes solidarity among its citizens. Thus, it has been determined by natural laws, and natural rights that human beings have the right, not the privilege, to healthcare access.

Keywords: Healthcare, human rights, healthcare right, universal healthcare.

JEL Codes: I10, I11, I18

ბიზნესი ◇ მენეჯმენტი BUSINESS ◇ MANAGEMENT

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის და სოციალური გარემოს შეფასება მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზის მეთოდებით

ირაკლი მანველიძე

ასოცირებული პროფესორი
ბათუმის შოთა ჯუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი manvelidze.
irakli@gmail.com

მალვინა ჯიბლაძე

დოქტორი
ბათუმის შოთა ჯუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
malvina.jibladze@gmail.com

სტატიაში გახილულია ბიზნეს და სოციალური გარემოს ფუნქციონირება - განვითარების ტენდენციები საქართველოს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის მაგალითზე, ჰამაც გამოაშკარავა, რომ ცხოვრების ხაზისხი, ადამიანის განვითარების დონე, საერთაშორისო ჰეგიონებში დაკავებული პოზიციები და სხვადასხვა ეკონომიკური მაჩვენებელი ნაწილობრივ განსაზღვრავს სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნეს და სოციალურ გარემოს. თემა აქტუალურია, ვინაიდან ბიზნეს და სოციალური გარემოს გავლენის შეფასება ასახავს ახამხოდ ცადკეული ქვეყნის იმიჯს, ახამედ მთლიანად სამხრეთ კავკასიის ჰეგიონისასაც, ჰაც შემდგომ შეიძლება გახდეს მსოფლიო პროცესებში ინტეგრაციის გაღმავების საფუძველი. აქტუალურობას განაპირობებს კვლევის ფაჩგლებში მიღებული შედეგის, ჰომედიც იქნება მინიშნება ჰეგიონის ქვეყნებისათვის - აღმოფხვრან სწოხედ ის პრობლემა, ჰომედიც მათ სისუსტეს წაჩმოადგენს. ამასთან, სტატიაში დაინტეხელებული მხაჩეებისათვის შემუშავებულია ინოვაციური მხავადკიტიუმიანი ანალიზის მეთოდები, ჰაც მათ დაეხმაჩებათ სწოხად შეაჩრონ პაჩტნიოხი ქვეყანა სხვადასხვა პიოოტიგეგის გათვლისწინებით. კვლევა მოიცავს 10 წლის მონაცემებს, სადაც მხავადკიტიუმიანი ანალიზის (MCDM) მეთოდები გამოყენებულია, ჰოგოხც სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების განხილვის საუკეთესო საშუალება. თავდაპიხვედად განისაზღვრა ყვედაზე მნიშვნელოვანი კიტიეტი-

უმები ინვესტიციების მხიდან, ხასაც შემდგომ ანადიტიკუი იეხაქიის პიოცესის (AHP) მეთოდიტ მივანიქეთ ე.წ წონა, ხოლო შემდგომ პიოპო-ხციულობის ყოვედმხიივი შეფასების (COPRAS) მეთოდიტ შევასაეთ ადტეხნატივები.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესგაქემო, სოციალური გაქემო, სამხე-თი კავკასია, მხავადტიიქიუმიანი ანადიზის მეთოდი.

JEL Codes: M20, M21, M29

შესავალი

თანამედროვე ეტაპზე თითქმის ყველა ქვეყანა, განვითარების დონის მიუხედავად, დაინტერესებულია პიდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით (პუი) და ამისათვის ცდილობს შექმნას სტაბილური პოლიტიკური სიტუაცია, დაბალი გადასახადები და რეგულაციები, სტაბილური მაკროეკონომიკური გარემო, იაფი ან კვალიფიკაციური სამუშაო ძალა, თავისუფალი ვაჭრობა, კორუფციისგან თავისუფლება, სტრატეგიული მდებარეობის გამოყენების შესაძლებლობა და სხვა. არც სამხრეთ კავკასიის რეგიონის ქვეყნებია გამონაკლისი, რომლებიც მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს შექმნით ცდილობენ მსოფლიოს უმსხვილესი კომპანიების დაინტერესებას, რაც თავის მხრივ, გაზრდის პუი-ს ნაკადების შემოდიდებას. ცხადია, რომ სამივე ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობისა და ბიზნესპოტენციალის ერთობლივი ანალიზით შესაძლებელია საინტერესო ტენდენციების წარმოჩენა და ახალი სამეცნიერო მიგნებების განსაზღვრა.

ტრანსნაციონალური კორპორაციების საქმიანობის მნიშვნელობა თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკისათვის საყოველთაოდ აღიარებულია და ამას გაერთიანებული ერების ვაჭრობისა და განვითარების კონფერენციის (UNCTAD) ყოველწლიურად გამოცემული მასალებიც მოწმობს. ტრანსნაციონალური კორპორაცია განისაზღვრება როგორც ორგანიზაცია, რომელიც შედგება მშობელი კომპანიისა და მისი საგარეო ვალდებულებებისაგან (UNCTAD, 2002, 291), რომლის საქმიანობაც სცდება სახელმწიფო საზღვრებს და ქმნის სტაბილურ, საერთაშორისო კორპორატიულ ქსელებს მომწოდებლებთან, კლიენტებსა და თანამშრომლებთან (Zak, 2012).

მას შემდეგ, რაც ტრანსნაციონალური კორპორაციები ეროვნულ საზღვრებს მიღმა იწყებენ ფუნქციონირებას, დგება საკითხი ქვეყნების

კონკურენტუნარიანობისა და მდგრადობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებით. სწორედ ამიტომ, გლობალიზაციის ფარგლებში ქვეყნების უმრავლესობა და განსაკუთრებით ისეთი განვითარებადი ქვეყნები, როგორიცაა საქართველო, სომხეთი და აზერბაიჯანი, საერთაშორისო ორგანიზაციებში განეწიანებით, ბიზნეს და სოციალური გარემოს გაუმჯობესებით ცდილობენ უცხოური კაპიტალის შემოსვლისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნასა და მსოფლიო ეკონომიკურ პროცესებში ინტეგრირებას.

ამასთან, გაიზარდა მკვლევარებისა და პრაქტიკოსების ყურადღება სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნესის განვითარების თვალსაზრისით, რაც სავსებით ლოგიკურია რეგიონის გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური პოტენციალის გათვალისწინებით, თუმცა, კვლევა რომელიც ხელს შეუწყობს ინვესტორებს პარტნიორი ქვეყნის სწორად შერჩევაში, მისთვის აუცილებელი კრიტერიუმების შესაბამისად, სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების შემთხვევაში არ არსებობს.

ბიზნეს და სოციალური გარემო

დღევანდელ მსოფლიოში, სადაც დარღვეულია „ერი-სახელმწიფოები“-ს ცნება და კაპიტალი ხასიათდება „მოგზაურობის“ შესაძლებლობებით, ქვეყნები ავტომატურად ჩაერთონ კონკურენტულ ბრძოლაში. ქვეყნის კონკურენტუნარიანობას კი მრავალი ფაქტორი განაპირობებს, მათ შორის მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ბიზნეს და სოციალურ გარემოს, ვინაიდან ამა თუ იმ ქვეყანაში არსებული ბიზნესგარემო განაპირობებს ბიზნესის განვითარების დონეს, ხელშეწყობას და ზოგადად მიმზიდველ გარემოს, რომელშიც ინვესტირებისა და ბიზნესის წამოწყებისთვის საჭიროა სურვილი გაუჩნდეს უცხოელ ინვესტორს. სწორედ ამიტომ ბიზნესგარემო უნდა შეფასდეს იმ ფაქტორების გათვალისწინებით, რაც გავლენას ახდენს კომპანიის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, ინდივიდუალური სამეწარმეო სუბიექტების მოტივაციასა და ქცევაზე (Chládková, 2015). ამასთან, ბიზნესგარემოს მაღალი ხარისხი, მდგრადი ეკონომიკური განვითარებისა და ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ზრდის სანინდარია (Vetráková, 2013).

ბიზნესგარემოს შეფასებისას უნდა განისაზღვროს ის ფაქტორები, რაც მასზე პირდაპირ გავლენას ახდენს და მხოლოდ ამის შემდეგ დადგინდეს ირიბი ფაქტორები (შენგელია, 2008). ბიზნესგარემოს შეფასების

სხვა მეთოდს გვთავაზობს საქართველოს ახალგაზრდა ეკონომისტთა ასოციაცია (2008).

რაც შეეხება სოციალურ გარემოს, აუცილებელია დაინტერესებული მხარე კარგად იცნობდეს საზოგადოების სოციალური პრეფერენციებს, რომელსაც უნდა მოერგოს, თორემ ვერ გადარჩება (Study., 2013). არსებობს სოციალური გარემოს შიდა და გარე ფაქტორები, რაც გავლენას ახდენს ბიზნესზე და რომელთა შეფასება საკმაოდ რთულია (imperiumapps..., 2018).

შეფასების ინოვაციური მეთოდები

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ბიზნეს და სოციალური გარემოს შესაფასებლად, ნაშრომში გამოყენებულია ინოვაციური მრავალკრიტერიუმისანი MCDM ანალიზის მეთოდი შემდეგი ლოგიკით:

1. AHP მეთოდი გამოყენებულია ბიზნესისა და სოციალური გარემოს შეფასების თითოეული კრიტერიუმისათვის წონის დასადგენად.

2. შემდგომ ეტაპზე კი გამოყენებულია COPRAS მეთოდი, რათა შეფასებულიყო ქვეყნების სოციალური და ბიზნესგარემო.

მრავალკრიტერიუმისანი ანალიზის დროს ალტერნატივები ფასდება სხვადასხვა კრიტერიუმით და ხდება ვარიანტების შედარება, ანალიზის დროს თითოეულ კრიტერიუმს მიენიჭება წონა. ეს მეთოდი ხშირად გამოიყენება იმ შემთხვევებში, როდესაც რთულია სარგებლის ერთეულში გამოსახვა. მრავალკრიტერიუმისანი ანალიზი ასევე აფასებს სცენარების დადებით და უარყოფით გავლენებს, რაც მოიცავს რაოდენობრივ, თვისებრივ და ფულად მონაცემებს. მრავალკრიტერიუმისანი ანალიზი, როგორც წესი, წარმოდგენილია მატრიცის სახით.

ჩვენ შემთხვევაში ეს მეთოდი გამოიყენება ბიზნესისა და სოციალური გარემოს გავლენის წარმოსადგენად, სადაც გაერთიანებულია როგორც რაოდენობრივი, ასევე ხარისხობრივი მონაცემები. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ კომპლექსური შეფასების სისტემა ნაშრომში ფორმირებულია პრაქტიკულად, ინვესტორის თვალსაზრისით, ყველაზე მნიშვნელოვანი კრიტერიუმების პრიორიტეტად განსაზღვრის მიზნით, რომელიც ეხება ცხოვრების ხარისხს, მაკროეკონომიკას, ბიზნესს, ადამიანის განვითარებას და კარგად ყოფნის ფაქტორებს.

ვინაიდან მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზი გარკვეულწილად სუბიექტურია, განსაკუთრებით წონების მინიჭების ეტაპზე და ხშირად ასახავს ანალიტიკოსის პირად დამოკიდებულებას, თავდაპირველად გამოვიყენეთ AHP მეთოდი (Saaty, 2008) სოციალური გარემოს ცალკეული დარგის შეფასებისას და მოვარგეთ სამხრეთ კავკასიის ცალკეულ ქვეყანას. კერძოდ AHP მეთოდის მიხედვით სოციალურ, ფინანსურ, გარემოსდაცვით და მმართველობით დარგებს (Global 2004) მინიჭებული აქვს ქულები (0,135; 0,534; 0,104; 0,227). ჩვენ შემთხვევაშიც ცალკეული ქვეყნის კრიტერიუმებიც დავყავით ოთხ ნაწილად და მივუთითეთ წონა AHP მეთოდის მიხედვით. სულ ჩამოყალიბდა 12 კრიტერიუმი (იხ. ცხრილი 1).

ბიზნეს და სოციალური გარემოს შეფასებისთვის გამოყენებული კრიტერიუმები

ცხრილი 1

X_1 : მშპ-ის წლიური ზრდა (საშუალო) 2009-2019 წწ.
X_2 : მშპ მოსახლეობის ერთ სულზე 2019 წ.
X_3 : პუი (საშუალო) 2009-2019წწ.
X_4 : პუი 2019წ.
X_5 : სავაჭრო ბრუნვა (საშუალო) 2009-2019 წწ.
X_6 : სავაჭრო წლიური ბრუნვა 2019წ.
X_7 : ბიზნესის კეთების სიმარტივე (საშუალო) 2009-2019 წწ.
X_8 : ბიზნესის კეთების რეიტინგი 2019წ.
X_9 : ადამიანის განვითარების ინდექსი (საშუალო ზრდა) 2010-2018 წწ.
X_{10} : ადამიანის განვითარების ინდექსი 2018წ.
X_{11} : სოციალური პროგრესის ინდექსი (საშუალო) 2014-2017წწ.
X_{12} : სოციალური პროგრესის ინდექსი 2017წ.

წყარო: ცხილი შემუშავებულია ავტორთა მიერ

კრიტერიუმები დაყოფილია ორ ჯგუფად. პირველი ჯგუფი მოიცავს საშუალო მაჩვენებლს 2009-2019 წლებში, ხოლო მეორე ჯგუფი ასახავს უახლეს მონაცემებს, წონის მინიჭებისას კი გამოყენებულია AHP მეთოდის მიხედვით არსებული მონაცემები.

შემდეგ ეტაპზე ვიყენებთ მრავალკრიტერიუმიანი გადანყვეტილების ანალიზის - პროპორციულობის ყოველმხრივი შეფასების (COPRAS) მეთოდს, რომელიც გულისხმობს პირდაპირი და პროპორციული დამოკიდებულების მნიშვნელობის განსაზღვრას და არსებული ალტერნატი-

ვებიდან სასარგებლო ხარისხის დადგენას ურთიერთსაწინააღმდეგო კრიტერიუმების არსებობის პირობებში (Kaklauskas.,2007). მეთოდი ითვალისწინებს ალტერნატივების შესრულებას სხვადასხვა კრიტერიუმისა და აგრეთვე შესაბამისი კრიტერიუმების წონის მიხედვით. ეს მეთოდი ირჩევს საუკეთესო გადაწყვეტილებას, როგორც იდეალურს და ასევე გამოყოფს ყველაზე ცუდ გადაწყვეტილებებს. მეთოდი ასევე გამოყოფს ხუთ ეტაპს, რათა მოხდეს ალტერნატივების შეფასება მათი სარგებლობის ხარისხის მიხედვით (Kaklauskas.,1994).

პირველი ეტაპი: გადაწყვეტილების მატრიცის განსაზღვრა. (იხ. ცხრილი 2).

$$D=[X_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & X_{13} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & X_{23} & \dots & X_{2n} \\ X_{m1} & X_{m1} & X_{m1} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (i=1,2, \dots, m; j=1, 2, \dots, n) \quad (1)$$

კრიტერიუმების მაჩვენებლები

ცხრილი 2

ქვეყანა კრიტერიუმები	საქართველო	სომხეთი	აზერბაიჯანი	წონა (AHP)
X_1	4,87	4,53	1,6	0,534
X_2	5,1	7,6	2,2	0,534
X_3	1157	360,9	2551,6	0,534
X_4	1300	255	1500	0,534
X_5	10466,1	5941,2	28329,67	0,534
X_6	12834	8154,1	30923,6	0,534
X_7	170	144,1	131,9	0,227
X_8	7	47	39	0,227
X_9	0,91	0,52	0,36	0,104
X_{10}	0,786	0,760	0,754	0,104
X_{11}	106	88	102	0,135
X_{12}	53	59	76	0,135

წყარო: ცხილი შემუშავებულია ავტორთა მიერ

მეორე ეტაპი: გულისხმობს ნორმალიზებული და შეწონილი ნორმალიზებული გადაწყვეტილების მატრიცების განსაზღვრას.

$$\overrightarrow{X_{ij}} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=0}^m X_{ij}} \quad (2)$$

$$D = |Y_{ij}|_{m \times n} = r_{ij} \times XW_j \quad (3)$$

სადაც X_{ij} არის i -ის ალტერნატივის შესრულება j -ის კრიტერიუმების მიმართ, ხოლო $\overrightarrow{X_{ij}}$ - მისი ნორმალიზებული მნიშვნელობა და m ალტერნატივების რაოდენობა. r_{ij} არის i -ის ნორმალიზებული შესრულების მნიშვნელობა ალტერნატივა j -ის კრიტერიუმების გათვალისწინებით, ხოლო w_j არის j -ის კრიტერიუმის წონა. ამასთან, თითოეული კრიტერიუმის შეწონილი ნორმალიზებული მნიშვნელობების ჯამი ყოველთვის ტოლია ამ კრიტერიუმის წონის.

$$\text{გამოთვლა: } X_{11} = 1 * 4,87 / (4,87 + 4,53 + 1,6) = 1 * 4,87 / 11 = 0,442727 \quad (2)$$

$$X_{11} = 0,534 * 0,442727 \quad (3)$$

ნორმალიზებულ გადანყვეტილებათა მატრიცა
ცხრილი 3

	საქართველო	სომხეთი	აზერბაიჯანი
X_1	0,442727	0,738989	0,749766
X_2	0,342282	0,77551	0,804682
X_3	0,652382	0,585401	0,997915
X_4	0,425532	0,145299	0,999644
X_5	0,233947	0,17336	0,999981
X_6	0,247228	0,208664	0,999983
X_7	0,487246	0,262717	0,998282
X_8	0,036823	0,787002	0,994213
X_9	0,50838	0,590909	0,775862
X_{10}	0,341739	0,501982	0,878788
X_{11}	0,358108	0,463158	0,998678
X_{12}	0,267677	0,475862	0,998227

შენონილ ნორმალიზებულ გადანყვეტილებათა მატრიცა
ცხრილი 4

	საქართველო	სომხეთი	აზერბაიჯანი
X₁	0,236416	0,39462	0,400375
X₂	0,182779	0,414122	0,4297
X₃	0,348372	0,312604	0,532887
X₄	0,227234	0,07759	0,53381
X₅	0,124928	0,092574	0,53399
X₆	0,132019	0,111426	0,533991
X₇	0,110605	0,059637	0,22661
X₈	0,008359	0,178649	0,225686
X₉	0,052872	0,061455	0,08069
X₁₀	0,035541	0,052206	0,091394
X₁₁	0,048345	0,062526	0,134822
X₁₂	0,036136	0,064241	0,134761

მესამე ეტაპი: ამ ეტაპზე შენონილი ნორმალიზებული მნიშვნელობების ჯამები გამოითვლება როგორც სასარგებლო, ასევე არასასარგებლო კრიტერიუმებით, შემდეგი განტოლებების გამოყენებით.

$$S_{+j} = \sum_{i=1}^n y + ij \quad (4)$$

$$S_{-j} = \sum_{i=1}^n y - ij \quad (5)$$

სადაც $y + ij$ და $y - ij$ შენონილი ნორმალიზებული მნიშვნელობებია სასარგებლო და არასასურველი კრიტერიუმებისათვის.

$$S_{+j} = 0,236416+0,182779+0,348372+0,227234+0,124928+0,132019=1,251748 \quad (4)$$

$$S_{-j} = 0,008359+0,052872+0,035541+0,048345+0,036136=0,291857 \quad (5)$$

ღირებულებების მინიმუმ და მაქსიმუმ მაჩვენებლები
ცხრილი 5

	S_{+j}	S_{-j}
საქართველო	1,251748	0,291857
სომხეთი	1,402937	0,478714
აზერბაიჯანი	2,964752	0,893962

მეოთხე ეტაპი: პოზიტიური და ნეგატიური ალტერნატივების განსაზღვრისათვის ვიყენებთ ფორმულას:

$$Q_j = S_{+j} + \frac{S_{-min} \cdot \sum_{j=1}^n S_{-j}}{S_{-j} \cdot \sum_{j=1}^n \frac{S_{-min}}{S_{-j}}}, \quad j=1, 2, \dots, n \quad (6)$$

$$S_{-min} = 0,291857$$

საიდანაჯ

$$\sum_{j=1}^n \frac{S_{-min}}{S_{-j}} = \frac{0,291857}{0,291857} = \frac{0,291857}{0,478714} = \frac{0,291857}{0,893962}$$

	$\sum_{j=1}^n \frac{S_{-min}}{S_{-j}}$
საქართველო	1
სომხეთი	0,609668
აზერბაიჯანი	0,326476

ხოლო $Q_1 = 1,251748 + \frac{0,291857 \cdot (1,251748 + 1,402937 + 2,964752)}{0,291857 \cdot (1 + 0,609668 + 0,326476)} = 2,11464$

	Q_i
საქართველო	2,111464
სომხეთი	1,402937
აზერბაიჯანი	2,964752

მეხუთე ეტაპი: თითოეული ალტერნატივისთვის ფარდობითი წონის განსაზღვრა

$$U_j = \frac{Q_i}{Q_{max}} \times 100\% \quad (7)$$

სადაც Q_{max} არის მაქსიმალური ფარდობითი მნიშვნელობა. რაც უფრო მაღალია მაჩვენებელი, მით უფრო მაღალია მისი ხარისხი.

$$U_1 = \frac{2,111464}{2,964752} \times 100\% = 0,7122 \times 100\% = 71.2\%$$

	U_i
საქართველო	71,21891
სომხეთი	47,32055
აზერბაიჯანი	100

$$\text{ე.ი } Q_{\max} = Q_3 = 100\%$$

მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზის მეთოდის შედეგი

ცხრილი 6

ქვეყნები (a_j)	წარმატება (Q_j)	ადგილი (P_j)	სარგებლიანობის ხარისხი (U_j) %
საქართველო	2,111464	2	71,21%
სომხეთი	1,402937	3	42,32%
აზერბაიჯანი	2,964752	1	100%

კვლევის ფარგლებში სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების ბიზნესის და სოციალური გარემოს შეფასებისას გამოყენებული ინოვაციური მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზის მეთოდები, დაინტერესებულ მხარეს, არამხოლოდ შეუქმნის წარმოდგენას ქვეყანაში არსებულ მდგომარეობაზე, არამედ ხელისუფლებას და ბიზნესს დაეხმარება სწორი გადაწყვეტილების მიღებაში, რათა არ შეანელოს ყურადღება ბიზნესის და სოციალური გარემოს განვითარებისა და ხელშეწყობისათვის. კვლევის შედეგები კი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ბიზნესის ხელშეწყობის სახელმწიფო სტრატეგიისა და სამოქმედო გეგმის სრულყოფისთვის.

დასკვნა

ნაშრომში შემოთავაზებულია ინოვაციური მრავალკრიტერიუმიანი ანალიზის მეთოდები სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში ბიზნეს და სოციალური გარემოს შეფასებისთვის, სადაც პროპორციულობის ყოველმხრივი შეფასების (COPRAS) მეთოდმა აზერბაიჯანი წარმოაჩინა მოწინავე ქვეყნად რეგიონში ბიზნეს და სოციალური გარემოს შეფასებისას სხვადასხვა კრიტერიუმის გათვალისწინებით.

ნაშრომის ფარგლებში გამოიყო დაინტერესებული მხარისათვის ცალკეულ ქვეყანაში მისთვის სასარგებლო და არასასარგებლო კრიტერიუმები და ასევე განისაზღვრა ის პოზიტიური და ნეგატიური ალტერნატივების ჩამონათვალი, რომელიც თითოეულმა ქვეყანამ უნდა გაითვალისწინოს.

კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველო თითქმის ყოველთვის ლიდერია საერთაშორისო რეიტინგების მიხედვით, მას მოსდევს სომხეთი და შემდეგ აზერბაიჯანი. თუმცა, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეკონომიკურ

მაჩვენებლებლებთან მიმართებით სიტუაცია იცვლება. ამის მიზეზად კი ხშირად ბუნებრივ რესურსებს განიხილავენ (Hubner, 2011).

ლიტერატურა:

- შენგელია თ. (2008). ბიზნესის ადმინისტრირების საფუძვლები, თბილისი გვ. 25-28
- საქართველოს ახალგაზრდა ეკონომისტთა ასოციაცია, (2008), პროექტი “ბიზნეს-გარემოს გაუმჯობესება საქართველოში”. თბილისი
- Chládková H. (2015). Selected Approaches to the Business Environment Evaluation. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. 63. pp. 515-523.
- Gerald H. (2011). Foreign Direct Investment in Azerbaijan –the Quality of Quantity, Caucasus Analytical Digest. No 28. pp. 3.
- Kaklauskas A., Zavadskas E.K., Trinkunas V. (2007). A Multiple Criteria Decision Support on-line System for Construction, Engineering Applications of Artificial Intelligence. Vol. 20(2), pp. 163-75.
- Kaklauskas A., Zavadskas E.K., Binkyte A.V., Kuzminskas A., Cerkasauskas J., Cerkasauskiene A., Valaitiene R. (2020). Multiple Criteria Evaluation of the EU Country Sustainable Construction Industry Lifecycles. pp. 1-10.
- Kaklauskas E., K., Kaklauskas A., Sarka V. (1994). The New Method of Multicriteria Complex Proportional Assessment of Projects. Technological and Economic Development of Economy 1 (3), pp.131-139.
- Saaty T.L. (2008). The Analytic Hierarchy and Analytic Network Measurement Processes: Applications to Decisions under Risk, European Journal of Pure and Applied Mathematics, Vol.1(1) pp. 122-196.
- UNCTAD, World Investment Report, (2002). Transnational Corporations and Export Competitiveness, United Nations, New York and Geneva. pp. 291.
- Vetráková M., Potkány M., Hitka, M. (2013). Outsourcing of Facility Management. E&M Economics and Management, Vol. 16, No.1, pp. 80-92.
- Zak S. (2012). International Marketing: Theory, Practices and New Trends, Prague Economic Papers, 2. pp. 251-254.
- <https://study.com/academy/lesson/how-the-social-environment-affects-business.html> / ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- Report 2014: Environmental, Social and Governance: Integration for Banks: A Guide to Starting Implementation. <http://www.panda.org/?226990> / ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/

- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=AM-AZ-GE/> ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- [https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AM-AZ-GE,](https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AM-AZ-GE/) ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=AZ-AM-GE/> ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- [https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=AZ-AM-GE,](https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=AZ-AM-GE/) ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- <https://www.armstat.am/en/?nid=176> /ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- [https://www.stat.gov.az/source/trade/?lang=en.](https://www.stat.gov.az/source/trade/?lang=en) /ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba/> ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> /ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- <http://hdr.undp.org/en/data> /ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- <https://www.socialprogress.org/?tab=3&compare=ARM&compare=AZE&compare=GEO> /ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- <https://imperiumapps.com/the-effects-of-social-environment-on-business> /ბოლო ნახვა 08 ნოემბერი, 2020/
- References:
- Shengelia T. (2008). *biznesis administriribis sapudzvebi* [Fundamentals of Business Administration. Tbilisi. pp.25-28.] in Georgian.
- *sakartvelos akhlagazrda ekonomistta asotsiatsia* (2008). *proekti "biznes-garemos gaumjobeseba sakartveloshi"*. *tbilisi* [Georgian Young Economists Association (2008), project "Improving the Business Environment in Georgia". Tbilisi.] in Georgian.
- Chládková H. (2015). *Selected Approaches to the Business Environment Evaluation. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis.* 63. pp. 515-523.
- Gerald H. (2011). *Foreign Direct Investment in Azerbaijan –the Quality of Quantity, Caucasus Analytical Digest.* No 28. pp. 3.
- Kaklauskas A., Zavadskas E.K., and Trinkunas V. (2007). *A Multiple Criteria Decision Support on-line System for Construction, Engineering Applications of Artificial Intelligence.* Vol. 20(2), pp. 163-75.
- Kaklauskas A., Zavadskas E.K., Binkyte A.V., Kuzminskė A., Cerkaukas J., Cerkaukiene A., Valaitiene R. (2020). *Multiple Criteria Evaluation of the EU Country Sustainable Construction Industry Lifecycles.* pp. 1-10.
- Kaklauskas E., K., Kaklauskas A., Sarka V. (1994). *The New Method of Multicriteria*

Complex Proportional Assessment po Projects. Technological and Economic Development of Economy 1 (3), pp.131-139.

- Saaty T.L. (2008). The Analytic Hierarchy and Analytic Network Measurement Processes: Applications to Decisions under Risk, European Journal of Pure and Applied Mathematics, Vol.1(1) pp. 122-196.
- UNCTAD, World Investment Report, (2002).Transnational Corporations and Export Competitiveness, United Nations, New Yourk and Geneva. pp. 291.
- Vetráková M., Potkány M., Hitka, M. (2013). Outsourcing of Facility Management. E&M Economics and Management, Vol. 16, No.1, pp. 80-92.
- Zak S., (2012). International Marketing: Theory, Practices and New Trends, Prague Economic Papers, 2. pp.251-254.
- <https://study.com/academy/lesson/how-the-social-environment-affects-business.html> last seen 08 /11.2020/
- Report 2014: Environmental, Social and Governance: Integration for Banks: A Guide to Starting Implementation. <http://wwf.panda.org/?226990> /last seen 08 /11.2020/
- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=AM-AZ-GE/> last seen 08 /11.2020/
- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=AM-AZ-GE/> last seen 08 /11.2020/
- <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=AZ-AM-GE/> last seen 08 /11.2020/
- <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=AZ-AM-GE/> last seen 08 /11.2020/
- <https://www.armstat.am/en/?nid=176> last seen 08 /11.2020/
- <https://www.stat.gov.az/source/trade/?lang=en>. last seen 08 /11.2020/
- /last seen 08 /11.2020/
- <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> / last seen 08 /11.2020/
- <http://hdr.undp.org/en/data> /last seen 08 /11.2020/
- <https://www.socialprogress.org/?tab=3&compare=ARM&compare=AZE&compare=GEO> /last seen 08 /11.2020/
- <https://imperiumapps.com/the-effects-of-social-environment-on-business> /last seen 08 /11.2020/

Assessment of Business and Social Environment in the South Caucasus Countries by Multi-Criteria Analysis Methods

Irakli Manvelidze

Associate Professor

Batumi Shota Rustaveli State University

manvelidze.irakli@gmail.com

Malvina Jibladze

Doctoral Student

Batumi Shota Rustaveli State University

malvina.jibladze@gmail.com

The paper discusses business and social environment trends on the example of Georgia, Armenia and Azerbaijan, which revealed that the quality of life, the level of human development and various economic indicators partly determine the business and social environment in the countries of the South Caucasus. The topic is relevant, as the assessment of the impact of the business and social environment will reflect not only the image of a single country, but also the South Caucasus region, which can further become the basis for deepening integration into world processes.

In research innovative multi-criteria analysis methods developed for stakeholders will help to properly select a partner country with different priorities in mind. The study includes 10 years of data using multi-criteria analysis (MCDM) methods, as the best means of discussing social and economic problems. Initially, the most important criteria were identified by investors, on which we partially used the Analytical Hierarchy Process (AHP) method, and then the Comprehensive Proportionality Assessment (COPRAS) method. The paper identified useful and unhelpful criteria for the stakeholder in a particular country.

The paper identifies „Beneficial” and „Non-Beneficial” criteria for the stakeholder in a particular country and also outlined the list of positive and negative alternatives that each country needs to improve.

The research showed that Georgia is almost always the leader in international rankings, followed by Armenia and then Azerbaijan, however, it should be noted that the situation with regard to economic indicators is changing. The reason for this is often considered natural resources.

Finally, the Complex Proportional Assessment of alternatives (COPRAS) method presented Azerbaijan as a leading country in assessing the business and social environment in the region, taking into account various criteria, then followed by Georgia and Armenia with a 71,21% and 42,32% Utility Degree.

Keywords: Business environment, social environment, South Caucasus, multi-criteria analysis method.

JEL Codes: M20, M21, M29

ძირითადი ტაქტიკური გადაწყვეტილებები „ბიზნესი ბიზნესისათვის (B2B)“ ვაჭრობის სფეროში

გელა მამულაძე

პროფესორი
შოთა ჟუსთაველის ბათუმის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
mamuladze.gela@bsu.edu.ge

სალომე შერვაშიძე

დოქტორანტი
შოთა ჟუსთაველის ბათუმის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
salome.shervashidze@gmail.com

სტატიაში განხილულია მიდგომა – ბიზნესი ბიზნესისათვის, იაყ თა-
ნამეფხოვე ვაჭრობის ეფთ-ეფთი უმსხვილესი ნაწილია. ბიზნესბაზეზე
შესყიდვის შესახებ გადაწყვეტილებებს მეტად იაციონალური საფუძველი
გაჩნიათ, განსხვავებით საცადო გაყიდვებისაგან, სადაც უმთავრესია
მომხმარებლის ემოციური მიდგომა. გასაღების სხვადასხვა ახის მე-
შვეობით, მწახმობებელი ამყარებენ კონტაქტს სხვადასხვა ტიპის მო-
მხმარებლებთან ინდივიდუალურად. ბიზნესბაზაზე მოქმედი სუბიექტები
განსხვავებულად ეცნობიან ინფორმაციის წყაროებს და სხვადასხვაგვარ-
ად იეაგებიან პიხველადი კომუნიკაციის წყაროებზე. შესაბამისად, იაც
უფხო უკეთ გაეჩკვევა B2B მიმწოდებელი თუ იაზე იეაგებიან მომხმარებ-
ბელი, მეტად შეეძლება სწოი პიიოიგეგების დასახვა.

ბიბლიოგრაფიულ კვლევასა და ემპირიულ მასალებზე დაყრდნობით გა-
მოვლენილია B2B მომხმარებლებისა და მიმწოდებლებისათვის საეფთო და
განმასხვავებელი ფაქტორები, თუ იას ენიჭება მნიშვნელობა და იაზე აი
აიის საკმაიისად ხაზგასმული იეადობაში. ივენ მიეი ჩატახებული კვლე-
ვის მიხედვით, გამოვლენილია უფთიეფთკავშირი ბიზნესბაზეზე მოქმე-
დი სუბიექტებისათვის მისაღებ და ნაკლებად აქტუალური ინფორმაციისა
და პიხველადი კომუნიკაციის ტაქტიკებს შოიის. გაანალიზებულია უკუკავ-
შირი კომუნიკაციის წყაროსა და კომპანიის ზომას შოიის B2B ბაზეებზე.
თეოიული მასალებისა და პიექტიკური მონაცემების დამუშავების სა-
ფუძველზე, საქაფთვეროში მოქმედი B2B მიმწოდებელი და B2B მომხმარებ-
ბელი კომპანიებისათვის შემუშავებულია შესაბამისი იეკომენდაციები.

საკვანძო სიგყვები: B2B, ბიზნესბაზეები, მუდმივი კომუნიკაცია,
მაიკეტიგური ტაქტიკები, ინფორმაციის გავიყვლება, პეისონალური გა-
ყიდვები.

JEL Codes: M20, M21, M31

შესავალი

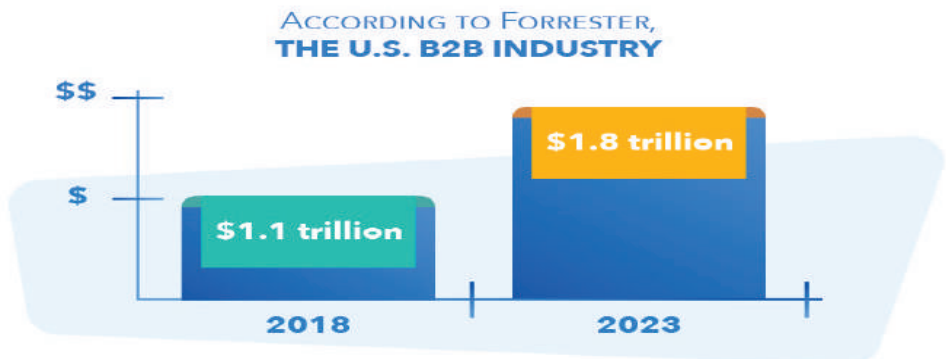
ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე პირობებში, სავაჭრო ინდუსტრიამ განიცადა ღრმა სტრუქტურული ცვლილებები. ინსტიტუციური გარდაქმნები კომერციულ სექტორში მეტწილად განპირობებული იყო საქონლისა და მომსახურების ასორტიმენტის გაფართოებით, კომპანიების მატერიალური-ტექნიკური პოტენციალის გაუმჯობესებით, ეკონომიკური მაჩვენებლების ზრდით.

კომერციული საქმიანობის ქვაკუთხედი ყიდვა-გაყიდვის პროცესია. თავისი ეკონომიკური ხასიათიდან გამომდინარე საბითუმო ვაჭრობა წარმოადგენს საქონელბრუნვას, რომელიც ხორციელდება სავაჭრო საქმიანობის სუბიექტების მიერ, მათი შემდგომი გადაყიდვის მიზნით.

მარკეტინგის ექსპერტთა ნაწილი, საბითუმო ვაჭრობაზე მსჯელობისას იყენებს ტერმინს B2B (business to business). აღნიშნული ტერმინი მოიცავს საბითუმო გაყიდვებს, მაგრამ ამასთან ერთად ეხება სხვა ასპექტებსაც. ბიზნესსაბაზრების განმარტება ხდება როგორც კომპანიების, რომლებიც ყიდნიან პროდუქციასა და მომსახურებას სხვაზე არა საბოლოო მომხმარებელზე, აქირავენ ან აწვდიან უბრალოდ სხვებს (არმსტრონგი... 2003, 26). B2B ბაზრების წილი თანდათან იზრდება მსოფლიო სავაჭრო ინდუსტრიაში. მაგალითად, ცნობილი კვლევითი ორგანიზაციის – „ფორესტერის“ მიხედვით, 2023 წელს აშშ-ის B2B სეგმენტის 1.8 ტრლნ დოლარი იქნება (იხ. დიაგრამა1).

აშშ-ის B2B ინდუსტრია

დიაგრამა 1

სწორად ორგანიზებული B2B ვაჭრობა იძლევა საშუალებას შეიქმნას აუცილებელი სავაჭრო ასორტიმენტი მოსახლეობისათვის საცალო სავაჭრო ქსელებისათვის მისაწოდებლად, ახდენს გავლენას საქონლის მწარმოებლებზე მომხმარებლის მოთხოვნის გათვალისწინებით და უზრუნველყოფს სავაჭრო დაწესებულების ეფექტიან საქმიანობას (მღებრიშვილი... 2009,434).

წარმატების გარანტი B2B სფეროში კონტრაგენტი სუბიექტების ბიზნესის ფუნდამენტური ცოდნაა. რა თქმა უნდა, ყველა მომხმარებელი არაა თანაბარი, შესაბამისად, პირველ რიგში, უნდა მოხდეს ფოკუსირება ყველაზე მომგებიანზე, თუმცა გრძელვადიანი მიზანს უნდა წარმოადგენდეს თითოეულ სუბიექტთან კონტაქტის დამყარება და მათი საქმიანობის სფეროს შესწავლა.

სანამ ახალი მომხმარებლების მოზიდვის სტრატეგიას განიხილავს, B2B კომპანია აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს, რომ ყველა ბიზნესი განსხვავებულია და მიღებული მონაცემთა ანალიზიც აღნიშნული დაშვების გათვალისწინებით უნდა ხდებოდეს (როუზენბლუმ... 1984,51).

დღეისათვის, საქართველოში გვაქვს ტენდენცია, რომ კორპორატიული ბიზნესი სიახლეების მაძიებელი და მომთხოვნი ხდება. ბიზნესმომხმარებლებს აქვთ მოლოდინი, რომ პარტნიორებს კარგად ეცოდინებათ მათი ბიზნესმოდელი, შესწავლილი ექნებათ სექტორი, სადაც ისინი საქმიანობენ და შესაბამისად მათთვის გაკეთებული შეთავაზება მუდმივად იქნება დროული და ინდივიდუალურად მორგებული.

შესაბამისად, სტატიის მიზანია ქართული B2B სეგმენტის წარმომადგენლებს დაეხმაროს სწორი პრიორიტეტების განსაზღვრაში და მიაწოდოს შემუშავებული რეკომენდაცია B2B ბაზრის მომხმარებელთა რეაქციების მიხედვით, ინფორმაციის პირველადი მიწოდების წყაროსა და უკუკავშირზე, რაც შეიძლება წარმოიშვას სხვადასხვა ტაქტიკის გამოყენების პროცესში.

კვლევის მიზნებისათვის, 2020 წლის 15 იანვრიდან 30 აპრილის ჩათვლით შევისწავლეთ ბათუმსა და მის ფარგლებს გარეთ ფუნქციონირებადი 30 B2B პროდუქციისა და მომსახურების მიმწოდებელი და 26 B2B მომსახურების მიმღები კომპანიის საქმიანობა, ასევე, კვლევის ინტერესების გათვალისწინებით, გავაანალიზეთ სხვადასხვა ზომის კომპანიების წარმომადგენლების შეხედულებები, რაც გათვალისწინებულია სტატიაში.

B2B ვაჭრობის ძირითადი ტაქტიკის განხილვა

ნებისმიერ კომპანია ბიზნესბაზარზე ფუნქციონირებას იწყებს სტრატეგიული გეგმის მიხედვით. სტრატეგიული დაგეგმვა იწყება კომპანიის მიერ ბიზნესისა და მისი მონაწილეების ანალიზით. უკანასკნელი პერიოდის ერთ-ერთი ცნობილი მარკეტგოლოგი, პიტერ დრიუკერი, სვამს სამ საბაზისო კითხვას სტრატეგიის შემუშავების პროცესში:

✓ რა ბიზნესია? ვინაა მომხმარებელი და რა ღირებულება უნდა მიიღოს მომხმარებელმა?

✓ როგორი იქნება ბიზნესი ფაქტობრივად?

✓ როგორი უნდა იყოს ბიზნესი იდეალურ შემთხვევაში? (ვარგო 2011,186)

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მესამე კითხვას, რაც ეხება სტრატეგიულ დაგეგმვას ანუ იმას, თუ რა ცვლილებები უნდა განხორციელდეს ისე, რომ ბიზნესმა მიაღწიოს თავის მიზანს, სეგმენტურ ბაზარზე პროდუქციისა და მომსახურების სწორი პოზიციონირებით, გასაღების სტიმულირების მიზანია მიწვდეს პოტენციურ მომხმარებელს თავისი შეტყობინებით, შეცვალოს ქცევა მიზნობრივ სეგმენტზე, გაზარდოს ცოდნა ამა თუ იმ პროდუქციაზე, აიძულოს მომხმარებელი შეიძინოს სასურველი საქონელი.(ზიმერმან... 2013, 180).

B2B ბაზრის სუბიექტებზე ზემოქმედებისათვის, ძირითადად ხდება შემდეგი მარკეტინგული ტაქტიკების გამოყენება:

ცივი ზარები - გამოცდილი და უტყუარი მეთოდი პარტიზანული გაყიდვებისას, მოიცავს ტელეფონის ადებისთანავე საუბრის დაწყებას ადამიანებთან, რომლებიც პოტენციურ კლიენტთა სიაშია. რეალურად ცივი ზარები არც ისეთი მარტივი მეთოდია, რადაგანაც არსებობს მისი განხორციელების სწორი და არასწორი მიდგომები.

პირდაპირი მეილი - მიუხედავად იმისა, რომ 2020 წელია, ის მძლავრ მარკეტინგულ იარაღად რჩება, თუ რა თქმა უნდა, სწორადაა გაგზავნილი. ფაქტობრივად, მოქმედების მექანიზმით ის ძალიან ჰგავს ცივ ზარს. ხდება წინასწარ შერჩევა აუდიტორიის, მათთვის ელექტრონული წერილის გაგზავნა და პასუხის მოლოდინი. მისი მარტივი ბუნებიდან გამომდინარე, შესაძლებელია პირდაპირი შაბლონური მეილის გაგზავნა ერთდროულად დიდი რაოდენობა რესპოდენტებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული მიდგომა დღესაც მუშაობს, თანამედროვე მომთხოვნა ბაზარზე დიდი უპირატესობით მაინც პერსონალიზაცია ზასიათდება. პე-

რსონალიზაცია გამოხმაურების პროცენტულ მაჩვენებლის ზრდისთვის საუკეთესო ინსტრუმენტი. სტანდარტული ტექსტის გარდა, პერსონალიზებული მისაღმებაც კი აგრძნობინებს პოტენციურ მომხმარებელს, რომ მასზე დრო და ენერგია დაიხარჯა.

ნიმუშების გაგზავნა - მწარმოებელთა სტანდარტული ტექნიკაა მსოფლიო მასშტაბით, ანალოგიური მეთოდის გამოყენების საშუალება აქვთ B2B მოვაჭრეებსაც, ნიმუშების გაგზავნა პირდაპირ მეილს აძლევს საუკეთესო საშუალებას, გამოეყოს სხვა მეილებს (ზედგინიძე 2009,44).

ამ მეთოდთაგან ნებისმიერის გამოყენება დამოკიდებულია მიზანზე, რასაც ისახავს ესა თუ ის ტაქტიკა. თითოეული ნიმუშის გაგზავნის ხარჯის კომპენსირება უნდა მოხდეს გაყიდვების მეშვეობით, გაურკვეველი მიზნით ნიმუშების გაგზავნა ფინანსური რესურსების უაზრო ხარჯვაა. ნიმუშებთან ერთად უნდა იყოს მოთავსებული ინფორმაცია კომპანიის შესახებ, დეტალური ინფორმაცია ნიმუშების შესახებ, ასევე სხვა მსგავსი წარმოებული პროდუქციის შესახებ და მოსაწვევი მყიდველად რეგისტრაციისათვის, რაც ასევე დამატებითი სტიმულია პოტენციური მომხმარებლისთვის. ნიმუშების გაგზავნას აუცილებლად უნდა მოყვეს რამდენიმე დღეში სატელეფონო ზარი გზავნილის მიღების დასადასტურებლად და დასაბუსტებლად, ხომ არ სურთ მომხმარებლად რეგისტრაცია.

B2B კომერციისათვის სასიცოცხლოდ აუცილებელია სწორი შეკრებებისა და სავაჭრო სივრცეების ათვისება. მიუხედავად იმისა, რომ გამოფენები ზუსტად არ შეესაბამება ბევრ ინდუსტრიას, მათი უამრავი, უფრო პატარა, ვიწროდ პროფილური ვერსია არსებობს. გარდა ამისა, არსებობს ასობით პატარა შეხვედრა, რომლებზეც შესაძლებელია პოტენციური მომხმარებლების გაცნობა.

გამოფენების როლი განუსაზღვრელია კომპანიასა და პროდუქტებზე წარმოდგენის შესაქმნელად. ასეთ დროს B2B მოვაჭრე უნდა იყოს პროაქტიური, მოიზიდოს მომხმარებლები პროდუქციის გასასინჯად, ჩააბას ისინი თამაშებში, დაარიგოს ნიმუშები. ამავდროულად, უნდა მოხდეს მაქსიმალურად საკონტაქტო ინფორმაციის შეგროვება მომხმარებლებისაგან, ვინაიდან გამოფენაზე თითოეული სტენდის არსებობა ძალიან ძვირი ჯდება, თითოეული LEAD-ი ფასეული და შესანახია. გარდა ზემოთ ჩამოთვლილისა, სხვა ბიზნესების მეპატრონეების გაცნობაც სწორედ გამოფენებზე ხდება, სადაც თითოეულ საუბარს შეიძლება მოყვეს ახალი ბიზნესიდეა, სხვა პოზიტიური რეზულტატი.

ინდუსტრიულ კატალოგებში, B2B მოვაჭრის, როგორც მომწოდებლის დამატება, ასევე შეიძლება ჩაითვალოს გაყიდვების ზრდის მძლავრ ინსტრუმენტად. ეს მისცემს საშუალებას ბიზნესმომხმარებლებს, მარტივად იპოვონ მომწოდებლები. მსგავსი კატალოგებია:

- ✓ [ThomasNet](#)
- ✓ [Kompass](#)
- ✓ [MasterSeek](#)

ყველაზე მარტივი გზა, მსგავსი კატალოგის მოსაძებნად, ესაა უბრალოდ გუგლის საძებო სისტემის გამოყენება და ინდუსტრიის ნიშის მითითება. სასურველია, საბითუმო მოვაჭრე მაქსიმალურად ვიწრო სეგმენტს მოერგოს, რათა არ ჩაიკარგოს ძალიან მსხვილ მომწოდებელთა რიგებში. ასევე, შესაძლებელია ბითუმად მოვაჭრე მითითებული იყო მწარმოებლის ელექტრონულ გვერდზე, პარტნიორთა სიაში, რაც ასევე გააადვილებს მის პოვნას.

არანაკლებ მნიშვნელოვან გასაღების სტიმულად გვევლინება სწორად წარმოჩენილი ელექტრონული გვერდი, რომლის მეშვეობითაც ხდება თავის გაცნობა ახალი მომხმარებლისათვის და არსებულის შენარჩუნება. მსგავსი გვერდები იძლევა შემდეგ შესაძლებლობებს:

1. არსებული B2B პროგრამის შესახებ ინფორმაციის გავრცელება,
2. პირობებისა და მოლოდინების ჩამოყალიბება,
3. B2B მომხმარებლად ყოფნის დადებითი სურათის წარმოჩენა,
4. პოტენციური მომხმარებლების რეგისტრაციის წახალისება.

აღნიშნულ საკითხთან მიმართებით, ექსპერტთა აზრით, ნამდვილად ღირს დროისა და ფინანსური რესურსის ინვესტირება კარგი ვებგვერდის შექმნაში (არმსტრონგი...2003, 139). პოტენციურ მომხმარებლებს არ შეუძლიათ სხვათა შეხედულებები წარმოიდგინონ, ამიტომ სრულყოფილი ინფორმაცია განსჯისათვის უნდა იყოს მიწოდებული ელექტრონულად. ბევრი კომპანია სტანდარტულ ვებგვერდს უკვე კატალოგად აქცევს, რითაც ის უფრო მრავალფუნქციური ხდება.

ბიზნესის განვითარების თანამედროვე ტენდენციების გათვალისწინებით, ვებგვერდზე არანაკლებ მნიშვნელოვანია სოციალურ ქსელ LinkedIn-ზე ბიზნესის რეგისტრაციაც. ეს არის სოციალური ქსელის ბიზნესებისათვის, და მისი გამოყენების მასშტაბიც დიდად უფრო ფართოა, ვიდრე სამუშაო ისტორიისა და რეზიუმეს ატვირთვა. LinkedIn-ის გამოყენება თავისუფლად შეიძლება გაყიდვების მოცულობის გასაფართოებლად. LinkedIn-ის პრემიუმ ანგარიშის ქონა, უზრუნველყოფს სხვადასხვა მომხმარებლისათვის საინტერესო ბიზნესმონაცემების მიწოდებას,

რაც ამ დროისათვის შეადგენს 50-60\$-ს და ნამდვილად ღირს დახარჯულ თანხად, მის მიერ მოწოდებული მონაცემების სიზუსტის გათვალისწინებით. აღნიშნულ პლატფორმას ბიზნესისათვის სასარგებლო ორი შესაძლო გაფართოების პერსპექტივა აქვს, ესენია:

- ✓ [Linked Helper](#) - რომელიც ეხმარება ბიზნესიუმერებს მომხმარებელთა პროფილების ავტომატიზირებასა და პოტენციურ სამიზნე აუდიტორიასთან დაკავშირებაში;

- ✓ [Dux Soup](#)- ასევე ახდენს პროფილის სტუმართა ავტომატიზირებას და დამატებით აქვს გუგლის საძიებო თვისება.

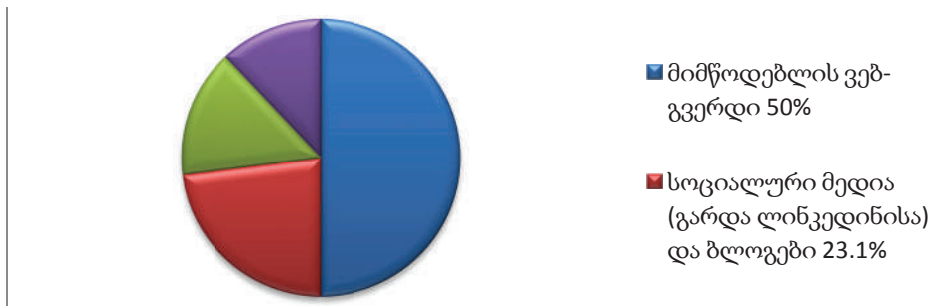
როგორც სხვა საძიებო სისტემების შემთხვევაში, LinkedIn-ის მთავარი ფუნქციაა გააკეთოს პოტენციურ პარტნიორთა ჩამონათვალი და შეაფასოს პოტენციურ მომხმარებელთა „ღირებულება“, რამდენად მოდიან ისინი შესაბამისობაში გეგმასთან და ჩანიშნოს შეხვედრები ამორჩეულ რაოდენობასთან. ლინკედინი საუკეთესოა ციფრების დასათვლელად, რადგან ავტომატიზირებულად ეძებს პოტენციურად დაინტერესებულ კომპანიებს, თუმცა მონაცემთა ანალიზი, უფრო ადამიანურ ფაქტორზეა დამყარებული.

კვლევის შედეგები

მსოფლიო B2B ბაზრის ტენდენციების ქართულ რეალობასთან შესაბამისად, ჩვენ მიერ ჩატარებულ იქნა კვლევა, რომლის მიზანსაც წარმოადგენდა წარმოეჩინა საინფორმაციო არხების გადანაწილების პროპორცია შესყიდვამდე ინფორმაციის მისაღებად. მოცემული კვლევის შედეგად მივიღეთ შემდეგი რეზულტატი (იხ. დიაგრამა 2).

B2B-ის მომხმარებელთა ინფორმაციის შეგროვების არხები

დიაგრამა 2

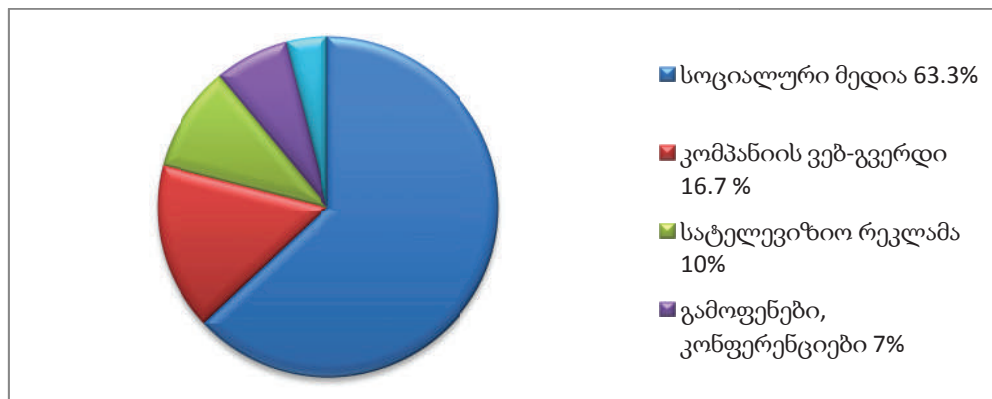

როგორც კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, გამოკითხულ რესპოდენტთა 50%-ს იკავებს მომწოდებელთა ვებგვერდი, რასაც მოსდევს სოციალური მედია. აღნიშნულ გადანაწილებაში ასევე ლიდერობს კვლევითი ასოციაციების ვებგვერდები და გამოფენა-კონფერენციები. შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ინფორმაციის აბსოლუტურ უმრავლესობას, მომხმარებლები ღებულობენ ონლაინ.

მოცემული საკითხის გასაანალიზებლად, არანაკლებ მნიშვნელოვანი მეორე მხარის, ანუ B2B გამყიდველების პოზიციების გაგებაც ინფორმაციის გავრცელების საკითხთან მიმართებით. ჩვენ მიერ გამოკითხულ გაყიდვების წარმომადგენელთა 83.3% დარწმუნებულია, რომ მომხმარებლები წინასწარ აგროვებენ ინფორმაციას შესყიდვის პროცესის დაწყებამდე. მათ მიერ გამოყენებული კომუნიკაციის არხები შემდეგია (იხ. დიაგრამა 3).

**B2B-ის გაყიდვების წარმომადგენლების მიერ გამოყენებული
საინფორმაციო არხები**

დიაგრამა 3

რესპოდენტთა უმრავლესობა (63,3%) იყენებს სოციალურ მედიას, რომელიც ჩაშენებულია სხვადასხვა ტიპის ბრაუზერებსა და საძიებო სისტემაში. შესაბამისად, თუ პოტენციური მომხმარებელი აგროვებს ინფორმაციას ამა თუ იმ ტიპის პროდუქციაზე, ავტომატურად ეგზავნება სარეკლამო ტიპის შეტყობინება მოცემული ტიპის საკომუნიკაციო არხით. აქტუალურობით, მეორე ადგილზეა კომპანიის ვებგვერდები, რაც ლიდერობს მომხმარებელთა მხარეს, შესაბამისად, შეგვიძლია დავასკვნათ,

რომ მიმწოდებლებმა კიდევ უფრო დიდი ყურადღება უნდა დაუთმონ მონესრიგებული ვებგვერდის არსებობას. გარდა ონლაინ საკომუნიკაციო არხებისა, მომწოდებლები იყენებენ სატელევიზიო რეკლამას, გამოფენებსა და ჟურნალ-გაზეთებსაც – ფაქტობრივად, ურთიერთობის სრულ სპექტრს, თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ქართულ რეალობაში ნაკლები ყურადღება ექცევა LinkedIn-ს, როგორც ბიზნესისათვის განკუთვნილ სპეციალურ პლატფორმას, როგორც მომხმარებლების, ასევე, გაყიდვების წარმომადგენლების მხრიდან, რაც წინააღმდეგობაშია ბაზრის უახლოეს ტენდენციებთან.

თავისთავად, ძალიან მნიშვნელოვანია B2B მომხმარებლების მოზიდვა, მაგრამ შემდგომში მათზე ზემოქმედება, რათა გააკეთონ პროდუქციის ან მომსახურების შეკვეთა, საკვანძო მნიშვნელობის საკითხია. არსებობს არა ერთი გასაღების ტაქტიკა, რითიც შესაძლებელია წახალისდნენ B2B მომხმარებლები. ფოკუსირება უნდა მოხდეს შესყიდვის პროცესში ბარიერების არქონაზე, რადგან ბარიერები აფერხებს ადამიანთა სურვილს, გააკეთონ შეკვეთა (ზიმერმან...2013,258).

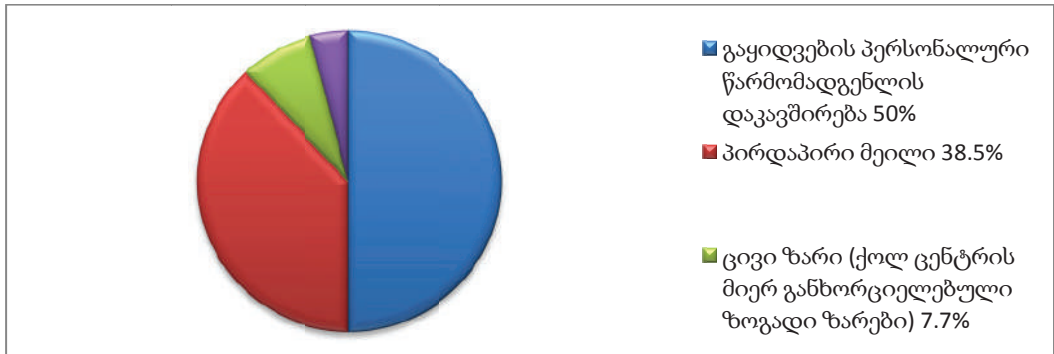
ბიზნესბაზრებზე, განსხვავებით საცალო სეგმენტისაგან, სადაც ემოციებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ყიდვის პროცესში, გადანყვებილებს მეტად რაციონალური საფუძველი გააჩნია. ბიზნესბაზრების შემთხვევაში, ნაკლებად ხდება პირადი შეხვედრები, კომუნიკაცია უფრო მეტად ხდება ელექტრონული ფოსტით, კომპიუტერული პროგრამებით. თუ საცალო ვაჭრობის სეგმენტზე მომხმარებელთა სეგმენტაცია შესაძლებელია სხვადასხვა ნიშნით, მაგალითად დემოგრაფიული, ფსიქოლოგიური და ა.შ., ბიზნესბაზრებზე სეგმენტაცია ხდება ინდუსტრიის კოდების კლასიფიკაციით, პროდუქციის ტიპებით, ფასის მიმართ მგრძნობელობით, განლაგებით, მომხმარებელთა ზომით. როგორც წესი, დიდი მწარმოებლები პირდაპირ კონტაქტობენ მსხვილ მომხმარებლებთან, მაგრამ ამავდროულად იყენებენ დამატებით გასაღების არხებს. გასაღების სხვადასხვა არხის მეშვეობით, მწარმოებლები გადიან სხვადასხვა ტიპის მომხმარებლებზე. ბიზნესმარკეტინგის ბიუჯეტის დიდი წილი მოდის გაყიდვების პროცესის სტიმულირებაზე, რადგან პირადი კონტაქტები უკიდურესად მნიშვნელოვანია ბიზნესბაზრზე წარმატებისათვის, რასაც განაპირობებს მომხმარებელთან ურთიერთობის განვითარება და შენარჩუნება. ნაცვლად იმისა, რომ გაყიდვების წარმომადგენლები უბრალოდ აკვირდებოდნენ ტრანზაქციების მოცულობას, ისინი უნდა ავითარებდნენ გრძელვადიან, ნდობაზე დაფუძნებულ ურთიერთობას მომხმარებლებთან.

პერსონალური გაყიდვების მნიშვნელობა დიდად უფრო პრიორიტეტულია ბიზნესბაზრებზე, რაც ძირითადად გამოწვეულია მსხვილი შესყიდვის ღირებულებითა და ნაკლები მყიდველით, რასაც მოსდევს გრძელვადიანი ურთიერთობები ბიზნესგარემოში.

მარკეტინგული კომუნიკაცია მოიცავს რეკლამა PR-ს, გაყიდვების მხარდაჭერასა და პირად გაყიდვებს (მამულაძე გ., 2013:8). თუ როგორ გადანაწილდება მათ შორის თანაფარდობა, დამოკიდებულია ხელმისაწვდომ ბიუჯეტზე. მარკეტინგულ კომუნიკაციაზე ასევე მოქმედებს სამიზნე აუდიტორია, პროდუქციის სახეობა, სამთავრობო რეგულაციები, კონკურენცია, განაწილების არხები, ხელმისაწვდომი მედია და სერვისები. მაშინ, როცა კომპანია შეიძლება იყოს კომფორტულად, როცა ათავსებს რეკლამას მსხვილ ამერიკულ ან ბრაზილიურ ჟურნალებში, შეიძლება აღმოჩნდეს რომ აღნიშნული პუბლიკაცია აკრძალულია ევროპულ ან აზიურ ბაზრებზე ან არ ითარგმნება სწორად. ზოგიერთი პროდუქცია მარტივად ახსნადია ბეჭდვით მედიაში, სხვას სჭირდება დემონსტრირება გამოფენაზე. მიზნობრივი აუდიტორია განსხვავდება სამიზნე სეგმენტისაგან. სეგმენტი ის, ვისზეც სურთ, გაყიდონ პროდუქცია. მაგრამ სამიზნე აუდიტორიაა, ვინც უნდა იმოქმედოს შესყიდვის პროცესზე. კომპანიებმა შეიძლება დაიქირაონ დამოუკიდებელი კონსულტანტები შესყიდვის გადასაწყვეტად, ან გამოიყენონ შიდა ძალა. რეალურად ესაა გავლენის მომხდენი პირები შესყიდვის გადაწყვეტილებაზე. ამ ტიპის კონსულტანტები მოიაზრებიან როგორც სამიზნე აუდიტორია და მათ კრიტიკული მნიშვნელობა აქვთ. მიზნობრივი აუდიტორიის უპირატესობების გამოვლენით, რთულია, მაგრამ შესაძლებელი პირდაპირი კვლევის ჩატარება. კომპანია, შეიძლება შეხვდეს სხვა შეზღუდვებსაც საერთაშორისო კამპანიის განხორციელების პროცესში, მათ შორისაა ენა, ბეჭდვითი მასალისა და კატალოგების მოცულობა და შინაარსი. ინგლისური, ასეთ შემთხვევაში ყველაზე ეკონომიური ენაა, ის გვერდზე ნაკლებ ადგილს იკავებს, ვიდრე სხვა ენის დამწერლობა. უნდა აარჩიოს თუ არა კომპანიამ სატელევიზიო საერთაშორისო რეკლამის გაშვება ან ეკრანზე ასაუბროს გაყიდვების წარმოდგენელი, რა დროს უნდა ხედბოდეს ამ რეკლამის გაშვება- ეს ყველაფერი მარკეტინგული კომუნიკაციის განმსაზღვრელი ელემენტებია.

B2B ურთიერთობის დამყარებისას, ძალიან მნიშვნელოვანია იმის განსაზღვრა, თუ რა ტიპის პირველად მარკეტინგულ ტაქტიკას პასუხობს მომხმარებელი. ჩატარებული კვლევის მიხედვით მივიღეთ შედეგი სურათი (იხ. დიაგრამა 4)

B2B-ის მომხმარებელთა უკუკავშირი პირველადი კომუნიკაციისას
 დიაგრამა 4

როგორც კვლევის შედეგებმა გვიჩვენა, მომხმარებელთა ნახევარი უპირატესობას ანიჭებს გაყიდვების პერსონალურ წარმომადგენელთან დაკავშირებას, რაც სრულად ემთხვევა B2B სფეროს განვითარების ტენდენციებს, რომლის მიხედვითაც უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება პერსონალურ გაყიდვების წარმომადგენელს, როგორც წარმატებული ურთიერთობის ერთ-ერთ გარანტს. მომხმარებელთა 38.5% რეაგირებს ცივ მეილზე, როგორც ელექტრონული კომუნიკაციის ერთ-ერთ ყველაზე აქტიურ სახეობაზე.

ჩატარებული კვლევის ფარგლებში, ჩვენ შევეცადეთ გაგვეანალიზებინა კომუნიკაციის წყაროსა და კომპანიის ზომას შორის ურთიერთკავშირი (იხ ცხრილი).

B2B-ის მომხმარებელთა ზომისა და პირველადი კომუნიკაციის წყაროს შორის კავშირი

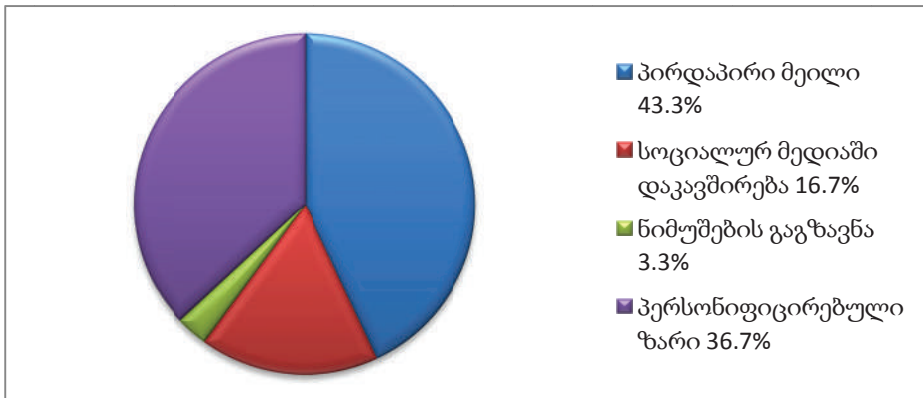
დანესებულების ზომა	კომუნიკაციის პირველადი წყარო				სულ
	გაყიდვების წარმომად.	პირდაპირი მეილი	ცივი ზარი	ნიმუშების მიღება	
0-დან 20-მდე	6	3	1	0	10
21-დან 40-მდე	1	3	0	0	4
41-დან 60-მდე	2	1	0	2	5
61 და მეტი	4	3	0	0	7
სულ	13	10	1	2	26

ცხრილის მონაცემებიდან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ მცირე და დიდი ზომის დაწესებულებებს ურჩევნიათ უშუალოდ გაყიდვების პერსონალურ წარმომადგენელთან კომუნიკაცია, ხოლო საშუალო ზომის კომპანიებისათვის პრიორიტეტულია პირდაპირ, მეილით კომუნიკაციის დამყარება. თუმცა, ფაქტობრივად, მცირედით ჩამორჩება დიდ კომპანიებში ელექტრონული ფოსტის პოპულარობა პერსონალური გაყიდვების წარმომადგენლის როლს, რაც უდროობას, შესყიდვის პროცესის დიჯიტალიზაციას შეიძლება მიენეროს.

ამავე კვლევის მონაცემების ანალიზისას, მნიშვნელოვანი რეზულტატი მივიღეთ პირველადი კომუნიკაციის საშუალებების გამოვლენის პრობლემასთან დაკავშირებით. თუ ბიზნესმომხმარებლებს ურჩევნიათ გაყიდვების წარმომადგენლის პერსონალური ზარი, მიმწოდებლები მეტად აგზავნიან პირდაპირ ცივ მეილებს, ვიდრე ახდენენ პერსონალური წარმომადგენლის გამოყოფას (იხ. დიაგრამა 5)

B2B მიმწოდებლების მიერ პირველადი კომუნიკაციისას გამოყენებული საშუალებები

დიაგრამა 5

შესაბამისად, თვალსაჩინო ხდება პრობლემა – ნაკლები პერსონიფიცირებული ზარი იწვევს ნაკლებ უკუკავშირს მიმწოდებელთან ურთიერთობისას.

დასკვნა

B2B კომპანიების წარმატება ან წარუმატებლობა განისაზღვრება მომხმარებელთა დამოკიდებულებით მის მიმართ. მომხმარებელთა ლოიალობა ძირითადად სუბიექტური შეფასებით ყალიბდება, საკუთარი კონკურენტუნარიანობის შესანარჩუნებლად B2B კომპანიები იძულებული არიან მაქსიმალურად გაითვალისწინონ სამომხმარებლო ბაზრის განვითარების ტენდენციები და თავისებურებები.

B2B კომპანიების მხრიდან მიზანშეწონილია შემუშავდეს საბაზრო, მარკეტინგული სტრატეგია. სტრატეგიის განსაზღვრამდე დასაშვებია ყველა შესაძლო ვარიანტის გამოცდა, მაგრამ როგორც კი აირჩევა ყველაზე საუკეთესო ვარიანტი, უნდა მოხდეს მასზე ორიენტაცია. რამდენიმე საკვანძო ტაქტიკაზე ფოკუსირებული მარკეტინგული სტრატეგიის განხორციელება თავისთავად დიდად უფრო ეფექტიანია, ვიდრე არაფოკუსირებული. ფოკუსირება მომხმარებლის საჭიროებაზე - ეს არის არამხოლოდ სტრუქტურული და ტექნოლოგიური პრობლემების შესწავლა, არამედ ნებისმიერი კომპანიის კონცეპტუალური ორგანიზაციული, სტრუქტურული და ფსიქოლოგიური გარდაქმნა და მორგება მომხმარებელზე. ბიზნესბაზრებზე მომხმარებლის ღირებულება (მნიშვნელობა კომპანიისათვის) დადებით კორელაციაშია მომხმარებელთა კმაყოფილებასთან.

აღნიშნული პრობლემის შესწავლა-ანალიზის საფუძველზე ჩვენი რეკომენდაციებია:

- B2B გამყიდველი, ბიზნესბაზრებზე თავისი მოცულობის წილის გასაზრდელად უნდა იყოს თავისი კლიენტების ბიზნესების ექსპერტი. ურთიერთობის დასაწყისიდან, უნდა დაივიწყოს საკუთარი მიზნები და ორიენტაცია აილოს მყიდველების ბიზნესზე: როგორ შეიძლება მოხდეს მათი გასაღების ბაზრის გაფართოება, რა ტიპის საქონელია ყველაზე მოთხოვნადი, როგორ შეიძლება რენტაბელობის ზრდა. თუ მათი კლიენტების გაყიდვების მოცულობა გაიზრდება, მიზანმიმართულად გაიზრდება B2B მოვაჭრეების გაყიდვების მოცულობაც.

- თანამედროვე პირობებში, მწარმოებლებს კომუნიკაცია აქვთ სხვადასხვა ტიპის მომხმარებელთან სხვადასხვა არხის მეშვეობით. გამომდინარე იქედან, რომ პირადი კონტაქტები უკიდურესად მნიშვნელოვანია ბიზნესბაზარზე წარმატებისათვის, ნაცვლად იმისა, რომ გაყიდვების წარმომადგენელი უბრალოდ აკვირდებოდეს ტრანზაქციების მოცულობას, ისინი უნდა ავითარებდნენ გრძელვადიან, ნდობაზე და-

ფუძნებულ ურთიერთობას მომხმარებელთან, რაც წარმატებული თანამშრომლობის საწინდარია. ბიზნესმარკეტინგის ბიუჯეტის დიდი წილიც, შესაბამისად, ამ ტიპის კომუნიკაციის განვითარებას უნდა ემსახურებოდეს.

▪ ქართული ბიზნესბაზრის სუბიექტები, როგორც მომხმარებლები, ასევე მიმწოდებლები ინფორმაციის მისაღებად და გასავრცელებლად, ძირითადად იყენებენ ელექტრონულ სივრცეს. მათ შორის, კომპანიის ვებგვერდებს, ჩაშენებულ რეკლამებს სხვადასხვა სოციალურ ქსელებში და ა.შ. ამიტომ, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მეტი ფინანსური და ადამიანური რესურსის მიმართვა კომუნიკაციის ონლაინარხების განსავითარებლად B2B სფეროში, მათ შორის - განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება და ბიზნესსოციალური სივრცეების პოტენციალის ზუსტი შეფასება.

▪ B2B ვაჭრობისას, ურთიერთობის მარკეტინგის განვითარებასთან ერთად, მცირე და დიდი ზომის დაწესებულებებს ურჩევნიათ უშუალოდ გაყიდვების პერსონალურ წარმომადგენელთან კომუნიკაცია, ხოლო საშუალო ზომის კომპანიებისათვის პრიორიტეტულია პირდაპირ, ელექტრონული ფოსტით კომუნიკაციის დამყარება. თუმცა, ფაქტობრივად, მცირედით ჩამორჩება დიდ კომპანიებში ელექტრონული ფოსტის პოპულარობა პერსონალური გაყიდვების წარმომადგენლის როლს, რის გამომწვევი მიზეზიც დროის დეფიციტია - შესყიდვის პროცესის დიჯიტალიზაციით განპირობებული. ამიტომ ელექტრონული B2B კომერცია უფრო და უფრო მოიკიდებს ფეხს მთელ თანამდროვე ბიზნესში.

ლიტერატურა:

- ზედგინიძე მ. (2009). გაყიდვების ორგანიზაცია. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. თბილისი. გვ. 44.
- თოდუა ნ., მღებრიშვილი ბ.(2009). მარკეტინგის საფუძვლები. უნივერსალი. თბილისი.
- მამულაძე გ. (2013). ვაჭრობის სფეროში არსებული პრობლემები და მათი სრულყოფის გზები საქართველოში. მონოგრაფია. თბილისი.
- Armstrong G., & Kotler P. (2003). Marketing (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, p. 26-139.
- Rosenbloom B., Anderson R.E. (1984). "The SalesMmanager: Tomorrow's Super Marketer." Business Horizons, Vol. 27, No. 2, Mar.-Apr., 50-6.

- Vargo S.L. (2011) It's All B2B...and Beyond: Toward a Systems Perspective of the Market Industrial Marketing Management 40(2):181-187.
- Zimmerman A., Blythe J. (2013). Business to Business Marketing Management: a Global Perspective. – 2nd ed. by Routledge.
- References:
- Armstrong G., & Kotler P. (2003). Marketing (6th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, p. 26-139.
- Mamuladze G. (2013). vachrobis speroshi arsebuli problemebi da mati srulkopis gzebi sakartveloshi. [Problems in the Field of Sale and their Improvement Ways in Georgia. Monography. Tbiisi.] in Georgian.
- Rosenbloom B., Anderson R.E. (1984). "The sales manager: Tomorrow's super marketer." Business Horizons, Vol. 27, No. 2, Mar.–Apr., 50–6.
- Todua N., Mghebrishvili B. (2009). Marketingis sapudzvlebi. [Principles of Marketing. Universal. Tbilisi.] in Georgian.
- Vargo S.L. (2011) It's All B2B...and Beyond: Toward a Systems Perspective of the Market Industrial Marketing Management 40(2):181-187
- Zedginidze M. (2009). Gakidvebis organizacia. [Sale Process Organization. pp.44 Tbiisi Technical University.] in Georgian.
- Zimmerman A., Blythe J. (2013) Business to Business Marketing Management: A Global Perspective. – 2nd ed. by Routledge.

The Importance of Key Tactical Solutions in the Business to Business (B2B) Commerce

Gela Mamuladze

Professor

*Batumi Shota Rustaveli State University
mamuladze.gela@bsu.edu.ge*

Salome Shervashidze

Doctoral Student

*Batumi Shota Rustaveli State University
salome.shervashidze@gmail.com*

In the conditions of accelerated globalization, based on improving internal organizational and marketing solutions and rationalizing market behavior new models of commercial enterprise management are being introduced. In this article we have discussed B2B approach which represents one of the largest parts of the modern business. According to Forrester, a well-known research organization in 2023 the US B2B segment will be 1.8\$ trillion. The key to success in B2B is the fundamental knowledge of the business of contracting entities.

Today, in Georgia, we have a tendency for corporate business to seek and demand news. Business customers expect partners to be well aware of their business model, to explore the sector in which they operate, and therefore the offer made to them will always be timely and individually tailored. Through different key channels, manufacturers establish contact with different types of users. Business entities are differently aware of sources of information and respond differently to primary communication sources. Consequently, the better a B2B provider finds out what the customer is responding to, the more likely they will be to set the right priorities.

Accordingly, the aim of this paper is to assist the representatives of the Georgian B2B segment in determining the right priorities and to provide a developed recommendation based on the reactions of B2B market users to the primary source of information and feedback that may arise in the process of applying various tactics.

Based on empirical research and statistical analysis,, a cross-sectional relationship between information acceptable and less relevant information and primary communication tactics for B2B users and suppliers has been identified. The feedback between the source of communication and the size of the company in B2B markets is analyzed. Based on the processing of theoretical materials and practical data, relevant recommendations have been developed for B2B companies operating in Georgia.

Keywords: B2B, Business markets, constant communication, marketing tactics, dissemination of information, personal selling.

JEL Codes: M20, M21, M31

საქართველოს საერთაშორისო სავაჭრო კავშირების ანალიზი

ნინო მელიტაური

დოქტორი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
nino.melitauri934@eab.tsu.edu.ge

ვაჭრობის დიბეზალიზაციის პირობებში მთავრობებმა შეცვალეს სამოქმედო პოტენციალის მქონე ინსტრუმენტები და საშინაო ინდუსტრიების დაცვას, უმეტეს შემთხვევაში, ახორციელებენ ახასიათებელ ბაზის დიპლომატიას. საქართველოს მსოფლიოს მხარე ქვეყანასთან აქვს გაფორმებული ომბუდსმენი თუ მხარეობის საკითხი ხელშეკრულება, რომლის მიზანი სავაჭრო ნაკადების სტიმულირებაა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ხელშეკრულებები ამყარებს თავისუფალ სავაჭრო ურთიერთობას, ვაჭრობას გახიზნვის გვერდითი ატვირთვებით, ახასიათებელ ბაზის დიპლომატიის მოქმედება ხიზნვის შემთხვევაში სხვადასხვადას. ამ ახასიათებელ ბაზის დიპლომატიის ფონზე, სტატისტიკის მოცემულია საქართველოს საერთაშორისო სავაჭრო ნაკადების სტიმულირების ეფექტიანობის შეფასების მცდელობა, ეკონომიკური დიპლომატიის ცნობილი ისეთი ინდექსების გამოყენებით, როგორცაა ვაჭრობის გახიზნვის ინდექსი, ვაჭრობის გეოგრაფიული და სექტორული კომპოზიციის ინდექსები, ექსპორტის დივერსიფიკაციის დონის ინდექსი, ექსპორტის ზღვის მაჩვენებელი და სექტორების მიხედვით შედარებითი უპირატესობის ინდექსი.

თავისუფალი სავაჭრო ურთიერთობები საქართველოს საერთაშორისო სავაჭრო ნაკადებზე დადებითად აისახება, ხასაც საქართველოს ვაჭრობის გახიზნვის ინდექსი გამოხატავს. მხარე სავაჭრო პარტნიორობის, მათ შორის, ევროკავშირის ზოგიერთ ქვეყანასთან, საქართველო მსგავსი ინდუსტრიის წილით ახორციელებს ვაჭრობას, ვაჭრობითი მაჩვენებელია ამ ეკონომიკებთან სექტორული კონვერგენციის მიმართულებით. ასევე, საქართველოს ეკონომიკას ექსპორტის დივერსიფიკაციის დონე დაბალი აქვს, თუმცა, დოკუმენტად, ეკონომიკის ექსპორტის ზღვის მაჩვენებელი ნორმალურია.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ევროკავშირი, საერთაშორისო ვაჭრობა, WTO, სავაჭრო ინდექსები.

JEL Codes: F40, P33, P45

შესავალი

თანამედროვე მსოფლიოში, ვაჭრობის ლიბერალიზაციის მოტივით, ტარიფების მნიშვნელობა შემცირდა. თუმცა, ეს არ ნიშნავს, რომ პროტექციონიზმი აღარ არსებობს. დღესდღეობით, მთავრობებმა შეცვალეს სამოქმედო პროტექციონისტული ინსტრუმენტები და საშინაო ინდუსტრიების დაცვას, უმეტეს შემთხვევაში, ახორციელებენ არასატარიფო ბარიერების ვარიაციებით, როგორცაა მაგალითად, ფიტოსანიტარული ნორმები და ხარისხის სტანდარტები, საიმპორტო და საექსპორტო კვოტები¹ და ა.შ.

მიმდინარე მდგომარეობით, საქართველოს მსოფლიოს მრავალ ქვეყანასთან გაფორმებული აქვს ცალმხრივი თუ ორმხრივი სავაჭრო ხელშეკრულება. რა თქმა უნდა, მსგავსი შეთანხმებების მიზანი სავაჭრო ნაკადების სტიმულირებაა. თუმცა, მიუხედავად თავისუფალი სავაჭრო რეჟიმებისა, რაც ვაჭრობას ტარიფების ტვირთისგან ათავისუფლებს, არასატარიფო ბარიერები, რიგ შემთხვევაში, სრული ზომით მოქმედებს. მაგალითად, ევროკავშირთან გაფორმებული DCFTA რეჟიმი, ერთი მხრივ, საქართველოს სრულად ათავისუფლებს სატარიფო სახის გადასახადებისგან, მაგრამ, მეორე მხრივ, არასატარიფო ბარიერები სავაჭრო ნაკადების ნომერ პირველი დამაბრკოლებელი ფაქტორია.

წარმოდგენილ ნაშრომში საკმარისად დეტალურადაა გაანალიზებული საქართველოს საერთაშორისო ვაჭრობის მიმდინარე სურათი. კერძოდ, 2020 წლის სექტემბრის თვის ექსპორტისა და იმპორტის სტატისტიკაზე დაყრდნობით, შეფასებულია ვაჭრობის სტრუქტურული მახასიათებლები და ინდექსები: საქართველოს ეკონომიკის ვაჭრობის გახსნილობის ინდექსი, როგორც აგრეგირებულ, ასევე, ინდუსტრიის დონეზე; ვაჭრობის სექტორული კომპოზიცია; აქტიურ სავაჭრო პარტნიორებთან შიდა ინდუსტრიული ვაჭრობის განვითარების დონე; ექსპორტის დივერსიფიკაციის დონე; ექსპორტის ზრდის მარჯინები; შედარებითი უპირატესობის ინდექსები სექტორების მიხედვით.

¹ ექსპორტის რაოდენობის შეზღუდვებს საექსპორტო ქვეყნები ძირითადად აწესებენ იმპორტიორი ქვეყნის მოთხოვნებიდან გამომდინარე.

საერთაშორისო ვაჭრობაში ინდექსები გვეხმარება ქვეყნის სავაჭრო საქმიანობის შედეგების წარმოჩენაში. ვაჭრობის შედეგებში მოიაზრება: 1) რამდენს ვაჭრობს, 2) რითი ვაჭრობს და 3) ვისთან ვაჭრობს ქვეყანა. სამივე კომპონენტის ანალიზი მნიშვნელოვანია, ვინაიდან, თითოეული მათგანი წარმოშობს შიდა ეკონომიკაზე გავლენის მქონე ეფექტებს (WTO, 2011).

ქვეყნის ვაჭრობის მოცულობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული ვაჭრობის გახსნილობასთან, რაც ზომავს ეკონომიკის შესაძლებლობას ინტეგრირდეს მსოფლიო სავაჭრო წრეებსა და გლობალურ ღირებულებათა ჯაჭვში. სავაჭრო ღიაობა შეიძლება ასევე გავიგოთ, როგორც სავაჭრო პოლიტიკის „მიღწევის“ მაჩვენებელი, რამდენადაც ის გამომდინარეობს პოლიტიკის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებებიდან (მაგ. სავაჭრო ბარიერები და სავალუტო რეჟიმები).¹

რაც შეეხება მეორე საკითხს, თუ რითი ვაჭრობს ქვეყანა, აქ იგულისხმება ქვეყნის იმპორტისა და ექსპორტის სტრუქტურა, პროდუქტიული ფაქტორების ანალიზით და მისთვის ხელმისაწვდომი ტექნოლოგიებით. ზოგიერთი ფაქტორი, მაგალითად, მიწა და სხვა რესურსები, ქვეყანას ბუნებრივად ეძლევა, ხოლო ზოგიერთი, მაგალითად, ფიზიკური კაპიტალი და სხვ. დღევანდელი სავაჭრო პოლიტიკის შედეგია. თუ რითი ვაჭრობს ქვეყანა, პირდაპირ კავშირშია ქვეყნის ექსპორტის დივერსიფიკაციასა და ქვეყნის შედარებითი უპირატესობის მაჩვენებლებთან ამა თუ იმ სექტორში. შედარებითი უპირატესობის ანალიზისას ფაქტორ-აღჭურვის მონაცემები იშვიათად არის ხელმისაწვდომი. შესაბამისად, ვიყენებთ გამოვლენილი შედარებითი უპირატესობის ინდექსს (RCA), რომელიც იანგარიშება სავაჭრო მონაცემებიდან.

მესამე საკითხი - ვისთან ვაჭრობს ქვეყანა - ავლენს იმ ფაქტს, თუ რამდენად მომგებიან პოზიციაში იმყოფება ქვეყანა. მაგალითად, მზარდ და ტექნოლოგიურად ძლიერ ბაზრებთან სავაჭრო ხაზების არსებობას მოჰყვება ეკონომიკის მწარმოებლურობის ზრდა. აქ მნიშვნელოვანია გეოგრაფიული და ტერიტორიული მანძილები ქვეყნებს შორის.

¹ სავაჭრო ღიაობაში გასათვალისწინებელია ასევე გეოგრაფიულ და სხვა ბუნებრივი ფაქტორები, მაგალითად, ზღვებთან სიახლოვე, დისტანცია და ა.შ.

საერთაშორისო სავაჭრო ინდექსები საქართველოს ეკონომიკისთვის

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ცნობილი ვაჭრობის სხვადასხვა ინდექსი ვაჭრობის სხვადასხვა ასპექტს ახასიათებს და ხსნის.

პირველი ინდექსი, რომელიც საინტერესოა საქართველოს ეკონომიკისთვის, არის ვაჭრობის გახსნილობის ინდექსი (Leamer, 1988). ის გამოითვლება მოცემულ დროში სავაჭრო ნაკადების (ექსპორტისა და იმპორტის ჯამის) ფარდობით მთლიან სამამულო პროდუქტთან:

$$O^i = \frac{X^i + M^i}{Y^i}$$

სადაც i ქვეყნის აღმნიშვნელი ინდექსია, X^i - არის შესაბამისი ქვეყნის მთლიანი ექსპორტი, M^i - მთლიანი იმპორტი და Y^i - მთლიანი საშუალო პროდუქტი. ზოგადად, რაც უფრო მაღალია O^i -ის მნიშვნელობა, მით მეტად გახსნილია ქვეყნის ეკონომიკა. ანალიზისთვის ძალიან გამოსადეგია ინდექსის დროითი მწკრივი. ცხრილი 1-ში წარმოდგენილია საქართველოს ეკონომიკის ვაჭრობის გახსნილობის ინდექსები 2015 წლიდან 2019 წლის ჩათვლით. როგორც ვხედავთ, ინდექსის მნიშვნელობა 2017 წლიდან საკმაოდ გაიზარდა, რაც კარგი ტენდენციაა და ნიშნავს, რომ გაზრდილ საერთაშორისო სავაჭრო ნაკადების ფონზე, ბოლო წლებში, საქართველოს ეკონომიკის გახსნილობის დონე მატულობს.

ვაჭრობის გახსნილობის ინდექსი (მლნ აშშ დოლარი)

ცხრილი 1

წლები	ექსპორტი	იმპორტი	მსკ	გახსნილობის ინდექსი
2015	2,204.2	7,304.2	14,948.2	0.636
2016	2,117.1	7,341.9	15,141.7	0.625
2017	2,745.7	8,056.6	16,248.5	0.665
2018	3,379.7	9,361.6	17,596.6	0.724
2019	3,798.4	9,516.9	17,736.6	0.751

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

აღსანიშნავია, რომ ცხრილში მოყვანილი ინდექსის საშუალო პერიოდული მნიშვნელობა – 0.68, გონივრულ თანხვედრაშია ჩვენ მიერ

2014-2019 წლების დროის ინტერვალისთვის ექსპერტული შეფასებით დათვლილ ვაჭრობის შეფერხების ინდექსთან, რომელის მნიშვნელობაც შეადგენს 0.32-ს (მელიტაუჩი, 2020).

შემდეგი მნიშვნელოვანი ინდექსი დაკავშირებულია საქართველოს სავაჭრო კომპოზიციასთან, ანუ ვაჭრობის სექტორულ და გეოგრაფიულ ორიენტაციასთან (Grubel, 1975). სექტორული კომპოზიცია რამდენიმე მიზებით გვაინტერესებს. პირველი, რომ გავარკვიოთ რომელ სექტორებში ხდება ტექნოლოგიური წინსვლა და მისი თანამდევი ეკონომიკური ზრდის პროცესები. აქ, კონკრეტული შემთხვევებიდან გამომდინარე, დასაზუსტებელია თანამდევი შედეგები ნამდვილად ზრდას გვაძლევს, თუ სანინალმდეგო პროცესები მიდის. მეორე, სექტორულ დონეზე უფრო ადვილია ეკონომიკური ზრდის შემცირების გამომწვევი პროცესების იდენტიფიცირება.

გეოგრაფიული კომპოზიცია წარმოაჩენს მსოფლიოს რეგიონებს შორის დინამიკურ კავშირურობებს და გვეხმარება ექსპორტის პოპულარიზაციის სტრატეგიების შემუშავებაში.

მრავალი ქვეყნისთვის საერთაშორისო ვაჭრობის დიდი წილი მოდის მსგავს ინდუსტრიებს შორის სავაჭრო ნაკადებზე, რაც დაკავშირებულია ვაჭრობის სექტორულ კომპოზიციასთან. მსგავს ინდუსტრიებს შორის ვაჭრობის მნიშვნელობების შესაფასებლად ვიყენებთ გრუბელ-ლოიდის GL (Grubel-Lloyd)¹ ინდექსს:

$$GL_{ij}^{ij} = 1 - \frac{|X_k^{ij} - M_k^{ij}|}{X_k^{ij} + M_k^{ij}}$$

სადაც, X_k^{ij} არის i ქვეყნიდან j ქვეყანაში საქონლის ექსპორტი, ხოლო M_k^{ij} – j – ქვეყნიდან i ქვეყანაში k საქონლის იმპორტი. ინდექსი მოთავსებულია [0-1] ინტერვალში. თუ რომელიმე სექტორში ქვეყანა მხოლოდ იმპორტიორია ან მხოლოდ ექსპორტიორი, ინდექსის მეორე წევრი გაუტოლდება 1-ს და ინდექსის მნიშვნელობა გახდება 0-ის ტოლი. ეს იქნება მსგავს ინდუსტრიებს შორის ვაჭრობის არარსებობის მაჩვენებელი. მეორე მხრივ, თუ ქვეყანა სექტორში ახორციელებს ექსპორტსაც და იმპორტსაც, ინდექსი ახლოს არის ერთთან და მიისწრაფვის 1-სკენ, რაც უფრო უახლოვდება ერთმანეთს იმპორტის და ექსპორტის მნიშვნელობები. გა-

1 GL ინდექსი მიესადაგება კრუგმანის მონოპოლისტურ-კონკურენტულ მოდელში განხილულ ვაჭრობის ანალიზს.

ნვითარებადი ქვეყნისთვის, რომელიც ინდუსტრიულ ქვეყანასთან ვაჭრობს, ამ ინდექსის მნიშვნელობის ზრდა კარგი მაჩვენებელია და ნიშნავს ქვეყნებს შორის შემოსავლების დონეებისა და ინდუსტრიული სტრუქტურის კონვერგენციას.

ცხრილში 2 მოცემულია საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნების მიხედვით გაანგარიშებული გრუბელ-ლოიდის GL ინდექსი. როგორც ცხრილიდან ჩანს, საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ვაჭრობის GL ინდექსის მნიშვნელობა 2015-2019 წლებში რამდენადმე მერყევი იყო. ამავე დროს, ინდექსის მაჩვენებლები მიუთითებს, რომ საქართველოსა და ევროკავშირის ქვეყნებს შორის ვაჭრობის სექტორული კონვერგენციის დონე დაბალია.

**საქართველოსა და EU ქვეყნებს შორის სექტორული კონვერგენციის შეფასება
(ათასი აშშ დოლარი)**

ცხრილი 2

წლები	ექსპორტი	იმპორტი	GL ინდექსი
2015	644,729.9	2,082,429.4	0.47
2016	565,675.0	2,228,082.7	0.40
2017	655,435.8	2,225,014.7	0.46
2018	729,224.3	2,555,163.7	0.44
2019	819,242.4	2,407,237.3	0.51

2020 წლის სექტემბრის ექსპორტ-იმპორტის სტატისტიკური მონაცემების გამოყენებით, გეოგრაფიული კომპოზიციის ქრილით დათვლილი GL ინდექსი ნულის ტოლია საქართველოს სავაჭრო პარტნიორი 78 ქვეყნისთვის. აქედან 24 ქვეყანასთან¹ საქართველოს აქვს მხოლოდ საექსპორტო ხაზები. ამ ქვეყნებთან ექსპორტის ჯამური ღირებულება დაახლოებით 2 მლნ აშშ დოლარს შეადგენს. ხოლო, 54 ქვეყანასთან საქართველოს აქვს მხოლოდ საიმპორტო ნაკადები, რომელთა ჯამური ღირებულება არის 12.7 მლნ აშშ დოლარი, რაც 6.35 ჯერ მეტია ექსპორტზე.

აგრეგირებული ქრილით, ჯამური ექსპორტისა და ჯამური იმპორტის გამოყენებით დათვლილ GL ინდექსის საფუძველზე, შევარჩიეთ ტოპ-10 ქვეყანა, რომელთა მნიშვნელობები ახლოს არის ერთთან (იხ. ცხრილი 3). GL ინდექსის განმარტების თანახმად, მოცემულ ქვეყნებთან საქართვე-

1 .ალჟირი, ახალი ზელანდია, ეთიოპია, კუბა, ლიბია, მონტენეგრო, მონღოლეთი, ნიგერია, ტანზანია, ფიჯი, ქუვეითი, ალჟირი, კუბა და ა.შ.

ლოს ექსპორტისა და იმპორტის მნიშვნელობა ერთმანეთთან დაახლოებული სიდიდეებია. GL ინდექსის განსაკუთრებით მაღალი მნიშვნელობა შეესაბამება უზბეკეთს, ისრაელს და ბულგარეთს. სავაჭრო ნაკადები მაღალია ასევე, ბელარუსთან, ფინეთთან, ინდონეზიასთან.

**საქართველოს სავაჭრო ნაკადების გეოგრაფიული კომპოზიცია GL ინდექსით
(ღირებულება - ათასი აშშ დოლარი)**

ცხრილი 3

ქვეყნები	ექსპორტი	იმპორტი	GL
უზბეკეთი	1523.3	1572.9	0.98
ისრაელი	951.4	908.6	0.98
ბულგარეთი	13082.3	12448.2	0.98
ბელარუსი	3392.4	3201.5	0.97
ფინეთი	271.0	252.5	0.96
ინდონეზია	730.0	799.3	0.95
ბანგლადეში	19.2	22.4	0.92
ჩინეთი	57375.6	66996.7	0.92
ყატარი	76.2	90.8	0.91
ლიეტუვა	2193.7	2623.1	0.91

გეოგრაფიული კომპოზიციის შემდეგ საინტერესოა სექტორული კომპოზიცია, რომლითაც განისაზღვრება, მოცემულ ქვეყნებთან, კონკრეტულად რომელ სექტორში აქვს საქართველოს მსგავს ინდუსტრიებთან ვაჭრობის პრაქტიკა. სექტორის დონეზე ინდუსტრიული კონვერგენციის არსებობას ვაანალიზებთ კვლავ GL ინდექსის გამოყენებით.

მიუხედავად იმისა, რომ როგორც სავაჭრო პარტნიორი ქვეყანა უზბეკეთი პირველ ადგილზე დგას სავაჭრო ნაკადების მნიშვნელობებით, ამ ქვეყანასთან საქართველოს ინდუსტრიული კონვერგენცია არ გააჩნია. ისრაელთან მსგავს ინდუსტრიებს შორის საქართველოს ვაჭრობა განვითარებული აქვს ნაბეჭდი წიგნების, გაზეთების, პოლიგრაფიული მრეწველობის სხვა ნაწარმის და ოპტიკური, ფოტოგრაფიული, საზომი, საკონტროლო, სამედიცინო ინსტრუმენტებისა და აპარატების სექტორებში, 0.8. ბულგარეთთან შავი ლითონების წარმოების სექტორში, 0.98, ხოლო ბელარუსთან არაორგანული ქიმიის პროდუქტების, ლითონებისა და რადიოაქტიური ელემენტების ნაერთების წარმოების სექტორში, 0.87.

სავაჭრო პარტნიორებს შორის, ევროკავშირის ქვეყნებიდან GL ინდექსის მიხედვით, გამოვყოფთ გერმანიას, ესპანეთს, ესტონეთსა და იტალიას (იხ. ცხრილი 4). ცხრილში მოცემულია GL ინდექსები ორივე, გეოგრაფიული და სექტორული კომპოზიციების მიხედვით. გეოგრაფიული კომპოზიციის მიხედვით ინდექსები ამ ქვეყნებთან საშუალო დონეს გვიჩვენებს. DCFTA-ის ფარგლებში, ევროკავშირის ქვეყნებთან ძირითადად საინტერესოა სოფლის მეურნეობის სექტორი და ალკოჰოლიანი და უალკოჰოლო სასმელების სექტორი. სოფლის მეურნეობის სექტორში ვაჭრობის მაჩვენებელი იტალიასა და ესპანეთთან მაღალია – GL – 0,95-ს. ასევე მაღალია გერმანიასთან – GL = 0,82. სასმელების სექტორში საქართველოს მაღალი GL ინდექსი აქვს გერმანიასთან – 0.95, და ესტონეთთან – 0.83. თუმცა ინდექსების მაღალი მაჩვენებლები ჯერ კიდევ არ ნიშნავს, რომ საქართველოს ამ ქვეყნებთან სოფლის მეურნეობისა და სასმელების სექტორში საქართველოს ინდუსტრიული კონვერგენცია აქვს. კონვერგენციაზე დასკვნა შესაძლებელია მაშინ, როცა ეკონომიკები ერთნაირი ზომის არიან.

ვაჭრობა ევროკავშირის ქვეყნებთან მსგავს ინდუსტრიებში

ცხრილი 4

ქვეყანა/სექტორი	ექსპორტი	იმპორტი	ბრუნვა	GL
გერმანია	10312919.01	23798799	34111718	0.605
ალკოჰოლიანი და უალკოჰოლო სასმელები და ძმარი	425680.0975	383389.5	809069.6	0.948
მცენარეების თესლი და ნაყოფი; მცენარეები სამკურნალო და ტექნიკური მიზნებისათვის	99760.48228	69279.31	169039.8	0.820
ესპანეთი	14765811.14	7454239	22220050	0.671
ბოსტნეულის, ნაყოფის, კაკლის ან მცენარეთა სხვა ნაწილების გადამუშავების პროდუქტები	43200	47672.1	90872.1	0.951
ესტონეთი	399115.5212	553324.2	952439.7	0.838
ალკოჰოლიანი და უალკოჰოლო სასმელები და ძმარი	97044	141037.4	238081.4	0.815
იტალია	4015454.115	11089342	15104796	0.532
ბოსტნეულის, ნაყოფის, კაკლის ან მცენარეთა სხვა ნაწილების გადამუშავების პროდუქტები	37999.74447	34665.85	72665.59	0.954

ევროკავშირთან საქართველოს ვაჭრობის გაიოლების ინდექსი თანმიმდევრულად უმჯობესდება, თუმცა, მომავალი წლების სამოქმედო გეგმის დღის წესრიგში კვლავ რჩება საექსპორტო სტრუქტურის დივერსიფიკაცია და ევროკავშირის ბაზარზე ახალი საექსპორტო შესაძლებლობების ათვისება (ჭამაგიძე, 2019).

შემდეგი სააანალიზო მაჩვენებელია ექსპორტის ზრდის მარჩინები (Brühlhart, 1994). ლოგიკურია, რომ ქვეყნებს შორის ვაჭრობის პარადიგმები ფიქსირებული არ არის და დროში მუდმივად ვითარდება. ამასთან, სავაჭრო პოლიტიკის ინტერესია ვაჭრობის საპასუხო ლიბერალიზაცია, რომლის მიზანია ახალ ბაზრებზე წვდომა და ექსპორტის შესაძლებლობების გაფართოება, ე.ი. როგორც ვაჭრობის მოცულობის, ასევე სავაჭრო პარტნიორების რაოდენობის გაზრდა. შესაბამისად, გვაქვს ინტენსიური და ექსტენსიური მარჩინები. ინტენსიური მარჩინი გვაქვს, როდესაც უკვე არსებულ საექსპორტო მიმართულებებზე ხდება საექსპორტო პროდუქტების მოცულობის გაზრდა. ექსტენსიური მარჩინის შემთხვევაში ახალი საექსპორტო პროდუქტებით გავდივართ ახალ საექსპორტო მიმართულებებზე. როდესაც საექსპორტო პერიოდი შედარებით ხანგრძლივია, ვაფიქსირებთ, რომ მარჩინი მდგრადია.

ინდექსის გამოსათვლელად ვახდენთ დეკომპოზიციას. ვთქვათ, არის შიდა ეკონომიკიდან ექსპორტირებული იმავე პროდუქტების სიმრავლე ტერმინალურ პერიოდში. საბაზო პერიოდის ექსპორტს ვითვლით ღირებულებით მაჩვენებელში შემდეგი ფორმულით:

$$X_0 = \sum_{K_0} X_{k0}.$$

ანალოგიურად, ტერმინალური პერიოდის ექსპორტისთვის გვაქვს:

$$X_1 = \sum_{K_1} X_{k1}.$$

საბაზო და ტერმინალურ პერიოდებს შორის მთლიანი ექსპორტის ღირებულების ცვლილება ჩაიშლება შემდეგნაირად:

$$\Delta X = \sum_{K_0 \cap K_1} \Delta X + \sum_{K_1 / K_0} X_k - \sum_{\frac{K_0}{K_1}} X_k,$$

სადაც, პირველი წევრი არის ექსპორტის ვარიაცია ინტენსიურ მარჩინში, მეორე წევრი – ახალი პროდუქტების მარჩინი, ხოლო მესამე წევრი – პროდუქტის „მოკვდაობის“ მარჩინი.

საქართველოს ეკონომიკისთვის, საბაზო პერიოდად ვიღებთ 2020 წლის აგვისტოსთვის ექსპორტის სტატისტიკას, ხოლო, ტერმინალურ პერიოდად - 2020 წლის სექტემბრისთვის ექსპორტის სტატისტიკას და შემდეგ სურათს მივიღებთ:

$$X_0 = \sum_{k_0} X_{k_0} = 228 \text{ მლნ აშშ დოლარი};$$

$$X_1 = \sum_{k_1} X_{k_1} = 254 \text{ მლნ აშშ დოლარი};$$

$$\text{ინტენსიური მარჯინი} = \sum_{k_0 \cap k_1} \Delta X = 26 \text{ მლნ აშშ დოლარი};$$

$$\text{ახალი პროდუქტების მარჯინი} = \sum_{k_1/k_0} X_k = 96 \text{ ათასი აშშ დოლარი};$$

$$\text{პროდუქტის „მოკვდაობის“ მარჯინი} = \sum_{k_0/k_1} X_k = 106.44 \text{ აშშ დოლარი}.$$

დასკვნა შემდეგია: ექსპორტი შეიძლება გაიზარდოს არსებული საექსპორტო პროდუქტების ან ახალი პროდუქტების ექსპორტის ზრდით, ან საექსპორტო ხაზებზე ტრანზაქციების ჩავარდნით. საქართველოს შემთხვევაში ყველაზე დიდია ინტენსიური მარჯინი, ანუ ექსპორტი ძირითადად იზრდება არსებული პროდუქტების მეტი ექსპორტით, იმ ფონზე, რომ მხოლოდ ერთთვიანი მიმდევრობითი პერიოდები ავიღეთ. კარგად გამოიყურება ექსტენსიური მარჯინიც. დაბოლოს, ვხედავთ, რომ საექსპორტო ხაზების ჩავარდნის შემთხვევები დაკვირვების პერიოდში მინიმალურია.

პრაქტიკიდან გამომდინარე, ცნობილია, რომ ახალი პროდუქტების მარჯინის კონტრიბუცია ექსპორტის ზრდაში მცირეა. ამას ორი მიზეზი განაპირობებს, რომელთაგან ერთი – ტექნიკური ხასიათისაა, ხოლო მეორე – საკმაოდ არსებითია. პირველი არის ის, რომ პროდუქტი ექსტენსიურ მარჯინზე მხოლოდ პირველ პერიოდში ჩაითვლება, მეორე პერიოდიდან მოყოლებული გადადის ინტენსიურ მარჯინზე. აქედან გამომდინარე, თუ ფირმა პირველივე პერიოდში დიდი მოცულობით არ დაიწყებს ექსპორტს (რაც ნაკლებად მოსალოდნელია), ექსტენსიური მარჯინის ეფექტი, ბუნებრივია, მცირე იქნება. მეორე, არსებითი მიზეზია, ის, რომ ახალი ექსპორტიორების უმრავლესობა მოკლე პერიოდში ბაზრიდან გადის. განვითარებად ქვეყნებში საშუალო საექსპორტო სიცოცხლის ხარგრძლივობა ორი წელია. ბევრია ახალი საექსპორტო წარმოება, მაგრამ ასევე დიდია ბაზარზე შესვლისა და გასვლის ბრუნვა. ექსპორტის მდგრადობის გაზრდა, პირველ რიგში, მოითხოვს დაბალი სიცოცხლისუნარიანობის მიზეზების კვლევას. აქვე აღვნიშნავთ, რომ საქართველოს ეკონომი-

კისთვის გააანალიზებულია ფირმების დაბალი საექსპორტო სიცოცხლი-სუნარიანობის ზოგიერთი მიზეზი (მეღითაური, 2020).

ექსპორტის დივერსიფიკაცია და შედარებითი უპირატესობა

ექსპორტის დივერსიფიკაციის მარტივი საზომია ჰერფინდალის კონცენტრაციის ინდექსის შებრუნებული (Cadot, 2011). ინდექსს ვითვლით მთლიან ექსპორტში სექტორების წილის კვადრატების ჯამით. აღვნიშნოთ i ინდექსით ქვეყნები, ხოლო k -თი სექტორები. ჰერფინდალის ინდექსი იქნება:

$$h^i = \sum_k (s_k^i)^2.$$

სადაც, s_k^i არის k სექტორის წილი i ქვეყნის ექსპორტში (ან იმპორტში). ინდექსი მოთავსებულია $1/K$ -სა და 1 -ს შორის. K არის ექსპორტირებული ან იმპორტირებული პროდუქტების რაოდენობა. საქართველოს ეკონომიკისთვის ჰერფინდალის ინდექსის ინტერვალია $[0.0115; 1]$. ხოლო ინდექსის მნიშვნელობა 0.168 , რაც ექსპორტის დივერსიფიკაციის დაბალ ნიშნულზე მიუთითებს.

მარტივი გადანყოფით შეგვიძლია ჰერფინდალის ინდექსის შკალა 0 -სა და 1 -ს შორის მოვათავსოთ. მივიღებთ სიდიდეს:

$$nh^i = \frac{h^i - 1/K}{1 - 1/K} = 0,158.$$

რომელიც ახლოს არის ნულთან და დივერსიფიკაციის დაბალ მაჩვენებელზე მიუთითებს. პროფ. გ. ლაღანიძის მიერ (ლაღანიძე, 2017) 2010-2015 წლებისთვის დათვლილ ჰერფინდალის ინდექსების მიხედვით, ექსპორტის კონცენტრაცია ასევე დაბალი იყო ევროკავშირის ქვეყნებთან, რაც, ავტორის შეფასებით, პოზიტიური მოვლენაა.

შევნიშნოთ, რომ თუ დივერსიფიკაციის ინდექსი დათვლილია მხოლოდ აქტიურ საექსპორტო ხაზებზე, ის ზომავს კონცენტრაციას ინტენსიურ მარჯინზე. ექსტენსიურ მარჯინზე დივერსიფიკაციას მარტივად გავიგებთ ახალი საექსპორტო ხაზების დათვლით. დივერსიფიკაცია როგორც ექსტენსიურ, ასევე ინტენსიურ მარჯინებზე ეკონომიკურ განვითარებასთან ერთად იცვლება, და მდიდარ ქვეყნებშიც ვხვდებით კონცენტრაციების გადანყოფას.

ცალკე საკითხია ის, თუ რამდენად არის სავაჭრო პოლიტიკის მიზანი დივერსიფიკაცია. ხანდახან კონცენტრაციას იწვევს დიდი საექსპორტო გარღვევები. დივერსიფიკაცია ამცირებს საექსპორტო რისკებს. ექსტენსიურ მარჯინზე დივერსიფიკაცია ქვეყანაში ბიზნესის კლიმატის კარგი მაჩვენებელია.

შედარებითი უპირატესობის ჩარჩოსგან განსხვავებით, ინდუსტრიული ვაჭრობის პარადიგმაში, ქვეყნის სპეციალიზაციის სქემა არ შეიძლება წინასწარ იყოს განსაზღვრული, დივერსიფიკაცია იზრდება ქვეყნის ზომის შესაბამისად (იხ. მაგალითად, კრუგმანის მონოპოლიური კონკურენციის მოდელი (Krugman, 1979) ან ბრენდერის და კრუგმანის საპასუხო დემპინგის მოდელი (Brander, 1983)). საქართველოს ეკონომიკისთვის პერფინდალის ინდექსის დაბალი მაჩვენებლის ამხსნელი ერთ-ერთი ფაქტორი შეიძლება სწორედ კრუგმანის ქვეყნის ზომის არგუმენტი იყოს.

ინდუსტრიული პოლიტიკისადმი ინტერესის კვლავ გაღვივებამ გააჩინა შედარებითი უპირატესობის მქონე სექტორების იდენტიფიცირების მოთხოვნა. შედარებითი უპირატესობის ტრადიციული საზომია ბალასას (Balassa, 1965) შედარებითი უპირატესობის ინდექსი – RCA, რაც შემდეგნაირად გამოსახება:

$$RCA_k^i = \frac{X_k^i / X_k}{X^i / X}$$

ის გვიჩვენებს i -ური ქვეყნის ექსპორტში k პროდუქტის 1 წილის შეფარდებას მსოფლიო ვაჭრობაში ამ პროდუქტის წილთან. კერძოდ, X_k^i არის i -ური ქვეყნის k პროდუქტის ექსპორტის მოცულობა; X^i – ქვეყნის პროდუქტის მთლიანი ექსპორტი, $X^i = \sum_k X_k^i$; $X_k = \sum_i X_k^i$ არის k ექსპროდუქტის მსოფლიო ექსპორტი: $X = \sum_i \sum_k X_k^i$ – მთლიანი მსოფლიო პორტი, როდესაც RCA კოეფიციენტის მნიშვნელობა მაღალია 1-ზე. ეს ნიშნავს, რომ i ქვეყანას აქვს k სექტორში შედარებითი უპირატესობა.

საქართველოს ეკონომიკისთვის საინტერესოა RCA ინდექსი სოფლის მეურნეობის სექტორთან მიმართებით. სტატისტიკური ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის გათვალისწინებით გამოვთვალეთ მისი მნიშვნელობა 2018 წლისთვის. მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის (WTO-ის) მიხედვით, 2018 წელს საქონლით მსოფლიო ვაჭრობა დაახლოებით $X = 19$ ტრლნ აშშ დოლარია. სოფლის მეურნეობის

მთლიანი ექსპორტი იყო $X^i = \sum_k X_k^i = 3,379.73$ აშშ დოლარი, ხოლო სოფლის მეურნეობის ექსპორტის მოცულობა კი $X_k^i = 31.27$ მლნ აშშ დოლარი. ამ მონაცემებზე დაყრდნობით მივიღებთ, რომ $RCA=0.1$. ეს შედეგი გვიჩვენებს, რომ საქართველოს სოფლის მეურნეობის სექტორში შედარებითი უპირობებობა ახა გვაქვს.

დასკვნა

თავისუფალი სავაჭრო რეჟიმები საქართველოს საერთაშორისო სავაჭრო ნაკადებზე დადებითად აისახება, რასაც საქართველოს ვაჭრობის გახსნილობის ინდექსიც გამოხატავს, რომელიც 2015 წლიდან მოყოლებული, ზრდის ტენდენციას ავლენს. ამ ინდექსმა 2019 წლის მდგომარეობით, საკმაოდ მაღალ ნიშნულს – 0.751-ს, მიაღწია. მრავალ სავაჭრო პარტნიორთან, მათ შორის, ევროკავშირის ქვეყნებთან – გერმანია, ესპანეთი, ესტონეთი და იტალია, საქართველო მსგავსი ინდუსტრიების ქრილით ახორციელებს ვაჭრობას, რაც დადებითი მაჩვენებელია ამ ეკონომიკებთან სექტორული კონვერგენციის მიმართულებით. არასატარიფო ბარიერების გავლენისა და ქვეყანაში ინდუსტრიული წარმოების განვითარების ზოგად ფონზე, ლოგიკურია, რომ ექსპორტის დივერსიფიკაციის დონე დაბალია. დაბალია ასევე შედარებითი უპირატესობის ინდექსი DCFTA-ის ფარგლებში საინტერესო სოფლის მეურნეობის სექტორში. თუმცა, ლოკალურად, ეკონომიკის ექსპორტის ზრდის მარჯინები ნორმალურია.

ლიტერატურა:

- (WTO) W. T. (2011). World Trade Report 2011: Preferential Trade Agreements. Geneva: WTO.
- Balassa B. (1965). Trade liberalisation and “Revealed” Comparative Advantage. The Manchester School 33, 99–123.
- Brander J. A. (1983). A “Reciprocal Dumping” Model of International Trade. Journal of International Economics 15(3–4), 313–321.
- Brühlhart M. (1994). Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment. Weltwirtschaftliches Archiv 130, 600–613.
- Cadot O. C.-K. (2011). Export Diversification: What’s Behind the Hump? Review of Economics and Statistics 93(2), 590–605.

- Grubel H. G. (1975). Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products. New York: Wiley.
- Krugman P. (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade. *Journal of International Economics* 9(4), 469–79.
- Leamer E. (1988). “Measures of Openness”, in *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 145–204.
- Nicita A. a. (2006). “Trade, Production and Protection 1976–2004”. *World Bank Economic Review* 21(1), 165–171.
- Organization W. T. (თ. გ.). *A Practical Guide to Trade Policy Analysis*.
- მელითაური, ნ. (2020). საქართველო-ევროკავშირის შორის ვაჭრობის ლიბერალიზაციის შედეგები. „თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო შრომების კრებული“.
- ლაღანიძე გ. (2017). ქართული პროდუქციის საექსპორტო პოტენციალი და კონკურენტული უპირატესობები ევროკავშირის ბაზარზე. *ეკონომიკა და ბიზნესი*.
- ჯამაგიძე, ლ. (2019). ინსტიტუტების იმპორტი საქართველო-ევროკავშირის სავაჭრო ურთიერთობების სფეროში. *ეკონომიკა და ბიზნესი*.

References:

- (WTO) W. T. (2011). *World Trade Report 2011: Preferential Trade Agreements*. Geneva: WTO.
- Balassa B. (1965). Trade liberalisation and “Revealed” Comparative Advantage. *The Manchester School* 33, 99–123.
- Brander J. A. (1983). A “Reciprocal Dumping” Model of International Trade. *Journal of International Economics* 15(3–4), 313–321.
- Brühlhart M. (1994). Marginal Intra-Industry Trade: Measurement and Relevance for the Pattern of Industrial Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv* 130, 600–613.
- Cadot O. C.-K. (2011). Export Diversification: What’s Behind the Hump? *Review of Economics and Statistics* 93(2), 590–605.
- Grubel H. G. (1975). Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products. New York: Wiley.
- Krugman P. (1979). Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade. *Journal of International Economics* 9(4), 469–79.
- Leamer E. (1988). “Measures of Openness”, in *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 145–204.
- Nicita A. a. (2006). “Trade, Production and Protection 1976–2004”. *World Bank Economic Review* 21(1), 165–171.
- Organization W. T. (თ. გ.). *A Practical Guide to Trade Policy Analysis*.

- Melitauri N. (2020). sakartvelo-evrokavshirs shoris vachrobis liberalizatsiis she-degebi. [EU-Georgia Trade Liberalization Effects. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University and Paata Gugushvili Institute of Economics International Scientific Conference Publication.] (in Georgian)
- Gaganidze G. (2017). kartuli produktsiis saeksporito potentsiali da konkurentuli up-iratesobebi evrokavshiris bazarze. [Export Potential and Competitive Advantages of the Georgian Products on the EU Market.Economics and Business.] (in Georgian)
- Jamagidze L. (2019.) institutebis importi sakartvelo-evrokavshiris savachro urtier-tobebis speroshi. [Institution Importation in Georgia-EU Trade Relations. Econom-ics and Business.] (in Georgian)

Analysis of Georgia's International Trade Relations

Nino Melitauri

Doctoral Student

Iv. Javakhishvili Tbilisi State University

nino.melitauri934@eab.tsu.edu.ge

In the context of trade liberalization, governments have changed protectionist tools, and in many cases, they protect domestic industries with the variations of non-tariff barriers. Georgia has signed bilateral or multilateral trade agreements with many countries around the world, which aim to stimulate trade flows. However, despite the occurrence of the free trade regimes that relieve trade from the burden of tariffs, the effect of non-tariff barriers is in some cases full-scale. In the present article, against the background of these non-tariff barriers, an attempt is made to assess the effectiveness of stimulating Georgia's international trade flows using the following well-known indices in the economic literature: Trade Openness Index, Geographical and Sectoral Trade Composition Indices, Export Diversification Level Index, Export Growth Margin, and Sectoral Comparative Advantage Index.

In the present paper I conducted a detailed analysis about Georgia's current international trade flows. In particular, the structural characteristics and trade indices are estimated based on the export and import statistics for September 2020.

In international trade, indices help us to show the results of the country's trade activities. The trade results include: 1) Georgia's trade flows' quantity statistics, 2) What are trading commodities, and 3) who are Georgia's trading partners. The analysis of all three components is important, since each of them generates effects that have an impact on the domestic economy.

The country's trade volume is closely linked to trade openness, which measures the ability of the economy to integrate into world trade flows and in the global value chains. Trade openness can also be understood as an indicator of the "achievement" of trade policy.

As for the second topic, about trading commodities, it defines the structure of the imports and exports, connected to productive factors and the technologies available in the economy. Also, it is directly related to the diversification of the Georgia's exports and the country's comparative advantage.

The third topic - who are Georgia's trading partners - reveals the fact of how profitable the country's position is. For example, the existence of trade lines with growing and technologically strong markets will lead to the increase in the productivity of the economy. Geographical and territorial distances between countries are important here.

In the article we will see that free trade regimes have a positive impact on Georgia's international trade flows, which is reflected in Georgia's trade openness index. Georgia has many trading partners, including EU developed countries, to which it trades in similar industries, which is a positive indicator of sectoral convergence with these developed economies. We will also see that Georgian economy has a low level of export diversification. However, locally, the export growth margins of the economy are normal.

Keywords: Georgia, EU, international trade, WTO, trade indices.

JEL Codes: F40, P33, P45

მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების მეთოდები

ჯანა თოლორდავა

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის იმიტაციური
მოდელირების საუნივერსიტეტო სასწავლო-სამეცნიერო
ცენტრის მეცნიერ-ხელმძღვანელი
tolordava@hotmail.com

მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღება მნიშვნელოვანი ფაქტორია ნებისმიერი ღონის მართვის იეჩაქიის ოხგანოს საქმიანობაში, ვინაიდან სწოხი გადაწყვეტილებების მომზადებისა და ხეადიაციის გახეშე შეუძლებელია ეკონომიკური განვითახების მიღწევა. თანამედროვე ეტაპზე გახთუდა მმართველობითი პოცესები, ხაც, ბუნებრივია, მოითხოვს მათი გადაჭრის მეთოდების სხუდყოფას. ეს კი დამოკიდებულია თვით გადაწყვეტილებების დასაბუთების მოდელეებზე.

სწოხი მიდგომა გადაწყვეტილებების მიღების პოცესისადმი უზუნვედყოფს ახსებული ვაჩიანტებისაგან ყვედაზე ეფექტიანის შეჩევას. ხიგ მეცნიერთა აზრით, ეს პოცესი უნდა მოიცავდეს, ხოგოხც მინიმუმი, შემდეგ ეტაპებს: [Project Management Center, 2020] :

პობდემის დადგენა და მისი აღწეა;
პობდემის გამომწვევი ფაქტოხების ანადიზი;
შესაძლო სტიატეგიებისა და გადაწყვეტილებების დადგენა;
საუკეთესო გადაწყვეტილების მიღება;
შედეგების შემოწმება.

თითოეული გადაწყვეტილების შედეგების შემოწმება ყოველი წახუმატებელი ვაჩიანტის მიმახთ ნებისმიერი ზომების მიღებისა და მიღებული გადაწყვეტილებების გადასინჯვის საშუადებას იძლევა, ხაც სწოხი გადაწყვეტილების პოვნის საუკეთესო პიხობაა.

გადაწყვეტილებების მიღების პოცესისადმი მოყვანილი მიდგომიდან გამომდინაჲე, დიდ მნიშვნელობას იძენს და აუცილებელი ხდება გადაწყვეტილებების დასაბუთების მეთოდები.

ახსებობს გადაწყვეტილების მიღების მხავადი სახეობა, ხოგოხიცაა: შემეცნების მეცნიერული მეთოდები, საჩისხობიივი და ხაოდენობიივი ანადიზის მეთოდები, მათ შოჩის მიზეშედეგობიივი და სხვ. სტა-

გიაში, ამ მეთოდების ანალიტიკური განხილვის შედეგად გაკეთებულია სათანადო დასკვნები მათი გამოყენების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ოპერატიული გამოკვლევა, ევხისტიკული და გიაფიკული მეთოდები, იმიტაცია, საქმიანი თამაშები, სინექტიკა, გონებრივი იეხიში (breinstorming).

JEL Codes: C44, C50, C70, C71

შესავალი

საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია მისაღები გადაწყვეტილებების მაღალი ხარისხი, რომლის გარეშე ორგანიზაციები ვერ აღწევენ წარმატებას ბაზარზე და მათი ბიზნესი შეიძლება კატასტროფიულ მდგომარეობაში აღმოჩნდეს. თანამედროვე ბაზრის პირობები ხისტი და მაღალკონკურენტიანია, აქედან გამომდინარე, მოქმედების სტრატეგიის არჩევა ამ სიტუაციაში დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად ფლობენ ორგანიზაციების, კომპანიების, მათი ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები და მენეჯერები გადაწყვეტილების მიღების უნარებს, რაზედაც დამოკიდებულია ამ სტრუქტურების მეურნეობრივი და პროფესიული შედეგები. აქ ადეკვატურ და დროულ მმართველობით გადაწყვეტილებაზე დამოკიდებულია ორგანიზაციის წარმატებული ფუნქციონირება.

ნებისმიერი გადაწყვეტილების მიღება არის სხვადასხვა მრავალი ალტერნატივიდან ყველაზე მისაღების, რაციონალურის შერჩევა.

როგორც წესი, არსებული გადასაწყვეტი პრობლემების მიხედვით შესაძლებელია მმართველობითი გადაწყვეტილებების დასაბუთების სხვადასხვა მეთოდის გამოყენება, როგორიცაა:

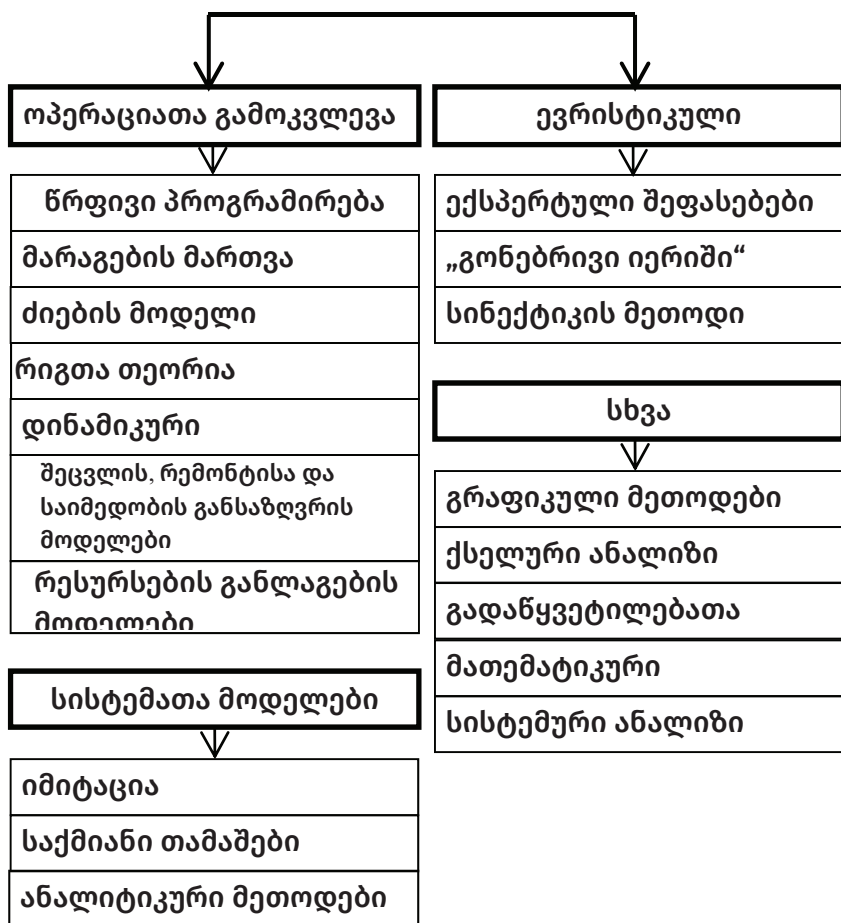
- მათემატიკური მეთოდებისა და ფორმალური ლოგიკის საფუძველზე შემუშავებული გადაწყვეტილებების დასაბუთების თეორია, რომელმაც ფართო გავრცელება პოვა ეკონომიკაში და გამოიყენება პრაქტიკაში;
- არაფორმალური მეთოდები, სადაც ადგილი ეთმობა ადამიანის ანალიტიკურ ჩვევებს, გამოცდილებასა და ინტუიციას;
- კომპიუტერული სისტემებისა და პროგრამული უზრუნველყოფის შესაძლებლობებიდან გამომდინარე ფართოდ გამოყენებადი იმიტაციური მოდელირების მეთოდი, ანუ მიმართულება, აგებული იმ მოდელების გამოყენებაზე, რომელიც რეალური ეკონომიკური სიტუაციის იმიტირებას ახდენს.

შესარჩევი გადანყვეტილებების დასაბუთება

კომპლექსურობითა და სირთულით, გამორჩეულ თანამედროვე ეკონომიკური პრობლემების უმრავლესობის, გადანყვეტის სწორი ვარიანტის შესარჩევად იყენებენ მოყვანილ მეთოდებს (იხ. სქემა 1).

გადანყვეტილებების დასაბუთების მეთოდები

სქემა 1.

მათემატიკური მოდელები

გადაწყვეტილებების დასაბუთების შორის უმნიშვნელოვანესია მათემატიკური მეთოდები. მეთოდთა ეს ჯგუფი საშუალებას იძლევა, ერთი მხრივ, გამოყენებულ იქნეს მაჩვენებელთა მათემატიკური დამოკიდებულებანი და, მეორე მხრივ, შესაძლო გადაწყვეტილებათა რიცხვიდან შეირჩეს საუკეთესო.

მათემატიკური მეთოდების განვითარება-სრულყოფას ახორციელებს მეცნიერება – „ოპერაციათა გამოკვლევა“. მისი არსია:

- ოპერაციის მიზნის მათემატიკური ფორმულირება;
- ოპტიმალური მათემატიკური მოდელის დამუშავება;
- ოპტიმალური გადაწყვეტილების შერჩევა;
- რეალური ოპერაციის მათემატიკურ მოდელთან შესაბამისობის შემოწმება (კორექტირება).

ოპერაციათა გამოკვლევის ძირითადი მომენტი რეალური პროცესის მოდელის დამუშავება, რომელსაც დაეყრდნობა მათემატიკური პროგრამირების საშუალებით მიღებული ოპტიმალური გადაწყვეტილება.

მათემატიკური პროგრამირების მეთოდებს მიეკუთვნება წრფივი და დინამიკური პროგრამირება, რიგთა თეორია, მარაგების მართვა და სხვ.

ხელმძღვანელ მუშაკს, ეროვნული ეკონომიკის სპეციალისტს, რომელმაც იცის მათემატიკური მეთოდების შესაძლებლობები, შეუძლია კომპეტენტურად ჩამოაყალიბოს ამოცანა და დაავალოს შესაბამის სპეციალისტებს მისი გადაჭრა ოპერაციათა გამოკვლევის მეთოდების საშუალებით.

მათემატიკური მოდელირების საშუალებით მიღებული გადაწყვეტილების ვარიანტი საჭიროებს ხარისხობრივი ფაქტორების დაზუსტებას, რაც ვერ აისახა ამოცანის მათემატიკურ ალგორითმში. ამისათვის გამოიყენება სტატისტიკური მეთოდები (ანუ ეკონომიკურ-სტატისტიკური). ეს მეთოდთა ჯგუფია, რომელიც გამოიყენება გადაწყვეტილების დასაბუთებისათვის არასრული ინფორმაციის, რისკისა და განუსაზღვრელობის პირობებში.

ეკონომიკურ-სტატისტიკური მოდელი ეკონომიკურ-მათემატიკური მოდელების ერთ-ერთი ფორმაა. ტრადიციულად, ამ სახის მოდელი კვლევით, პროგნოსტულ სახეს ატარებს და გამოიყენება ეკონომიკური პროცესების აღწერისათვის. ეკონომიკურ-სტატისტიკური მიდგომის საშუალებით მმართველობითი ამოცანების გადაწყვეტაში შეიძლება გათ-

ვალისწინებულ იქნეს ეკონომიკური მოვლენების მობილურობა, მათი ალბათური, შემთხვევითი ხასიათი, რაც მეტად დამახასიათებელია მათთვის. ამ ჯგუფის მეთოდებს მიეკუთვნება კორელაციური ანალიზი და სხვ.

ევრისტიკული მეთოდები

ევრისტიკა (ბერძნ. ვპოულობ, აღმოვაჩენ), ითვალისწინებს გამოკვლევის, სწავლების მეთოდებს. ის პირველად ბერძენმა ფილოსოფოსმა სოკრატემ გამოიყენა, ამიტომ ევრისტიკული მსჯელობები ზოგჯერ სოკრატულ საუბრებს უწოდებენ. ევრისტიკულ საუბარში ერთ-ერთ მოსაუბრეს, კითხვებისა და მაგალითების სისტემის დახმარებით მიჰყავს საუბრის სხვა მონაწილეები მათთვის სრულიად ახალ დასკვნამდე. ევრისტიკული მიდგომა გულისხმობს არაფორმალურ, ობიექტის სიტყვიერ აღწერას თავის ხარისხობრივი მახასიათებლებისა და ნიშნების მიხედვით.

ამოცანების გადაწყვეტის ევრისტიკული მეთოდები, როგორც წესი, უპირისპირდება ფორმალურ მეთოდებს, რაც ეყრდნობა ზუსტ მათემატიკურ მოდელებს. ევრისტიკული მეთოდები აგებულია ადამიანის ცოდნაზე, გამოცდილებაზე, ანალოგიასა და ინტუიციაზე, რასაც იგი იყენებს გადაწყვეტილების მიღების დროს. პრობლემის გადაწყვეტისას სწორედ ადამიანის ამ აღნიშნული თვისებების საშუალებით ხდება არაპერსპექტიული ვარიანტების უარყოფა და საპირისპირო მაგალითების მეშვეობით ამა თუ იმ ვარიანტის მიღება. ევრისტიკული მეთოდების გამოყენება ამცირებს დროს ყველა შესაძლო ალტერნატივის ქაოსური გადასინჯვის მეთოდთან შედარებით.

მიღებული გადაწყვეტილებები, როგორც წესი, არ არის საუკეთესო, ისინი წარმოადგენს მხოლოდ მათ შესაძლო ვარიანტებს. ევრისტიკულ მეთოდებს მიეკუთვნება ჯგუფური და ინდივიდუალური ექსპერტული შეფასებანი, „გონებრივი იერიში“ (ბრეინ-სტორმინგი) და სინექტიკის მეთოდები.

ალტერნატივების პროგნოზირების ეტაპზე და მათი შეფასების კრიტერიუმების შემუშავების დროს იყენებენ *ექსპეჩგუდ შეფასებებს*, რასაც ექსპერტი ატარებს მისი ინდივიდუალური ცოდნის, გამოცდილებისა და პროფესიონალიზმის საფუძველზე. ცნობილია ექსპერტული შეფასებების ორი სახეობა: ინდივიდუალური და ჯგუფური.

ინდივიდუალური ექსპერტული შეფასებების მეთოდის გამოყენება გულისხმობს გადაწყვეტილებების, ვარიანტების, ჰიპოთეზების შესაფა-

სებლად ერთი ან რამდენიმე ექსპერტის ერთმანეთისაგან იზოლირებულად მუშაობას. ამ სახის შეფასებებში შედის, აგრეთვე, „ინტერვიუ“ აღწერითი ან ანალიტიკური, ანუ მორფოლოგიური ანალიზი.

მორფოლოგიური ანალიზი შემუშავებული იქნა უნიჭიერესი ამერიკელი ასტროფიზიკოსის ფრიც ცვიკის მიერ 1942 წელს. მან დეტალურად შეისწავლა ყველანაირი რეაქტიული ძრავების სრული სპექტრი, რაც მუშაობს ქიმიურ საწვავზე და მიიღო უამრავი შესაძლო ვარიანტი (ალტერნატივა), შემდეგ მოახდინა მათი სისტემატიზაცია, რამაც საშუალება მისცა გამოეკვლინა ახალი პრობლემები და გაეკეთებინა ამ ტიპის ძრავების შექნის პროგნოზირება მომავალში. საბოლოო ანგარიშით ფ. ცვიკმა გამოიგონა რამდენიმე ძალიან მნიშვნელოვანი რეაქტიული ძრავა, რომელიც აგებული იყო სრულიად ახალი კონცეფციების გამოყენებაზე [Викентьев И. 2019].

მორფოლოგიური ანალიზის ჩატარებისათვის ექსპერტს ეძლევა დეტალური ინფორმაცია მოვლენის ან პროცესის ყველა ცნობილ თვისებაზე. ანალიტიკური მუშაობა ტარდება რამდენიმე ეტაპად: პრობლემის ფორმულირება; პრობლემის ანალიზი და ყველა ძირითადი პარამეტრის შესწავლა, რაც გამოიყენება გადანყვეტილების მიღებისას; გადანყვეტილებათა ერთობლიობის გენერაცია; გადანყვეტილებების შედარება გარკვეული კრიტერიუმების მიხედვით და მათ შორის საუკეთესოს მიღება. მიზანშეწონილია ამ დროს მორფოლოგიური ცხრილის (2 სვეტი) ან მორფოლოგიური ყუთის (3 სვეტი) აგება. მოცემული ხერხის მიზანია იმ პარამეტრების კომბინაციების შესაძლებელი რაოდენობის მიღება, რომლებიც ახასიათებს მოცემულ პრობლემას და ამის საფუძველზე შესაძლო გადანყვეტილებების მთლიანი „სქემის“ განსაზღვრა.

ჯგუფურ ექსპერტულ შეფასებებში შედის თავისუფალი ასოციაციური აზროვნების მეთოდები („გონებრივი იერიში“, „სინექტიკა“) და მეთოდები, რომლებიც აგებულია გადანყვეტილებების შესაძლებელი ალტერნატივების მოძიებაზე.

მეთოდი, რომელიც ეფუძნება შესაძლო ალტერნატივების მოპოვებას, გულისხმობს სხვა ობიექტის გამოყენებას, რომელიც მისი გარკვეული თვისებების გამო, ექსპერტებს ასოციაციურად აგონდებათ და ამ გზით ისინი აგრძელებენ ალტერნატიული გადანყვეტილებების ძებნას. ამ მეთოდის საფუძველზე შეიძლება გადანყვეტილების მიღება თითოეული კონკრეტული შემთხვევისათვის, ადრე არსებული ანალოგიური პრეცედენტიდან გამომდინარე (მაგალითად, გადანყვეტილების მიღება

იმაზე, თუ როგორ გამოვიდეს კრიზისიდან ფირმა მეორე ფირმის გამოცდილების გამოყენებით, რომელიც ადრე იყო ანალოგიურ სიტუაციაში).

ექსპერიმენტული მეთოდი უპირატესობაა ექსპერტიზის საგნის არაფორმალიზებული მახასიათებლების გათვალისწინების შესაძლებლობა ექსპერტების პროფესიონალიზმისა და გამოცდილების გამოყენების საფუძველზე. მეთოდის ნაკლოვანებებია: საწყისი მონაცემების, დასკვნების ლოგიკისა და სიზუსტის შემოწმების შეუძლებლობა, ექსპერტის დასკვნებზე სხვადასხვა პიროვნული, ემოციური ხასიათის თვისებების გავლენა.

„გონებრივი იეხიში“ (brainstorming) შემუშავებულია ალექს ოსბორნის მიერ. მისი ჩატარების ძირითადი წესებია:

- გენერაციის ეტაპზე ნებისმიერი ფორმით იდეების კრიტიკის აბსოლუტური აკრძალვა;
- ორიგინალური, ზოგჯერ ფანტასტიკური იდეების, ასევე იდეების კომბინაციების და მათი განზოგადოების ნახალისება;
- ყველა გამოთქმის დაფიქსირება და ობიექტური შეფასება;
- შებოჭილობის მოხსნის მიზნით მონაწილეთა მხარდაჭერა და ნახალისება;
- სპეციალური ჯგუფის მიერ კონსტრუქციული ფორმით იდეების სინთეზის კრიტიკისა და სინთეზის ჩატარება;
- იდეების სელექცია მხოლოდ «ბრეინ-სტორმინგის» დამთავრების შემდეგ და ექსპერტთა იმ ჯგუფის დახმარებით, რომელიც არ მონაწილეობს მეცადინეობის ჩატარებაში.

ეს მეთოდი გულისხმობს წამყვანის მაღალ კვალიფიკაციას და გამორჩეულ დახელოვნებას შეკითხვების დასმაში, რამაც უნდა წაახალისოს მონაწილეთა ყურადღებისა და აზროვნების აქტიურობა. ჯერ კიდევ სოკრატე თვლიდა, რომ განაფული შეკითხვები იწვევს თანამოსაუბრის ცოდნის აღდგენას და ააქტიურებს მის ფარულ შესაძლებლობებს [Tolordava J., G.Panizzi და სხვ. 2013].

„ბრეინსტორმინგი“ გადაწყვეტილების მიღების პროცესის ნაწილია, რომელსაც წინ უძღვის ფაქტების შერჩევის სტადია და ამოცანის განსაზღვრა, რის შედეგადაც ხდება მნიშვნელოვანი იდეების შემდგომი განვითარება.

გონებრივი იერიშის კლასიკურ მეთოდს აქვს მრავალი სახეობა, რასაც შეუძლია ამოცანების გადაწყვეტაში დახმარების განევა.

სხვადასხვა ავტორი გონებრივ იერიშს განიხილავს განსხვავებულად. ამ მეთოდის არსია პრობლემის გადაწყვეტის პროცესის დროის მი-

ხედვით რამდენიმე ეტაპად დაყოფა, - იდეების გენერაცია, კრიტიკა და კლასიკურ ფორმაში მათი კონსტრუქციული დამუშავება.

დ. ჯონსონის მონაცემებით, 6 კაცისგან შემდგარ კვლევით ჯგუფს შეუძლია ნახევარ საათში წამოაყენოს 150 იდეა [თოლორდავა ჟ. 2009]. გონებრივი შეტევის ყველა მონაწილე იყოფა 3 ძირითად ჯგუფად: მართვის, გენერატორების და ანალიტიკოსების, რომლებიც ასრულებენ ხარისხობრივად სხვადასხვა ამოცანას. მართვის ჯგუფი ექვემდებარება უშუალოდ ხელმძღვანელს - ნამყვანს და ასრულებს შემდეგ ფუნქციებს:

- გონებრივი შეტევის ჩატარების პირობების ორგანიზაცია;
- გენერატორების და ანალიტიკოსების ჯგუფის შერჩევა;
- დასკვნების გაკეთება და მონაწილეთა თამაშის შედეგების გარჩევაში მონაწილეობა.

იდეების გენერატორების ჯგუფმა უნდა წამოაყენოს რაც შეიძლება მეტი ორიგინალური იდეა, გამოიყენოს არასტანდარტული ანალოგიები. გენერატორები უნდა იყვნენ ოპტიმისტურად განწყობილნი, მათ უნდა ჰქონდეთ განვითარებული შემოქმედებითი აზროვნება.

მოცემული ჯგუფი უნდა შედგებოდეს 6-30 კაცისაგან და მათ კარგად უნდა ხედავდეს ხელმძღვანელი. გენერატორების ჯგუფში ყველა თანაბარია - არ არის ფუნქციონალური დაყოფა. შესაძლებელია მოცემული გუნდის თითოეულ მონაწილეს მიენიჭოს გარკვეული ნომერი.

ანალიტიკოსების ჯგუფი შეიძლება შედგებოდეს 2 ქვეჯგუფისგან: სინთეტიკოსებისა და კრიტიკოსებისაგან. ანალიტიკოსების ძირითადი ფუნქციებია გენერატორების მიერ წამოყენებულ იდეებში გამოავლინონ რაციონალური „მარცვალი“, ჩაატარონ მათი ანალიზი და სინთეზი, შესაძლო შედეგების პროგნოზირება, მათი კონსტრუქციული დამუშავება და ა. შ. ანალიზის დროს მთავარი პირობაა - განვითარებული ლოგიკური აზროვნება. ჯგუფში შეიძლება იყოს 5-15 ადამიანი.

გენერაციის ეტაპის ჩატარება

ჯგუფის მონაწილეები სხდებიან მაგიდებთან, მეცადინეობის ხელმძღვანელთან ახლოს ისე, რომ დაინახონ ერთმანეთი. თამაშის ხელმძღვანელის მოადგილე დაფაზე აფიქსირებს ყველა მოწოდებულ იდეას. ხელმძღვანელი ფსიქოლოგიურად მხარს უჭერს პირველ იდეას, აკონტროლებს წესების დაცვას. ამავე დროს, ხორციელდება ყველაზე თვალსაჩინო იდეების თავდაპირველი დაგროვება.

კასკადური გენერაციის ეტაპზე ხელმძღვანელს შეუძლია შეცვალოს პრობლემა, დაჰყოს ის რამდენიმე ქვეპრობლემად, რაც იწვევს ახალ

მოულოდნელი და ორიგინალური იდეების გენერაციას. დადებითად ფასდება ასევე საწინააღმდეგო იდეები. გენერაციის ეტაპის ხანგრძლივობა არანაკლები 15-20 წუთია.

იდეების სინთეზისა და კრიტიკის ეტაპების ჩატარება. სინთეზის ეტაპზე სინთეტიკოსთა ჯგუფი ახდენს გამოთქმული იდეების კლასიფიკაციას, შეფასებასა და განზოგადებას, გამოყოფს ყველაზე პერსპექტიულ იდეებს, რომლებიც შეესაბამება ამოცანის მოთხოვნების ყველაზე სრულყოფილ ამოხსნას. შემდეგ აყენებს გამოთქმული იდეების პრაქტიკული რეალიზაციის შესაძლებლობების და ინოვაციების დანერგვის პროგნოზს.

სინთეტიკოსების ქვეჯგუფის მუშაობის დამთავრების შემდეგ ჩაერთვება კრიტიკოსების ქვეჯგუფები. მათი მიზანია სხვადასხვა პოზიციიდან გააკრიტიკონ მოწოდებული იდეები, ამავე დროს, უნდა დაიცვან იდეების და არა პიროვნების კონსტრუქციული კრიტიკის წესები. კრიტიკა არ უნდა გახდეს თვითმიზანი, ის უნდა იყოს არგუმენტირებული. ამ ეტაპის ხანგრძლივობა 30-40 წუთია.

დამამთავრებელი ეტაპის ჩატარება. გონებრივი შეტევის დამასრულებელ ეტაპზე ისევ მუშაობს მართვის ჯგუფი. იდეების ექსპერტიზის და განზოგადების საფუძველზე იგი ღებულობს გადაწყვეტილებებს ყველაზე მნიშვნელოვან, საკვანძო იდეებზე და საბოლოოდ აფორმებს გადაწყვეტილებებს მათი ეფექტიანობის შეფასებით.

სინექტიკის ფუძემდებელია უილიამ გორდონი. ტერმინი „სინექტიკა“ შემოღებულია ძველ ბერძნულიდან და ნიშნავს „სხვადასხვაგვარი ელემენტების გაერთიანებას“. ძირითადი მოთხოვნა, რომელიც წაყენება სინექტიკის შემოქმედებით ჯგუფს (სინექტიკური სესიების მონაწილეებს) არის ის, რომ მათ უნდა წარმოადგინონ სხვადასხვა პროფესია ან მეცნიერული დისციპლინა. სინექტიკური სესიები იძლევა საუკეთესო შედეგებს, როცა ჯგუფი შედგება 5-7 სხვადასხვა დარგის სპეციალისტები-საგან [Гордон Уильям, 2000].

თავისი ფორმის მიხედვით, სინექტიკური პროცესი წააგავს სადისკუსიო ჯგუფს, რომელიც ტექნიკური და მმართველობითი ამოცანების გადაწყვეტაში იყენებს ზოგიერთ ანალოგებს. ეს საჭიროა იმისათვის, რომ «ჩვეულებრივი არაჩვეულებრივში» გარდაიქმნას. ასეთ გარდაქმნას, მოცემული პრობლემის გადაწყვეტისას, როგორც წარსული სიტუაციების გამოცდილებიდან ჩანს, მოაქვს უფრო მეტი პრაქტიკული სარგებლობა მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების ან მეცნიერული და ტექნიკური ამოცანების გადაჭრისას.

სინექტიკურ ჯგუფებში ჩვეულებრივ ემზადებიან 8-12 თვე. თითოეულ სინექტორს უნდა გააჩნდეს შემდეგი თვისებები:

1) ჩვეულებრივი კონტექსტიდან განრიდების, აბსტრაქტიზების, დავალებიდან არსის გამოყოფის, რუტინულ, ჩვეულებრივ აზროვნებასთან ბრძოლის უნარი;

2) ინფორმაციის დეფიციტის პირობებში ფანტაზირების უნარი, უწყვეტი „ასოციაციათა გირლანდის“ შექმნის დახმარებით, დასმული ამოცანის წარმატებით გადაწყვეტა;

3) მიაჩვიოს საკუთარი თავი იმის აუცილებლობას, რომ უარყოს ნაუცბადევად მოსული იდეები (რადგან ეს იდეები შეიძლება მოუვიდეს თავში ნებისმიერ ადამიანს და, ე.ი. ისინი ზერელეა);

4) მაღალი შემწყნარებლობა გამოთქმული იდეების მიმართ, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ჯერ არამკვეთრად არის ფორმალიზებული; მზადყოფნა იმისათვის, რომ გამოჰყოს ისინი, როგორც დაფიქრების ცალკეული ობიექტები;

5) მიზანმიმართულება დასმული ამოცანების გადაწყვეტაში, თავისი შესაძლებლობების რწმენა;

6) ჩვეულებრივ საგნებსა და მოვლენებში განსაკუთრებულის დანახვის უნარი და ამ განსაკუთრებულის, როგორც შემოქმედებითი წარმოსახვის, საწყის პუნქტად გამოყენება.

სინექტორისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია დაეუფლოს ე.წ. ოპერაციულ მექანიზმებს, სინექტიკა-სისტემის ანალოგიის ოთხ სახეს (პერსონალური, პირდაპირი, სიმბოლური და ფანტასტიკური), რომლებიც მჭიდრო კავშირშია ერთმანეთთან.

მსოფლიო პრაქტიკა დამაჯერებლად მოწმობს იმას, რომ ანალოგიების სწორი ოპერირება საშუალებას იძლევა მოიცვას ობიექტების უდიდესი დიაპაზონი, რომლის შედარება განხილვის ობიექტთან, როგორც წესი, სახავს გზას შედეგების მიღწევისაკენ.

პირადი და პერსონალური ანალოგიების აგება ხორციელდება შემქმნელის და მის მიერ შექმნილი ობიექტის გაიგივების საფუძველზე. მაგალითად, გამომგონებელი ცდილობს წარმოადგინოს თუ რას იგრძნობდა იგი, თუკი შეასრულებდა მის მიერ შექმნილი კონსტრუქციის ფუნქციებს.

პირდაპირი ანალოგია არის მაშინ, როდესაც პრობლემების გადაწყვეტაში დახმ არებას უწევს ანალოგიური სიტუაციები. მაგალითად, ცნობილმა ფირმამ თავის აყვავებას მიაღწია ასეთი გზებით და ამიტომ

უნდა გამოვიყენოთ ეს გამოცდილება. ასეთივე ანალოგები არსებობს ტექნიკაშიც. ამტკიცებენ, რომ როცა ბრიტანელი ინჟინერი, სამრეწველო რევოლუციის ისტორიაში ერთერთი უმსხვილესი ფიგურა იზამბარდ ბრინელი ატარებდა თავის დაკვირვებებს ხის ლაფონჭამიებზე, რომელიც ქმნის მილისებურ არხს, ამან მიიყვანა იგი კესონის მეთოდის იდეამდე წყალქვეშა ნაგებობების მშენებლობის დროს [Изамбард Брюнель, 2017].

სიმბოლური ანალოგია იყენებს შედარებებს, რომლებშიც ერთი საგნის დახასიათება იგივდება მეორის დახასიათებასთან.

ფანტასტიკური ანალოგია დაკავშირებულია სურვილთან, რომ მოხდეს ის, რაც გვინდა. ფანტაზიის გამოყენება ახალი იდეების სტიმულირებისათვის მდგომარეობს ფანტასტიკური გადანყვეტილებების ფიქრში.

როცა მიიღება ყველაზე მნიშვნელოვანი ანალოგია, ჯგუფი ცდილობს განავითაროს ის წარმოდგენილი ობიექტების თვისებებისა და შესაძლებლობების აღწერით. ამ ეტაპზე პრობლემის ფორმირება ხდება ზოგადი სახით. შემდეგ ექსპერტი ხსნის პრობლემურ სიტუაციას. მისი ძირითადი ამოცანაა ყველა გამოთქმული წინადადებების ოპერატიული ანალიზის გზით გამოავლინოს ყველა სასარგებლო და კონსტრუქციული იდეა.

უილიამ გორდონის აზრით, სინექტიკა იძლევა კარგ შედეგებს მაშინ, როცა სინექტიკურ ჯგუფს, რომელიც წარმოდგენილია შერეული კოლექტივით, ანუ სხვადასხვა სპეციალობისა და კვალიფიკაციის ადამიანებით, ძლიერი ხელმძღვანელი ჰყავს. როგორც წესი, ასეთი კოლექტივი გამოავლენს ძალიან დიდ მოქნილობასა და ვარიანტულობას იდეების გენერაციაში, ქმნის ცოდნის გამოყენების სხვადასხვაგვარ ფორმას, იძლევა პრობლემის გადანყვეტის შესაძლებლობას ალტერნატიული ხერხით. შეიძლება მრავალი მაგალითის მოტანა საზღვარგარეთის პრაქტიკიდან, როდესაც სინექტიკური ჯგუფის მიერ, რომელიც შედგებოდა ზოოლოგის, ფიზიკოსის, ქიმიკოსის, ელექტრიკოსისა და ინჟინრისაგან, დამუშავებულ იქნა ორგანული საღებავი ისეთი პრიმიტიული მცენარეების თესლისაგან, როგორიცაა ლიქენი, ზღვის წყალმცენარე და ხავსი.

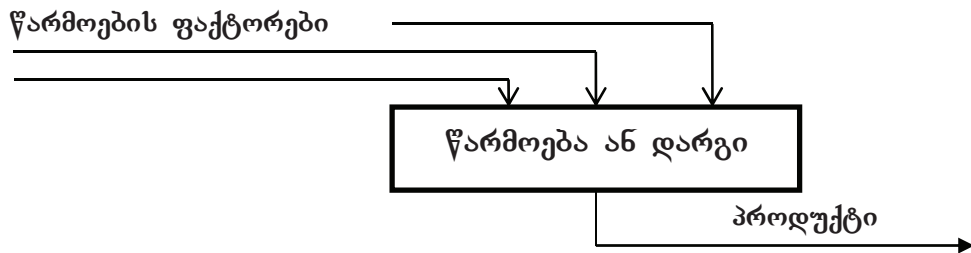
ამგვარად, სინექტიკური ჯგუფი მიუხედავად იმისა, რომ შედგება ცალკეული ინდივიდებისაგან, წარმოადგენს შემოქმედებით კოლექტივს. ალტერნატივების პროგნოზირების ეტაპზე მათი შეფასების კრიტერიუმის ფორმირებასა და გადანყვეტილებათა მიღებაზე არაფორმალური ფაქტორების გათვალისწინებით, ჩაირთვება ექსპერტული შეფასებები, რასაც ატარებენ ექსპერტები თავისი ინდივიდუალური ცოდნის, ინტუიციისა და გამოცდილების საფუძველზე.

იმიტაციური მეთოდები

გადაწყვეტილების დასაბუთების მეთოდთა სხვა ჯგუფს განეკუთვნება სისტემათა იმიტაციის მეთოდი, რომელიც გულისხმობს კომპიუტერული ტექნიკის მეშვეობით დაპროგრამებულ მათემატიკური მოდელების გამოყენებას. იმიტაციური მოდელი რომელიმე სისტემის ანალოგია მისი ყველა თავისებურებების გათვალისწინებით, რომელიც რეალიზებულია განტოლებებისა და ფორმალიზებული წესების საშუალებით. თუ მოდელის ასეთი ფორმალიზებული აღწერა ინახება კომპიუტერის მეხსიერებაში, მოდელირება შეიძლება განხორციელდეს დროის უმოკლეს ვადაში, ე.ი. რომელიმე მოვლენის ხანგრძლივი პერიოდი, სისტემის ფუნქციონირება «გათამაშდეს» საათის, დღის და ა.შ. განმავლობაში.

ამრიგად, იმიტაციური მოდელირების მეთოდი უზრუნველყოფს შედეგების სწრაფ მიღებას, რეალისტურ მიდგომასა და მრავალრიცხოვანი ცვლილებების აღრიცხვის შესაძლებლობას, რაც არ არის დამახასიათებელი სხვა მეთოდებისათვის. სისწრაფეს განაპირობებს კომპიუტერის გამოყენება. იმიტაციის მეთოდი განსაკუთრებით ეფექტურია იმ პრობლემების გამოკვლევისათვის, რომლებიც შეიცავს ცვლილებათა ისეთ რიცხვს, რაც შეუძლებელს ხდის პროცესის სრული აღწერისათვის შედგენილ იქნეს აუცილებელი განტოლებები, ხოლო თუ ასეთი აღწერა შესაძლებელია, მოდელირება უზრუნველყოფს მათ გაერთიანებას ერთ კომპლექსში. ჯერ კიდევ 1962 წელს ცნობილი ამერიკელი ეკონომისტი ე.პ. ჰოლანდი წერდა: «ეკონომისტებს არ შეუძლიათ ჩაატარონ ექსპერიმენტები ეკონომიკურ სისტემებზე. ეგმ-ზე მოდელირების საშუალებით ჩვენ შეგვიძლია ვაკეთოთ რაღაც მსგავსი მოდელირების მიზნები შესაძლოა მოიცავდნენ: ეკონომიკური განვითარების შეთანხმებულ და ტექნიკურად შესრულებად გეგმის შედგენას; გეგმაში შეტანილი ცვლილებებით განპირობებული ეფექტების გამოკვლევას სხვადასხვა ალტერნატივების შერჩევით; იმ ფაქტორთა გამოვლენას, რომლებიც ასახავენ გეგმის ნორმალური თუ გაძნელებული რეალიზაციის პროცესს» [Тымченко Е., Скотников, 2015].

იმიტაციური მოდელირების მეტნაკლებად უბრალო მაგალითს წარმოადგენს ამერიკელი მეცნიერის მ.ნ. გრინევსკის მოდელი, რომელიც სქემატურად შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს შემდეგი სახით [Нейлоп Т. 1975]

საწარმო (ან მთელი დარგი), რომელიც წარმოადგენს მოცემული ეროვნული ეკონომიკის ნაწილს, შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც სისტემა. წარმოების ფაქტორები განიხილება როგორც შესასვლელი პარამეტრები, პროდუქცია კი წარმოადგენს შედეგს. ასეთი მოდელი უაღრესად პრიმიტიულია, მაგრამ ის საშუალებას იძლევა მიღებულ იქნეს გარკვეული რეზულტატები. უმარტივესი ტექნოლოგიის გამოყენებისას, სადაც წარმოების ყველა ფაქტორი წარმოების თითოეულ ციკლში მარტო ერთხელ იქნება გამოყენებული, ტექნოლოგიური პროცესები შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს როგორც n დადებითი რიცხვების (ტექნოლოგიური კოეფიციენტების) თანმიმდევრობა: $C_1, C_2, C_3, \dots, C_n$, წარმოების გამოყენებული ფაქტორების რაოდენობა - როგორც თანმიმდევრობა $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$. თუ Y არის პროდუქციის რაოდენობა, მაშინ მიიღება დამოკიდებულება $I_n = \min(C_1 X_1, C_2 X_2, \dots, C_n X_n)$. თუ ერთი ფაქტორი ერთსა და იმავე საწარმოო ციკლში თუნდაც ორჯერ გამოიყენება, ტექნოლოგიური პროცესი შეიძლება წარმოვიდგინოთ არა როგორც დადებით რიცხვთა თანმიმდევრობა, არამედ როგორც დადებით რიცხვთა მატრიცა.

ასეთი მატრიცის თითოეული სვეტი წარმოადგენს წარმოების ერთ-ერთ ფაქტორს, ხოლო თითოეული სტრიქონი - საწარმოო ციკლის დროით ელემენტს.

მოტანილი მაგალითი ძალიან მარტივია, ვინაიდან განეკუთვნება ეკონომიკის საწარმოო სისტემების მოდელირების დასაწყის ეტაპს.

ზემოთ აღნიშნულ მეთოდებზე დაყრდნობით საქმიან თამაშებში ხდება გადაწყვეტილებების მიღება, ხშირ შემთხვევაში იყენებენ ერთდროულად რამდენიმე მეთოდს, მაგრამ საქმიანი თამაშების მეთოდი ყველაზე ეფექტიანია გადაწყვეტილების მიღების დროს.

სათამაშო იმიტაციური მოდელები (საქმიანი თამაშები)

საქმიანი თამაშები შეიძლება ჩაითვალოს წარმოებისა და მასში დასაქმებული მუშაკების საქმიანობის შენაცვლების პროცესად. როგორც წესი, საქმიანი თამაშების მონაწილეებს ეძლევათ რომელიმე წარმოების მოდელი და «მოთამაშეები» სთავაზობენ თამაშში დასმული პრობლემის გადაწყვეტის ამა თუ იმ ჰიპოთეზას.

საქმიანი თამაშები მათემატიკური მოდელირების მკვლევართა გამოცდილებასა და ინტუიციასთან ერთად, მანქანური იმიტაციის და ადამიანის მონაწილეობის საფუძველზე წყვეტს რიგ პრობლემას, რომელთა მიღწევა შეუძლებელია მათემატიკური მოდელების გამოყენების ტრადიციული გზით და ექსპერიმენტული მეთოდით.

ფინეთის Transacta Consulting კომპანიის დირექტორის იუხა ლეხტოს აზრით, მენეჯერების მიერ დაშვებული შეცდომების გამო ზარალი ბიზნესში შეიძლება აუნაზღაურებელი გახდეს, ამიტომ საჭიროა საწარმოო სიტუაციების იმიტაცია საქმიანი თამაშების სახით: „სჯობს შეცდომების დაშვება სიმულაციურ მოდელებში (თამაშში), ვიდრე რეალურ ბიზნესში“ [Юха Лехто. 2002].

ადამიანის ჩართვა მოდელში მოდელირებული სისტემის არაფორმალიზებული ასპექტების გათვალისწინების საშუალებას იძლევა.

იმიტაციური საქმიანი თამაშები ზემოთ ჩამოთვლილი კომპონენტების გამოყენებით მრავალგვარი ფაქტორების ანალიზის და მათი გავლენის დადგენის საფუძველია. ამიტომაც მას იყენებენ წარმოების დიაგნოსტიკაში, წინასაპროექტო და საპროგნოზო დასაბუთებებში. იმიტაციურ საქმიან თამაშებს გააჩნია შემდეგი ღირსებები:

1) იმიტაცია რთული სისტემების შესწავლისა და ექსპერიმენტირების საშუალებას იძლევა;

2) იმიტაცია დამატებითი ინფორმაციის მიღების, დეტალური გამოკვლევისა და სისტემაში ახალი კომპონენტების შეყვანის დროს წარმოქმნილი პრობლემების გავლენის განსაზღვრის შესაძლებლობას იძლევა.

გრაფიკული, გადანყვეტილებების ხის, ქსელური ანალიზის მეთოდები

გრაფიკული მეთოდები წარმოების მართვაში პირველად გამოიყენეს ამერიკელმა ინჟინრებმა ფ.უ. ტეილორმა და გ.ლ. განტმა XX საუკუნის დასაწყისში [Бондаренко А, 2015].

გრაფიკული მეთოდის არსია წარმოების რომელიმე ორგანიზაციული ან მმართველობითი მოვლენის პირობითად (გრაფიკული მეთოდებით) ასახვა. აღნიშნული მეთოდის მაგალითია წარმოების გეგმის შესრულების კონტროლის საბალანსო გრაფიკი; მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების ინფორმაციული ნაკადის სქემა, ნომოგრამები და სხვა. გრაფიკული მეთოდები ფართოდ გამოიყენება პრაქტიკაში, ვინაიდან ისინი თვალსაჩინოდ ასახავს სისტემასა და შესაძლო გადანყვეტილებების ვარიანტებში არსებულ ძირითად კავშირებსა და დამოკიდებულებებს. მათ შორის აღსანიშნავია: გადანყვეტილებების ხეები, გადანყვეტილებების ქსელური მატრიცები, სტრუქტურულ-ინფორმაციული სქემები და სხვა. მაგალითად, გადანყვეტილებების ჰორიზონტალური და ვერტიკალური მატრიცები საშუალებას იძლევა კომპაქტური, აღქმისათვის მისაღები ფორმით გამოისახოს გადანყვეტილების შესაძლო შედეგები მოცემული პარამეტრების (დრო, რესურსები და ა.შ.) შესაბამისი მნიშვნელობებისათვის.

გადანყვეტილებების ხეებს იყენებენ ობიექტის საგეგმო მაჩვენებლების მიღების პროცესში. გადანყვეტილებათა შესაძლო ვარიანტების პოვნის მიზნით ხდება ძირითადი ამოცანის და მისი შესაძლო ვარიანტების დეკომპოზიცია რამდენიმე დონის ქვეამოცანად და მათი შესაბამისი ამოცანის შუალედურ ვარიანტებად.

მაგალითად, მრეწველობის რომელიმე დარგის განვითარების ამოცანების ჩამოყალიბებისას აკონკრეტებენ წარმოების საერთო სამრეწველო მიზნებს. ეს კონკრეტიზაცია ქმნის „გადანყვეტილებების ხის“ ვერტიკალურ ჭრილს $(X_1^e, X_1^2, X_1^1, X_0)$. ამასთან, მიზნის რეალიზაციის პროგრამის დამუშავებისას ითვალისწინებენ არამართო მასშტაბურ მიზნებს, არამედ იკვლევენ შესაძლო ცვლილებებს დარგის მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზასა და წარმოების, შრომისა და მართვის ორგანიზაციაში. აგრეთვე იხილავენ წარმოების მიზნის მიღწევის უზრუნველყოფას რესურსებით და სხვა საკითხებს. ამ ფაქტორის გათვალისწინება აყალიბებს „გადანყვეტილებების ხის“ ჰორიზონტალურ ჭრილს (X_n^e, X_n^2, X_n^1) .

გადაწყვეტილებების ცხრილები გამოიყენება მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში, როდესაც კონკრეტული პირობებიდან გამომდინარე, გადაწყვეტილების ვარიანტის შერჩევა შესაბამისი ნესებით განისაზღვრება.

უმარტივესი გადაწყვეტილებების ცხრილის შედგენა ითვალისწინებს პირობებისა და მოქმედებების ნუსხის შემუშავებას.

გადაწყვეტილებათა ცხრილების გამოყენება საშუალებას იძლევა:

- ამოცანა ჩამოყალიბდეს ლაკონური ფორმით;
- ფორმალიზებული სახით აღიწეროს მიღებული გადაწყვეტილებების შედეგები;
- დადგენილ იქნეს გადაწყვეტილებების მიღების პროცესის იერარქია;
- გაანალიზდეს და სრულყოფილი გახდეს გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესი.

გადაწყვეტილებათა ქსელური მატრიცა გრაფიკულად აღწერს ოპერაციების ტექნოლოგიურ კავშირებს, ის შესაძლებლობას იძლევა ექსპერიმენტულად „გათამაშდეს“ ესა თუ ის ვარიანტი, გაკეთდეს შუალედური და საბოლოო შედეგების პროგნოზი, ასევე შესაძლებელს ხდის ყოველი ცალკეული ოპერაციის რეალიზაციის გზების დაგეგმვას ამ ოპერაციათა ადგილისა და მნიშვნელობის გაანალიზების საფუძველზე.

ამგვარად, გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესში სასარგებლოა ერთდროულად გამოყენებულ იქნეს გრაფიკული მეთოდების სხვადასხვა სახე, რაც სისტემის ფუნქციონალური ბლოკებისა და მათ შორის არსებული კავშირების გამოვლენის საშუალებას იძლევა.

დასკვნა

სწორი მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ნებისმიერი ორგანიზაციის, ფირმის საქმიანობაში, ვინაიდან ის მათ ეკონომიკური აღმავლობისა და მდგრადი განვითარების საუკეთესო ვარიანტის შერჩევის საშუალებას იძლევა. ამ კონტექსტით, მმართველობითი გადაწყვეტილებების დასაბუთების პროცესი წინ უძღვის უშუალოდ გადაწყვეტილების მიღების ეტაპს. თავისი მთავარი ფუნქციით, რომელიც დაკავშირებულია სხვადასხვა ალტერნატივის შეფასებასთან, მათ გადასინჯვასა და არსებული ალტერნატივებიდან საუკეთესოს შერჩევასთან, მმართველობითი გადაწყვეტილებების დასაბუთება წარმატებული საქმიანობის წარმართვის რეალური პირობაა.

გადაწყვეტილებების მიღების თანამედროვე თეორიასა და პრაქტიკაში ერთერთი წამყვანი ადგილი უკავია მრავალკრიტერიულ მიდგომას, რომელიც ითვალისწინებს სხვადასხვა კრიტერიუმს და ამით კომპლექსურად აფასებს მისაღებ გადაწყვეტილებას, უფრო რეალურს ხდის მას. შესაბამისად, წინამდებარე სტატიაში განხილულია გადაწყვეტილების დასაბუთების მეთოდებისა და მოდელების ფართო სპექტრი.

აღსანიშნავია, რომ თანამედროვე ლიტერატურაში სულ უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა გადაწყვეტილებების დასაბუთებისა და მიღების მეთოდებსა და საშუალებებს ბიზნესში. არსებობს მრავალი მაგალითი ბიზნესმენებისთვის, სადაც, ბიზნესის სპეციფიკიდან და გარემოს თავისებურებებიდან გამომდინარე, მისაღებ გადაწყვეტილებაში განსაზღვრულია მიზნები და ამოცანები, მათი მიღწევის საშუალებები და მოსალოდნელი შედეგები, რაც მაქსიმალურ ეფექტიანობას უზრუნველყოფს.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ამ პროცესს ენიჭება კრიზისულ სიტუაციაში მყოფ ორგანიზაციებისა და კომპანიებისთვის, ვინაიდან თვით რთული პირობებიდან გამომდინარე, რომელიც თან ახლავს კრიზისს, ძნელია სწორი გადაწყვეტილების მიღება. ამიტომ, მმართველობითი გადაწყვეტილებების დასაბუთების მეთოდების შესწავლა, გაანალიზება და მათი გამოყენება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, ვინაიდან აღნიშნული მეთოდების გამოყენება შეცდომების მინიმიზაციის ქმედითი პირობაა. ეს კი ნებისმიერი ორგანიზაციის საკუთარი მატერიალური, ფინანსური, შრომითი რესურსების რაციონალურ გამოყენებას უზრუნველყოფს.

გადაწყვეტილებების დროული და სწორი არჩევა სხვადასხვა დონის მიზნების წარმატებული მიღწევის გარანტიაა. ამით ქვეყანაში შესაძლებელი ხდება არამართო ცალკეული ორგანიზაციებისა და მათი პერსონალის კეთილდღეობის ზრდა, არამედ ქვეყნის სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება.

ლიტერატურა:

- <https://www.humanwareonline.com/project-management/center...>
- Project Management Center (2020.) Processo decisionale e soluzione problemi.
- Tolordava J., G.Panizzi , D.de Tombe, D.Kavtaradze, E.Leigh, P. Rizzi. (2013). International Experience in Simulation Modeling: Economics and Business, Ecology, Sociology. vol. II.

- Бондаренко А. (2015). Что такое диаграмма Ганта и как ею правильно пользоваться. <https://worksection.com/blog/what-is-gantt-chart.html> .
- Викентьев И. (2019). Метод морфологического анализа Фрица Цвикки <https://vikent.ru/author/960/>
- Гордон Уильям (2000). «Креатив, синектика, творчество» журн. „Маркетолог“ №9.
- Изамбард Брюнель (2017). – величайший британец. <https://diletant.media/articles/>.
- Нейлор Т. (1975) Машинные имитационные эксперименты с моделями экономических систем. М. Изд. Мир.
- Тымченко Е., Скотников И. (2015) Модели компьютерной деловой игры как инструмент обучения. Международный электронный научный журнал: Перспективы науки и образования. https://psejournal.files.wordpress.com/2015/02/pdf_150112.pdf.
- Юха Лехто (2002.) Управление по результатам через процессное консультирование и интерактивное обучение. Журн. Управление предприятием. №1
- თოლორდავა ჯ. (2009) ბიზნესი. სწავლების იმიტაციური მოდელები და თანამედროვე ტექნოლოგიები. თბ. თსუ-ს გამომცემლობა.
- თოლორდავა ჯ. (2009) კონსალტინგი საერთაშორისო ბიზნესში. თბ. თსუ-ს გამომცემლობა.

References:

- <https://www.humanwareonline.com/project-management/center...>
- Izambard Brunel (2017) – величайший британец [velishaishi britanez.]. in Russian. [.https://diletant.media/articles/](https://diletant.media/articles/).
- Project Management Center (2020). Processo decisionale e soluzione problemi.
- Tolordava J. (2009) biznesi. swavlebis imitaciuri modelebi da tanamedrove teqnologi. [Business. Imitation Teaching Models and Modern Technologies. Tb. TSU Publishing.] in Georgian
- Tolordava J. (2009). konsaltingi saertashoriso biznesshi. [Consulting in International Business. Tb. TSU Publishing.] in Georgian.
- Tolordava J., G.Panizzi , D.de Tombe, D.Kavtaradze, E.Leigh, P. Rizzi (2013). International Experience in Simulation Modeling: Economics and Business, Ecology. vol. II.
- Бондаренко А. (2015). Shto takoe diagramma Ganta i kak eu pravilno polzovatsia. [What is a Gantt Chart and How to Use it Correctly] in Russian. <https://worksection.com/blog/what-is-gantt-chart.html> .
- Викентьев И. (2019). Metod morfologisheskogo analiza Friza Zvikki [Freeze Zwicky's morphological analysis method] <https://vikent.ru/author/960/> in Russian.

- Гордон Уильям (2000). «Creativ, sinektika, tvorstvo» jurn. Marketolog. №9. [„Creative, Synectics, Creativity“]. in Russian.
- Нейлор Т. (1975) Mashinnie imitacionnie eqsperimenti s modelami ekonomisheskix sistem. Izd. Mir. [Machine simulation experiments with models of economic systems] in Russian.
- Тымченко Е., Скотников И.. (2015). Modeli kompiuternoï delovoi igri kak instrument obucheniia [Computer business game models as a teaching tool. International Electronic Scientific Journal: Prospects for Science and Education]. in Russian. https://psejournal.files.wordpress.com/2015/02/pdf_150112.pdf.
- Юха Лехто (2002). Upravlenie po rezultatam sherez processnoe konsultirovanie I interaktivnoe obuchenie [Results-based Management through Process Consulting and Interactive Learning. Journal. Enterprise management, N1]. in Russian.

Methods of Making Managerial Decisions

Zhana Tolordava

*Scientific Head of the Educational & Scientific
Center of Imitation Modeling at
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University
tolordava@hotmail.com*

Management decision-making is an essential component of the activities of a body with any level of management hierarchy, so far as development and implementation of correct decisions is an indispensable prerequisite for the economic development. In present times governance procedures are becoming more complex, which, naturally, requires advance of the methods of their solution.

Correct approach to the problem-solving ensures selection of the most efficient solution from all the available choices. According to the opinion of a number of scientists this should include at least the following steps:

Identifying and defining the problem. At the initial stage it is necessary to pose “right” questions for delimiting the problem in order to rule out spontaneous decision without its proper detailed definition.

Analyzing the factors causing the problem. Frequently problem solving comes down to elimination of its causes.

Identifying possible strategies and solutions. It is always desirable to identify as many solution options as possible in order to have more alternatives to choose from.

Choosing the best solution. It is always advisable to analyze cost-effectiveness and advantages of each option before taking a final decision.

Setting out an action plan. Application of each solution should be mapped out in order to verify its effectiveness and take action in case of failure.

Implementation of the solution. Implementation of the action plan requires all the involved entities to carry out the planned actions in accordance with the agreed upon framework.

Follow-up verification. Verification of the results of each decision allows for taking any preventive measures against failure or repeating the entire decision-making cycle until the right approach is found.

Based on this approach, the choice of the method for validation of decisions becomes most essential part of the process. And this depends on the rationale under the decision models itself. There are many types of decision-making practices, such as: the methods of cognitive science, the methods of qualitative and quantitative analysis, cause-and-effect among them, and others.

Keywords: Operations research, heuristic and graphic methods, modelling, business games, synthetics, brainstorming.

JEL Codes: C44, C50, C70, C71

აკადემიკოსი პაატა გუგუშვილი – 115 (1905–1987)

აკადემიკოსი პაატა გუგუშვილი - მსოფლიო დონის მეცნიერი და ჭეშმარიტად დიდი ერისკაცი

აკადემიკოსი პაატა გუგუშვილი იმ ქართველ მეცნიერთა, საზოგადო მოღვაწეთა და ჭეშმარიტ მამულიშვილთა კოჰორტას მიეკუთვნება, რომელთა სახელი და დიდება არახოდეს მიეცემა დავიწყებას და სამუდამოდ რჩება ქვეყნისა და ერის ისტორიაში. „დიდი ადმიანები მხოლოდ მოდიან და სამუდამოდ რჩებიან ადამიანთა შორის“, წერდა იგი სახელოვან მოღვაწეთა დამსახურების შეფასებისას, რომელთა შორის, არც თუ დიდი ხნის შემდეგ, თვითონ დაიმკვიდრა ღირსეული ადგილი, როგორც გამორჩეულმა ბრძენკაცმა. ოცდაათ წელზე მეტი გავიდა მისი

ამქვეყნიური ცხოვრებიდან მარადისობაში გადასვლის შემდეგ, მაგრამ მისი მეცნიერული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შედეგები დღესაც აქტუალური და უაღრესად ცხოვრებისეულია, რაც უდავოდ გამოსაყენებელია მრავალჭირნახული და ამჟამად არცთუ სახარბიელო მდგომარეობაში მყოფი ჩვენი ქვეყნისათვის, რომელიც უპირველესი საზრუნავი და საფიცარი იყო მთელი მისი ამქვეყნიური ცხოვრების მანძილზე.

ეკონომიკური მეცნიერების პატრიარქს, ფართო დიაპაზონის მკვლევარს, საქართველოს ფარგლებს გარეთაც კარგად ცნობილ მოღვაწეს, ქართველი ერის ქეშმარიტად სასიქადულო შვილს, აკადემიკოს პაატა გუგუშვილს, უბადლო ნიჭიერებასთან ერთად, უშრეტმა ენერგიამ, მეცნიერული საქმიანობის უბადლო ორგანიზატორის უნარმა, უდიდესმა ნებისყოფამ და დაუოკებელმა მიზანსწრაფვამ შეაძლებინა შეექმნა ეროვნული ეკონომიკური მეცნიერების საფუძველი, ახალ თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე აეყვანა ის და გამხდარიყო ქართული ეკონომიკური სამეცნიერო სკოლის შემქმნელი და ღირსეული მესაყე მრავალი წლის განმავლობაში. შესაბამისად, მეცნიერის მიერ განვლილი გზის ღრმადმინაარსიან წარმოჩენას ფოლიანტებიც ვერ დაიტევს, რის გამოც შევძებნით მისი მოღვაწეობის მხოლოდ ძირითად მომენტებს.

პ. გუგუშვილი დაიბადა 1905 წლის 28 სექტემბერს აბაშის რაიონის სოფელ კოდორში (ამჟამად კეთილარი). მისი მშობლები იმ დროისათვის საკმაოდ განათლებული ადამიანები იყვნენ: მამა – ბესარიონი, წლების განმავლობაში, სოფლის არჩევითი მამასახლისი იყო და მას ზრუნვას და გარჯას არ აკლებდა. დედა – მარიამ კიზირია კი, ფაქტობრივად, მასწავლებლის ფუნქციასაც ასრულებდა. მან წერა-კითხვა შვილებს სკოლამდელ ასაკში ასწავლა და საბავშვო ლიტერატურაც შეაყვარა. 11 წლის იყო პაატა, როცა დედა გარდაეცვალა. მან კი იქვე ერთკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ, 1917–1923 წწ. ჯერ ფოთის ექვსკლასიანი სასწავლებელი, მერმე კი ფოთის გიმნაზიაც დაასრულა. შემდეგ იყო ქუთაისის ორწლიანი საშუალო სასწავლებელი, რომელიც ერთ წელში წარმატებით დაძლია. 1923–1927წწ. იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტის ეკონომისტ-ფინანსისტის სპეციალობის წარჩინებული სტუდენტი. 1926–1929წწ. იქვე ისმენდა ლექციებს აგრეთვე სამართლისა და საქართველოს ისტორიასა და ქართული სამართლის ისტორიაში, ასევე მონაწილეობდა საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისა და ნუმისმატიკა-მეტროლოგიის სემინარებში, რასაც აკადემიკოსი ივანე ჯავახიშვილი ხელმძღვანელობდა. იმავდროულად 1922–1930წწ., ხელმოკლეობის გამო, მუშაობდა სხვადასხვა დაწესებულებაში მონტიორად, მოანგარიშედ, კორექტორად, ასოტამწყობად, სტატისტიკოსად, ბუღალტრად, საფინანსო განყოფილების გამგედ, რომლებსაც წარმატებით ართმევდა თავს. ამასთანავე, 1927 წლიდან მოყოლებული, ჟურნალ-გაზეთებში აქვეყნებდა სტატიებს, ნარკვევებს, კრიტიკულ წერილებს ქვეყნის საჭირობოროტო საკითხებზე. პაატა გუგუშვილის პირველი

მონოგრაფია დაიბეჭდა 1929 წელს – „ქართული წიგნი 1629-1929 წწ., – ეკონომიკურ-სტატისტიკური გამოკვლევა“, რომელიც დაიწერა ივ. ჯავახიშვილისა და ფ. გოგიჩაიშვილის ხელმძღვანელობით. ნაშრომი მიეძღვნა ქართული სტამბური წიგნის 300 წლისთავს. პაატა გუგუშვილის ეს პირველი მეცნიერული წარმატება და მომავალი მსოფლიო აღიარება, დიდად განაპირობა იმან, რომ მისი მასწავლებლები იყვნენ გამორჩეული მოძღვარ-მეცნიერები ნიკო ნიკოლაძე, ივანე ჯავახიშვილი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი და სხვები. არც თვითონ დარჩა ვალში და მოკლე პერიოდში სავსებით დამსახურებულად დაიმკვიდრა აღიარებულ მასწავლებელთა ღირსეული მოწაფისა და მათი მეცნიერული მემკვიდრეობის ერთგული გამგრძელებელ-განმავითარებლის სახელი. ეს, უწინარესად, გამოიხატა იმით, რომ პაატა გუგუშვილს გამოქვეყნებული დიდმნიშვნელოვანი ორიგინალური ნაშრომებისათვის, პროფესორების – ფილიპე გოგიჩაიშვილის, გრიგოლ ნათაძისა და მ. პოლიევქტოვის შუამდგომლობით, 1938 წელს საჯარო დაცვის გარეშე, ერთხმად მიენიჭა ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი, ხოლო 1940 წელს პ. გუგუშვილმა, 35 წლის ასაკში ბრწყინვალედ დაიცვა დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად თემაზე – „საქართველოსა და ამიერკავკასიის კოლონიზაცია XIX ს.“, რასაც უმაღლესი შეფასება მისცა დიდმა სამეუღლმა, მეცნიერების კორიფეებმა: ივანე ჯავახიშვილმა, ნიკო ბერძენიშვილმა და ფილიპე გოგიჩაიშვილმა. სადისერტაციო ნაშრომი საქართველოს XIX ს-ის ისტორიისათვის დიდ შენაძენად იქნა აღიარებული. აღსანიშნავია, რომ ეს იყო საქართველოში პირველი სადოქტორო დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებაში. მანამდის კი, 1931 წლიდან მოყოლებული, ზედიზედ გამოქვეყნდა პ.გუგუშვილის: „სახალხო მეურნეობის ისტორია“, «ტექნიკის ისტორია», „ეკონომიკური ფორმაციებისათვის“, „სახალხო მეურნეობის წარმოშობა და განვითარება«და სხვა ნაშრომები. ასევე, მისი რედაქციით, რუსულიდან ითარგმნა და გამოიცა ოთხი დამხმარე სახელმძღვანელო ეკონომიკურ დისციპლინებში.

პაატა გუგუშვილის, როგორც მეცნიერი-მკვლევარის შემოქმედებითი პროდუქტიულობის შესაფასებლად, საკმარისია, თუნდაც იმის აღნიშვნა, რომ მას გამოქვეყნებული აქვს 500-მდე მეცნიერული ნაშრომი, მათ შორის 50 მონოგრაფია. მისი სამეცნიერო ნაშრომები ეძღვნება პოლიტიკონომიის, სოციოლოგიის, დემოგრაფიის, სახალხო მეურნეობის ისტორიის, სტატისტიკის, საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარების, ქართული ეკონომიკური აზრის, გეგმიანობისა და პროგ-

ნოზირების პრობლემებს. აღსანიშნავია ასევე მისი შრომები ქართული ჟურნალისტიკისა და ბიბლიოლოგიის დარგში. მისი ნაშრომებიდან განსაკუთრებით გამოირჩევა მონოგრაფია – „საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XXსს.“, (I–VII ტომი, 1949–84). ადრინდელი (1933წ.) ნაშრომებიდან კი უდავოდ აღსანიშნავია „ეკონომიკური ფორმაციებისათვის“, რომელიც გამოირჩევა ჰეგელის ფილოსოფიის საკვანძო საკითხისადმი ორიგინალური, შეიძლება ითქვას, მარქსისტულ-ლენინურისაგან განსხვავებული მიდგომით, რაც ბოლო პერიოდამდე შეუმჩნეველი რჩებოდა მეცნიერთათვის და რასაც ახლახან ყურადღება მიაქცია ცნობილმა მეცნიერმა, ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორმა, პროფესორმა გურამ ყორანაშვილმა (იხ. აქვე, მომდევნო პუბლიკაციები).

აკად. პ. გუგუშვილის მდიდარ მეცნიერულ მემკვიდრეობას სხვადასხვა დროს დადებითად გამოეხმაურნენ ცნობილი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწეები: კ. ოსტროვიტიანოვი, ნ. დრუჟინინი, ნ. ცაგოლოვი, პ. მასლოვი, პ. პოდკოლზინი, ბ. ურლანისი (რუსეთი), გ. ჰაინინგერი (გერმანია), ჯ. კოლაჯა (აშშ), ტ. ფიოლდი (უნგრეთი), კ. სალია (საფრანგეთი), ტ. აზატიანი (სომხეთი), ივ. ჯავახიშვილი, ფ. გოგიჩაიშვილი, კ. გამსახურდია, გ. ლეონიძე, ნ. ბერძენიშვილი, შ. ნუცუბიძე, მ. პოლიევქტოვი, ვ. ჩანტლაძე, ლ. გორგილაძე, შ. მესხია, ა. სურგულაძე, ს. ჯორბენაძე, გ. ჭანუყვაძე და მრავალი სხვა.

პაატა გუგუშვილი იყო არამარტო დიდი მეცნიერი, არამედ მეცნიერების დიდი ორგანიზატორი და გამორჩეული საზოგადო მოღვაწე. ამ მხრივ საკმარისია აღინიშნოს, რომ მეორე მსოფლიო ომის პირობებში – 1944 წელს, მისი ინიციატივითა და ძალისხმევით შედეგად, საქ. მეცნ. აკადემიის სისტემაში შეიქმნა ეკონომიკის ინსტიტუტი, რომელიც 1991 წლიდან აკად. პ. გუგუშვილის სახელს ატარებს (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პაატა გუგუშვილის სახელობისაა თსუ-ის მაღლივი კორპუსის ერთ-ერთი გამორჩეული აუდიტორია) და, რომელსაც, დღიდან დაარსებისა – 1976 წლამდე, თვითონ ედგა სათავეში. ამ ინსტიტუტის დაარსებამ საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებას დიდი იმპულსი მისცა.

1940–1945წწ. აკად. პ. გუგუშვილი იყო თსუ-ის სახალხო მეურნეობის ისტორიისა და პოლიტეკონომიის კათედრის გამგე, 1930–67 წწ. თსუ-ში კითხულობდა სახალხო მეურნეობის ისტორიისა და პოლიტეკონომიის, ხოლო 1968–86 წწ. – სოციოლოგიის კურსს. მისი ლექციები იმდენად შთამბეჭდავი და საინტერესო იყო, რომ აუდიტორია ხშირად მსურველებს ვერ იტევდა.

პროფ. პაატა გუგუშვილი იყო პირველი მეცნიერი-ეკონომისტი, რომელიც 1960 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შემადგენლობაში წევრ-კორესპონდენტად აირჩიეს, ხოლო 1974 წლიდან კი – იმავე აკადემიის აკადემიკოსად.

პ. გუგუშვილს უდიდესი ღვაწლი მიუძღვის მეცნიერ-ეკონომისტთა ეროვნული კადრების მომზადებისა და აღზრდის საქმეში. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით დაცულია 100-ზე მეტი სადოქტორო თუ საკანდიდატო დისერტაცია. იგი, 1958 წლიდან, 15 წელი რედაქტორობდა ჟურნალს – „საქართველოს ეკონომისტი“, ასევე აქტიურად თანამშრომლობდა საქ. მეცნ. აკადემიის ჟურნალში – „მაცნე“, როგორც სარედაქციო კოლეგიის წევრი და ეკონომიკური პროფილის განყოფილების ხელმძღვანელი. ამასთან, 1946–1972წწ. გამოვიდა ეკონომიკის ინსტიტუტის შრომების 15 ტომი და სამეცნიერო შრომების კრებული „ეკონომიკა“ – 7 ტომი. თითქმის ყველა მათგანის მთავარი რედაქტორი და ერთ-ერთი თანაავტორი პ. გუგუშვილი იყო.

უდავოდ დიდია აკად. პ. გუგუშვილის დამსახურება ქართული მეცნიერული ეკონომიკური ტერმინოლოგიის შემუშავებაში. 1947 წელს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და ენათმეცნიერების ინსტიტუტების გრიფით, გამოვიდა „ეკონომიკის ტერმინოლოგია“ (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული) შედგენილი პ. გუგუშვილის ინიციატივით ორგანიზებულ ხანგრძლივი და მწვავე დისკუსიის შედეგების შეჯამებისა და მის მიერვე შემუშავებული მეთოდოლოგიური პრინციპების საფუძველზე. ამ ნაშრომმა ფუძემდებლური როლი შეასრულა ქართული ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებაში.

პ. გუგუშვილმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო 1951 წლის ნოემბრის ცნობილ დისკუსიაში (ქ. მოსკოვი), რომელიც პოლიტიკური ეკონომიის სახელმძღვანელოს მაკეტის განხილვას მიეძღვნა. მისი სერიოზული შენიშვნები და კონკრეტული წინადადებები სახელმძღვანელოს საბოლოო ტექსტში აისახა. ამ სახელმძღვანელოს ქართული თარგმანი 1954 წელს გამოიცა პ. გუგუშვილისა და ი. ბაჭაძის რედაქციით.

პ. გუგუშვილი 1959 წელს არჩეულ იქნა საბჭოთა სოციოლოგიური ასოციაციის პრეზიდიუმის წევრად და იმავე წელს სოციოლოგთა მსოფლიო კონგრესის მუშაობაში პირველად მიიღო მონაწილეობა ხუთი მეცნიერისგან შემდგარმა სსრკ-ის დელეგაციამ. პ. გუგუშვილი, როგორც დელეგაციის წევრი, მსოფლიო მეოთხე კონგრესზე იტალიაში (მილანი-სტრეზა) წარსდგა მოხსენებით – „მრეწველობის ფორმათა სოციოლო-

გიური კლასიფიკაციის შესახებ“. მოხსენება იმდენად შთამბეჭდავი იყო, რომ ის იქვე აირჩიეს მსოფლიო სოციოლოგიური ასოციაციის საბჭოსა და აღმასკომის წევრად. ამ დროიდან მოყოლებული იგი სისტემატიურად მონაწილეობდა ეკონომისტთა და სოციოლოგთა მსოფლიო კონგრესების, სიმპოზიუმებისა და კონფერენციების მუშაობაში. მონაწილეთა დიდ მოწონებას იმსახურებდა მისი მოხსენებები, რომლებიც გამოქვეყნებულია გერმანულ, ინგლისურ, ფრანგულ რუსულ და სხვა ენებზე. აღსანიშნავია, რომ 1964 წელს, განთქმული იტალიელი მეცნიერის ფრანჩესკო ვენტურისადმი მიწერილ ღია წერილში, რაც რუსულ და იტალიურ ენებზე გამოქვეყნდა, აკადემიკოსმა ნ.დრუჟინინმა ეკონომიკურ ურთიერთობათა პრობლემებზე საბჭოთა მეცნიერების ფუძემდებლური ნაშრომების ავტორებად დაასახელა მხოლოდ სამი დიდი მეცნიერი – ს.სტრუმილინი, პ.ლიაშჩენკო და პ.გუგუშვილი.

ყოველივე აღნიშნულთან ერთად, აკად. პ. გუგუშვილი დიდ და უაღრესად ნაყოფიერ საოგადოებრივ მუშაობას ეწეოდა. იგი იყო სსრკ საგეგმო კომიტეტის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივი განყოფილების ბიუროს, საქართველოს საზოგადოება “ცოდნის” გამგეობის, უცხოეთთან მეგობრობისა და კულტურული კავშირის საქართველოს საზოგადოების გამგეობის წევრი და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სექციის თავმჯდომარე, საბჭოთა სოციოლოგიური ასოციაციის პრეზიდიუმის, საბჭოთა სამეცნიერო ეკონომიკურ დაწესებულებათა ასოციაციის პრეზიდიუმის, მსოფლიო სოციოლოგიური ასოციაციის საბჭოსა და აღმასკომის, ასევე სხვა ადგილობრივი, საკავშირო თუ საერთაშორისო ორგანიზაციების წევრი. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ 1976 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის განყოფილების გამგე და მისივე ინიციატივით შეიქმნილი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პეზიდენტთან არსებული საქართველოს ხალხთმოსახლეობის (დემოგრაფიის) სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემათა სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე იყო, სადაც იგი ფრიად სასარგებლო ეროვნულ საქმეებს აგვარებდა.

აკად. პაატა გუგუშვილი დაჯილდოებული იყო შრომის წითელი დროშის, „საპატო ნიშნის“ ორდენებითა და სხვადასხვა მედლით. მისი სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის (დირექტორი – პროფ. რ. აბესაძე) ინიციატივით, თსუ-ში დაწესებულია პაატა გუგუშვილის სამეცნიერო პრემია, 2020 წლიდან კი – „პაატა გუგუშვილის მედალი“, რაც ყოველწლიურად

გადაეცემა საქართველოს დამსახურებულ მოღვაწეებს (უწინარესად მეცნიერების სფეროში). მომზადდა და გამოიცა პ. გუგუშვილის დღიურები და მოგონებები. ინსტიტუტში ფუნქციონირებს პაატა გუგუშვილის კეთილმოწყობილი კაბინეტი და, რაც მთავარია, ინსტიტუტმა იუბილარის 115-ე წლისთავს მიუძღვნა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია, რომელიც გამოირჩეოდა მონაწილეთა სიმრავლით. კონფერენციის მასალები კი დაისტამბა და მკითხველს მიეწოდა.

მთლიანობაში, აკად. პაატა გუგუშვილის მეცნიერული შემოქმედება წარმოჩინდება მრავალფეროვნებით. იგი უწინარესად წარმოდგენილია, როგორც სწავლული ეკონომისტი, ისტორიკოსი, სოციოლოგი, დემოგრაფი, ფილოსოფოსი, ჟურნალისტი, ლექსიკოლოგი, ბიბლიოფილი, პოლიგრაფისტი, არქეოგრაფი ...

სამწუხაროდ, აკად. პ.გუგუშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედების გზა ია-ვარდებით არ ყოფილა მოფენილი. მას წლების განმავლობაში დაუნდობლად, აშკარად თუ შენიღბული მეთოდებით, ებრძოდა ზემდგომ პარტიულ ელიტასთან საეჭვოდ შეკრული, შურიან მეცნიერთა და ვაიმეცნიერთა გარკვეული ჯგუფი, რომელთაც ძილს უფრთხობდა მისი შთამბეჭდავი წარმატებები თუ მიღწევები მეცნიერებასა და საზოგადოებრივ საქმიანობაში. მას არაერთი ტკივილი მიაყენეს, მაგრამ მან ყველაფერს გაუძლო და შთამამავლობას დაუტოვა საერთაშორისო დონეზე აღიარებული მეცნიერული გამოკვლევები. ჰყავდა დიდებული მეუღლე, ქ-ნი ნინო მიქაბერიძე, მაღალინტელექტუალური ფასეულობების მატარებელი შვილები, რომელთაგან უფროსი – პროფესორი ბესარიონ გუგუშვილი საქართველოს ეროვნული ხელისუფლების დროს პრემიერ-მინისტრის თანამდებობას იკავებდა. 1993 წლიდან კი, როგორც დევნილი, ფინეთში წარმატებულ საქმიანობას ეწევა. სამწუხაროა, რომ სამშობლოში მის და მისი ოჯახის დაბრუნებაზე არავინ ფიქრობს. უმცროსი ვაჟი გულბაათი, ფინანსური სფეროს წარმატებული მუშაკი და მომავალი მეცნიერი, 1989 წლის ტრაგიკული 9 აპრილის ღამეს გამოყენებული გამოუცნობი გაზით მონამვლის მსხვერპლი გახდა.

ყოველივე აღნიშნულთან ერთად, ხაზგასასმელია ის გარემოებაც, რომ აკად. პაატა გუგუშვილის „უძლეველობა“ და დიდი წარმატებები ყველა ფრონტზე იმანაც განაპირობა, რომ იგი იყო ჭეშმარიტად სახალხო პიროვნება, რომელსაც მჭიდრო, საქმიანი და მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა როგორც საზღვარგარეთის, ასევე განსაკუთრებით, ქართული ელიტის ისეთ გამოჩენილ მეცნიერებთან, მწერლებსა და საზოგადო

მოდვანებთან, როგორებიც იყვნენ: ივანე ჯავახიშვილი, ნიკო ბერძენიშვილი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, სიმონ ჯანაშია, სიმონ ყაუხჩიშვილი, კონსტანტინე გამსახურდია, პეტრე შარია, ილია ვეკუა, ევგენი ხარაძე, სერგი დანელია, ალექსანდრე ფრანგიშვილი, გიორგი ლეონიძე, სიმონ ჩიქოვანი, ანდრია აფაქიძე, ვიქტორ კუპრაძე, ნიკო კეცხოველი, ირაკლი აბაშიძე, იოსებ ნონეშვილი, შოთა მესხია, როინ მეტრეველი, სერგი დურმიშიძე, ვასილ ჩანტლაძე, ნიკო მუსხელიშვილი, ნიკოლოზ იაშვილი, ლეო ჩიქავა და ბევრი სხვა.

და, რაც მთავარია, მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, აკად. პაატა გუგუშვილი სიცოცხლის ბოლომდე ბერმუხასავით იდგა მეცნიერების მოწინავე პოზიციებზე და ახალგაზრდული ენერგიით, საღი გონებითა და ჩვეული შემართებით განაგრძობდა თავის საყვარელ საქმეს – მეცნიერულ-პედაგოგიურ თუ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას, ანუ რასაც ჰქვია ერისა და ქვეყნის უანგარო და თავდადებული სამსახური. ამიტომაც დაიმკვიდრა მან ქართველი ერის ისტორიაში მარად წარუშლელი და ფრიად საპატიო ადგილი.

რევაზ გოგობია

*ეკონომიკუხ მეცნიეხებათა დოქტოხი,
პროფესოხი*

წინასიტყვაობის მაგიერ

გურამ ყორანაშვილი

ფილოსოფიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

1920-იანი წლების ბოლოსა და 30-იანი წლების დასაწყისში საბჭოთა კავშირში გაცხოველებული დისკუსიები მიმდინარეობდა წინაკაპიტალისტური სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციების, მათ შორის, აზიური წარმოების წესის თაობაზე. ერთ-ერთ დისკუსიას ადგილი ჰქონდა თბილისშიც 1930 წელს. მომხსენებელი იყო ბაქოელი ბერინი. საქართველოდან დისკუსიაში მონაწილეობდნენ ისტორიკოსები გრიგოლ ნათაძე და სარგის კაკაბაძე, მაგრამ ვერ ვიტყვით, რომ მათ სერიოზული ცოდნა გამოამჟღავნეს აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით. მათგან განსხვავებით, საკითხისადმი ბევრად უფრო სერიოზული მიდგომა ჰქონდა პაატა გუგუშვილს, რომელმაც 1933 წელს ორჯერ გამოაქვეყნა თავისი შეხედულება. მოხდა ის, რომ მან საბოლოო ანგარიშით, გაიზიარა ფორმაციების შესახებ შეხედულებანი, რაც საბჭოთა კავშირში თანდათანობით მყარად იკიდებდა ფეხს. მიუხედავად ამისა, ფრიად მნიშვნელოვანია ბატონ პაატას მოსაზრება ჰეგელის „ისტორიის ფილოსოფიაზე“, როგორც მარქსიზმის, კერძოდ – ისტორიული მატერიალიზმის ერთ-ერთ ფილოსოფიურ წყაროზე, მათ შორის, ძველი აღმოსავლეთის შესახებ.

შევნიშნავთ, რომ აღნიშნული დისკუსიები ზერეღე, სქოლასტიკურ ხასიათს ატარებდა. მათში მონაწილეთა უმეტესობა ძირითადად მარქსის, ენგელსის, ლენინის, ასვე სტალინის შესაბამისი აზრების გადმოცემა-ინტერპრეტაციით შემოიფარგლებოდნენ. იშვიათნი იყვნენ მონაწილენი, რომლებიც საკითხზე, ასე ვთქვათ, საგნობრივად ისტორიის ცოდნით მსჯელობდა. ცხადია, დამკვიდრებული უსაფუძვლო მოსაზრება კაპიტალიზმამდელი სოციალურ-ეკონომიკური ფორმაციების, კერძოდ, აზიური წარმოების წესის თაობაზე, დიდხანს ვერ გასტანდა. მართლაც, 1960-იანი წლების მეორე ნახევრიდან მოყოლებული, დასავლეთის მარქსისტულ აზროვნებაში, აგრეთვე, სსრ კავშირის რიგ ახლებურად მოა-

ზროვნე ისტორიკოსთა შორის, გაჩნდა ახლებური ტენდენცია, სტერეოტიპად ქცეული შეხედულებების გადასინჯვისა.

მისასალმებელია, რომ ამ ტენდენციას მხარი აუბეს საქართველოშიც. 1966 წელს თბილისში გაიმართა შესაბამისი დიკუსია აკადემიკოს გიორგი მელიქიშვილის მოხსენების საფუძველზე. ძალზედ სამწუხაროდ, ჩვენთვის უცნობია მიზეზი, ბატონ პაატას ახალ დისკუსიებში მონაწილეობა აღარ მიუღია, თუმცა საზგასმით ვიმეორებთ – მისეული თვალსაზრისი ძველი აღმოსავლეთის ისტორიული პროცესის, კერძოდ ჰეგელის „ისტორიის ფილოსოფიის“, როგორც ისტორიული მატერიალიზმის გაგების ერთ-ერთი წყაროს თაობაზე, ძალზე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია. ჰეგელმა სწორად შენიშნა თავისუფლების, როგორც უმთავრესი საფუძველის მნიშვნელობა მსოფლიო ისტორიის მსვლელობაში. მსოფლიო ისტორიის ცენტრების გადანაცვლებით ისტორიის გააზრებას შეეცადნენ კარლ მარქსი და ფრიდრიხ ენგელსი, ოღონდ, რასაკვირველია, მატერიალისტურ საფუძველზე. სხვა ამბავია, რომ მათი ეპიგონური განსაზღვრებით საბჭოთა კავშირში ამას ვერ მიხვდნენ. მათგან განსხვავებით, ბატონ პაატას ჰქონდა სერიოზული, სავსებით მისაღები მოსაზრება აღნიშნულ საკითხზე და ის სათანადოდ უნდა იქნეს გაშუქებული და პროპაგადირებული.

აქვე გთავაზობთ ბატონ პაატა გუგუშვილის სტატიას.

ეკონომიური ფორმაციებისათვის (ამონარიდი ნაშრომიდან, რომელიც უშუალოდ ეხება ისტორიის ფილოსოფიის ჰეგელიანურ გაგებას)¹

პაატა გუგუშვილი

ისტორიის მარქსისტული გაგება თავის საწყისებს ჰეგელისაკენ მიუთითებს, ე.ი. ისტორიის დიალექტიკურ გაგებას, რაიც პირველად ჩამოყალიბებულ იქნა კ. მარქსისა და ფ. ენგელსის მიერ, უშუალო წინამორბედად მოევლინა ისტორიის ჰეგელიანური გაგება.

ლენინი პირდაპირ მოითხოვს, რომ მარქსისა და ჰეგელის საქმის გაგრძელება უნდა გამოიხატოს მეცნიერებისა და ტექნიკის ისტორიის

1 ნაშრომი დაიბეჭდა 1933 წელს, ტფ. „ტექნიკა და შრომა“.

დიალექტიკის დამუშავებაში¹; ის ამასთანავე აცხადებს, რომ შეუძლებელია მარქსის „კაპიტალის“ სავსებით გაგება ჰეგელის მთელი ლოგიკის საფუძვლიანი შესწავლის გარეშეო²; ხოლო ეს იმიტომაა აუცილებელი, რომ „ჰეგელმა ნამდვილად დაამტკიცა, რომ ლოდიკური ფორმები და კანონები არა ცარიელი გარეგანია, არამედ გამოხატულებაა ობიექტური ქვეყნისა“³.

ფ. ენგელსი კი – 1891წ. კ. შმიდტს სწერდა, რომ მარქსიზმის შესწავლა ჰეგელის გარეშე შეუძლებელია. ენგელსი აქ დასძენს, რომ ჰეგელის „ლექციები ისტორიის ფილოსოფიაზე“, ეს არის „ერთ-ერთი ყველაზე გენიალური ნაწარმოებთაგანია“⁴.

ჰეგელის „ისტორიის ფილოსოფიის“ შესახებ, რომლისადმი მოსალოდნელ დიდ ყურადღებას ხაზი გაუსვა გ. პლехანოვმა⁵, – ლენინი წერს: „საერთოდ ისტორიის ფილოსოფია მეტისმეტად ცოტას იძლევა – ეს გასაგებია, რადგან სახელდობრ აქ, სახელდობრ ამ სფეროში მარქსმა და ენგელსმა გააკეთეს უდიდესი ნაბიჯი წინ. ჰეგელი აქ ყველაზე უფრო დაძველებულია და ანტიკვარულადაა ქცეულიო“⁶; მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჰეგელი გვევლინება მარქსის ისტორიულ წინამსრობლად ამ საკითხში და ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია რამდენიმე სიტყვით შემოვხაზოთ ისტორიის ჰეგელიანური გაგება, სანამ ფორმაციებზე მარქსიზმის მოძღვრების განვითარებას უშუალოდ შევხებოდეთ.

ჰეგელის ისტორიოსოფიას ჩვენ გადმოვცემთ თვით ჰეგელისავე სიტყვებით და უმთავრესად მისი, ენგელსის მიერ ზემოთ დასახელებული ნიგნის მიხედვით.⁷

ჰეგელისათვის „ისტორიის ფილოსოფია ნიშნავს სხვას არაფერს, როგორც მის (ისტორიის) აზროვნულ განხილვას.“ დანვრილებითი გამოკვლევა ისტორიაში ხედავს გარკვეულ გონიერ გეგმას ღვთისა მსოფლიო სულის სახით. ისტორიის ფილოსოფიამ უნდა გადასწყვიტოს სამი ძირითადი საკითხი:

1. როგორია აზრი დ საბოლოო მიზანი მსოფლიო ისტორიისა;
2. რა საშუალებით ხორციელდება ეს მიზანი;

1 „Ленинский сборник“, IX, 139.

2 იქვე 199.

3 იქვე.

4 კ.მარქსი და ფრ.ენგელსი – „წერილები“, 1923 ტფ. 342.

5 Г. В. Плеханов „Сочинения“, VII, 33.

6 „Ленинский сборник“, XII, 163.

7 H e g e l – „Vorlesungen, Ober die Philosophie der Weltgeschichte“, 1923, L.

3. როგორია თვითგანვითარების გზა (პერიოდები), ანუ მსვლელობა მსოფლიო ისტორიისა.¹

„იდეა, მსგავსად მერკურისა... ჭეშმარიტად არის ის, რაც წარმოადგენს მსოფლიოს ხალხთა ხელმძღვანელს და სული კი, მისი გონიერი აუცილებელი ნება, არის ის, რაც ხელმძღვანელობდა და ხელმძღვანელობს მსოფლიო მოვლენებს“. ფილოსოფიას აქ შეაქვს ის ჭეშმარიტი აზრი, რომ მსოფლიოში ბატონობს გონება, რომელიც შეიცნობს ისტორიაში გეგმას ღვთიური განჭვრეტისა და განაგებს მსოფლიოს. ამ თვალსაზრისით მსოფლიო ისტორია არის „მდიდარი პროდუქცია შემოქმედი გონებისა“.

ვითარდება რა სულის ნიადაგზე, მსოფლიო ისტორია წარმოადგენს „გადმოლაგებას (თხრობას) და განხორციელებას საყოველთაო სულისა“, ის წარმოადგენს აუცილებელ გონიერ გამოაშკარავებას მსოფლიო სულისა. სულის ბუნება შეიძლება განმარტებული იქნეს მატერიის მიმართ მისი სრული წინააღმდეგობის საშუალებით. „როგორც მატერიის სუბსტანცია არის სიმძიმე, სწორედ ასევე ჩვენ უნდა ვსთქვათ, რომ სულის არსება არის თავისუფლება“.² სულის ყველა თვისება ძალაში ყოფნა შეუძლიათ მხოლოდ თავისუფლების საშუალებით. ყველა ისინი წარმოადგენენ მხოლოდ საშუალებებს თავისუფლებისათვის, ყველა ისინი (სულის თვისებანი) მხოლოდ მათ ეძებენ და მათ იწვევენ არსებობისაკენ ამიტომ, ასკვნის ჰეგელი, თავისუფლება არის ერთადერთი არსება სულისა, „თავისუფლება თავის თავშივე არის ის, რაიც შეიცავს აუცილებლობას თავის თავზე (ის თვით თავისი ცნებით არის ცოდნა თავის თავზე), მიყვანას თავის თავისავე შეცნობამდე, და ამით კი, სინამდვილემდე: ის თვითონ თავისთავის მიზანია, რომელსაც ის ასრულებს და ამავე დროს ერთადერთი მიზანი სულისა“.

მაშასადამე, საბოლოო მიზანი სულის მიერ თავისი თავისუფლების შეცნობაა. ეს საბოლოო მიზანი არის ის, საითკენაც მიისწრაფვის მსოფლიო ისტორია, ეს ისაა, რაც უნდა ღმერთს მსოფლიოში და მსოფლიოსათვის; ღმერთს კი, როგორც აბსოლუტურ სრულყოფას, არ შეუძლია უნდოდეს სხვა რამ, გარდა იმისა, რომ განხორციელდეს თვით საკუთრად ნება, ე.ი. იდეა თავისუფლებისა, სული არის „ყოფნა თავისავე თავში“; ხოლო ეს „ყოფნა თავისავე თავში“ სულისა არის შეცნობა თავისივე თავისა.

1 ჰეგელს ისტორიის პერიოდებად დაყოფა აუცილებლად მიაჩნია, რამდენადაც კვლევა-ძიებას აქვს მეცნიერული ხასიათი (Гегель – „Сочинение“, IX, 1932, 94).

2 ლენინი ამ ადგილას შენიშნავს „Швах“ („Лен. сб“. XII, 153).

„თანახმად ამ აბსტარქტული განსაზღვრისა, მსოფლიო ისტორიაზე შეიძლება ითქვას, რომ ის არის ახსნა და თვალსაჩინო გადმოლაგება სულისა, სახელდობრ იმისა, თუ როგორ გამოიმუშავა მან თავის თავში ცოდნა იმის შესახებ, თუ რა არის ის. ამგვარად, ისტორიის საბოლოო მიზანია სულის მიერ თავისი თავის შეცნობა, ე.ი. თავისუფლება. ამიტომ ჰეგელი აჯამებს: „მსოფლიო ისტორია არის პროგრესი შეცნობაში თავისუფლებისა“; ხოლო პროგრესი შეცნობაში თავისუფლებისა, ჰეგელის მიხედვით, შეადგენს სუბსტანციონალურ განსაზღვრას მსოფლიო ისტორიის მთელი მსვლელობისა.

ახლა იმის შესახებ, თუ რა საშუალებებს მიმართავს თავისუფლება (როგორც მიზანი ისტორიისა) ამის რელიზაციისთვის. თავისუფლება, როგორც ასეთი, არის შინაგანი ცნება. საშუალება კი არის რაღაც გარეგანი, ე.ი. რაც ისტორიაში უშუალოდ ააშკარავებს თავის თავს. მიზნის მისაღწევად სული გამოიყენებს ყველა საშუალებათ, ყველა მოთხოვნილებათ, მთელ ადამიანურ მოქმედებათ, მთელ ვნებათ. „ისტორიის ახლოს გაცნობა ჩვენ გვარწმუნებს, რომ ადამიანთა მოქმედებანი თავიანთ საწყისებს იღებენ მათი მოთხოვნილებათაგან, მათი ვნებათაგან, მათი ინტერესებიდან, ხასიათიდან და ტალანტიდან, და ამასთანავე ისე, რომ ამ ასპარეზზე (ადამიანური) მოქმედებისა, სახელდობრ, მხოლოდ მოთხოვნილებანი, ვნებანი, ინტერესები არის ის, რაც წარმოადგენს აღმძვრელ მიზეზს და გამოდის, როგორც მთავარი მოქმედი ფაქტორი“. ყველა დანარჩენი თამაშობს მეორეხარისხოვან როლს. ნამდვილად ისინი არსებობენ ინდივიდთა მოღვაწეობის მეშვეობით, ინდივიდთა მიდრეკილებისა და ვნების მეშვეობით. ვნების ქვეშ უნდა გესმოდეს მოღვაწეობა კერძო ინტერესებისათვის.

ისტორიაში არაფერი არ ხდება უიმისოდ, რომ არ განხორციელდეს ინტერესი იმათი, რომელნიც ხელს უწყობენ ხოლმე საქმეს. ვნების დეზი მიერეკება ინდივიდუმს მოქმედებისაკენ: ის მთლიანად ეძლევა ვნების საგანს; ამიტომ უნდა ვაღიაროთ, რომ არაფერი დიდი არ წარმოშობილა ვნების გარეშე და ჩაურევლად. ანხორციელებს რა თავის კერძო ინტერესს, ყოველი ინდივიდუმი სწორედ ამით ხელს უწყობს საერთო მიზნების განხორციელებას. ამ აზრით შეიძლება ითქვას, რომ მთელი განუზომელი მასა სურვილებისა, ინტერესებისა და მოღვაწეობათა – ყოველივე ეს არის იარაღები და საშუალებანი მსოფლიო სულისა, მის მიერ თავისი მიზნის შესრულებაში. მთელი ხალხები და ისტორიული მოღვაწეები წარმოადგენენ სულის ბრმა იარაღებს. კერძო ინტერესები ხორციელდე-

ბიან არა იმგვარად, როგორც ეს ცალკე პირებს უნდოდათ. ადამიანთა მოქმედების წყალობით მიიღება კიდევ სხვა შედეგები, ვინემ ის, რომელთა შესახებ იციან და რაიც მათ სურთ. მათი ინტერესების განხორციელებასთან ერთად ხორციელდება მეორეც, სახელდობრ ის, რაიც შეუმჩნევლად ერია მათ მიზნებში; რალაც საყოველთაო (ზოგადი) მონაწილეობს კერძო ცალკეულ მიზნებში ადამიანებისა და ხორციელდება მათი მეშვეობით.

ამგვარად, ჰეგელისათვის ისტორიის საბოლოო მიზანია თავისუფლება, ხოლო უკანასკნელისათვის მისალწვევი საშუალებანი კი არიან ადამიანთა ვნებანი და მოღვაწეობანი.

პიროვნება, ცალკე ინდივიდუმი, რომელმაც თავისი ყოფნა შეუთანხმდა თავის ხასიათს და სურვილებს, ცხოვრობს ბედნიერად, მაგრამ ასე როდია მსოფლიო ისტორიაში. სახელმწიფოში ცხოვრების შეთანხმება მიიღწევა მხოლოდ დიდი შრომით. მსოფლიო ისტორია არის ბედნიერების ასპარეზი: ბედნიერების პერიოდები კი მასში ეს მხოლოდ ცარიელი გვერდებია, რადგან ეს არის პერიოდები თანხმობისა, წინააღმდეგობათა არ არსებობისა. ისტორიის გზა მიიმართება წინააღმდეგობათა და ადამიანების ვნებათა ბრძოლის მეშვეობით. ვნების სიდიადე მდგომარეობს მიზნის სიდიადეში, რომელიც მას ასულდგმულებს. ამიტომ, ის პირები, რომელთა კერძო მიზნები თანხვდებიან ქვეყნის საერთო ინტერესებს, მაღლდებიან დანარჩენებზე, როგორც მსოფლიო ისტორიული მოღვაწეები.

„ისტორიულ პირებს, მსოფლიო ისტორიულ ინდივიდუუმებს წარმოადგენენ ისინი, რომელთა მიზნებში თავის განხორციელებას პოულობს ისეთი საყოველთაო (ზოგადი), რომელიც წარმოადგენს თვითმსრობულ და თავისივე თავის განმახორცილებელ იდეას (ჭეშმარიტებას)“... „დიდ ადამიანებს ისტორიაში წარმოადგენენ ისინი, რომელთა კერძო მიზნები შეიცავენ იმ სუბსტანციონალურს, რაიც შეადგენს ნებას მსოფლიო სულისა“. ამგვარად, კერძო ინტერესი ვნებისა განუწყვეტლივ დაკავშირებულია ზოგადის გამოაჰკარავებასთან, იმიტომ, რომ ზოგადი წარმოადგენს შედეგს კერძო ინტერესებისა მათს უარყოფაში. ისტორიულ ცხოვრებაში ბრძოლაზე გამოდის არა ზოგადი (საყოველთაო) იდეა, ის რჩება უვნებელი. გონების მოხერხებულობა (სიეშმაკე) სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ის აიძულებს ადამიანების ვნებებს – იბრძოლონ. „იდეა იხდის ხარკს კონკრეტული ყოფიერებისა და ხრწნადობისა არა თავის–თავისაგან, არამედ ინდივიდუმათა ვნებათაგან“... ასეთია საშუალებები მსოფლიო ისტორიის მიზნის მისაღწევად.

ახლა გადავხედოთ მომენტს მასალისა, რაიც უნდა განხორციელდეს ზემოხსენებულ ღონისძიებათა მეოხებით. ასეთი მასალა, უწინარეს ყოვლისა, არის თვით სუბიექტი მისი ადამიანური მოთხოვნილებებით. განხორციელება ადამიანის სუბიექტური ნებისა და გონებისა შეადგენენ ჩვეულებრივ მთელს: სახელმწიფოს. ვიხილავთ რა ორ მომენტს – იდეას და ადმიანთა ვნებას, შეიძლება ითქვას, რომ კონკრეტული საშუალო, ერთისა და მეორისა, არის ჩვეულებრივი თავისუფლება სახელმწიფოში. სახელმწიფოში ყოველ ინდივიდუმს, ექვემდებარება რა ის საერთო მიზნებს, იმავე დროს აქვს თავისი თავისუფლება და სარგებლობს მითი, რამდენადაც ეს თავისუფლება გვევლინება ნებაში ზოგადისაკენ.

მსოფლიო ისტორიაში ლაპარაკი შეიძლება მხოლოდ იმ ხალხებზე, რომელთაც შექმნეს სახელმწიფო, რადგანაც სახელმწიფო არის რეალიზაცია თავისუფლებისა. ამიტომ ყოველივე ღირებულს, რასაც ფლობს ადამიანი, ის ღებულობს სახელმწიფოსგან. „სახელმწიფო არის ღვთიური იდეა თავის იმ ფორმაში, როგორაც ის არსებობს დედამიწაზე“. თავისუფლება თავის ობიექტურ გამოხატულებას ღებულობს საელმწიფოში, რომლის კანონებზე დაქვემდებარება არის თავისუფლება, რადგან ის გამოხატავს დაქვემდებარებას თავისივე თავისადმი: „იმ გზით, რომ სახელმწიფო, მამული შეადგენს კონკრეტული ყოფიერების მთლიანობას, უქვემდებარებს რა სუბიექტურ ნებას ადამიანისა კანონებს; სახელმწიფო ამ გზით ჰქრება წინააღმდეგობა თავისუფლებასა და აუცილებლობას შორის“. მთლიანობა ზოგადისა და კერძოსი არის სწორედ თვით იდეა სახელმწიფოისა, რომელიც ვითარდება ისტორიაში. „სახელმწიფო არის გონიერი, თავისთავის ობიექტურად მცოდნე და თავისთავისთავის არსებული თავისუფლება“.

მსოფლიო ისტორიაში სახელმწიფოს იდეა გონიერად ერთიანდება ცოცხალ მთლიანობაში გარკვეული ერისა. სახალხო ინდივიდუალობა მსახურებს სახელმწიფო სუბიექტად. „სახელმწიფო, მისი კანონები, მისი დაწესებულებანი და წესრიგი შეადგენენ ინდივიდუალთა უფლებებს სახელმწიფოში; მისი ბუნება, ნიადაგი, მთები, ჰაერი, წყლები შეადგენენ მის ქვეყანას, მის მამულს(სამშობლოს), მის გარეგან საკუთრებას. ამ სახელმწიფოს ისტორია, მისი (მოქალაქეთა) საქმეები, როგორაც ის, რაც შექმნეს მათ წინაპრებმა, ეკუთვნით თვითონ მათ და ცოცხლობენ მათს მოგონებებში. ყოველივე არის მათი კუთვნილება, როგორც მეორე მხრივ, თვითონ ისინიც ეკუთვნიან მას, სახელმწიფოს, რადგან უკანასკნელი შეადგენს მათს სუბსტანციას, მათ ყოფიერებას“. ეს ზოგადი სული შეადგენს

ცალკე ხალხთა სულს. ის მდგომარეობს და გამოხატულია სახელმწიფოში. თავის მხრივ, გარკვეული სული მოცემული ხალხისა არის მხოლოდ ერთგვარი ინდივიდუმი მსოფლიო ისტორიის მსვლელობაში. მსოფლიო ისტორია გვიჩვენებს, თუ როგორ მიდის სული თანდათან შემეცნებისაკენ, რაიც თავდაპირველად მასში მხოლოდ ბუნდოვნად ისახება; შემდეგ ის ნახულობს მის მთავარ პუნქტებს და, დასასრულ, სული აღწევს შემეცნებას მთელ მის სისრულეში. ამგვარად სახელმწიფო არის ყველაზე სრული რეალიზაცია სულისა, ისტორიულ სიამდვილეში.

მსოფლიო სულის განვითარების საფეხურებად მსახურებენ მსოფლიო ისტორიული ხალხები, ე.ი. ისინი, რომელთაც შექმნეს სახელმწიფო. მაგრამ ყოველი ხალხი, მას შემდეგ, რაც აღწევს თავისუფლების შემეცნებას, მიდრეკილია დაცემისა და დალუპვისაკენ. მისი მიზნების განხორციელება არის მისი იმავდროული დალუპვა. ასე, სიცოცხლიდან წარმოიშება სიკვდილი და სიკვდილიდან სიცოცხლე. განვითარება მიდის დაბალი საფეხურიდან მაღალისაკენ და პირველნი ჩაინთქმებიან უკანასკნელთაგან. ხალხი ვითარდება საყოველთაო საფეხურამდე მისი სულისა. „ამ პუნქტში წარმოსდგება შინაგანი აუცილებლობა ცვლილებისა. ეს ცვლილება წარმოსდგება და განვითარება იწყება ახალი საფეხურიდან წინ ახალი საყოველთაო საფეხურამდე სულისა. ასეთია ისტორიის დიალექტიკური პროცესი. საქმის არსება იმაში მდგომარეობს, რომ საბოლოო(სასრული) ისაზღვრება არა მხოლოდ გარედან, არამედ მოსპობილ უნდა იქნეს და გადავიდეს თავის წინააღმდეგობაში საკუთრად თავისი შინაგანი ბუნების ძალით“.¹

თვით სქემა მსოფლიო ისტორიისა ჰეგელმა შემდეგნაირი სახით წარმოადგინა: ობიექტური სული, რომელიც იქცევა ჩვეულებრივად, გადის სამ საფეხურს:

ა) ჩვეულებრივი სული უშუალოდ ჩნდება ოჯახში, რომელიც აშენებულია სიყვარულის ბუნებრივ გრძნობაზე, ეს სისხლითი კავშირია;

ბ) გამრავლების გამო ოჯახი იყოფა. ცალკე პიროვნება ხდება მიზანი თავისთავად; მათი შეხებით წარმოიშობა შეზღუდულობათა სისტემა. ყოველი პიროვნება ზღუდავს მეორეს. გაბატონებულია კერძო სამართალი. ერთის ბატონობის საზღვრები მდებარეობს მეორის ბატონობის ფარგლებში – ეს სამოქალაქო საზოგადოებაა;

გ) წინააღმდეგობა პირადი ინტერესებისა და გარეშე შეზრუდულობათა, ამოსწურავს რა თავის შინაარსს, სწყდება ისევ მთლიანობაში.

¹ ჰეგელის მიერ იგივე აზრებია განვითარებული „ენციკლოპედიაშიაც“. იხ. Гегель – „Сочинения“, I. „Энциклопедия философских наук“, кн. I, 1929, 135-136.

პირადი ინტერესი შედის ჰარმონიაში საზოგადოებრივთან. ობიექტური სული მის უმაღლეს გამოვლინებას აღწევს სახელმწიფოში. მაშასადამე, ეს საფეხურებია: ოჯახი, სამოქალაქო საზოგადოება, სახელმწიფო.¹

როგორც ცნობილია, ისტორიის ჰეგელიანური გაგების პირველი მეცნიერული შეფასება მარქსმა და ენგელსმა მოგვცა. ამ მხრივ აღსანიშნავია განსაკუთრებით ფრ. ენგელსის „ლუდვიგ ფეიერბახი“. როგორც თვითონვე აღნიშნავს, ენგელსი აქ იძლევა დასკვნებს, რომელიც ჰეგელის მეთოდს² (რევოლუციურს) მოსდევს, მაგრამ თვით ჰეგელს ეს დასკვნა ამ სახით არასოდეს მოუცია. ჰეგელი „იძულებული იყო სისტემა აეგო, ფილოსოფიური სისტემისაგან კი ჩვეულებრივ მოითხოვენ იგი ამა თუ იმგვარი აბსოლუტური ქეშმარიტებით დამთავრდეს“. ამიტომ, რამდენიც არ შეეცადა ჰეგელი, განსაკუთრებით თავის „ლოგიკაში“, ხაზგასმით აღენიშნა, მუდმივი ქეშმარიტება მხოლოდ ლოგიკური, ე.ი. აგრეთვე ისტორიული პროცესია და სხვა არაფერიო, იგი იძულებული გახდა საზღვარი დაედო ამ პროცესისათვის იმიტომ, რომ სადმე ხომ უნდა დაემთავრებინა თავისი სისტემა.³

ხოლო „სისტემის მარტოოდენ შინაგანი მოთხოვნილებებიც ნათელყოფენ, წერს ენგელსი, თუ რატომ მოვიდა აზროვნების უკიდურესად რევოლუციური მეთოდი მშვიდობიან პოლიტიკურ დასკვნასთან“. ხოლო ჰეგელის ფილოსოფიის რევოლუციონური ხასიათი იმაში მდგომარეობდა, რომ მან ერთხელ და სამუდამოდ დაგვანახა, რა უაზრობაა, რომ ადამიანური გონების და მოქმედების რომელიმე შედეგს მუდმივი და უცვლელი მნიშვნელობა მივანეროთ. ქეშმარიტება, რომელიც ფილოსოფიამ უნდა შეიტანოს, ჰეგელს უკვე ეჩვენებოდა არა მზამზარეულ დოგმატურ დებულებათა კრებულად... მისთვის ქეშმარიტება თვით შემეცნების პროცესში მდგომარეობდა, მეცნიერების გრძელ ისტორიულ განვითარებაში ცოდნის ქვემო საფეხურიდან ზემოზე ადის, მაგრამ არასოდეს აღწევს ისეთ წერტილს, სადაც საბოლოოდ შეჩერდებოდა ... ისტორიაში საზოგადოებრივი ურთიერთობის ერთი მეორის მომდევნო სისტემები წარმოადგენენ მხოლოდ წარმავალ საფეხურებს ადამიანთა საზოგადოების დაუსრულებელი განვითარებისა, რომელიც ქვემოდან ზემოთ მიდის. ყოველი საფეხური აუცილებელია იმ დროს იმ პირობებში, რომელშიაც ის წარმოიშვა.

1 ასეთი სქემა მოცემულია ჰეგელის მიერ „ფილოსოფ.პროპედევტიკაშიაც“: Гегель – „Введение в философию“, 1927, & 201, 202.

2 ჰეგელის მეთოდზე იხ. მარქსი – „ფილოსოფიის სილატაკე“, 167–170.

3 ფრ. ენგელსი – „ლუდვიგ ფეიერბახი“, 1932 ტფ.9.

მაგრამ სულ სხვა შედეგამდე მივყავართ ჰეგელის სიტემას, რომელიც უდავოდ დოგმატური იყო და ამგვარად სისტემის დოგმატური შინაარსის აბსოლუტურ ქეშმარიტებად გამოცხადებით, წინააღმდეგობაში ვარდებოდა მისივე დიალექტიკურ მეთოდთან. „და ეს შეეხებოდა არა მარტო ფილოსოფიურ შემეცნებას, არამედ ისტორიულ პრაქტიკასაც. კაცობრიობა, რომელიც ჰეგელის სახით აბსოლუტური იდეის შემეცნებამდე ამაღლდა, პრაქტიკულადაც ისე შორს უნდა წასულიყო, რომ შესძლებოდა ამ აბსოლუტური იდეის სინამდვილეში გატარება. ამიტომ აბსოლუტურ იდეას თავისი თანამედროვეებისათვის მეტისმეტად ფართო პოლიტიკური მოთხოვნილებები როდი უნდა წარედგინა, აი, ამიტომ „სამართლის ფილოსოფიის“ დასასრულში ჩვენ ვტყობილობთ, რომ აბსოლუტური იდეა უნდა განხორციელდეს იმ წოდებრივ მონარქიაში, რომელსაც ფრიდრიხ ვილჰელმ – III ასე დაჟინებით და ასე ამაოდ, რომ აღუთქვამდა თავის ქვეშევრდომებს“.¹

ამ სისტემაში ჰეგელის დასკვნის სპეციალური ფორმა, ცხადია, იმ გარემოებით აიხსნება, რომ ჰეგელი „თავის თანამედროვე გოეთესავით გვარიანი ფილისტერი იყო...“, მაგრამ ამან ხელი ვერ შეუშალა მის ფილოსოფიას ბევრად უფრო ფართედ ყოფილიყო გავრცელებული, ვინემ სხვა რომელიმე წინანდელი სისტემა.

როგორც სჩანს, ჰეგელის ფილოსოფიას ჰქონდა კონსერვატიული მხარე: სისტემა; და რევოლუციური მხარე: დიალექტიკური მეთოდი. მაგრამ როგორც ფრ. ენგელსი წერს, „ეს მეთოდიც გამოუსადეგარი იყო იმ სახით, რომელიც მას ჰეგელმა მისცა“. რადგანაც „ჰეგელისათვის ყველაფერი, რაც მომხდარა და რაც ხდება, სწორედ ისაა, რაც მის საკუთარ აზროვნებაში სწარმოებს“;² ანდა, რადგანაც: „ჰეგელისათვის დიალექტიკა ცნების თვითგანვითარებაა“;³ იმიტომ, რომ როგორც ლენინი განმარტავს, „ჰეგელისათვის ტრიადის დიალექტიკური კანონების მიხედვით განვითარება იდეისა განსაზღვრავს სინამდვილის განვითარებას“.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, „მისტიფიკაცია, რომელიც განიცადა დიალექტიკამ ჰეგელის ხელში, სრულიადაც არ უშლის ხელს იმას, რომ პირველად ჰეგელმა გვამცნო ამომწურავად და შეგნებულად მისი საყოველთაო მოძრაობის ფორმები“.⁴ მაგრამ „ჰეგელის დიალექტიკა თავდა-

1 ფრ. ენგელსი – „ლუდვიგ ფიეიერბახი“, 10; შეადარე: Гегель – „Сочинения“ I, 1929, 12, 14; აგრეთვე : Гегель „Сочинения“, IX, „Лекции по истории философии“, кн I, 1932, 4.

2 კ. მარქსი – „ფილოსოფიის სიდატაკე“, 170.

3 ფრ. ენგელსი „ლუდვიგ ფიეიერბახი“, 40.

4 კ. მარქსი – „კაპიტალი“, I, XIII.

ყირა დგას“ და „საჭირო იყო ამ უკუღმართობის გამოსწორება“;¹ რაიც მარქსმა გააკეთა მისი ფეხზე დაყენებით, მის მისტიურ გარსს შიგნით რაციონალური გულის აღმოჩენით.

ლენინი წერს, რომ ჰეგელიანური აბსტრაქტული და უთავბოლო დიალექტიკის არსება აღმოაჩინეს, შეიცნეს, გაიგეს, გამოაკეთეს, გასწმინდეს მარქსმა და ენგელსმაო.² სხვა ადგილას ლენინი კიდევ შენიშნავს, რომ „ჰეგელის ლოგიკის გამოყენება არ შეიძლება მოცემული სახით... მისგან უნდა ამოვარჩიოთ ლოგიკური (გნოსეოლოგიური) გამონაკრთომები, რომელიც უნდა გავსწმინდოთ იდეათა მისტიკიდანო“;³ ხოლო იმის შესახებ თუ როგორ გაკეთდა ეს, მოვუსმინოთ თვით ფრ.ენგელსს:

„შეცდომა (ჰეგელისა - პ.გ.) მდგომარეობს იმაში, რომ ეს კანონები (დიალექტიკისა - პ.გ.) არ არიან გამოყვანილნი ბუნებასა და ისტორიიდან, არამედ უკანასკნელთათვის თავზე მოხვეულია, როგორც აზროვნების კანონები. აქედან გამომდინარეობს მთელი განაწამები და ხშირად საშინელი კონსტრუქცია: ქვეყანა - სურს მას ეს თუ არა - უნდა დაეთანხმოს ლოგიკურ სისტემას, რომელიც თვითონ წარმოადგენს მხოლოდ პროდუქტს ადამიანის აზროვნების განვითარების გარკვეული საფეხურისა. თუ ჩვენ გადავატრიალებთ ამ ურთიერთობას, მაშინ ყოველივე ღებულობს მეტად მარტივ სახეს და დიალექტიკური კანონები, რომლებიც იდეალისტურ ფილოსოფიაში მეტისმეტი საიდუმლოებით გამოიყურებიან, ერთბაშად მარტივად და გასაგებად იქცევიან“.⁴

ამგვარად, ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია ისტორიის განვითარებაზე ჰეგელის მოძღვრების, თუნდაც ასე, მეტად შემოკლებულად გაცნობა, რადგან, როგორც ენგელსი წერს, „ეს (ჰეგელის) ეპოქის შემქმნელი გაგება ისტორიისა გახდა უშუალო თეორიული წინამძღვარი ისტორიის ახალი, მატერიალისტური გაგების და უკვე ამის წყალობით მოცემულ იქნა დასაყრდენი წერტილი ლოგიკური მეთოდისათვის“.⁵

ჩვენ უკვე გავეცანით თუ როგორია აზრი და საბოლოო მიზანი ისტორიისა, ჰეგელის გაგებით, რა საშუალებით ხორციელდება ეს მიზანი და როგორია თვით გზა აბსოლუტური სულის თვითგანვითარებისა ისტორიულ პროცესში. ახლა კი შვირდეთ იმ „პერიოდებზე“, რომელსაც ჰეგელის აბსოლუტური სული გადის თავის განვითარებაში, რის საფუძველზედაც

1 ფრ. ენგელსი – „ლუდვიგ ფეიერბახი“, 57.

2 Ленинский сборник IX, 127.

3 Ленинский сборник XII, 203.

4 Ф. Энгельс – „Диалектика природы“ 1930, 157.

5 კ. მარქსი – „პ.ეკ. კრიტიკისათვის“, 247.

ჰეგელი იძლევა კაცობრიობის ისტორიული განვითარების დაყოფას „მსოფლიოებად“:

1. აღმოსავლეთური მსოფლიო (აქ შედიან ჩინეთი, ინდოეთი, სპარსეთი, დასავლეთ აზია, ეგვიპტე);

2. ბერძნული და რომაული მსოფლიო (– ძველი საბერძნეთისა და რომის ისტორია);

3. გერმანული მსოფლიო: (აქ განიხილება „გერმანული მსოფლიოს“ ისტორია ბიზნატიის იმპერიიდან კარლოს დიდის იმპერიამდე, როგორც პირველი პერიოდი; საშუალო საუკუნეების ისტორია – როგორც მეორე პერიოდი; და თანამედროვეობის ისტორია, როგორც მესამე პერიოდი, როგორც ცალკე განყოფილება).¹

ასეთია, მაშასადამე, „პერიოდიზაცია“, რომელსაც იძლევა ჰეგელი. ახლა, ჩვენ მას შემდეგ, რაც ზემოთ ძირითად საზებში უკვე გავეცანით იმ მთავარ მომენტებს, რაიც მარქსიზმმა მოგვცა ისტორიის ნამდვილი მეცნიერული გაგებისათვის, შეგვიძლია შევჩერდეთ პროგრესულ ფორმაციებზე მარქსიზმის მოძღვრების ჩამოყალიბების განხილვაზე და იმაზედაც, თუ როგორ ესმის მარქსიზმ-ლენინიზმს ძირითადი სპეციფიკურობანი თვითეული საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციისა.

1 სავსებით ასეთ ან თითქმის სავსებით ასეთ „პერიოდიზაციას“ იძლევა ჰეგელი თავის „ფილოსოფიის ისტორიაშიც“: Гегель – „Сочинения“ IX, 1932.

გამოცემაზე მუშაობდნენ ნათია დვალი და ნინო ებრალიძე

Prepared for publication by Natia Dvali and Nino Ebralidze

დაიბეჭდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
გამომცემლობის სტამბაში

0179 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14 Ilia Tchavtchavadze Avenue,
Tbilisi 0179 Tel +995 (32) 225 04 84, 6284, 6278
www.press.tsu.edu.ge